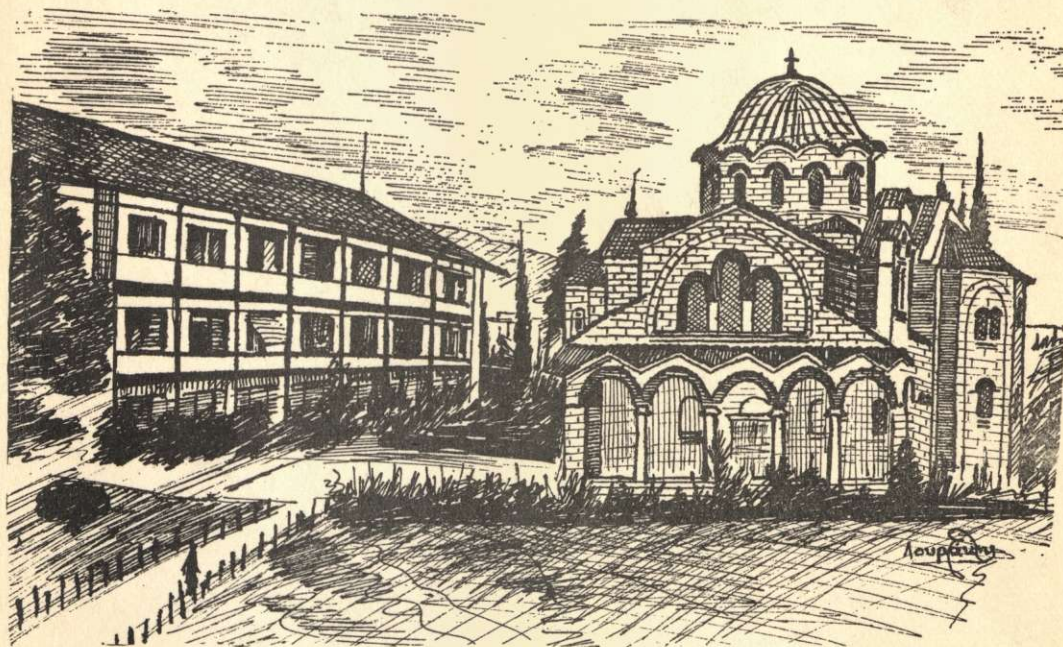

ΚΑΘΗΗΤΟΥ ΓΕΡΑΣ. ΚΟΝΙΔΑΡ ΔΡ. Θ.

ἹΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΡΥΖΑΡΕΙΟΥ
ΕΚΚΛΗΣ. ΣΧΟΛΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΧΡΥΣ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΒΔΟΜΙΚΟΝΤΑ ΠΕΝΤΕ ΕΤΗ 1844-1919.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1969

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝ. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΙ ΕΝ ΤΩ ΑΝΩΤΕΡΩ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΩ ΤΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑΝ (1919-1968)

ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΚΑΤΟΝΕΙΚΟΣΙΠΕΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ ΑΥΤΗΣ

1844 - 1969

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ
ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΕΤ' ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ :

ΥΠΟ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (†1938)

ΟΙ ΡΙΖΑΡΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΕΚΚΛ. ΣΧΟΛΗΣ (1844-1919) 1920

ΑΘΗΝΑΙ 1968 / 1969

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΦΙΕΡΟΥΝΤΑΙ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΜΝΗΜΗΝ

ΜΑΝΘΟΥ καὶ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

τῶν

ΡΙΖΑΡΩΝ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΕΙΜΝΗΣΤΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΩΝ

καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ὡς καὶ τῶν Καθηγητῶν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς
οἱ ὅποιοι ἀόκνως εἰργάσθησαν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς
γεραῆς Σχολῆς μας.

Ὁ ἐδγνώμων μαθητῆς

ΓΕΡΑΣ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ ἐορτασμός τῆς 125ῆς ἀμφιετηρίδος ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς (1844-1969) ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς λαμπρὰν εὐκαιρίαν διὰ πάντα ἱστορικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, νὰ συγγράψῃ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξόχου ταύτης Σχολῆς Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς - Ἐκκλησιαστικῆς μορφώσεως, ἀφοῦ μάλιστα δὲν κατέστη δυνατὸς ὁ ἐορτασμός τῆς πρώτης ἐκατονταετηρίδος, ἐνεκα τῶν ἐκτάκτων ἐθνικῶν περιστάσεων, αἰτινες καὶ αὐτὴν τὴν λειτουργίαν τῆς Σχολῆς κατέστησαν ἀδύνατον (1940-1945-1960).

Νῦν ὅμως, ὅτε, χάριτι Θεῆα, ἐπανήρχησεν ἡ λειτουργία τῆς Σχολῆς (ἀπὸ 9ετίας), ὁ δὲ ἐορτασμός ἐπίκειται, ἦλθεν ὁ χρόνος τοῦ προσήκοντος ἱστορικοῦ ἐορτασμοῦ, διότι πρόκειται περὶ ἐνὸς τῶν λαμπροτέρων ιδρυμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ὅπερ ἀναγεννηθὲν ἐκ τῆς τέφρας ἐστοχάσθη διὰ δύο μεγάλων τέκνων του, Μάνθου καὶ Γεωργίου τῶν Ριζαῶν, τῶν εὐγενῶν τέκνων τῆς εὐάνδρου Ἡπείρου, καὶ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου.

Τὴν μόρφωσιν, βεβαίως, τοῦ κλήρου ἐστοχάσθησαν καὶ ἄλλοι μεγάλοι τοῦ Ἔθνους ἄνδρες, μάλιστα δὲ ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἵδρυσαν τὸ Ἑθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ἐν ἔτει 1837. Ἐπτά ἔτη βραδύτερον ἰδρύθη ἡ Ριζαρείος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή (1844) ἡ ὁποία εἶχε σκοπὸν ν' ἀποτελέσῃ πρότυπον Ἐκκλησιαστικὴν Σχολήν, πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος.

Εἶναι ἄξιον ἐν προκειμένῳ μεγίστης προσοχῆς τὸ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 78 ἄρθρῳ τῆς διαθήκης ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Ριζάρη γραφέν: «Παρακαλῶ τὰ δύο Συμβούλια τῆς Σχολῆς νὰ κινήσωσι πάντα λίθον (ἂν ἐγὼ ζῶν δὲν τὸ κατορθώσω) διὰ νὰ ἐνδώσῃ ὁ Βασιλεὺς, ὥστε ἀποκλειστικῶς ἐν τῇ Σχολῇ ταύτῃ νὰ διδάσκωνται ὅσοι σκοπεύουσι νὰ ἐνδυσθῶσι τῆς Ἱερωσύνης τὸ ἔνδυμα». (πρβλ. σελ. 122 κατωτέρω).

Καὶ ναὶ μὲν ἀπετέλεσεν αὕτη πρότυπον Σχολήν, ἐν ᾗ ἐμορφώθησαν πέντε περίπου δεκάδες Ἀρχιερέων καὶ 150 κληρικοὶ τῶν λοιπῶν βαθμῶν (ἐπὶ 640 πτυχιούχων) καὶ οἱ ἡμίσεις σχεδὸν τῶν καθηγητῶν τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων τῆς Χώρας, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων, ἀλλ' οὐχ' ἦττον ὁμως δὲν προσέφερον ὅ,τι ἡδύνατο, ὡς δὲν προσέφερον ὅ,τι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προσφέρουν, ἀναδιοργανούμεναι, αἱ Ἱερατικαὶ Σχολαί, ἔτι δὲ καὶ αἱ Θεολογικαὶ Σχολαὶ τῶν Πανεπιστημίων, πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ἐνῶ ἐν ἀναλογία πρὸς τοὺς φοιτήσαντας ἐν τῇ Ριζαρείῳ Ἐκκλησιαστικῇ Σχολῇ καὶ μάλιστα ἐν ἀναλογία πρὸς τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν πτυχιούχων αὐτῆς ἡ προσφορὰ τῆς ἐν λόγῳ Σχολῆς, πρὸς τε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰς Θεολογικὰς Σχολάς, καὶ μάλιστα τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, εἶναι πολὺ μεγάλη, καὶ ἐνῶ ὡσαύτως ἡ σχετικὴ ἐπιτυχία τῆς ἡμετέρας Σχολῆς εἶναι τοσούτω μᾶλλον ἀξιοσημείωτος καὶ μεγάλη, ὅσω συνετελέσθη αὕτη ὑπὸ συνθήκας γενικωτέρας ἐκκλησιαστικῶς δυσμενεῖς (ἐλλειψις προγράμματος Ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, στοργῆς τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας), ὁμως δὲν ἔτυχε τῆς προσοχῆς ἐκείνης, ἡ ὁποία ἀρμόζει εἰς τὴν ἱστορικὴν προσφορὰν τῆς.

Διότι πράγματι ἡ Ἱστορία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὡς καὶ τῶν ἐν μεγίστῳ μέτρῳ τῶν πρὸς τὸ πρόγραμμα ταύτης προσαρμοζομένων Ἱερατικῶν Σχολῶν, αἵτινες ἀποδίδουν 5-6 % ἐπὶ τοῦ συνόλου τοῦ κλήρου (ἐπὶ 8.000 περίπου ἱερέων), εἶναι στενῶς συνφασμένη ἀρνητικῶς καὶ θετικῶς πρὸς τὴν ὅλην Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Ἐνῶ δὲ ἡ σχετικὴ ἐπιτυχία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἐν ᾗ μέτρῳ αὕτη δύναται νὰ ἐκτιμηθῇ, εἶναι ἔργον κυρίως τοῦ προσωπικοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῇ δημιουργηθείσης ἀτμοσφαίρας καὶ παραδόσεως, τοῦναντίον ἡ ἀποτυχία αὐτῆς, ἐκφαινομένη κυρίως εἰς τοὺς ἀριθμούς: 640 πτυχιούχοι ἐπὶ 1640 φοιτησάντων, ὀφείλεται εἰς παράγοντας ἔξω κυρίως τῆς Σχολῆς κειμένους (Ἐκκλησίαν, Πολιτείαν, συνθήκας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐποχῆς). Ἐνεκα ἀκριβῶς τῶν θεμελιωδῶν τούτων παρατηρήσεων εἶναι ἀπολύτως ἡτιολογημένον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἱστορικὴ ἔκθεσις φέρει τὸν ὑπότιτλον «Συμβολὴ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος». Διότι εἶναι διὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἱστορικὸν πλέον ἢ φανερόν, ὅτι

μόνον ἢ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς Ἑκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος διαπραγματεύσεις τῆς ἱστορίας τῆς Ριζαρείου Ἑκκλησιαστικῆς Σχολῆς εἶναι πλήρης καὶ νοητὴ ὅχι μόνον διότι εἶναι αὕτη στενῶς συνυφασμένη θετικῶς καὶ πρὸ πάντων ἀρνητικῶς πρὸς ταύτην, ἀλλὰ καὶ διότι ὡς ἐν αὐτοῖς τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ριζαρείου Ἑκκλησιαστικῆς Σχολῆς¹ ἀνακύπτει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὸ ἴδιον θέμα (πόσοι ἀνέγνωσαν τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἑκατονταετίας;) τὸ ἐπιμόνως ἀναφαινόμενον: ποῖον τύπον δέον ν' ἀποκτήσῃ ἡ Ριζάρειος Ἑκκλησιαστικὴ Σχολή, διὰ τὰ ἐπιτύχῃ οὐχὶ σχετικῶς ἀλλ' ἐν μεγάλῳ μέτρῳ τὸν κύριον προορισμὸν της; Ἀλλὰ πόσοι ἀνέγνωσαν τὰ ἐν σχέσει πρὸς τὸ βαρυσήμαντον τοῦτο σημεῖον πρακτικὰ καὶ τὰ βιβλία, ὡς καὶ τὴν διαθήκην τοῦ Γεωργίου Ριζάρη, ἐν ᾗ αἱ σοφαὶ αὐτοῦ ὑποδείξεις, τὰς ὁποίας μόνον ὁ ἱστορικός, ὁ παιδαγωγικός καὶ ὁ θεολογικός, ὡς καὶ ὁ πρακτικός νοῦς δύναται νὰ ἐννοήσῃ; Ταῦτα πάντα ἐκεῖνος μάλιστα δύναται νὰ κατανοήσῃ, ὁ ὁποῖος ἔθεσε εἰς τὴν ὕλην τῆς Ἑκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος τὸ ἐρώτημα: διατὶ ἐπὶ 140 ἔτη ἀπέτυχεν ἡ Ἑλλάς, ν' ἀποκτήσῃ κλῆρον μεμορφωμενον, ἔστω καὶ ἀποφοίτων τῶν Μέσης Παιδείας Ἱερατικῶν Σχολῶν;

Ταῦτα ἐπιβεβαιοῦν τὰ ἐπόμενα γεγονότα:

Τὴν ἀστάθειαν περὶ τοῦ τύπου τῆς Σχολῆς μαρτυροῦν ὅχι μόνον αἱ συζητήσεις καὶ μάλιστα εἰς τὰς 5 περιπτώσεις τοῦ 1964 (βλέπε κείμενον), ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ἀλλαγῆς τοῦ τύπου τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν. Ἴδον αἱ ἀλλαγαί, ὡς ἐμφανίζονται εἰς τὸ παράρτημα Α' τῆς παρούσης ἱστορικῆς πραγματείας.

Ἡ Ριζάρειος ἦτο πεντατάξιος Ἱερατικὴ Σχολή (1844-1919), εἴτα ἐγένετο πεντατάξιον Ἱεροδιδασκαλεῖον (1919-1930), εἴτα ἑξατάξιος Ἱερατικὴ Σχολή (1929-1931), μεθ' ὃ κατέστη πεντατάξιος (1931-1936), εἴτα ἑξατάξιος (1936-1936) καὶ Ἱεροδιδασκαλεῖον (1938-1940). Διακοπεισῶν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου καὶ ἐπανιδρυθείσης τῆς Σχολῆς τὸ 1960 κατέστη

1. Τὸ Συμβούλιον τῶν Ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης, ἀποτελούμενον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ ξένων πρὸς τὰ θέματα ἀνδρῶν ἢ εὐρισκομένων ἐλάχιστα ἢ καθόλου πλησίον τῶν θεμάτων τῆς Σχολῆς, πλὴν βεβαίως ἐκείνων τῶν οἰκονομικῶν καὶ διοικητικῶν, δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ καιροῦ προβλήματος τῆς Σχολῆς τ.ἔ. τοῦ τύπου αὐτῆς.

Σημειώματα περὶ τῶν Πρακτικῶν ἔχω ἀπὸ τὸν καθηγητὴν τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων τῆς Σχολῆς κ. Ν. Καρυσιώτην, παλαιὸν Ριζαρεῖτην. Εἰς τοῦτον ἀνήκουν εὐχαρισταὶ διὰ τὰ παραρτήματα τοῦ παρόντος. Τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα ἴδε εἰς τὰ ἐν λόγῳ παραρτήματα.

αὕτη ἐξατάξιος. Αἱ σκέψεις, αἱ ὁποῖαι φαίνονται γενόμεναι κατὰ καιροὺς διὰ τὴν διάθεσιν τῶν, ἔνεκα τοῦ περιορισμένου τῶν δαπανῶν, περισσευμάτων ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς περιουσίας, δὲν γνωρίζω μέχρι ποίου σημείου φθάνουν¹.

Δυσθήρατος εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ καὶ τῆς ἐξελέξεως (ὀρθότερον: μεταβολῆς) ἐδραζομένην ἐπιστημονικὴν Ἱστορίαν. Ταῦτα ἀφοροῦν φυσικῶς καὶ τὴν Ἑκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν. Ταύτην εὐλογον εἶναι νὰ μὴ δύνανται νὰ ἀνέυρουν οἱ ἄδαεῖς, εἰ καὶ πολλοὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, συγγέοντες πρὸς τὴν χρονογραφίαν, νομίζουν ὅτι γνωρίζουν! Ὅθεν ὑπολαμβάνουν ὅτι δύνανται νὰ ἔχουν γνώμην καὶ ἐπὶ πάσης μορφῆς γενικῆς ἢ εἰδικῆς Ἱστορίας καὶ δὴ καὶ ἐκκλησιαστικῆς, ἄνευ τῆς γνωριμίας τοῦ θέματος, ὅπερ τόσον ἐπιμόνως ἀνακύπτει ὅχι μόνον ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ Συμβουλίου τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης τοῦ Ριζάρη ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἑκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ καὶ τῇ ζωῇ τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος. Ὁ ἀντικειμενικῶς καὶ ἀπροκαταλήπτως ἐξετάζων τὰ πράγματα ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς δὲν δύναται νὰ μὴ ἀποτίσῃ τὸν ὀφειλόμενον φόρον τιμῆς, πρῶτιστα πάντων εἰς τοὺς Διευθυντὰς καὶ καθηγητὰς τῆς Σχολῆς, οἵτινες ἔδωκαν τὰ φῶτα τῆς ἑλληνικῆς καὶ χριστιανικῆς μορφώσεως καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἑκκλησίαν πρὸς τοὺς τροφίμους τῆς Σχολῆς (ἀναφέρομαι καὶ εἰς τοὺς μὴ ἱερωθέντας —δὲν ἔχομεν στατιστικὴν τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ δὴ τῶν Θεολόγων, οἵτινες ἀξιάζουν τὸν βαθμὸν ἐπιτυχίας τῆς Ριζαρείου Ἑκκλησιαστικῆς Σχολῆς) καὶ οὕτως ἐδημιούργησαν τὴν ἑλληνοχριστιανικὴν παράδοσιν τῆς Σχολῆς². Ἀλλ' ἀσφαλῶς ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ ἐκτιμῇ-

1. Καὶ ἂν τι ἤκουσαν τὰ ὅσα μου προτιμῶ νὰ μὴ τὸ εἴπω, οὐδὲ νὰ ἐρευνήσω καὶ νὰ ἐξακριβώσω τὰ σχετικά.

2. Ὅτι ἡ τιμὴ ἀνήκει κυριώτατα εἰς τοὺς Διευθυντὰς καὶ τὸ προσωπικὸν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία· ἀμφιβολία ὅμως ὑπάρχει ἐὰν τῆς τιμῆς ἀπολαβὴν πάντοτε οἱ εἰρημένοι καὶ παρὰ τοῖς ἐκτελεσταῖς τῆς Διαθήκης, οἵτινες ὑπολαμβάνοντες ἐνίοτε ἑαυτοὺς ὡς κυριάρχους καὶ ὡς τὸν σπουδαιότερον παράγοντα τῆς ζωῆς τῆς Σχολῆς, δὲν ἀπέδιδον τὴν σημασίαν, ἣν ὀφείλουν εἰς τὸν ἐκάστοτε Διευθυντὴν, παριστάμενον, ἄνευ ψήφου (νομικῶς ὀρθῶς), εἰς τὸ μέγα συμβούλιον. Κάποτε ἐγένετο λόγος (πρὸ 50ετίας;) νὰ γίνῃ ἀντικατάστασις τοῦ Συμβουλίου τῶν Καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἴσως θὰ ἦτο χρήσιμος, διότι ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς τῶν 10 διαδίδων τῶν πρῶτων ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης ἀπὸ ὠρισμένης περιοχᾶς, συμφώνως πρὸς τὴν Διαθήκην, συνταχθεῖσαν ὑπὸ τὰς συνθήκας—νοητὰς διὰ τὸν ἱστορικόν—, τῆς ἀναγεννωμένης μὲν ἀλλὰ καὶ εἰσέτι τότε δούλης Ἑλλάδος—(ἐκ Ζαγορίου, Κρήτης, Σμύρνης, Ζαγορίου, Χίου, Ἰωαννίνων, Σμύρνης, Ζαγορίου, Θεσσαλίας, Ζαγορίου), ἐξασφαλίζει βεβαίως, ἐνίοτε, τὴν παρουσίαν

ση δεόντως καὶ τὰς προσπάθειάς τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης διὰ τὴν οἰκονομικὴν τῆς Σχολῆς ἀνάπτυξιν, ἢ ὁποία ἐπέτρεψε, παρὰ τὰς ἀδικίας τοῦ Κράτους (περὶ ὧν γίνεται λόγος εἰς τὸ οἰκεῖον μέρος), ὅχι μόνον τὴν ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν σημερινὴν οἰκονομικὴν αὐτῆς ἄνθησιν.

Ἡ ἀνοικοδόμησις εἰς νέον χώρον παρὰ τὸ Χαλάνδριον ἐγένετο εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀειμνήστου Ἑπειρώτου Συμβούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος Σπυρίδωνος, τέως Μητροπολίτου Ἰωαννίνων, ὡς καὶ ἡ ἐπαναλειτουργία τῆς Σχολῆς, διότι ὁ ἀειμνήστος Σπυρίδων (Βλάχος) ζωηρῶς ἐνδιέφερετο διὰ τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον Βελλᾶς, ὡς ἄλλοι ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν δαπάνην χρημάτων μόνον διὰ τὴν Ἑπειρον. Καὶ ὅμως ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ δύναται, ἐντασσομένη εἰς ἓν πρόγραμμα ὠλοκληρωμένης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς (ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς), νὰ δώσῃ τὰ μέσα — διότι τὰ ἔχει — διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς λύσεως τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου προβλήματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ἀπὸ τῆ συστάσεως αὐτῆς ὡς ἐνότητος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος) τ. ἔ. τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐιδι-κῶν στελεχῶν τῆς Ἑλληνικῆς καθόλου Ἐκκλησίας.

Ἐνεκα τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς εὐρωστίας, ὡς θὰ προκύψῃ καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη, ἡ συμβολὴ τῆς Σχολῆς θὰ ἡδύνατο νὰ εἶναι σημαντικὴ καὶ ἔνεκα τῆς παραδόσεως αὐτῆς, συνδυαζομένης πρὸς ἔτι μεγαλύτεραν προσπάθειαν ἐπιλογῆς ἐξαιρέτου προσωπικοῦ, εἰς ὅπερ ὁ Ριζάρης ὥρισεν, ὀρθῶς, νὰ περιλαμβάνωνται, ἀλλ' ὡς ἐπίτιμοι, καὶ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων εἶναι μεγίστη ἡ εὐθύνῃ ἐκείνων, οἵτινες δὲν συνέβαλον εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐν σχεδίῳ ὀφισταμένης ὠλοκληρωμένης ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Πολιτικῆς, ἰδίως κατὰ τὴν τελευταίαν δετίαν ἢ συνέβαλον ἀκριβέστερον νὰ ματαιωθῇ πᾶσα προσπάθεια πραγματικῆς ἀνακαινίσεως τῶν Ἐκκλη-

ἐξεχόντων κοινωνικῶς ἀνδρῶν, καταγομένων ἐξ Ἑπειρου, Κρήτης, Ἰωαννίνων κ.λ.π. ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀρμοδίων (νῦν εὐτυχῶς ὑπάρχον καὶ 2 Ριζαρεῖται καὶ 2 καθηγηταὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, εὐρισκόμενοι πλησιέστερα πρὸς τὰ θέματα τῆς Σχολῆς).

Διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῆς περιουσίας τῆς Σχολῆς κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν μερικοὶ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης.

σιαστικῶν πραγμάτων παρ' ἡμῶν (1963-1967)¹. Πρὸς τὰ γεγονότα ταῦτα εἶναι στενῶς συνυφασμένη ἡ τύχη τοῦ τύπου τῆς Ριζαρείου 'Εκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

Ἡ Ριζαρείου 'Εκκλησιαστικὴ Σχολή, ἔνεκα τῆς θέσεως αὐτῆς ἐν Ἀθήναις καὶ ἔνεκα τοῦ συνδέσμου αὐτῆς πρὸς ἱστορικὰς προσωπικότητας τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ καὶ τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, εἰς ὅπερ ἔδωκε 12 Πρυτάνεις εἰς 95 ἔτη καὶ 4 Προέδρους τῆς Ἀκαδημίας, εἰς 40 ἔτη, καὶ ἔνεκα τῶν πόρων αὐτῆς, δὲν προσέφε-
ρεν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν 'Εκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Παρὰ ταῦτα ἀποτελεῖ ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ὅτι προσέφερεν, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἱστορικὰς συνθήκας ὑφ' ἃς ἔδρασεν ἢ ἐκλείσθη, πολλὰ — ἰδὲ στατιστικὰ στοιχεῖα εἰς σελ. 45 καὶ εἰς παράρτημα Α' — διὰ τὰ ὁποῖα τῆς ἀνήκει ἡ ἐθνικὴ καὶ τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εὐγνωμοσύνη.

Περὶ τῆς εὐγνωμοσύνης ταύτης ὠμίλησαν ἤδη πολλοὶ καὶ μάλιστα ὁ διασημότερος τῶν μέχρι τοῦδε Διευθυντῶν αὐτῆς ὁ ἀρχιμανδρίτης καὶ ἐκκλησιαστικὸς Ἱστορικὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, διατελέσας τακτικὸς καθηγητὴς τῆς 'Εκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν (1914-1923). Οὗτος ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ Διευθυντοῦ καὶ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ὁ εἰρηνοποιὸς Ἀρχιεπίσκοπος (ἀπὸ τοῦ 1923) δι' ὃ καὶ ἀνεκηρύχθη ἐπίτιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, ὑπὸ τῆς γενικῆς συνελεύσεως τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Εἰς τὸν κάλαμον τούτου ὀφείλεται καὶ ἡ πρώτη Ἱστορία τῆς Ριζαρείου 'Εκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὡς καὶ ἡ περίληψις ταύτης, ἡ περιληφθεῖσα εἰς τὸν Πανηγυρικὸν Τόμον τὸν ἐκδοθέντα πρὸ 50κοντα ἀκριβῶς ἐτῶν, ὅτε ἡ Σχολὴ ἐώρταζε, μετὰ τῶν νικητηρίων τῆς Ἑλλάδος τῶν 5 θαλασσῶν καὶ τῶν δύο Ἡπείρων, τὰ πρῶτα 75 ἔτη τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῆς βίου, τοῦ λίαν γονίμου διὰ τὸ Ἔθνος καὶ τὴν Ἑλληνικὴν 'Εκκλησίαν καθόλου.

Ὁ ἑορτασμὸς τῶν 125 ἐτῶν τῆς Σχολῆς κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἐπέβαλεν ὄχι μόνον τὴν ἐν ἀρχῇ, πρὸ τῆς ἡμετέρας ἐκθέσεως, ἀνατύπωσιν τῆς συντόμου περιλήψεως τῆς ἱστορίας τῶν 75 πρώτων ἐτῶν τῆς Ἱστορίας τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, πρὸ τῶν τελευταίων 50ντήκοντα ἐτῶν

1. Φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐν ἄλλοις ἀρχείοις, ὡς καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ, ὑπάρχουσιν ἱκανὰ στοιχεῖα βεβαιούτα τοῦ λόγου τὸ ἀληθές.

(1919-1969)¹, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς κειμένου τοῦ μεγάλου αὐτῆς Διευθυντοῦ, ὁ ὁποῖος εὐτυχῶς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος τῆς Σχολῆς ἱστορικός, ὡς καὶ ὁ πρῶτος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καθόλου. Οὕτω ὁ ἀναγνώστης ἔχει τὴν λαμπρὰν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ ἓνα κείμενον τοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου περὶ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ, ὅστις εὗρίσκετο εἰς τὸ ἐπίκεντρον τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Σχολῆς πρὸ πενήκοντα ἐτῶν καὶ ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη πρὸ 100 ἐτῶν καὶ ἀπέθανεν πρὸ τριάκοντα ἐτῶν, ἀφίσας δυσαναπλήρωτον κενὸν ἀπὸ ὅπου καὶ ἂν διῆλθε (1868-1938).

Τοιοιτοτρόπως ἡ παροῦσα ἱστορικὴ ἔκθεσις παρουσιάζεται ὡλοκληρωμένη οὐ μόνον καθ' ἑαυτὴν καὶ δὴ ὡς πρὸς τὰ οὐσιώδη θέματα τῆς Ἱστορίας τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ ἱστορικὸν πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἐξεκλήχθη ὁ βίος αὐτῆς καὶ κατ' ἀκολουθίαν δύνатаι νὰ νοηθῇ αὕτη καλῶς, καθ' ὃ μέτρον αὕτη ἐπέτυχε τοῦ κυρίου σκοποῦ, ὃν ἔθεσεν ὁ ἰδρυτῆς καὶ μέγας πατριώτης Γεώργιος Ραδιόνωφ Ριζάρης, ἐκτελῶν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ προαποβιώσαντος ἀδελφοῦ του Μάνθου.

Ὁ σημειῶν τὰς γραμμὰς ταύτας, εὐγνώμων μαθητῆς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς (1919-1924), κατακλείων τὴν παροῦσαν ἱστορικὴν ἔκθεσιν, ἐπὶ τῇ προκειμένη συμπληρώσει 125 ἐτῶν, τοῦ οὐχὶ ἀπροσκόπτου βίου αὐτῆς, δὲν ἔχει καλλιτέραν εὐχὴν νὰ ἐκφράσῃ διὰ τὸ μέλλον τῆς Σχολῆς ἀπὸ ἐκείνην, ἡ ὁποία συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τῆς βαθυτέρας ἐπιθυμίας τοῦ ἰδρυτοῦ της: «νὰ διδάσκωνται ἐν τῇ Σχολῇ (τῷ 1840, ὑπὸ τὰς τότε συνθήκας ἔλεγεν «ἀποκλειστικῶς», πράγμα ὅπερ νῦν ἀδύνατον) ὅσοι σκοπεύουσι νὰ ἐνδυθῶσι τῆς Ἱερωσύνης τὸ ἔνδυμα». Ὅτι οἱ σκοπεύοντες νὰ γίνωσι κληρικοὶ καὶ εἰδικὰ στελέχη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρέπει νὰ ἔχωσι τὴν κλίσιν πρὸς τὸ μέγα τῆς Ἱερωσύνης λειτούργημα καὶ ὑπούργημα καὶ ἀπὸ ἀποστολικὸν ζῆλον ἐμφορούμενοι νὰ ὑπηρετήσωσι τὴν Ἐκκλησίαν, δὲν γεννᾶται οὐδεμία ἀμφιβολία. Τὸ πρόβλημα ὁμως εἶναι τοῦτο: ποῖος ἔχει δυνατότητα καὶ ἀρμοδιότητα νὰ ἀνέρῃ ἐκεί-

1. Κατ' οὐσίαν ἡ παροῦσα ἔκθεσις φθάνει τὸ 1967, εἰ καὶ ἔκτοτε οὐδὲν τὸ οὐσιώδες συνέβη, ἀφοῦ ὁ τύπος τῆς Σχολῆς συζητεῖται καὶ θὰ συζητῆται.

νους πού ἔχουν τήν κλίσιν πρὸς τὸ Ἱερατικὸν λειτούργημα; Ἡ ἀπάντησις εἶναι εὐκόλος: Ἡ Ἐκκλησία κατὰ πρῶτον λόγον καὶ ἡ Πολιτεία κατὰ δεύτερον, ἐφ' ὅσον εἰς ταύτην ὑπάγεται ὁ τομεὺς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως. Ἐκκλησία καὶ Κράτος δέον νὰ ἀνεύρουν τοὺς καταλλήλους καὶ νὰ τοὺς ἀπευθύνουν τὴν κ λ ῆ σ ι ν, ἥτις δέον νὰ προϋποθέτῃ τὴν κλίσιν πρὸς τὴν Ἱερωσύνην καὶ τὸν σταυρὸν διὰ τὸ Ἱερατικὸν λειτούργημα. Διὰ τοῦτο τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιτυχίας τῆς πρωτόπου Ἱερατικῆς Σχολῆς, τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, καὶ τῶν πρὸς τὸ πρόγραμμα αὐτῆς προσαρμοζομένων Ἱερατικῶν Σχολῶν, συνδέεται ἀναποσπάστως πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς ὠλοκληρωμένης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς.

Διὰ τὸν κεφαλαιώδη τοῦτον λόγον, ἡ Ἱστορία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὡς καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον αὐτῆς, συνδέονται ἀρρήκτως πρὸς τὴν πνευματικὴν πρόοδον καὶ ἀκμὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν ἕνα προβλήματος αὐτῆς τ.ἔ. τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰδικῶν στελεχῶν αὐτῆς.¹

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20ῇ Ἀπριλίου 1967
Καθηγητῆς Γεράσιμος Ι. Κονιδάκης

1. Εὐχαριστίαι θερμοὶ ἀνήκουσι, διὰ τὴν βοήθειαν, ἣν παρέσχον κατὰ τὴν διόρθωσιν τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων, εἰς τοὺς Βοηθοὺς Ἑδρῶν καὶ ἀγαπητοὺς μαθητάς μου Ἑμμανουὴλ Κωνσταντινίδην, Δρ. Θ., Βλάσιον Φειδᾶν, Δρ. Θ., καὶ Σπυρίδωνα Κοντογιάννην, π. Θ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α'

<i>Πρόλογος</i>	ε'
<i>Εισαγωγή</i> : Ὑπὸ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (†1938) καὶ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου	
α) Μάνθος καὶ Γεώργιος Ριζάραι	1-14
β) Ἐπισκόπῃσις τῆς Ἱστορίας τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς τῶν 75 πρώτων ἐτῶν (1844-1919). Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Πανηγυρικοῦ Τόμου τοῦ 1920	14-33

Β'

Καθηγητοῦ Γ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

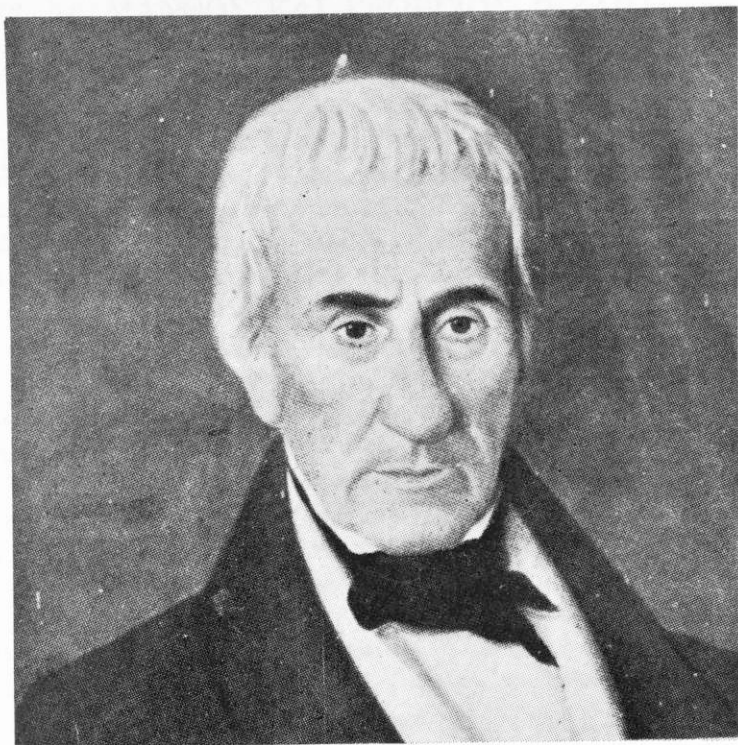
<i>Ἡ Ριζαρείος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ κατὰ τὴν τρίτην αὐτῆς ἐποχὴν (1919-1940)</i>	35
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

<i>Ἀπὸ τῆς ἀκμῆς πρὸς τὴν παρακμὴν τῆς Σχολῆς</i>	37
§ 1. Ἡ ἀκμὴ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς	37
§ 2. Ἀποτελέσματα τῆς ἀκμῆς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς καὶ προσφοραὶ αὐτῆς πρὸς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης.	40
§ 3. Αἱ προσφοραὶ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν (ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, κληρικοὶ ἐν γένει ὡς καὶ μοναχοί).	44
§ 4. Ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς κατὰ τὸ 1919 καὶ τὰ προβλήματα αὐτῆς (1924-1929)	49
§ 5. Ἡ λειτουργία τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου κατὰ τὴν 10ετίαν 1919-1929, ἥτοι μέχρι τῆς καταργήσεως αὐτοῦ.	68
§ 6. Ἡ κατάργησις τῶν Ἱεροδιδασκαλείων καὶ οἱ λόγοι οἱ προκαλέσαντες ταύτην	72
§ 7. Ἡ κατάργησις τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου καὶ αἱ συζητήσεις περὶ τοῦ τύπου τῆς Σχολῆς.	74
§ 8. Τὸ πρόβλημα τοῦ Διευθυντοῦ μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Ἀρχιμ. Εὐαγγέλου Ἀντωνιάδου, ἔνεκα τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ εἰς καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου. Νέα ἀναδιοργάνωσις τῆς Σχολῆς καὶ ἐπανίδρυσις τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου μέχρι τῆς διακοπῆς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου τῆς Σχολῆς κατὰ τὸ 1940.	76

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

<i>Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναστολῆς τοῦ ἔργου τῆς Ριζαρείου πρὸς τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἀνοικοδομήσεως καὶ ἐπαναλειτουργίας τῆς νέας Σχολῆς παρὰ τὸ Χαλάνδριον (1940-1960). Ἡ λειτουργία τῆς Σχολῆς καὶ τὰ προβλήματα αὐτῆς</i>	82
§ 1. Τὸ κλίσσιμον τῆς Σχολῆς καὶ ἡ ἀγορὰ τῶν κτημάτων παρὰ τὸ Χαλάνδριον	82
§ 2. Αἱ ἀπὸ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος προσπάθειαι πρὸς ἐπαναλειτουργίαν καὶ ἀνοικοδόμησιν τῶν νέων κτιρίων τῆς Σχολῆς. Ἡ ἵδρυσις τοῦ Ἀνωτ. Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου.	83
§ 3. Διαμαρτυρία διὰ τὰς γενομένας εἰς βάρος τῆς περιουσίας τῆς Σχολῆς ἀδικίας	85

Ὁ Ἰδρυτὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς
Γεώργιος Ραδινόωφ Ριζάρχης (1769—1841).

ΜΑΝΘΟΣ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΙΖΑΡΑΙ

ΙΔΡΥΤΑΙ ΤΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ¹

Ἰδρυταὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἐγένοντο οἱ ἀδελφοὶ Μάνθος καὶ Γεώργιος Ριζάραι, ἐκ Μονοδενδρίου τοῦ Ζαγορίου τῆς Ἡπείρου καταγόμενοι. Ὁ πατὴρ αὐτῶν ἐκαλεῖτο Ρίζος Μάνθου, εἶχε δὲ ἀδελφὸν Ἀλέξιον καὶ ἀδελφὴν Βασιλικήν, συζευθεῖσαν τὸν Ἀναστάσιον Κόνιαρην. Πιθανῶς ἀδελφὸς τοῦ Ρίζου ἦτο καὶ τις θεῖος τῶν Ριζαρῶν Πανταζῆς, εἰς ὃν ὀφείλεται ἡ εἰς Ρωσίαν μετάβασις αὐτῶν. Ὁ Ρίζος Μάνθου ἐτελεύτησε τὸν βίον τῷ 1772, ὅτε ὁ νεώτερος αὐτοῦ υἱὸς Γεώργιος ἦτο μόλις τριετής, πότε δ' ἐγεννήθη ὁ πρεσβύτερος υἱὸς Μάνθος δὲν εἶναι γνωστὸν, ὥς δὲν εἶναι γνωστὸν καὶ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς τῶν Ριζαρῶν². Βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ Ρίζος Μάνθου δὲν εἶχεν ἕτερα τέκνα. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα Μάνθος προῆλθεν ἐκ τοῦ Ματθαῖος, τὸ δ' ἐπίθετον Ριζάρης ἐκ τοῦ Ρίζος, ἀλλ' ἐν Ρωσίᾳ οἱ Ριζάραι, κατὰ ρωσικὸν τρόπον, προσεπωνομάζοντο «Ρα-διόνωφ». Ὁ Γεώργιος συνήθως ὑπεγράφετο «Γεώργιος Ραδιόνωφ Ριζάρης, γραικὸς τῆς Νίζνης», ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς «Μάνθος Ριζάρης», ἐν σωζομένη τινὶ ἐπιστολῇ αὐτοῦ. Πιθανῶς ὅμως ἐν τοῖς μὴ διασωθεῖσιν ἐγγράφοις ὁ Μάνθος προσεπωνομάζετο καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ Γεώργιος, τὸ δὲ «γραικὸς Νίζνης» ὀφείλεται εἰς τὸν τόπον τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ Νίζνα (ρωσ. Νιέζην) τῆς Μικρᾶς Ρωσίας κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα ἦτο σπουδαιότατον κέντρον ἐλληνικόν, διότι ἡ ἐν αὐτῇ ἀπὸ τοῦ προηγουμένου αἰῶνος ἰδρυθεῖσα ἐλληνικὴ ἀποικία ὑπὸ τῶν φευγόντων τὸν τουρκικὸν ζυγὸν Ἑλλήνων, εἰς μεγάλην προήχθη ἀκμὴν.

Δυστυχῶς δὲ κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα ἡ τέως ἀκμάζουσα ἐλληνικὴ Κοινότης τῆς Νίζνης ἤρξατο ἀποσυντιθεμένη. Τὰ ἐλληνικὰ Σχολεῖα ἔμειναν ἄνευ διδασκάλων, οἱ ἀποθανόντες Ἑλληνες ἱερεῖς δὲν ἀντικατεστάθησαν δι' ἄλλων, Ἑλλήνων, ἀλλὰ διὰ Ρώσων ἱερέων, ἡ λειτουργία ἐτελεῖτο σλαβωνιστί, οἱ Ἑλληνες ἀπέμαθον τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ αἱ νέαι γενεαὶ ἐξερρωσίσθησαν. Κολοσσιαία περιουσία τῆς ἐλληνικῆς Κοινότητος Νίζνης, προερχομένη ἐκ δωρεῶν τῶν Ζωσιμαδῶν, τῶν Ριζαρῶν καὶ ἄλλων εὐεργετῶν ἀπώλετο. Ἀναμφιβόλως εἰς τὴν παρακμὴν τῆς Κοινότητος συνετέλεσεν ἡ ἐκεῖθεν ἀπομάκρυνσις αὐτῶν.

1) Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἐπὶ τῇ ἑβδομῃ-κονταετηρίδι αὐτῆς, ὑπὸ Χρυσόστομου Παπαδοπούλου, ἀρχιμ. Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐν Ἀθήναις 1919.

2) Ἰδὲ νῦν μελέτην Ἀντ. Φωκᾶ εἰς Πανηγυρικὸν Τόμον (1969).

Ἐν τῇ ἐλληνικῇ Κοινότητι Νίζνης ἀνεδείχθη τὸ πρῶτον ὁ Μάνθος Ριζάρης, μεταβὰς ἐκεῖ πρὸς τὸν θεῖον του Πανταζῆν. Ἐκ Νίζνης δ' ἐπεξέτεινε τὸ ἐμπόριόν του εἰς Μόσχαν καὶ εἰς Ὀδησσόν, εἰς Βεσσαραβίαν, εἰς τὰς παραδουναβίους χώρας καὶ εἰς τὴν Κ/ολιν. Ἐνεκα τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἐμπορικῶν αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων προσεκάλεσεν ὁ Μάνθος εἰς Ρωσίαν τὸν νεώτερον ἀδελφὸν αὐτοῦ Γεώργιον, ἰδρυσας ἴδιον ἐμπορικὸν οἶκον, διέτριβε δὲ τότε τὸ πλεῖστον ἐν Μόσχᾳ, λίαν διακεκριμένην κατέχων θέσιν ὡς μεγαλέμπορος. Ἀλλ' ὅ,τι κατ' ἐξοχὴν ἐχαρακτήριζεν αὐτὸν ὑπῆρξεν ἡ φιλογένεια καὶ ἡ ἐνθερμος πρὸς τὴν δουλεύουσαν πατρίδα ἀγάπη.

Ὅθεν οὐδὲλως παράδοξον, ὅτι ὁ Μάνθος Ριζάρης ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων μελῶν τῆς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος ἰδρυθείσης Φιλικῆς Ἑταιρείας, κατηχηθεὶς ὑπὸ τοῦ εἰς Μόσχαν μεταβάντος Ἑμμανουὴλ Ξάνθου. Ἡδὴ τῷ 1814 ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας. χαρακτηριστικώτατα δὲ ἐγνωρίζετο ὁ Μάνθος μεταξὺ τῶν Φιλικῶν διὰ τοῦ συνθηματικοῦ ὀνόματος «Πρόθυμος», ὡς ὁ Καποδίστριας διὰ τοῦ «Εὐεργετικός» καὶ ὁ Ὑψηλάντης διὰ τοῦ «Καλός». Ὁ Μάνθος ἀνέπτυξε τῷ ὄντι μεγάλην προθυμίαν καὶ δραστηριότητα ὡς μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, διὰ τοῦτο δὲ προσωνομάσθη «Πρόθυμος». Ἀξιοσημείωτον ὅτι ἡ ἐν Κ/όλει ἐφορεία τῶν Φιλικῶν ἔγραφεν ἐπιστολὰς πρὸς τὴν φαντασιώδη «Ἀρχήν» τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἃς διηύθυνεν εἰς Μόσχαν πρὸς τὸν Μάνθον Ριζάρην, διαβιβάζοντα δῆθεν αὐτὰς πρὸς τὴν «Ἀρχήν». Ὑπὸ τὴν Ἀρχὴν ὑπενόουν οἱ φιλικοί, σκοπίμως, αὐτὸν τὸν Τσάρον. Τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ὁ Μάνθος ἐπὶ μίαν δεκαετίαν, ἀπὸ τοῦ 1814 μέχρι τοῦ 1824, παρέσχεν ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα. Τελευτῶντος τοῦ Μαρτίου τοῦ 1819 εὐρίσκετο ἐν Πετρούπολει, κομίσας ἐκεῖθεν εἰς Μόσχαν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ Ξάνθου πρὸς τὸν Νικόλαον Παξιμάδην, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐπιφανέστατον. Στενῶς συνέδετο ὁ Μάνθος καὶ μετὰ τοῦ πραγματικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου. Ἐχομεν δὲ ἀνεκτιμήτου ἀξίας ἐπιστολὴν τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τὸν Μάνθον, ἥτις εἶναι ἀπάντησις εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Μάνθου Ριζάρη, μαρτυροῦσα, πρὸ παντὸς τὴν στενὴν φιλίαν, ἥτις συνέδεεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην. Πιθανῶς δὲ ὁ Ὑψηλάντης ἔχει ὑπ' ὄψει ἐν αὐτῇ τοὺς προώρους διαδίδοντας ὅτι ἐμελλε νὰ καταστῇ ἀρχηγὸς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, κατηγοροῦντας αὐτὸν καὶ κατακρίνοντας. Ἰδιαιτέρα φιλία συνέδεε τὸν Μάνθον Ριζάρην καὶ μετὰ τοῦ ἐμπεισιστευμένου τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Ὑψηλάντου, Κωνσταντίνου Παπαδοπούλου Ὀλυμπίου, ὁ δὲ Ἀντώνιος Κομιζόπουλος τῇ 5 Σεπτεμβρίου 1820 ἔγραφεν εἰς τὸν Μάνθον, «ἐγὼ ἐλπίζω ἄφευκτα αὐτὸν τὸν μῆνα νὰ μισεύσω μετὰ τὸν Πρόθυμον καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ λάβω γραφὴν σας εἰς τὸ Κισνόβι», γνωρίζομεν δ' ὅτι ὁ «Πρόθυμος», ἦτοι ὁ Μάνθος, ἐκ Κισνόβιου ἢ ἀπ' εὐθείας ἐκ Μόσχας, μετέβη εἰς Νίζναν, διότι τῇ 30 Νοεμβρίου 1820 ἔγραφε πάλιν ὁ Κομιζόπουλος πρὸς τὸν Ξάνθον, «ὁ Μάνθος Ριζάρης καὶ ὁ Σταυρόπουλος ἐμίσευσαν πρὸ πολλοῦ εἰς Νίζναν, τοὺς ἐβάσταξαν καὶ ἐδοκίμασαν ἀρκετὰς δυσκολίας· ὁ πρῶτος μάλιστα ἐγλύτωσε καὶ ἐμίσευσε διὰ τὸ Κισνόβι καὶ Βουκουρέστι· τὸν δεύτερον ἐβάσταξεν ἐκλέγοντάς των ράτμανον διὰ τρεῖς χρόνους. Ὁ Μάνθος ἐφιλιώθη ἐκεῖ μετὰ ἀρκετοὺς καὶ

ἤλπιζεν εἰς τὸ Κισνόβι νὰ ἀνταμώσῃ τὸν Πρίγκηπα νὰ διηγηθῇ τὰς ταλαιπωρίας του, καὶ νὰ τὸν δώσῃ λογαριασμοὺς καὶ ἐλπίζω νὰ τὸν ἐπέτυχεν». Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης δὲν δύναται νὰ καταστῇ ἐπακριβῶς γνωστὸν τίνας ταλαιπωρίας ὑπέστη ὁ Μάνθος μεταβάς εἰς Νίζναν καὶ τίνας θὰ ἔδιδε λογαριασμοὺς εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην. Ἦσαν ταῦτα ἦσαν συνθηματικά, διότι προφανῶς τὸ ταξίδιον τοῦ εἰς Κισνόβιον καὶ Βουκουρέστιον δὲν ἦτο ἄσχετον πρὸς τὴν ἐπικειμένην ἐλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐξ ἐπιστολῆς αὐτοῦ τοῦ Μάνθου Ριζάρη. Τῷ ὄντι δὲ τῇ 30 Δεκεμβρίου 1820 ἔγραψε πρὸς αὐτὸν εἰς Βουκουρέστιον ὁ Ξάνθος, ἀναγγέλλας αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι προστετέθησαν νέα μέλη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας, μεγάλως ἰσχύων παρὰ τῷ Ἀλῇ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ἀπαντήσας δ' ὁ Μάνθος τῇ 9 Ἰανουαρίου 1821 εἰς τὸν Ξάνθον, ἔγραψεν ἐπιστολὴν, ἐξ ἧς διαδῆλως προκύπτει ὅτι ὁ Μάνθος Ριζάρης ὑπῆρξε μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας δραστηριώτατον, συνεργάτης τοῦ Ὑψηλάντου ἐνθερμος, εἰς τῶν μέχρι τοῦδε ἀγνώστων πρωταρχῶν τῆς ἐλληνικῆς παλιγενεσίας.

Μετὰ μικρὸν ἤρξατο ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, ὁ δὲ Μάνθος ἠδυνήθη νὰ ἐνισχύσῃ καὶ στηρίξῃ τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἔθνους διὰ γενναίων συνεισφορῶν, δι' ὧν καὶ πρότερον ἦτο γνωστὸς ἐν Ρωσίᾳ. Διότι πάντοτε ἐκ τῶν πρώτων προσήρχετο ἀρωγὸς διὰ τοῦ πλούτου αὐτοῦ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, μάλιστα μετὰ τὰς καταστροφάς, αἱ ὑπέστη ἐν ἀρχῇ τοῦ 18 αἰῶνος, διὰ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ναπολέοντος. Νῦν διηγοίετο αὐτῷ στάδιον φιланθρωπίας διὰ τοὺς ὁμοεθνεῖς αὐτοῦ Ἕλληνας, διότι κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς Ἐπαναστάσεως ἡ Τουρκικὴ βαρβαρότης ἐξαπέλυσε φρικαλέαν καταστροφὴν καθ' ὅλου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Χιλιάδες δυστυχῶν ἐπωλοῦντο ἐν ταῖς τουρκικαῖς ἀγοραῖς ὡς δοῦλοι, πρὸς ἀπολύτρωσιν δ' αὐτῶν συνεστήθη ἐν Πετρούπολει Ἐπιτροπεία, ἥτις διὰ τοῦ πρεσβυτέρου Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἀπετάθη καὶ πρὸς τὸν Μάνθον Ριζάρην, ζητοῦσα τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ.

Ἡ λαμπρὰ τοῦ Οἰκονόμου ἐπιστολὴ συμπληροῖ τὴν ἀγνωστον εἰς ἡμᾶς εἰκόνα τοῦ Μάνθου Ριζάρη καὶ ὑποδεικνύει τὴν ἣν οὗτος κατεῖχε διακεκριμένην θέσιν ἐν τῇ Ρωσίᾳ καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἠγωνίζοντο ν' ἀποκτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των. Ὁ Μάνθος ἔσπευσε τῇ 7 Ἰανουαρίου ν' ἀποστείλῃ χίλια ρούβλια εἰς τὴν ἐν Πετρούπολει Ἐπιτροπείαν, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Σχολῆς ρωσιστὶ σωζομένης ἀνεκδότου εὐχαριστηρίου ἐπιστολῆς τοῦ Πρίγκιπος Γολιτσίнову ἀπὸ 28 Φεβρουαρίου 1823. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης μαυθάνομεν καὶ παράπονόν τι τοῦ Μάνθου πρὸς τοὺς Ρώσους. Ἐνῶ τοσάκις ἐφάνη πρόθυμος εἰς γενναίας χρηματικὰς συνδρομάς πρὸς τοὺς Ρώσους, ἡ Κυβέρνησις δὲν ἠθέλησε νὰ τιμῇ αὐτὸν διὰ παρασῆμου. Ὁ Γολιτσίнов, ἀπαντῶν εἰς τὸ δικαιοτάτον τοῦτο παράπονον, ἐδήλου, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μεσιτεύσῃ ὑπὲρ τούτου παρὰ τῷ Τσάρῳ. Ἀλλ' ἀνάγκην τοῦ παρασῆμου δὲν εἶχεν ὁ εὐγενὴς καὶ τετιμημένος Ἕλλην.

Δαψιλέσταται δὲ ὑπῆρξαν αἱ χρηματικαὶ χορηγίαι αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Τριάκοντα χιλιάδας ρουβλίων ἐχορήγησεν ἐξ ὀνόματος ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀ-

δελφοῦ Γεωργίου τῇ 7 Ἰουλίου 1820 εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην διὰ τὰς πρῶτας ἀνάγκας τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐτέρας ὁκτὼ χιλιάδας εἰς τὸ Νικόλαον Παξιμάδην, διὰ τὴν τροφοδοσίαν καὶ συντήρησιν τῶν ἀγωνιστῶν. Ἐκτὸς τῶν χορηγιῶν τούτων, δι' ἃς ὁ Μάνθος Ριζάρης ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας «Μέγας Εὐεργέτης», παρεχώρησεν ἐξ ὀνόματος ἑαυτοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ του Γεωργίου, χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀπελευθερουμένης πατρίδος, καὶ διάφορα ἔτερα ποσά, ἐν συνόλῳ 50.000 ρουβλίων.

Δὲν ἐπρόφθασεν ὁ ἀείμνηστος Μάνθος νὰ ἴδῃ ἐλευθέραν τὴν πατρίδα, ἀκράδαντως πιστεύων, ὅτι ἡμέραν τινὰ θ' ἀπετινάσσετο τῆς δουλείας ὁ βαρύτατος ζυγὸς καί, συντόνως πρὸς τοῦτο ἐργαζόμενος, ἐμερίμνα καὶ περὶ τῆς μελλούσης αὐτῆς ἀναπτύξεως. Ἰδιαζόντως ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας, διότι ἤδη ἀπὸ τοῦ 1814 εἰς τὴν ἐν τῷ Μονοδενδρίῳ Σχολῇ, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τακτικῶς ἔπεμπε χρηματικὰς χορηγίας. Ταύτας ἀνέστειλε, μαθὼν, ὅτι ὁ Χριστόδουλος Κόνιαρης ἀφιέρωσε σπουδαῖον χρηματικὸν ποσὸν πρὸς συντήρησιν τῆς Σχολῆς. Δυστυχῶς ὅμως ἡ δωρεὰ τοῦ Κόνιαρη διεκόπη, τὸ γεγονός δὲ τοῦτο πιθανῶς ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυσε τὴν σκέψιν τοῦ Μάνθου, ὅπως τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ἀφιερῶσιν ὑπὲρ τῆς ιδρύσεως καὶ ἐξασφαλίσεως τῆς συντηρήσεως Σχολῆς ἐν Μονοδενδρίῳ.

Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος συνέστησεν αὐτῷ νὰ ιδρῇ μὲν ἐν Μονοδενδρίῳ μικρὰν Σχολήν, νὰ διαθέσῃ δὲ τὸ μεῖζον μέρος τῆς περιουσίας αὐτοῦ πρὸς ἱδρύσιν Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας ἐν τῇ μελλούσῃ πρωτεύουσῃ τοῦ Κράτους, ἐπὶ τῷ εἰδικῷ σκοπῷ τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου. Δὲν φαίνεται ὅμως ἀποδεχθεὶς ὁ Μάνθος τὴν γνώμην ταύτην, περὶ ιδρύσεως δύο Σχολῶν, διότι τελευτήσας τὸν βίον κατὰ τοὺς πρῶτους μῆνας τοῦ 1824 ἐν Μόσχᾳ, ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γεώργιον μετὰ τῆς περιουσίας καὶ τὸν πόθον τῆς ιδρύσεως μᾶς Σχολῆς ἐν Μονοδενδρίῳ. Ὁ δὲ Γεώργιος ἀπεφάσισεν ὑπὲρ τοιοῦτου σκοποῦ νὰ διαθέσῃ οὐ μόνον τὴν τοῦ Μάνθου ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίαν περιουσίαν, μόνον σκοπὸν τοῦ βίου αὐτοῦ καταστήσας.

Κατὰ τινὰ πληροφορίαν, ὀφειλομένην προφανῶς εἰς αὐτὸν τὸν Γεώργιον Ριζάρην, οὗτος μετέβη, προσκληθεὶς ὑπὸ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, εἰς Ρωσίαν τὸ 1806. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι πολὺ πρὶν τοῦ ἔτους ἐκείνου ἀπουσίαζεν ἐκ Μονοδενδρίου, ἀντιπροσωπεύων πιθανῶς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν Κ/πόλει ἢ ἀλλαχοῦ, διότι ἐξάδελφός τις αὐτοῦ τῇ 4 Μαΐου 1835 ἔγραφε πρὸς αὐτὸν ἐκ Μονοδενδρίου «ἐφυγες μικρὸς ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἴσως νὰ μὴ μᾶς ἐνθυμῆσαι». Ἀλλὰ τὸ 1806 ὁ Ριζάρης ἤγε τὸ 35ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ὅθεν πρόκειται περὶ προγενεστέρας ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος μεταβάσεως, πρὶν τῆς εἰς Ρωσίαν ἀποδημίας αὐτοῦ. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Μάνθου δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν ἐκ Ρωσίας μετέβῃ αὐθις εἰς τὸ Μονοδένδριον, ἀλλὰ τῷ 1835 ὁ Γεώργιος Σεμιτέλος ἐκ Μεσολογγίου ἔγραφε πρὸς τὸν Γεώργιον Ριζάρην, «ὅταν ἔλαβε τὴν τιμὴν μίαν καὶ μόνην φορὰν τὸ ἀγαπητόν σου Μονοδένδριον νὰ σὲ δεχθῇ ἡμουν νεανίας, σὲ ἐθεωροῦσα μὲ συστολήν καὶ ἐνθυμούμενος ὀλίγον τι τὸν ἀξιοθέατον χαρκατῆρα σου· εὐχομαι νὰ σᾶς ἰδῶ καὶ τώρα μίαν φορὰν εἰς τὸ ἀθάνατον Μεσολόγγιον». Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι ὁ Γεώργιος ἐπεσκέφθη τὸ Μονοδένδριον, μετὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐκεῖθεν ἀναχώρησιν.

Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ Γεώργιος Ριζάρης μετέβη τὸ πρῶτον εἰς Νίζναν, ἐν ἣ ὁ Μάνθος εἶχεν, ὡς εἶπομεν, τὸ κέντρον τῶν ἐμπορικῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν. Ἐν Νίζνῃ συνήθως διέτριβε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' ἀναλαβὼν τότε τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐμπορικῶν ἐργασιῶν, συνεχῶς μετέβαινεν εἰς Μόσχαν καὶ εἰς Ὀδησσόν. Δὲν ἠδυνήθη δ' ἀμέσως νὰ προβῇ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς περιουσίας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, συγχωνεύσας αὐτὴν μετὰ τῆς ἰδίας περιουσίας. Διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν πολλοὶ συγγενεῖς ἐκ Μονοδενδρίου, μαθόντες τὸν θάνατον τοῦ Μάνθου, ἔσπευδον πρὸς τὸν Γεώργιον, ζητοῦντες χρηματικὰς βοηθείας, ἕτεροι δέ, χρεῶσται ὄντες, ἤρνουντο τὰ χρέη αὐτῶν· τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν εὐρέθη διεσκορπισμένον ἐν ΚΠόλει καὶ ἐν Ρουμανίᾳ εἰς χρέη καὶ πιστώσεις. Τοῦτου δ' ἕνεκα ὁ Γεώργιος ἀνέβαλε τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐντολῆς τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ παρεξήγηθη μάλιστα διὰ τὴν ἀναβολὴν ταύτην ὑπὸ τινων γνωριζόντων τὰς διαθέσεις καὶ ἀποφάσεις τοῦ Μάνθου.

Μεταξὺ τούτων ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος Παπαδόπουλος Ὀλύμπιος, ὅστις μάλιστα παρευρέθη κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ Μάνθου. Τῷ 1824, ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ Μάνθου, ὁ Ριζάρης ἐζήτησε διὰ τοῦ Ὀλυμπίου παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου νὰ ἐπιθεωρήσῃ σχέδιον Διαθήκης, καθ' ἣν θὰ διετίθετο ἡ περιουσία ἀμφοτέρων τῶν Ριζαρῶν ὑπὲρ ἰδρύσεως Σχολῆς. Ὁ Ὀλύμπιος, ἐπιστρέψας τὸ σχέδιον, ἐπιθεωρημένον παρὰ τοῦ Οἰκονόμου, ἔγραψε τῇ 14 Ἰουλίου 1824 πρὸς τὸν Γεώργιον Ριζάρην ἐπιστολήν, ἐξ ἧς εἶναι προφανέστατον, ὅτι ὁ Ριζάρης παρεξηγεῖτο ἕνεκα τῆς ἀναβολῆς τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ πόθου τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσῃ τοὺς λόγους τῆς ἀναβολῆς καὶ ἄρῃ τὴν παρεξήγησιν. Τῇ 21 Ἰουλίου 1824 ἀπαντήσας εἰς τὸν Ὀλύμπιον ἐκ Μόσχας ὁ Γεώργιος Ριζάρης ἠὺχαρίσται δι' αὐτοῦ τῷ Κωνσταντίνῳ Οἰκονόμῳ, δι' ὃν ἔλαβε κόπον νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὸ σχέδιον τῆς Διαθήκης, διαλύων ἅμα καὶ τὴν παρεξήγησιν. Εὐχαριστῶν δὲ διὰ τὰς περὶ καλῆς πορείας τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως διαβιβασθείσας αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ὀλυμπίου εἰδήσεις, προσέθηκε καὶ τὰ ἐξῆς λίαν χαρακτηριστικὰ τῶν φιλογενῶν αἰσθημάτων του, «εἶχα καὶ ἐγὼ γράμμα ἀπὸ Κορφούς καὶ μοῦ ἔγραφον, ὅτι ἡ Πατρίδα μας θέλει λάμψει καὶ ὁ ἥλιος θέλει ἐβγάλει τὰς ἀκτῖνάς του ὀγρήγορα καὶ ἄμποτε διὰ νὰ λάμψῃ ἡ τεθλιμμένη Πατρίδα μας».

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Γεωργίου Ριζάρη πρὸς τὸν Ὀλύμπιον διαδῆλως μαρτυρεῖ καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ τοὺς στοχασμούς, ἀλλὰ καὶ τὰς σταθερὰς αὐτοῦ ἀποφάσεις. Δὲν ἔσπευδεν ὁ Ριζάρης νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν πόθον ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του περὶ ἰδρύσεως Σχολῆς, διότι ἔπρεπε προηγουμένως νὰ συγκεντρώσῃ τὴν διεσκορπισμένην περιουσίαν, ἣν, κατ' ἀμετάκλητον ἀπόφασιν, ἔμελλε νὰ δωρήσῃ, διὰ Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὸ ἤδη ἀπελευθερούμενον Ἔθνος, πρὸς ἵδρυσιν τῆς Σχολῆς. Ταύτην ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ ζῶν. Ἐσκέπτετο δὲ νὰ ἀποσπάσῃ τὰς ἐν ταῖς ρωσικαῖς Τραπεζίαις χρηματικὰς καταθέσεις καὶ ν' ἀγοράσῃ δι' αὐτῶν κτήματα, ἢ, ἐξασφαλίζων ἄλλως πως τὰ χρήματα, τοὺς τόκους αὐτῶν νὰ διαθέτῃ πρὸς συντήρησιν τῆς Σχολῆς.

Ταῦτα λαμπρῶς διετύπωσεν ὁ Γεώργιος Ριζάρης καὶ ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῆν, ἥτις ἀπηχεῖ πιστῶς τὰς εὐγενεῖς σκέψεις καὶ τὸν διάπτω-

ρον πόθον τοῦ Γεωργίου Ριζάρη περὶ ἰδρύσεως τῆς Σχολῆς, ὡς ἤτο δὲ ἀκόλουθον ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ἔσπευσεν ἀμέσως ν' ἀπαντήσῃ πρὸς αὐτόν, συμβουλευσας αὐτόν νὰ παραχωρήσῃ τὴν περιουσίαν εἰς τὸ Ἔθνος, πρὸς ἵδρυσιν κοινῆς τινος Σχολῆς, καὶ ὅταν αἱ περιστάσεις ἐπιτρέψωσι νὰ ληφθῇ πρόνοια περὶ τοῦ Ζαγορίου. Τὴν γνώμην ταύτην, κατ' ἀρχὴν, ἀπεδέχετο ὁ Ριζάρης, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη τῆς περιουλογῆς τῆς περιουσίας ἐπέβαλε τὴν ἀναβολὴν τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς.

Ἐν δευτέρᾳ δ' ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Κοραῆν ἀπὸ 13 Ἰουλίου 1825, ἥτις δυστυχῶς δὲν σώζεται, ἔγραφε μὲν ὁ Ριζάρης, ὅτι ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐζήτει δὲ διάφορα συγγράμματα καὶ ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ, ἅτινα διὰ τοῦ Ἀναστασίου Κόνιαρη διένειμεν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Σχολεῖα, καὶ ἐπεθύμει νὰ μάθῃ τίνας νέας ἐκδόσεις παρεσκεύαζεν ὁ Κοραῆς. Οὗτος δ' ἀποστείλας, διὰ τοῦ ἐν Μασσαλίᾳ Θεοδώρου Πρασακάκη, διάφορα συγγράμματα, ἔγραψε πρὸς τὸν Ριζάρην δύο ἐπὶ ἐπιστολάς.

Ἡ ἀλληλογραφία αὕτη τοῦ Γεωργίου Ριζάρη μετὰ τοῦ Κοραῆ καταδηλοῖ τὰ φιλόμουσα αἰσθήματα καὶ τοὺς φιλογενεῖς πόθους αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ὁ Γεώργιος, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ αἰμνήστου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μάνθου, δὲν ἔπαυε παρακολουθῶν τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος καὶ προσερχόμενος ἐπίκουρος εἰς αὐτόν. Ὅθεν τῇ 14 Ἰουλίου 1827 ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἀποταθεὶς δι' ἐγκυκλίου αὐτοῦ γράμματος ἐκ Πετροπόλεως πρὸς τοὺς ἐν Μόσχᾳ ἐγκατεστημένους Ἑλληνας πλουσίους, προτρέψας αὐτοὺς νὰ συμμετάσχωσι τοῦ πατριωτικοῦ καὶ πολεμικοῦ δανείου τῆς Ἑλλάδος, ἀπετάθη καὶ πρὸς τὸν Γεώργιον Ριζάρην, ὅστις ἐδάνεισε 2.540 ταλλήρων, λαβὼν σχετικὸν ἔγγραφον, ὑπογεγραμμένον παρὰ Β. Καποδίστρια καὶ Κ. Γεροστάθη. Βραδύτερον ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ἀνέγραψε διατάξιν σχετικὴν καὶ περὶ τούτου καὶ περὶ τῶν προηγούμενων ποσῶν χάριν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, παρακαλέσας τὰ δανεισθέντα πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ποσὰ ν' ἀποδοθῶσι βραδύτερον εἰς τὰς μελλούσας νὰ ἰδρυθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ Σχολάς. Ὡστε ὁ Ριζάρης περὶ τὸ 1827, μετὰ τὰς ἀνταλλαγείσας πρὸς τὸν Κοραῆν ἐπιστολάς, ἀπεφάσισε νὰ ἰδρύσῃ οὐχὶ μίαν, ὡς ἐσκέπτετο ὁ Μάνθος, ἀλλὰ δύο Σχολάς. Κατὰ τὴν σημείωμα τῆς πρώτης αὐτοῦ διαθήκης, ἥτις βραδύτερον ἐτροποποιήθη, ἡ ὅλη περιουσία τῶν Ριζαρῶν ἀνῆρχετο εἰς 340,000 ρουβλίων· ἐσκέπτετο δὲ ὁ Γεώργιος Ριζάρης νὰ ἰδρύσῃ ἐν Μονοδενδρίῳ μὲν Σχολὴν μετὰ οἰκοτροφείου ἀπύρων μαθητῶν, διαθέτων ὑπὲρ αὐτῆς 120,000 ρουβλίων, καὶ Ἐκκλησιαστικὴν Ἀκαδημίαν ἐν τῇ μελλούσῃ πρωτευούσῃ τῆς Ἑλλάδος, ὑπὲρ ἧς Ἀκαδημίας ἔμελλε νὰ διαθέσῃ 220,000 ρουβλίων. Ὡστε τὴν πρώτην σκέψιν τοῦ Μάνθου ἐτροποποίησεν ὁ Γεώργιος, νὰ ἰδρύσῃ ἀντὶ μιᾶς δύο Σχολάς, ὧν ἡ ἐτέρα ἔμελλε νὰ εἶναι ἐκκλησιαστικὴ. Πιθανῶς εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς κατέφθασε διὰ τῶν καλῶν εἰσηγήσεων τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, ὅστις περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνέτασσε σχέδιον ὀργανισμοῦ καὶ προγράμματος Θεολογικῆς Ἀκαδημίας διὰ τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννην Καποδίστριαν.

Πάντως δὲ τὰς σκέψεις τοῦ Ριζάρη ἐνίσχυσε καὶ ἡ διὰ τοῦ μεγάλου Κυβερνήτου ἀρξαμένη ἐν Ἑλλάδι πνευματικὴ κίνησις.

Χαρακτηριστικὴν περὶ τούτου ἐνδειξὴν ἔχομεν τὴν ἐξῆς: Τῷ 1832 μεταβάς

εἰς Νίζναν ὁ Ριζάρης ἠγόρασεν ἀντίτυπον τοῦ γνωστοῦ συγγράμματος τοῦ Πατρι-
 άρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου «Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων»,
 ἐν τοῖς πρώτοις φύλλοις τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἰδιόγραφος τοῦ Ριζάρη σημείω-
 σις: «Ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ 1832 μηνὶ μαρτίῳ 26 ἠγοράσθη ἡ παροῦσα βίβλος
 ὑπὸ τοῦ τῆς Νίζνης γραικοῦ Γεωργίου Ραδιόνου Ριζάρη καὶ ἀφιερώθη παρὰ τοῦ
 ἰδίου εἰς τὸ μέλλον ἀποκατασταθῆναι παρὰ τῶν ἀδελφῶν Ριζάριδων Σχολεῖον
 πνευματικόν». Ὑπὸ τὸ «πνευματικόν» (ρωσιστὶ *douchonnoije*) ἐννοεῖ ὁ Ριζάρης
 Ἐκκλησιαστικὸν Σχολεῖον. Κατέβαλε δὲ τότε μόχθους ἀπεριγράπτους πρὸς περι-
 συλλογὴν τῆς περιουσίας αὐτοῦ, διαρκῶς ταξιδεύων. Οἱ ἐν Μονοδενδρίῳ καὶ ἀλ-
 λαχοῦ εὐρισκόμενοι συγγενεῖς ἔγραφον πρὸς αὐτὸν νὰ μεταβῇ καὶ κατοικήσῃ εἰς
 τὸ χωρίον ἢ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, οὕτω δὲ κατὰ Μάϊον τοῦ 1832 ὁ Ἰωάννης
 Κόνιαρης ἔγραφε «σᾶς προσμένομεν μὲ ἀνυπομονησίαν, κύριε θεῖε, νὰ ὀρίσητε εἰς
 τὴν πατρίδα ἢ ἂν ἀγαπᾷτε ἐδῶ εἰς τοὺς Κορφοὺς διὰ νὰ εἴμεθα μαζῇ». Καὶ ὁ Ἀν-
 τώνιος Κομιζόπουλος, λαβὼν τῷ 1832 ἐκ Νίζνης ἐπιστολήν, ἔγραφε πρὸς αὐτὸν
 ἐκ Μόσχας, συνιστῶν νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς ἐν ὀρισμένον μέρος καὶ νὰ μὴ περιέρ-
 χηται διαφόρους πόλεις, ἕως ὅτου ἀποκατασταθῶσι τὰ τῆς Ἑλλάδος πράγματα
 καὶ ἐκεῖ ὁμοῦ μεταβῶσιν. Ὁ Ριζάρης ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐσκέπτετο νὰ κατέλθῃ
 εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἡ σχολεῖτο εἰσέτι περὶ τὴν περισυλλογὴν τῆς περιουσίας.
 Τῷ 1832, ἐκ Νίζνης μεταβάς εἰς Ὁδησσόν, ἐζήτησεν ἐκ Μονοδενδρίου κατάλογον
 τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, διότι ἀπέστειλε μὲν πρὸ διετίας χρηματικὰ βοηθήματα εἰς
 τριάκοντα οἰκογενείας, ἀλλὰ μέλλων ν' ἀναθεωρήσῃ τὴν διαθήκην αὐτοῦ ἤθελε ν'
 ἀναγράφῃ ἐν αὐτῇ διάφορα βοηθήματα εἰς ἀπόρους συγγενεῖς, διέταξε δὲ καὶ τὴν
 ἐπισκευὴν τῆς ἐν Μονοδενδρίῳ πατρικῆς οἰκίας, ἐν ᾗ ἐσκόπει νὰ ἐγκαταστήσῃ τὴν
 Σχολήν. Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, μεριμνῶν καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς,
 ἐζήτηε ν' ἀγοράσῃ ἐν Ἑλλάδι ἀκίνητα κτήματα. Εἰς τοῦτο δὲ προέτρεψεν αὐτὸν ὁ Α.
 Κομπατῆς, ἐν Ὁδησσῷ μετ' αὐτοῦ γνωρισθεὶς, ὃν βραδύτερον ὁ Ριζάρης κατέστησεν
 ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις. Ἐπὶ μακρὸν μετὰ τοῦ Κομπατῆ συνειργάσθη ὡς ἀν-
 τιπρόσωπος τοῦ Ριζάρη ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ Σπ. Λευκόκοιλος. Σώζεται δὲ εὐρυτάτῃ ἀλ-
 ληλογραφία Ριζάρη καὶ Κομπατῆ, ἐκ τῆς ὁποίας καταφαίνεται ἡ βαθμιαία ἀγορὰ καὶ
 ἀπόκτησις τῶν κτημάτων τοῦ Ριζάρη, ὅστις ἀπεφάσισε μὲν ὀριστικῶς νὰ κατέλθῃ εἰς
 τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ ιδρύσῃ ἐνταῦθα τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Σχολήν, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος
 εἰσέτι ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Ρωσίας καὶ ἀναθεωρῶν ἐν Ὁδησσῷ τὴν διαθήκην αὐτοῦ, ἀπε-
 φάσισε νὰ προβῇ εἰς τὴν Ἱδρυσιν τῆς ἐν Μονοδενδρίῳ Σχολῆς. Τῷ 1835, εὐρισκό-
 μενος ἔτι ἐν Ὁδησσῷ, ὑπέγραψεν ἔγγραφον, ἐν ᾧ παρεκάλεσε νὰ συνυπογράψω-
 σι καὶ ἕτερα εὐυπόληπτα πρόσωπα καὶ ὕπερ ἀπηθύνηε πρὸς τὴν Κοινότητα Μο-
 νοδενδρίου. Δι' αὐτοῦ ἐδήλου ὁ Ριζάρης, ὅτι ἀπεφάσισε νὰ ιδρύσῃ Σχολήν ἐν Μο-
 νοδενδρίῳ, χρησιμοποιοῦν πρὸς τοῦτο τὴν πρὸ μικροῦ δι' ἐξόδων του ἐπισκευασθεῖ-
 σαν πατρικὴν οἰκίαν. Ταύτην παρεχώρει εἰς τὴν Κοινότητα Μονοδενδρίου, ἐπὶ τὸ
 εἶναι τε καὶ λέγεσθαι «κοινὴν Σχολήν τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων», προικίσας
 αὐτὴν διὰ Βιβλιοθήκης ἀξιολόγου ἐκ τε κλασσικῶν συγγραφέων καὶ ἄλλων, τῶν
 εἰς χρῆσιν τῶν μαθητευσμένων ἀναγκαίων βιβλίων. Ἀφιέρωσε δὲ εἰς ἀναφαίρε-
 τον καὶ ἀναπόσπαστον ἰδιοκτησίαν τῆς Σχολῆς ταύτης τὰ ἐν Ἱασίῳ εὐρισκόμενα

πέντε ἐργαστήρια μετὰ μιᾶς συνεχομένης ὑπογείου οἰναποθήκης, ὅπως τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα αὐτῶν, συμποσούμενα εἰς 2,500 γρόσια, ἀποστέλλωνται εἰς τὴν Σχολήν. Ὅμοίως κατέθηκεν εἰς ρωσικὴν Τράπεζαν κεφάλαιον ἀποδίδον τόκους ἐτησίως 2.000 ρουβλίων χάριν τῆς Σχολῆς. Πρὸς κανονικὴν δὲ λειτουργίαν αὐτῆς ὥρισεν Ἐφορεῖαν ἐκ Μονοδενδριτῶν, ἐπιτρέψας, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὴν ἀκώλυτον ἀποδοχὴν δωρεῶν καὶ παρ' ἄλλων συμπολιτῶν ὑπὲρ τῆς Σχολῆς.

Τῇ 20 Νοεμβρίου 1835 οἱ Μονοδενδριῖται ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ριζάρην ὅτι συνεπληρώθησαν αἱ ἐπισκευαὶ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ οἰκίας πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Σχολείου, ἐξ ἐπιστολῆς δὲ τοῦ Μιχαλάκη Χρ. Βαρτζῶνῃ πληροφορούμεθα ὅτι τῇ 1 Δεκεμβρίου 1835 ὁριστικῶς ἐγκατεστάθη τὸ Σχολεῖον τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἣν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἡμέραν τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Μονοδενδρίῳ Ριζαρείου Σχολῆς. Μὴ ἀρκεσθεὶς δὲ ὁ Ριζάρης εἰς τὸ πρὸς τὴν Κοινότητα Μονοδενδρίου ἔγγραφον, οὗτινος τὰς διατάξεις εἶχε συμπεριλάβει ἐν τῇ Διαθήκῃ τοῦ 1833, ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Γρηγόριον Σ' παρακαλῶν ὅπως δι' ἐπισήμου Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ γράμματος ἐπικυρωθῶσι καὶ ἐξασφαλισθῶσι τὰ περὶ τῆς ἰδρυομένης ἐν Μονοδενδρίῳ Ριζαρείου Σχολῆς. Ὅντως δ' ἐξέδωκεν ὁ Πατριάρχης κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1836 ἐπίσημον γράμμα διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίζετο ἡ σύστασις τῆς ἐν Μονοδενδρίῳ Σχολῆς καὶ ἐξασφαλιζέτο ἡ χρῆσις τῆς διατεθείσης ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Ριζάρη περιουσίας ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως αὐτῆς.

Τῷ 1835 κατέλιπεν ὁριστικῶς τὴν Ρωσίαν ὁ Γεώργιος Ριζάρης, ἵνα ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μετέβη διὰ Βεσσαραβίας εἰς Βιέννην, εἶτα δὲ εἰς Τεργέστην, ὅπου εὐρισκόμενος ἔλαβε διάφορα γράμματα καὶ παρὰ τοῦ Κομπαντῆ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ παρὰ τοῦ Μιχαήλ Μίσιου, γράψαντος αὐτῷ τῇ 23 Σεπτεμβρίου 1836 περὶ διαφόρων ὑποθέσεων, ἀναφερομένων ἰδίως εἰς τὰ ἐν Ἰασίῳ κτήματα τοῦ Ριζάρη καὶ εἰς τινὰς δωρεὰς τοῦ Χριστοδούλου Κόνιαρη πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ Μονοδενδρίου γενομένας. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔγραψαν καὶ οἱ Μονοδενδριῖται εἰς Τεργέστην πρὸς τὸν Ριζάρην, ὅστις διατρίψας ἐκεῖ μέχρι τῶν τελευταίων μηνῶν τοῦ 1836, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου ἔτους μετέβη εἰς Ζάκυνθον, ὅπου παρέμεινε μέχρις Ἰουνίου μηνός. Ἐκ Ζακύνθου ἦλθε τέλος κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1837 εἰς Ἀθήνας, κατοικήσας ἐν τῇ ὁδῷ Ἀδριανοῦ ἰδιοκτῆτω οἰκίᾳ αὐτοῦ.

Ἦγε τότε τὸ 68ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐπιθυμῶν δὲ νὰ προφθάσῃ νὰ ἰδῇ ζῶν τὴν ἰδρυσιν τῆς Σχολῆς, ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην τοῦ πρὸ τριετίας περίπου ἐκ Ρωσίας ἐλθόντος καὶ ἐν Ναυπλίῳ μὲν κατ' ἀρχὰς εἶτα δ' ἐν Ἀθήναις ἐγκαταστάντος Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, ὅστις ἐνίσχυε τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ περὶ ἰδρύσεως ἐν Ἀθήναις ἐιδικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Ὅμοίαν γνώμην ἔδωκεν αὐτῷ καὶ πολλὰς σχετικὰς ὁδηγίας ὁ Ζαγορίσιος σοφὸς κληρικός Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Δούκας ἐν Αἰγίνῃ διαμένων. Ὡσαύτως ἐνίσχυσε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ριζάρη καὶ ὁ Γεώργιος Γεννάδιος, διαπρεπὴς τοῦ Γένους διδάσκαλος.

Κατὰ τὰς σκέψεις αὐτοῦ ὁ Ριζάρης ἔμελλε νὰ ἰδρύσῃ τὴν Σχολὴν ὅπως ἐκπαιδεύωνται ἐν αὐτῇ διαρκῶς δέκα Ζαγορίσιοι μαθηταὶ καὶ δέκα ἔτεροι ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, πρὸς τὸν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν νὰ γίνωνται ἱερεῖς. Τοὺς δέκα Ζαγορίσιους ἔμελλον νὰ ἐκλέγῃσι πάντα τὰ χωρία τοῦ Ζαγορίου, ὑποδεικνύοντα

ἀνὰ δύο ἕκαστον, ἐξ ὧν ἐν Ἀθήναις θὰ ἐκληροῦντο οἱ ὑπότροφοι, ἀναλόγως τῶν ἑκάστοτε κενουμένων θέσεων. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐν Ἀθήναις Σχολὴ θὰ ἦτο «ἀνωτέρα Σχολή», ἣν εἶχεν ὑπ' ὅψει ἐν ταῖς περὶ τῆς ἐν Μονοδενδρίῳ Σχολῆς διατάξεις, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐστέλλοντο οὐχὶ πλέον δύο ἀλλὰ δέκα Ζαγορίσιοι, πρὸς ἱερατικὴν ἐκπαίδευσιν ἐπὶ μίαν «πενταετίαν», δίδοντες προηγουμένως «ἐγγραφον ὑπόσχεσιν» ὅτι θὰ προσήρχοντο εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου. Ὡστε ἡ ἐν Ἀθήναις μέλλουσα νὰ ἰδρυθῇ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ ἦτο καρπὸς τῶν μεγάλων σκέψεων καὶ πόθων τῶν ἀδελφῶν Ριζαῶν, ὧν ἡ πραγματοποίησις ἤρξατο διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Μονοδενδρίῳ Σχολῆς. Κατ' ἀνάγκην δ' ὁ Γεώργιος Ριζάρης διὰ νεωτέρων ἰδιαιτέρων διατάξεων ἔμελλε νὰ συνδέσῃ τὴν ἐν Μονοδενδρίῳ μετὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς, ἀναθέτων εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην τὴν ὅλην διαχείρισιν τῆς περιουσίας.

Ἄλλ' ἡ περιουσία αὕτη δὲν θὰ ἦτο ἐπαρκὴς ὡς χρηματικὸν κεφάλαιον, πρὸς συντήρησιν ἰδίως τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς. Πρὸ πολλοῦ δέ, ὡς εἶδομεν, ὁ Ριζάρης ἐσκέπτετο νὰ μεταβάλῃ τὸ χρῆμα τοῦ εἰς κτήματα προσοδοφόρα, ἀγοράζων «μούλια», ὡς ἔγραφεν πρὸς τὸν Ὀλύμπιον, ἴσως δ' ἔνεκα τῆς σκέψεως ταύτης δὲν ὑπῆκουσεν εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ Κοραῆ, ὅπως ἀμέσως παραχωρήσῃ τὴν περιουσίαν τοῦ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. Διότι τότε καὶ διεσκορπισμένη ἦτο ἡ περιουσία καὶ κτήματα δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀγορασθῶσιν. Ἐνεκα πάντων τούτων βλέπομεν αὐτὸν μόνις ἐγκαθιστάμενον ἐν Ἀθήναις νὰ φροντίζῃ περὶ ἀγορᾶς κτημάτων. Ἐσυλλογίζετο, ὅτι ἡ ἀξία τῶν κτημάτων καὶ αἱ πρόσοδοι αὐτῶν ἔμελλον νὰ πολλαπλασιασθῶσι σὺν τῷ χρόνῳ, ὁμολογουμένως δὲ ἄνευ τῆς εὐτυχοῦς ταύτης σκέψεως τοῦ Γεωργίου Ριζάρη τὸ ἔργον τοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ σταθερόν. Προέβη λοιπὸν εἰς ἀγορὰν μεγάλου οἰκοπέδου ἐν τῇ ὁδῷ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ εὐρυτάτου ἔξω τῶν Ἀθηνῶν τότε κειμένου χώρου, ἐν ᾧ νῦν εὐρεται ἡ Σχολή. Τοῦτον ἀπέκτησε τῇ 20 Ἰανουαρίου 1838 ἐν τακτικῇ δημοπρασίᾳ ἀνήκοντα τέως εἰς τὴν Μοῆν Πιτράκη, κατὰ τὸ κατακυρωτικὸν δὲ τῆς δημοπρασίας ἐγγραφον τοῦ τότε Διοικητοῦ Ἀττικῆς, ὁ χῶρος ὅστις ἦτο «περιβόλιον» παρεχωρήθη μετὰ τοῦ ὕδατος. Ὁ χῶρος προσηυζήθη ὕστερον διὰ δωρεᾶς τῆς Μοῆς Πιτράκη ἱκανῆς ἐκτάσεως πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν μέρος. Ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ ὁδῷ Ἑρμοῦ γηπέδου ἤρξατο ὁ Ριζάρης κτίζων μεγάλην οἰκίαν, σκοπῶν νὰ διαθέσῃ τὰς προσόδους αὐτῆς καὶ ἄλλων οἰκιῶν ἢ ἀγορασθεισῶν ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγερθεισῶν ὑπὲρ τῆς Σχολῆς. Δὲν ἠθέλησεν ὅμως ἡ δὲν ἡδυνήθη νὰ διαθέσῃ ὅλα τὰ χρηματικὰ κεφάλαιά τοῦ εἰς οἰκοδομὰς, διότι μέγα μέρος αὐτῶν εἶχε κατατεθειμένον ἀσφαλῶς ἐπὶ ἱκανοποιητικῷ τόκῳ εἰς ρωσικὰς Τραπεζὰς.

Μετὰ τὰς προπαρασκευαστικὰς ἐργασίας ἀπεφάσισε ν' ἀναθεωρήσῃ τὴν ἐν Ὁδησσῷ τῇ 1833 συνταχθεῖσαν Διαθήκην, ἔχων εἰς τοῦτο ὁδηγὸν τὸν νομομαθῆ Ν. Ἰωαννίδην, ὅστις ὑπέδειξε ἐπωφελεστάτας μεταβολὰς τῆς Διαθήκης τοῦ 1833 καὶ συνέταξε τὰς διατάξεις τῆς νέας Διαθήκης, ἀντιγράφοντος αὐτὰς τοῦ Γεωργίου Ριζάρη.

Τῇ 1 Ἰανουαρίου 1840 τὸ πρῶτον ὁ Ριζάρης ὑπέγραψεν, ἀλλὰ τῇ 10 Ἰανουαρίου προσέθηκεν ἐν ἑτὶ ἄρθρον περὶ τῶν ἐκτελεστῶν αὐτῆς καὶ τῇ 25 Ἀπριλίου ἔτερα τέσσαρα ἄρθρα. Μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς ταῦτα, τῇ 1 Ἰανουαρίου 1841 προσέθηκε

νά ἄρθρα ἀναγόμενα εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Σχολῆς Διοίκησιν καὶ τινὰ ἀκροτελεύτια, ἐν οἷς λέγει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, «Ἴδου ἐτελείωσα ὅ,τι εἶχα νὰ γράψω. Θέλω, διατάττω καὶ ἐπιθυμῶ νὰ ἐκτελεσθῶσιν ἀπαρασαλεύτως ὅσα διάταξα. Ἡ ἐπιθυμία μου εἶναι νὰ προκύψῃ ὠφέλεια εἰς τὸ Κοινὸν ἀπὸ τοὺς ἰδρωτάς τοῦ προσώπου ἐμοῦ τε καὶ τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου... Δὲν θέλω κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ὠφεληθῶσιν οἱ ὀλίγοι χάριν τῶν κοινωφελῶν διατάξεών μου». Μετὰ πασῶν τούτων τῶν προσθηκῶν ἡ Διαθήκη ἀπετελέσθη ἐξ 171 ἄρθρων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς προσθήκας ταύτας ἀνεγίνωσκε καὶ μόνος τὴν Διαθήκην, κατεχόμενος ὑπὸ διαρκοῦς ἀγωνίας καὶ φόβου μή τι παρέλιπε ἢ μή τι λάθος διέπραξε. Μὴ ἀκούμενος δὲ εἰς τὰ 171 ἄρθρα τῆς Διαθήκης καὶ τὰς τρεῖς προσθήκας, τῇ 23 Μαΐου 1841, τρεῖς ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὑπέγραψε μυστικὸν κωδικέλλον, ἐν ᾧ ἐμερίμνησε περὶ μικρῶν χρηματικῶν δωρεῶν εἰς συγγενεῖς του καὶ ὑπέρετας καὶ συντηρήσεως τριῶν νέων σπουδαστῶν. Ἐν τῷ κωδικέλλῳ διέταξεν ἐπὶ πλέον ν' ἀγορασθῇ ἐν Μονοδενδρίῳ οἰκία ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς Παρθεναγωγεῖον καὶ ὥρισε ποσὸν τι ὕπερ θὰ ἐστέλλετο ἐξ Ἀθηνῶν παρὰ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης πρὸς συντήρησιν τῆς διδασκαλίσσης, ἐκτὸς τοῦ ἐν τῷ 61 ἄρθρῳ τῆς Διαθήκης ὀρίζομένου ποσοῦ πρὸς συντήρησιν τῆς ἐν Μονοδενδρίῳ Σχολῆς τῶν ἀρρένων, κατὰ τὰς προηγούμενας ἐν ἔτει 1835 ληφθείσας, ὡς εἶδομεν, καὶ κυρωθείσας ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Σ' διατάξεις. Ἐπίσης ὥρισε ὁ Ριζάρης διάφορα ποσὰ ὑπὲρ τῶν ἐν Μονοδενδρίῳ Μονῶν τοῦ Προφῆτου Ἡλιοῦ καὶ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ὡς καὶ ὑπὲρ τῶν τριῶν ναῶν τῆς κώμης. Τὴν ὅλην δὲ Διαθήκην χαρακτηρίζει καθόλου πνεῦμα πρακτικὸν καὶ οἰκοκυροσύνη, μεγάλη προσοχὴ καὶ ἀκρίβεια ἐν ταῖς λεπτομερείαις. Ἀλλὰ τὸ κύριον σημεῖον αὐτῆς, εἰς ὃ ὁ μέγας ἐθνικὸς εὐεργέτης κατ' ἐξοχὴν ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του, ὑπῆρξεν ἡ διὰ τῆς Διαθήκης ἰδρυομένη «Μάνθου καὶ Γεωργίου Ριζάριδων Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή».

Τὰ κατὰ τὴν ἴδρυσιν, συντήρησιν, λειτουργίαν καὶ διοίκησιν αὐτῆς λεπτομερέστατα καθώρισεν ὁ Ριζάρης. Πρὸ παντὸς μεταβαλὼν τὰς περὶ διοικήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῆς Δημοτικῆς Ἀρχῆς διατάξεις, προνοητικώτατα ὥρισε ἐκτελεστὰς τῆς Διαθήκης, οἵτινες ἔμελλον νὰ ᾤσι καὶ Ἐφοροὶ τῆς Σχολῆς, ἐξ ὀρισμένων μερῶν καταγόμενοι καὶ ὑπὸ τῆς ὀλομελείας αὐτῶν ἐκάστοτε οἱ ἀποχωροῦντες ἢ ἀποθνήσκοντες ἄνευ τινὸς ξένης ἐπεμβάσεως ἀνανεούμενοι ἰσοβίως.

Τὴν ἀνωτάτην δ' ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῆς Σχολῆς ἀνέθηκεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, καὶ διὰ γενικῶν διατάξεων καὶ διὰ μερικωτέρων περὶ ἐγκρίσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ ἀπολογισμοῦ τοῦ προγράμματος τῶν μαθημάτων καὶ τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ. Κατὰ τὰς διατάξεις αὐτοῦ, πᾶσα πρότασις ἐπὶ τῶν τοιούτων ζητημάτων δεόν νὰ προέρχεται παρὰ τοῦ Συμβουλίου, σωζομένης τῆς πλήρους αὐτοδιοικήσεως καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Σχολῆς, ὡς ἰδιωτικοῦ ιδρύματος, εἰς τὴν Κυβέρνησιν δ' ἀπόκειται ἡ ἐγκρίσις καὶ κύρωσις. Ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τῆς ἐγκρίσεως ἢ κυρώσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ ἢ ἄλλης τινὸς τοῦ Συμβουλίου ἀποφάσεως, δεόν νὰ δικαιολογῇται ἡ Κυβέρνησις. Ὡστε ἡ διοίκησις τῆς Σχολῆς θὰ διεξήγετο ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου ἀνεξαρτήτως μὲν ἀπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' ὑπευθύνως ἐνώπιον αὐτῆς. Ὁ Ριζάρης ἀφῆκε μὲν ἐλεύθερον τὸ Συμβούλιον, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀνεξέ-

λεγκτον, ἀνέθηκε μὲν τὴν ἐποπτείαν τῆς Σχολῆς εἰς τὴν Κυβέρνησιν, προέλαβεν ὅμως πᾶσαν οἰανδήποτε αὐτῆς ἐπέμβασιν εἴτε εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν τῆς Σχολῆς εἴτε εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῆς.

Προνοητικώτατα ὡσαύτως ὁ Ριζάρης ὥρισεν ὅπως συμπληροῦται ἐγκύρως καὶ ἐπισήμως ἡ Διαθήκη αὐτοῦ ἐπὶ τινων λεπτομερειῶν, χωρὶς ὅμως ν' ἀλλοιωθῶσιν αἱ θεμελιώδεις διατάξεις, καί, κυρίως εἰπεῖν, ὥρισε νὰ ἐπιφέρωνται βελτιώσεις ἐπὶ σιωπωμένων καὶ οὐχὶ ἐπὶ ὠρισμένων διατάξεων. Τοῦτο δὲ διότι δὲν ἡδύνατο βεβαίως νὰ προκαθορίσῃ πάσας τὰς λεπτομερείας.

Αἱ περὶ τῆς προσλήψεως καὶ συντηρήσεως μαθητῶν, δέκα ἐκ Ζαγορίου καὶ ἐτέρων δέκα ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, διατάξεις εἶναι λεπτομερεῖς, ἐντόνως δ' ἠξίωσεν ὁ Ριζάρης νὰ διδάσκωνται ἐν τῇ Σχολῇ ἀποκλειστικῶς ὅσοι σκοποῦσι νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν ἱερὸν Κλήρον, παρακαλέσας ταυτοχρόνως τὴν Κυβέρνησιν νὰ ὀρίσῃ ὅπως τοῦ λοιποῦ μὴ χειροτονῶνται οἱ μὴ ἔχοντες ἀπολυτήριον τῆς Ριζαρείου Σχολῆς. Ἐκτοτε προσῆδεν ὁ ἀείμνηστος διαθέτης, ὅτι ὁ μέγας σκοπὸς τῆς Σχολῆς τοῦ δὲν θὰ ἐπετυγχάνετο ἂν μὴ ἡ Κυβέρνησις διὰ καταλλήλων νομοθετημάτων ὑπεστήριζε τοὺς ἐξερχομένους ἐκ τῆς Σχολῆς, ὡς μέλλοντας Ἱερεῖς καὶ μὴ ἐθέσπιζε προσόντα καθόλου διὰ τοὺς χειροτονουμένους. «Παρακαλῶ — ἔγραψεν ἐν τῷ 78 ἄρθρῳ τῆς Διαθήκης — τὰ δύο Συμβούλια τῆς Σχολῆς νὰ κινήσωσι πάντα λίθον (ἂν ἐγὼ ζῶν δὲν τὸ κατορθώσω) διὰ νὰ ἐνδύσῃ ὁ Βασιλεὺς, ὥστε ἀποκλειστικῶς ἐν τῇ Σχολῇ νὰ διδάσκωνται ὅσοι σκοπεύουσι νὰ ἐνδυθῶσιν Ἱερωσύνης ἔνδυμα καὶ νὰ μὴ εἶναι δεκτοὶ εἰς Ἱερωσύνην, εἰμὴ ὅσοι ἔχουν τακτικὰ ἀποδεικτικά περὶ τῆς ἐν αὐτῇ σπουδῆς των». Πρόδηλον λοιπὸν ὅτι ἐπεθύμει ὅπως οὐ μόνον παιδεύωνται ἐν τῇ Σχολῇ οἱ μέλλοντες Ἱερεῖς, ἀλλὰ καὶ ὅπως ὁ Κλήρος τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἑκκλησίας καταρτίζεται ἐκ Ριζαρειτῶν.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Ριζάρης ἐσκόπει νὰ φοιτῶσιν ἀπλῶς εἰς τὴν Σχολὴν οἱ ὑπότροφοι, ἔξω αὐτῆς διαμένοντες καὶ λαμβάνοντες τὰ πρὸς συντήρησιν αὐτῶν παρὰ τοῦ ταμείου τῆς Σχολῆς, ὕστερον ὅμως ἐν τῇ γ' προσθήκῃ τῆς Διαθήκης ἀνέγραψε τὸ ἐξῆς 161 ἄρθρον: «Ἐπειδὴ οἱ μέλλοντες νὰ ἱερωθῶσιν ἔχουν χρεῖαν ὄχι μόνον σπουδῆς μαθημάτων, ἀλλὰ καὶ τινος ἡθοποιήσεως, ὅπερ κατορθοῦται ἐὰν συνηθίσωσιν ἐγκαίρως εἰς βίον κατάλληλον μὲ τὸ μετὰ ταῦτα ἐπάγγελμά των, διὰ τοῦτο ἀποφασίζω ἤδη νὰ ἐνδιδαιτῶνται εἰς τὸ κατάστημα τῆς Σχολῆς ὡς εἰς Κοινόβιον οἱ ὑπότροφοι, καθ' ὅσον διαρκοῦν αἱ σπουδαί των», περὶ δὲ τοῦ Σχολικοῦ «καταστήματος» ἐν τῷ 73 ἄρθρῳ ἀνέγραψε τὰς ἐξῆς διατάξεις: «Ὡς κατάστημα τῆς Σχολῆς ταύτης θέτω νὰ χρησιμεύσῃ ἡ πλησίον τῶν Ἀνακτόρων κατὰ τὴν ὁδὸν τῶν Ἀμπelokήπων κειμένη οἰκοδομὴ μου, ὅπου εὐρίσκεται καὶ τερπνότατον πρὸς διασκέδασιν τῶν φοιτητῶν περιβόλιον, πρὸς διατήρησιν τοῦ ὁποίου διατάττω νὰ ληφθῶσιν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, λαμβανομένης προνοίας καὶ περὶ τῆς ἐνοικιάσεώς του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ οἰκοδομὴ αὕτη ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς πρὸς ἄλλον σκοπὸν, οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς παρούσης μου ὀφείλουσι νὰ τὴν αὐξήσωσι, μεταρρυθμίζοντες αὐτὴν ἐπὶ τὸ καταλληλότερον· θέλει δὲ γίνεαι τοιαύτη ἐπισκευή, ἂν ἐγὼ ζῶν δὲν ἐνεργήσω ἢ διατάξω ἄλλως πως. Εἰς τὸ κατάστημα τοῦτο διατάττω καὶ θέλω νὰ γίνῃ ἐν Παρεκκλησίῳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μεγα-

λομάρτυρος, ὅπου καθ' ἐκάστην καθημερινὴν νὰ προηγήται τῆς διδασκαλίας προσευχῇ, τὰς δὲ Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς χρεωστοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν. "Ἄν εἶναι δυνατόν ἐπιθυμῶ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς παρεκκλησίον τὸ πλησίον τοῦ εἰρημένου περιβολίου ὑπάρχον παρεκκλησίον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ἀφοῦ ἐπισκευασθῇ προσηκόντως. Παρακαλῶ δὲ νὰ μνημονεύωνται ἐν αὐτῷ τὰ ὀνόματα ἡμῶν Μάνθου καὶ Γεωργίου Ριζάριδων μετὰ τῶν γονέων ἡμῶν. Εἶναι δὲ καλὸν ὥστε ὁ τῆς Κατηχήσεως διδάσκαλος νὰ εἶναι ἱερωμένος διὰ νὰ ἱερουργῇ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ παρεκκλησίῳ». Καὶ ἐν τῷ Κωδικέλλῳ ἐπανελάβεν ὁ Ριζάρης τὴν παραγγελίαν περὶ ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ τοῦ παρεκκλησίου καὶ κατασκευῆς τοῦ τάφου του ἐν τῷ Νάρθηκι, προσθέσας καὶ τὰ ἐξῆς: «Αἱ δύο εἰκόνας, αἱ εὐρισκόμεναι τώρα ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, νὰ τεθῶσιν εἰς τὸ Σχολεῖον μου καὶ νὰ ἀνάπτῃ τὸ κανδηλὶ των ἀκοίμητον ἀπὸ τὸ λάδι τῶν κτημάτων μου. "Ἄν ζῶν δὲν χαρίσω μόνος τὰς ἄλλας εἰς τὴν οἰκίαν μου εὐρισκομένας εἰκόνας νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον». Τέλος ἐν τῷ 68 ἄρθρῳ τῆς Διαθήκης ἀνέγραψεν ὁ Ριζάρης τὰ ἐξῆς: «Παρακαλῶ τοὺς ἐκτελεστὰς τῆς (Διαθήκης) μου νὰ φροντίσωσι περὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου, ὁ ὅποιος ἐπιθυμῶ νὰ γίνῃ μὲ ἀπλούστατον καὶ μὲ χριστιανικὸν τρόπον. Τὸ σῶμά μου θέλω νὰ ἐνταφιασθῇ εἰς τὸ κατὰ τὴν ὁδὸν τῶν Ἀμπελοκήπων πλησίον τῶν Ἀνακτόρων περιβολίον μου πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου παρακαλῶ τοὺς ἐκτελεστὰς μου νὰ διανείμωσιν εἰς πτωχὰς οἰκογενείας χιλίας δραχμάς».

Ἡ τελευταία αὕτη διάταξις ὡς ἄριστα χαρακτηρίζει τὸν μέγαν ἐθνικὸν εὐεργέτην, τὸν μετριόφρονα, τὸν ἀληθῆ χριστιανὸν Γεώργιον Ριζάρην. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ διατάξεις τῆς Διαθήκης περὶ τῆς Σχολῆς, μετὰ πολλῆς τῆς περισκέψεως διατυπωθεῖσαι, ὑπῆρξαν ὄντως σοφαὶ διατάξεις, εἰς αὐτάς δ' ὀφείλεται τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἴδρυμα τῶν Ριζαρῶν ἐθεμελιώθη ἐπὶ ἀσλεύτων βάσεων, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἐφήμερον καὶ ὅτι, ὅσον παρ' αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο, ὁ σκοπὸς ἐπετεύχθη τελείως.

Οὕτω διατάξας τὰ τῆς Σχολῆς ὁ Γεώργιος Ριζάρης τῇ 25 Ἀπριλίου 1841 ἀπηθύνη πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἑγγραφον, δι' οὗ ἐξεδήλου τὴν περὶ ἰδρύσεως αὐτῆς ἐπιθυμίαν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Μάνθου καὶ παρεκάλει αὐτὴν:

α') νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν σύστασιν καὶ ὑπαρξιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ταύτης Σχολῆς».

β') «νὰ ἀναδεχθῇ τὸν διορισμὸν τῶν ἀναγκαιούντων Καθηγητῶν, περὶ τῆς μισθοδοσίας τῶν ὑποίων προνοεῖ ἡ Διαθήκη μου, καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑποτρόφων, περὶ τῆς συντάξεως καὶ συνδιαίτησεως τῶν ὑποίων προνοεῖ ἐπίσης ἡ Διαθήκη μου».

γ') «νὰ ἀναδεχθῇ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης μου ὅταν ἐκλήπη τις ἐκ τῶν παρ' ἐμοῦ αὐτοῦ ὀρισθέντων ὡς τοιούτων».

δ') «νὰ ἀναδεχθῇ νὰ θεωροῦνται οἱ προϋπολογισμοὶ ὑπὸ τῆς ἀρμοδίου ἀρχῆς».

ε') «νὰ ἀναδεχθῇ τὴν ἐν γένει ἐφορείαν ἐπὶ τοῦ καταστήματος αὐτοῦ, διὰ νὰ μὴ συμβαίνωσι παραλείψεις».

Ἐν τέλει τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἐπέλεγεν, ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο «ἡ βελτίωσις τῆς καταστάσεως τοῦ κλήρου καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας καὶ ἐν γένει τῶν φώτων». Ὡς ἦτο δ' ἀκόλουθον ἡ Κυβέρνησις εὐμένεστατα ἀπεδέχθη

τὴν μεγάλην ἐθνικὴν δωρεάν τοῦ Ριζάρη ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου. Τῇ 12 Μαΐου 1842 ἐδημοσιεύθη Νομοθετικὸν Β. Διάταγμα, δι' οὗ ἐνεκρίνετο ἡ ἀποδοχὴ τῆς προτάσεως τοῦ Γεωργίου Ριζάρη περὶ ἰδρύσεως τῆς Σχολῆς καὶ ἡ Διαθήκη, ἥτις οὕτω προσέλαβεν ἰσχὺν νόμου τοῦ Κράτους. Αὐθήμερον ἀπενεμίσθη εἰς τὸν ἰδρυτὴν τὸ παράσημον τοῦ Χρυσοῦ Σταυροῦ καὶ ἐξεφράσθη ἡ Βασιλικὴ εὐαρέσκεια πρὸς αὐτόν, ὡς ἐθνικὸν εὐεργέτην, (ἰδιὰ τὸν ἀπαράμιλλον ζῆλον περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν κληρικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους). Ἐν ἐπισήμῳ δ' ἐγγράφῳ πρὸς τὸν Ριζάρην, μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῶν ἀνωτέρω, ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδεψεως Ν. Γ. Θεοχάρης ἔλεγε πρὸς αὐτόν, «ἡ φιλογενὴς καὶ χριστιανικὴ πρᾶξις ὑμῶν, κινουῖσα τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην, θέλει ἀναμιμνήσκει ἀείποτε εἰς τοὺς ζῶντας καὶ παραδίδει μετ' εὐλογίας καὶ μακαρισμῶν εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς τὸ ὄνομα ὑμῶν, οὐ μόνον ὡς ζηλωτοῦ περὶ τὰ θεῖα, ἀλλὰ καὶ ὡς φιλοπάτριδος καὶ ὡς εὐεργέτου ἰδίως, καθιερώσαντος τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ πλοῦτον περὶ τὴν τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου ἐκπαίδευσιν».

Ἵπῃρξεν ἀληθῶς τοιαύτη καὶ τοσαύτη ἡ πρὸς τὸ "Εθνος δωρεὰ τοῦ Ριζάρη, ὥστε, κατὰ δίκαιον λόγον, προῦκάλεσε μεγάλην ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς αὐτόν τε καὶ τὸν ἀδελφόν του. Ὁ πόθος αὐτῶν περὶ ἰδρύσεως τῆς Σχολῆς ἐπραγμα- τοποιήθη, διὰ τῶν ἀτρύτων μόχθων τοῦ Γεωργίου Ριζάρη, ὅστις, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοῦ 1824 μέχρι τοῦ 1841 συντόνως ἐιργάσθη πρὸς περισυλλογὴν τῆς περιουσίας αὐτῶν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς ἰδρύσεως καὶ συντηρήσεως τῆς Σχολῆς· θὰ ἦτο βεβαίως ἀνυπολόγιστος ἡ χαρὰ τοῦ Γεωργίου Ριζάρη νὰ ἴδῃ τὴν Σχολὴν λειτουργοῦσαν, ἀλλ' ἄρκετόν ἦτο τὸ ὅτι ζῶν, ὡς ἔγραφε τῷ 1824 πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Παπαδό- πουλον Ὀλύμπιον, ἔθηκε τὰς ἀσφαλεῖς βάσεις τοῦ ἰδρύματος τῶν Ριζαρῶν. Μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 12 Μαΐου 1841, δι' οὗ ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ Ριζάρη περὶ ἰδρύσεως τῆς Σχολῆς καὶ τῆς ὑπὲρ αὐτῆς μεγάλης ἐθνι- κῆς δωρεᾶς, τῇ 29 Μαΐου συνέταξεν, ὡς εἶδομεν, ὁ Ριζάρης τὸν κωδικοῦν τῆς Διαθήκης, δεινῶς τότε πάσχων ἐξ ἀτονίας τῶν ἐντοσθίων, ἥτις ἐπῆνεγκεν ἀπεψίαν. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἥτοι τῇ 1 Ἰουνίου 1841, ὁ Ριζάρης, ἄγων τὸ 71 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἐτελευτήσῃ τὸν βίον. «Ἡ κηδεία αὐτοῦ ἐγενε λαμπροτάτη πάσης ἄλ- λης κηδείας, ἔγραψεν ἡ ἐφημερίς «Ἀθηνᾶ» τῆς 4 Ἰουνίου 1841. Ἡ Ἱερὰ Σύ- νδος, ὁ Ἐπίσκοπος Ἀττικῆς, ὅλοι οἱ ἱερεῖς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ κά- τοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἔσπευσαν αὐθόρμητοι, κατὰ διαταγὴν δὲ τῆς Κυβερνήσεως ὅλοι οἱ μαθηταὶ τῶν ἐν Ἀθήναις Σχολείων συνώδευσαν τὴν κηδείαν τοῦ Ριζάρη. Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἐψάλλη ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης, ὅστις ἐχρησίμειεν ὡς Μητροπολιτικὸς ναὸς τότε, ἐκεῖθεν δὲ ἐκομίσθη ὁ νεκρὸς εἰς τὸ ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Σχολῆς παρεκκλήσιον τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὅπου καὶ ἐτάφη κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του. «Ὁ μακαρίτης Ριζάρης, ἐπέλεγεν ἡ ἀνωτέρω ἐφημερίς, ἔπραξεν ἐν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἀγαθοεργήματα πρὸς τὸ "Εθνος, καὶ διὰ τοῦτο τὸ "Εθνος ἔδειξε πρὸς αὐτὸν τόσῃν εὐγνωμοσύνην».

Τὸ Συμβούλιον τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης ἐμερίμνησε μετὰ τινα ἔτη ν' ἀποκομίσῃ ἐκ Ρωσίας τὰ ὁστ'α τοῦ Μάνθου Ριζάρη καὶ ν' ἀποθέσῃ αὐτὰ παρὰ τὰ τοῦ Γεωργίου, ἐν ἰδίᾳ τάφῳ, παρὰ τὸν ναὸν τῆς Σχολῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἀντὶ τοῦ ναοῦ

ἐκείνου, βραδύτερον κατεδαφισθέντος, νέος ἐκτίσθη ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου, με-
τηνέχθησαν εἰς αὐτὸν τὰ ὅστ' ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν Ριζαρῶν καὶ ἀπετέθησαν
ἐν αὐτῷ πρὸ τῶν βαθμίδων τοῦ ἁγίου Βήματος. Ἐκατέρωθεν δὲ τῆς κεντρικῆς
πύλης τοῦ ναοῦ ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς ἐπιγράμματα, εἰλημμένα ἐκ τῶν πρώτων
τάφων τῶν Ριζαρῶν, εἰς μνήμην αὐτῶν:

ΡΙΖΑΡΗΣ ΕΝΤΑΥΘΑ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΩΣ ΠΑΡΙΑΥΕΙ
ΑΥΤΟΚΑΣΙΓΝΗΤΩΙ ΥΠΝΟΝ ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΟΝ.
ΤΟΥ ΔΗ ΕΠΙΚΡΑΙΝΩΝ ΦΡΕΣΙ ΠΙΣΤΟΤΑΤΗΙΣΙΝ ΕΦΕΤΜΑΣ,
ΟΝ ΠΑΣΑΝΤ' ΟΛΒΟΝ ΚΟΙΝΟΝ ΑΠ' ΕΜΠΟΡΙΗΣ.
ΤΟΥΤΩΙ ΦΥΤΑΛΙΗΝ ΙΔΡΥΣΑΤΟ ΜΕΛΛΙΕΡΩΝ
ΟΔΕ ΔΟΜΑ ΚΛΗΡΩΙ ΤΙΜΙΟΝ ΕΥΣΕΒΕΩΝ,
1843

ΡΙΖΑΡΑΟ ΚΟΝΙΝ ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΚΕΚΡΟΠΙΣ ΑΙΑ
ΟΔΕ ΚΟΜΙΣΘΕΙΣΑΝ ΣΑΡΜΑΤΙΗΘΕΝ ΕΧΕΙ.
ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΡΑΝΑΗΣ ΑΠΟ ΒΛΑΣΤΩΝ ΚΑΛΛΙΠΕΝ ΟΙΚΟΝ
ΠΑΤΡΩΙΟΝ, ΦΕΥΓΩΝ ΔΟΥΛΟΣΥΝΗΝ ΣΤΥΓΕΡΗΝ.
ΣΑΡΜΑΤΙΗΣ Δ' ΕΝ ΟΡΟΙΣΙΝ ΥΠΑΡΚΤΙΟΥ ΟΛΒΟΝ ΑΚΡΑΙΦΝΗ
ΚΤΗΣΑΜΕΝΟΣ, ΠΑΤΡΗΣ ΧΡΗΣΑΤ' ΕΠ' ΩΦΕΛΙΗΙ.
1843

Τὰς ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους ὑπηρεσίας ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν προσηκόντως ἐκτι-
μῶσα ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων ἀνέγραψεν αὐτῶν τὰ ὀνόματα ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτῆς
μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τῶν μεγάλων τοῦ Ἔθνους Εὐεργετῶν. Ἀναμφιβόλως δ'
ἐν τῇ μακροῇ σειρᾷ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐθνικῶν εὐεργετῶν, οἱ Ριζάραι ἐξειδικιασμέ-
νην ὅλως κατέχουσι θέσιν, διότι τὴν περιουσίαν αὐτῶν διέθηκαν ὑπὲρ μοναδικοῦ
ἱεροῦ σκοποῦ, τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου, πληρώσαντες οὕτω ὑψίστην ἐθνικὴν
ἀνάγκην, ἣν μόνοι αὐτοὶ ἐθεράπευσαν. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἱδρυμα αὐτῶν, ἡ Ριζάρειος
Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή, ἀπέβη μοναδικὸν ἐν ὅλῳ τῷ Ἑλληνικῷ Ἔθνει.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ¹

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γεωργίου Ριζάρη τὸ Συμβούλιον τῶν ἐκτελεστῶν τῆς
Διαθήκης αὐτοῦ ἐπὶ διετίαν περίπου ἡγωνίσθη ὑπὲρ τῆς περισυλλογῆς καὶ διασώ-
σεως τῆς περιουσίας αὐτοῦ. Ὅθεν μόλις τῇ 25 Ἰανουαρίου 1843 ἐξεδόθη Β. Διά-
ταγμα, δι' οὗ ἐνεκρίθη ὁ Ὄργανισμὸς αὐτῆς καὶ ἰδρύθη ἡ «Ριζάρειος Ἐκκλησια-
στικὴ Σχολή». Τῇ 8 Φεβρουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς
ἤρξατο συζητοῦν τὰ κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς λειτουργίας αὐτῆς, ἀνετέθη δὲ προσωρι-
νῶς ἡ Διεύθυνσις τῆς Σχολῆς τῷ ἐκ τῶν Συμβούλων ἀρχιμανδρίτῃ Μισαήλ Ἀπο-
στολίδῃ καὶ διωρίσθη πρῶτος Καθηγητῆς ὁ Νεόφυτος Δῶτος. Μετὰ τὰς πρώτας

1) Περιλήψις ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησ. Σχολῆς, σ. 62—224.

δ' ἐνεργείας καὶ διασκέψεις τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης τοῦ Ριζάρη καὶ τὴν ἐκδοσιν Ὁργανισμοῦ τῆς Σχολῆς, ἀπεφασίσθη ὁριστικῶς νὰ λειτουργήσῃ αὕτη ἐν τῇ ἐντὸς τοῦ «περιβολίου» οἰκίᾳ τοῦ Γεωργίου Ριζάρη. Ἐπειδὴ δ' αὕτη ἔχρηζεν ἐπισκευῶν καὶ ἀναλόγου διασκευῆς, πρὸς ἐγκατάστασιν Σχολῆς, καὶ τῆς ιδρύσεως ναοῦ, ἀνετέθη εἰς τὸν Γάλλον Ἀρχιτέκτονα Ἀνδρέαν Κουσὲν νὰ ἐκπονήσῃ τὸ σχέδιον. Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 26 Μαΐου 1843 ἀπεφασίσθη νὰ τελεσθῇ τὸ μνημόσυνον τοῦ Ριζάρη τῇ 31 Μαΐου, Δευτέρα τῆς Πεντηκοστῆς, «καὶ τὴν ἰδίαν ἡμέραν νὰ καταβληθῇ ὁ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς», ὅπερ καὶ ἐγένετο, παρόντος τοῦ Ὑπουργοῦ Ἰακώβου Ρίζου Νερουλοῦ. Καὶ ἐλήφθη μὲν τῇ 23 Ἰουνίου 1843 ἀπόφασις περὶ ἐνάρξεως τῆς Σχολῆς τῇ 1 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἀλλ' ἡ οἰκοδομὴ ἐβράδυνε, μόλις κατὰ Νοέμβριον παραληφθεῖσα. Ἐκτὸς τῆς βραδύτητος τῆς οἰκοδομῆς, εἰς τὴν ἀναβολὴν τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς συνετέλεσαν καὶ τὰ πολιτικὰ γεγονότα, ἀπολήξαντα εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843, ἥτις κατήργησε τὴν ἀπολυταρχίαν τοῦ Ὁθωνος, θεσπίσασα τὸ Σύνταγμα. Τελευτῶντος τοῦ ἔτους ἔληξε καὶ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ τῆς Σχολῆς. Ἐπειδὴ δ' ἐφαίνετο δυνατὴ ἡ ἐναρξίς τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς τῇ 15 Ἰανουαρίου 1844 ὁ Μισαὴλ Ἀποστολίδης ὑπέβαλε τῷ Συμβουλίῳ Σχέδιον Κανονισμοῦ, ὅπερ ἐξετασθὲν παρεπέμφθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον πρὸς ἔγκρισιν, τοῦτο δὲ μόλις τῇ 29 Ἀπριλίου 1844 ἐνέκρινε καὶ ἐδημοσίευσε διὰ Β. Διατάγματος, μετὰ δέκα καὶ ὀκτὼ ὅλους μῆνας ἀπὸ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Ὁργανισμοῦ.

Κατὰ τὸν Κανονισμὸν καὶ τὸν Ὁργανισμὸν σκοπὸς τῆς Σχολῆς ὠρίσθη «ἡ προσήκουσα ἐκπαίδευσις καὶ ἡθικὴ μόρφωσις τῶν μελλόντων νὰ ἱερατεύσωσιν». Ὑπότροφοι θὰ προσελαμβάνοντο δέκα ἐκ τῶν χωρίων τοῦ Ζαγορίου, διὰ κλήρου, καὶ ἕτεροι δέκα ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, διὰ διαγωνισμοῦ, ἀλλ' ἐπεφυλλάσσετο ἡ Κυβέρνησις νὰ ἐκλέξῃ «δαπάνη τοῦ δημοσίου καὶ ἕτερον ὑποτρόφων ἀριθμόν». Οἱ μαθηταὶ ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν ἡλικίαν οὔτε κατωτέραν τῶν 15 οὔτε ἀνωτέραν τῶν 18 ἐτῶν, ἀπόφοιτοι ὄντες τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου. Κατὰ τὴν ἀποδοχὴν αὐτῶν ἐν τῇ Σχολῇ οἱ εἰσαγόμενοι ἔπρεπε νὰ ὁμολογῶσι προφορικῶς πρὸς τὸν Διευθυντὴν τῆς Σχολῆς καὶ τοῦ «ἀρμοδίου Ὑπουργικοῦ συμβουλίου» τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπουργείου, ἀφ' οὗ παραστήσωσιν εἰς αὐτοὺς «ἐξ ἐνὸς μὲν τὴν ἱερότητα τῶν καθηκόντων, ἐξ ἐτέρου δὲ καὶ τὰ βάρη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπαγγέλματος», ὅτι θὰ δεχθῶσι «τὸ τῆς ἱερωσύνης ἐπάγγελμα». Τοῦτο ἔπρεπε νὰ δηλώσωσι καὶ ἐγγράφως πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον, παρέχοντες ἅμα καὶ ἐγγύησιν ἀξιόχρεον περὶ τῆς τηρήσεως τῆς ὑποσχέσεως ταύτης ἢ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει περὶ ἀποζημιώσεως τῆς Σχολῆς. Οἱ ὑπότροφοι τῆς Κυβερνήσεως ἔμελλον νὰ συντηρῶνται δαπάνῃ αὐτῆς, οἱ δὲ ἰδιοσυντήρητοι, γενόμενοι δεκτοὶ εἰς τὴν Σχολὴν διὰ Β. Διατάγματος, θὰ ἐπλήρωνον κατὰ πᾶσαν τριμηνίαν 150 δραχμάς, ὑπαγόμενοι εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τῶν λοιπῶν μαθητῶν. Ἡ πρώτη τριμηνία ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς ἐκάστου μαθητοῦ ἐθεωρεῖτο δοκιμαστικὴ. Οἱ ἀδόκιμοι ἀποδεικνύμενοι ἔπρεπε ν' ἀποπέμπωνται, ἀποζημιοῦντες τὴν Σχολὴν καὶ ἀντικαθιστάμενοι ὑπ' ἄλλων.

Ἡ Σχολὴ θὰ εἶχε μὲν πέντε ἐν συνόλῳ τάξεις, ἀλλ' ἡ πέμπτη τάξις ἔμελλε νὰ σχηματίζεται ἐκάστοτε, «διαρκοῦσα ἐν ἔτος χάριν τῶν δι' εὐλόγους αἰτίας ἀναγκα-

ζομένων ν' ἀπολαύωσι τῆς Σχολῆς, χωρὶς νὰ φοιτήσωσιν ἐπὶ τριετίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον». Ἡ πρώτη τάξις ἐθεωρεῖτο προπαρασκευαστικὴ διὰ τοὺς μὴ διδασκόμενους πάντα τὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου μαθήματα καὶ ἐπειδὴ ἡ τετάρτη τάξις ἐμελλε ν' ἀντιστοιχῇ πρὸς τὴν τελευταίαν Γυμνασίου θὰ ἐπετρέπετο εἰς τοὺς ἀποπερατώντας τὰ τῆς δ' τάξεως μαθήματα νὰ φοιτῶσιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, διαιτώμενοι ἐν τῇ Σχολῇ, ὡς οἱ λοιποὶ ὑπότροφοι ἀντὶ νὰ ἐξακολουθῶσι τὰ μαθήματα τῆς ἐν αὐτῇ πέμπτῃς τάξεως. Οὐχ ἤττον κατὰ τὴν διάταξιν τῆς Διαθήκης τοῦ Ριζάρη εἰσῆχθη εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς Σχολῆς, μέλλουσα νὰ διδάσκηται καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἡ Ἑβραϊκὴ γλῶσσα.

Ἐκ τοῦ προγράμματος καταφαίνεται, ὅτι ἡ Σχολὴ προσελάμβανεν εὐθὺς ἀμέσως τύπον τελείου ἑλληνικοῦ Γυμνασίου καὶ Ἱερατικῆς Σχολῆς, ἀλλὰ συγκεντρούμενα ἐν τῇ ε' ἀβεβαίᾳ τάξει τὰ θεολογικὰ μαθήματα δὲν ἠδύναντο νὰ καταστήσωσι πρωτεύοντα καὶ ἐπικρατοῦντα τὸν χαρακτῆρα Ἱερατικῆς Σχολῆς, ἐφ' ὅσον μάλιστα ὁ μαθητὴς ἀπὸ τῆς δ' τάξεως ἤδη εἶχεν ἀνοικτὴν τὴν θύραν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἐξετάσεις θὰ διεξήγοντο δις τοῦ ἔτους, μόνον προφορικαί, μεγάλη ὅμως σημασία ἐδίδετο εἰς τὰς γραπτὰς τῶν μαθημάτων ἀσκήσεις. Ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις τῆς Σχολῆς ἀνετίθετο εἰς Διευθυντὴν κληρικόν, περὶ οὗ δὲν προσῆδεν ἡ Διαθήκη τοῦ Ριζάρη, διότι οὗτος, ὡς εἶδομεν, ἀρχικῶς καθώρισε τὰ τῶν μαθητῶν ὡς ἐξωτερικῶν. Ὅταν δὲ προσέθηκε διάταξιν, καθ' ἣν οἱ μαθηταὶ ἔπρεπε νὰ ὦσιν ἐσωτερικοί, ζῶντες ὡς ἐν Κοινοβίῳ, τότε ἀνέγραψεν ἐν τῇ τρίτῃ προσθήκῃ τῆς Διαθήκης διατάξεις μόνον περὶ Οἰκονόμου. Ὁ Ὅργανισμὸς καὶ Κανονισμὸς διέγραψαν τὰ προσόντα καὶ τὰ καθήκοντα ἀμφοτέρων, εἰς τὴν ἐσωτερικὴν Διεύθυνσιν καὶ εὐταξίαν τῶν μαθητῶν ἀναγόμενα. Λεπτομερεῖς διατάξεις καθώρισαν τὰ τῆς στολῆς τῶν μαθητῶν, τῆς διαίτης αὐτῶν, τῆς προσευχῆς, τῆς περιποιήσεως τῶν ἀσθενῶν, χάριν τῶν ὁποίων ὠρίσθη εἰς θάλαμος ἐντὸς τῆς Σχολῆς, τὰ τῆς καθόλου αὐτῶν διαγωγῆς καὶ συμπεριφορᾶς, τὰ τῶν ἀμοιβῶν καὶ τῶν ποινῶν. Οἱ μαθηταὶ φέροντες Ἱερατικὴν περιβολήν, ἐκτελοῦντες ἀπαρалаίπτως τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν, καθήκοντα, ζῶντες ὡς ἐν Κοινοβίῳ, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀειμνήστου ἱδρυτοῦ τῆς Σχολῆς, καθοδηγούμενοι καταλλήλως καὶ μορφούμενοι, ἠδύναντο νὰ τύχωσι τελείας ἐγκυκλίου καὶ Ἱερατικῆς παιδεύσεως. Οὕτως ἠδύναντο νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ ἱερὸς σκοπὸς τῆς ἰδρύσεως τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, τὸ ἐπ' αὐτῇ. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐπίτευξιν ταύτην συναπητοῦντο καὶ ἄλλοι παράγοντες, ἔξω τῆς Σχολῆς κείμενοι. Διότι ἡ Σχολὴ ἐμελλε μόνον νὰ παρασκευάζῃ τοὺς ἱκανοὺς πρὸς ἱερωσύνην. Δὲν ἠδύναντο νὰ παραδίδῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐτοίμους κληρικούς, κεχειροτονημένους κατὰ τὴν ἀπόλυσιν αὐτῶν. Παρὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας ἐδικαιούτο ν' ἀναμὲν ἡ Σχολὴ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν καρπῶν αὐτῆς.

Ἡ Διεύθυνσις τῆς Σχολῆς ἀνετίθη προσωρινῶς, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου εἰς τὸν ἐκ τῶν Συμβούλων αὐτῆς Μισαήλ Ἀποστολίδην, ἀρχιμανδρίτην, κατὰ πρότασιν δὲ αὐτοῦ πρὸς τὸ Συμβούλιον ὠρίσθη ἡμέρα ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς ἡ 15 Μαΐου 1844, ἥτις συνέπεσε, κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, τῇ Δευτέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς, ἑορτῇ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Περὶ τὴν 10ην π.μ. ὥραν μετέβησαν εἰς τὴν Σχολὴν ὁ Ἐπίσκοπος Ἀττικῆς Νεόφυτος καὶ τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς

Συνόδου, ὡσαύτως δὲ ὁ Πρωθυπουργὸς Α. Μαυροκορδάτος μετὰ πάντων τῶν Ὑπουργῶν καὶ ἄλλων ἀνωτέρων λειτουργῶν τοῦ Κράτους. Περὶ ὥραν 11ην ἀφίκετο ὁ Βασιλεὺς Ὁθων. Μέγα πλῆθος λαοῦ παρίστατο κατὰ τὴν τελετὴν, καθ' ἣν, μετὰ τὸν Ἀγιασμόν καὶ μετὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Μισαήλ Ἀποστολίδου, παραστήσαντος τὴν σημασίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ιδρύσεως αὐτῆς, ὁ Βασιλεὺς ἐπήνεσε τὴν προθυμίαν τῶν Συμβούλων καὶ τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν πρὸς ἑναρξιν τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς, συνεβούλευσε τοῖς μαθηταῖς τὰ δέοντα καὶ περιελθὼν τὴν Σχολὴν ἀπῆλθεν, εὐχηθεὶς αὐτῇ πᾶσαν πρόοδον.

Οὕτω λοιπὸν ἡ Ριζαρείας Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ἐπὶ χρησταῖς ταῖς ἐλπίσι. Παρὰ τὴν πρότερον ληφθεῖσαν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου, ὅπως οἱ μαθηταὶ μὴ ὑπερβῶσι τοὺς δέκα, προσελήφθησαν δέκα μὲν Ζαγορίσιοι, πέντε δ' ἐκ τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος καὶ εἰς ἐκ Κρήτης, ἐν ὅλῳ δέκα καὶ ἕξ.

Τῇ 24 Μαρτίου 1845 ἐγένοντο καὶ τοῦ Ναοῦ τῆς Σχολῆς τὰ ἐγκαίνια ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ἀττικῆς, ἐξηκολούθει δὲ κανονικὴ ἡ πορεία τῆς Σχολῆς. Ἀλλὰ παραδόξως πως τὸ Ὑπουργεῖον, μὴ ἐγκρίνων τὸν διορισμὸν τοῦ Μισαήλ, ὡς προσωρινοῦ Διευθυντοῦ τῇ Σχολῆς, ἔστω καὶ ἐνοικοῦντος ἐν αὐτῇ, ὅλως ἀπροόπτως καὶ ἄνευ προηγουμένης νομίμου προτάσεως τοῦ Συμβουλίου, τῇ 21 Ἀπριλίου 1845 ἀπηύθυνεν ἑγγραφοῦν, δι' οὗ ἀνεκοίνου ὅτι διωρίσθη Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς ὁ Νεόφυτος Δούκας, ἀρχιμανδρίτης, ὅστις ὅμως μετὰ τινας μῆνας, ἤτοι τῇ 20 Δεκεμβρίου 1845, ἐτελεύτησε τὸν βίον, μὴ προφθάσας ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς.

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, τοῦ αὐθαιρέτου καὶ ἀτυχοῦς διορισμοῦ τοῦ κατὰ πάντα μὲν ἀξιώτατου ἀλλὰ μὴ δυναμένου, ἔνεκα γήρατος καὶ ἀσθενείας, νὰ διευθύνῃ τὴν Σχολὴν Νεοφύτου Δούκα καὶ τῆς μὴ ἐγκρίσεως τοῦ προταθέντος ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου Μισαήλ Ἀποστολίδου, ὑπῆρξαν ἀφετηρία προστριβῶν μεταξὺ τοῦ Ὑπουργείου καὶ τοῦ Συμβουλίου. Θέλον δὲ τὸ Συμβούλιον νὰ προλάβῃ νέα κωλύματα ἐν τῷ διορισμῷ τοῦ Διευθυντοῦ, ἀπέστειλε τῇ 29 Δεκεμβρίου 1845 εἰς τὸ Ὑπουργεῖον δύο τῶν μελῶν αὐτοῦ, ἵνα προσυνηνογηθῶσι περὶ τοῦ Νεοφύτου Βάμβα, Διακόνου, διδάσκοντος τότε ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τοῦ Γρηγορίου Καλαγάνη, ἀρχιμανδρίτου. Τὸ Ὑπουργεῖον ὅμως, ὅλως πάλιν ἀδοκῆτως, προέβη αὐτογνωμῶνας, ἄνευ προτάσεως τοῦ Συμβουλίου, κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1846, εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Καλλινίκου Καμπάνη, ἀρχιμανδρίτου, ὡς Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς, διεξαγαγόντος τὰς θερινὰς ἐξετάσεις τοῦ ἔτους ἐκείνου.

Οὕτω διήνυσεν ἡ Σχολὴ τὰ δύο ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας αὐτῆς ἔτη, ἀναμφιβόλως δὲ ὁ ζῆλος τῶν Συμβούλων καὶ ἐξαιρέτως τοῦ Μισαήλ Ἀποστολίδου, ἐστήριξαν αὐτὴν κατὰ τὰ πρῶτα ἐπισφαλῆ βήματα αὐτῆς. Ὁ Μισαήλ ἀνεπισήμως, μὴ ἀναγνωριζόμενος ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου, διηύθυνεν αὐτήν, διδάσκων δὲ ταῦτοχρόνως ἐν αὐτῇ συνέταξε χάριν τῶν μαθητῶν «Ἐγχειρίδιον Ἠθικῆς» καὶ οὕτως ἐγένετο παρ' ἡμῖν τοῖς Ἑλλήσι, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἑναρξὺς δημοσιεύσεως διδακτικῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων. Εὐτύχημα διὰ τὴν Σχολὴν ὑπῆρξεν ὅτι καὶ ἕτερος τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Ριζαρείου Διαθήκης διωρίσθη Καθηγητὴς ἐν αὐτῇ, τῷ 1848, ὁ Γ. Γεννάδιος, θανόντος τῷ ἔτει ἐκείνῳ τοῦ Νεο-

φύτου Δώτου, ἐν ἐποχῇ κρίσιμῳ διὰ τὴν Σχολήν. Διότι ἐχώρει μὲν αὕτη πρὸς τὰ πρόσω καὶ τῷ ἔτει ἐκείνῳ εἶχε τοσοῦτους μαθητάς, ὥστε σκέψις ἐγένετο περὶ οἰκοδομῆς καὶ νέας πτέρυγος τοῦ κτιρίου, ἀλλ' ἐσωτερικῶς ἡ Σχολὴ διετέλει ἐν ἀνωμάλῳ καταστάσει. Ὁ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου διορισθεὶς Διευθυντὴς τῇ 5 Αὐγούστου 1850 ὑπέβαλε καὶ τυπικὴν παραίτησιν. Εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ, κατὰ πρότασιν τοῦ Συμβουλίου, διωρίσθη διὰ Β. Διατάγματος Διευθυντὴς ὁ Γρηγόριος Καραγάνης, ἀρχιμανδρίτης, ἐκ τοῦ κλήρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς ΚΠόλεως. Καὶ ἐπὶ δύο μὲν ἔτη διηύθυνεν οὗτος ἡσύχως τὴν Σχολήν, ἀλλ' ἔνεκα σοβαρᾶς ἐσωτερικῆς ἀνωμαλίας, ἔξωθεν προκληθείσης, τῇ 22 Αὐγούστου 1852 παρητήθη, μὴ ἀπογοητευθεὶς ὅμως ἐκ τοῦ ἐπισυμβάντος αὐτῷ ἐπεισοδίου, ἀλλ' ἐνισχύσας μᾶλλον τὸ ἔργον τῆς Σχολῆς, διὰ τῆς ἰδρύσεως ὑποτροφίας ἐν αὐτῇ. Μετὰ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, μὴ διορισθέντος ἐτέρου Διευθυντοῦ, ἀπὸ Σεπτεμβρίου τοῦ 1852, ὅτε ἤρξαντο πάλιν αἱ ἐργασίαι τῆς Σχολῆς, διηύθυναν αὐτὴν οἱ Οἰκονόμοι αὐτῆς.

Πρὸς ἀποτροπὴν δὲ νέων ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν ἐν τῇ Σχολῇ, τῇ 9 Σεπτεμβρίου 1852 ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως νέος «Κανονισμὸς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς», ὑποβληθεὶς αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου. Ὁ Κανονισμὸς οὗτος εἶναι λεπτομερέστερος τοῦ πρώτου Κανονισμοῦ. Δωδεκαετὴς πεῖρα καὶ τὰ πρόσφατα τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς βίου γεγονότα, ὑπηγόρευσαν σπουδαιότητας ἀληθῶς διατάξεις, ὧν ἡ ἐφαρμογὴ μεγίστην ἡδύνατο νὰ παράσχῃ ὠφέλειαν, νὰ ἐνισχύσῃ καὶ ἐμπεδώσῃ τὸν ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα καὶ σκοπὸν τῆς Σχολῆς. Ὑπῆρξε δὲ τοιαύτη σπάνις Καθηγητῶν τῆς Θεολογίας τότε, ὥστ' ἐν τε τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ καὶ ἐν τῇ τοῦ Πανεπιστημίου Θεολογικῇ εἰς καὶ μόνος ἐδίδασκε Καθηγητὴς, ὁ Κωνσταντῖνος Κοντογόνης. Ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Ριζαρείου Διαθήκης τῇ 30 Ἰουλίου 1855 «πολλὸς ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς Σχολῆς τοῦ νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀπαιτουμένην θεολογικὴν ἑδραν, διότι χωρὶς αὐτῆς εἶναι μᾶλλον Γυμνάσιον καὶ οὐχὶ Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή, ἀπεφασίσθη δὲ νὰ βολιδοσκοπηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐκ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης Μισαήλ Ἀποστολίδου, ἐκλεγέντος τῷ 1852 Ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν καὶ Ἡλείας, ἀλλ' ἐξακολουθοῦντος νὰ ἐργάζεται ὑπὲρ τῆς Σχολῆς ἐν τῷ Συμβουλίῳ, ἂν θὰ ἐδέχετο τὴν ἑδραν ὁ ἐν Πετρούπολει συμπληρῶν τὰς σπουδὰς αὐτοῦ τρόφιμος τῆς Σχολῆς Παναγιώτης Ρομπότης, ὅστις τῷ ὄντι ἀπὸ τοῦ 1860 ἤρξατο διδάσκων ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ. Κατὰ Ὀκτώβριον δὲ τοῦ 1855 καὶ ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως εἰδικοῦ Καθηγητοῦ τῶν θεολογικῶν μαθημάτων ἐν τῇ Σχολῇ καὶ συμφώνως ἄλλως τε πρὸς τὸν Ὁργανισμὸν αὐτῆς, εἰς ἑνδεκα μαθητάς τῆς Ε' τάξεως ἐπετράπη ν' ἀκούωσι τὰ θεολογικὰ μαθήματα τῆς τάξεως ταύτης ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου.

Διὰ Β. Διατάγματος τῇ 13 Δεκεμβρίου 1856 ἐτροποποιήθη τὸ στ' ἄρθρον τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς περὶ προσλήψεως ἰδιοσυντηρήτων μαθητῶν. Ἀπεφασίσθη ὅπως τοῦ λοιποῦ προσλαμβάνωνται τοιοῦτοι μαθηταὶ οὐχὶ διὰ Β. Διατάγματος, ἀλλὰ δι' ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου καὶ ἐγκρίσεως ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου, ὑπαγόμενοι εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τῶν λοιπῶν οἰκοτρόφων μαθητῶν. Ἀπὸ τῶν πρώτων ὅμως ἐτῶν τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς παρουσιάζετο μέγα καὶ δυσεπίλυτον πρόβλημα, τὸ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἐξ αὐτῆς ἀποφοιτῶν

των μαθητῶν. Διότι βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξέρχωνται ἐκ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς οἱ μαθηταὶ κεχειροτονημένοι ὅπως ἀμέσως διορίζωνται εἰς ἱερατικάς θέσεις, καθ' ὃν τρόπον ἐξήρχοντο οἱ τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Χάλκης καὶ Ἱεροσολύμων, αἵτινες, περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἰδρυθεῖσαι, ἀπέδιδον τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐτοιμοὺς κληρικούς. Ἀπὸ τῆς ἀποφοιτήσεως μέχρι τῆς χειροτονίας τῶν Ριζαρειτῶν νὰ παρεμβάλληται ἱκανὸν χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ ἦτο ἀνάγκη νὰ διορίζωνται εἰς θέσεις καταλλήλους. Οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς Διαθήκης τοῦ Ριζάρη καὶ Σύμβουλοι τῆς Σχολῆς ἐγκαίρως προὐκάλεσαν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο τὴν προσοχὴν τῆς Κυβερνήσεως. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι αὕτη, ὑπείκουσα εἰς τὰς συστάσεις τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης τοῦ Ριζάρη, ἐχρησιμοποίησεν ἱκανοὺς τῶν ἀποφοίτων τῆς Σχολῆς ὡς διδασκάλους, ἄλλους δ' ἐβοήθει πρὸς περαιτέρω ἐπιστημονικὰς σπουδὰς, ἀλλὰ γενικῶς περὶ τῶν ἐκαστοτε ἀποφοιτῶντων ἐκ τῆς Σχολῆς οὐδαμῶς ἐμερίμνησε. Δυστυχῶς δὲ καὶ ἐσωτερικῶς ἡ Σχολὴ δὲν παρουσίαζε τότε ἔδαφος κατάλληλον πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἱερατικοῦ πνεύματος καὶ τῆς κλίσεως τῶν τροφίμων εἰς τὴν Ἱερουσύνην. Οἱ μαθηταί, μεγάλοι τὴν ἡλικίαν προσλαμβανόμενοι, ἠπείθουν εἰς τὸν διευθύνοντα Οἰκονόμον· κατήντησαν νὰ μὴ θέλωσι νὰ σπουδάσωσι τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Μουσικὴν! Ἀπειθάρχητοι ἦσαν ἰδίως οἱ ἐξωτερικοὶ μαθηταὶ καὶ ἀκροαταί, ὧν σοβαρὰς ἀταξίας ἀνέφερεν εἰς τὸ Συμβούλιον ὁ Οἰκονόμος τῇ 13 Νοεμβρίου 1861. Αἱ ἀταξίαι ἐξηκολούθησαν καὶ εἰς τὸν ἐφεξῆς χρόνον, μεγάλη δ' ἀνωμαλία προέκυπτε καὶ ἐκ τῆς φοιτήσεως τῶν μαθητῶν τῆς Ε' τάξεως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἐνεκα ἐλλείψεως Καθηγητῶν τῆς Θεολογίας. Τὴν πρώτην ὁ Π. Ρομπότης ἐδίδασκεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, εἰς τε τοὺς μαθητάς τῆς Ριζαρείου καὶ εἰς τοὺς φοιτητάς τοῦ Πανεπιστημίου Δογματικὴν, μετὰ μεσημβρίαν ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ Ἠθικὴν. Μετέβαινον δὲ οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον μόνον καὶ μόνον, διότι ὁ αὐτὸς Καθηγητὴς τὸ αὐτὸ μάθημα ἐδίδασκεν ἐν τε τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ. Ὑφ' ἧς ὁμοῦς περιστάσεις διετέλει ἡ Σχολή, ἡ καθημερινὴ ἐκείνη ἐξοδος τῶν μαθητῶν παρέλυε τὴν τάξιν αὐτῆς. Καὶ ἦσαν τοιαῦται αἱ ἀταξίαι τῶν μαθητῶν κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1863, ὥστε, πρὸς στιγμὴν, τὸ Συμβούλιον ἐσκέφθη νὰ διαλύσῃ προσωρινῶς τὴν Σχολήν. Ἀντὶ τῆς ἐπιβλαβοῦς ὁμοῦς ταύτης σκέψεως προέβη εἰς τὴν μόνην ἐνδεικνυμένην ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς Σχολῆς ἀπόφασιν. Ἡ Σχολὴ ἐπασχεν ἐκ τῆς ἐλλείψεως, πρώτιστα πάντων, καταλλήλου Διευθυντοῦ, ἐπομένως ἔπρεπε σύντονος νὰ ληφθῇ φροντίς περὶ αὐτοῦ. Τοιοῦτον δ' ἀναζητήσαν τὸ Συμβούλιον προέτεινεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον πρὸς ἔγκρισιν τὸν διακεκριμένον καὶ ἐλλόγιμον κληρικὸν Σωκράτη Κολιάτσον, τῇ 5 Μαρτίου 1863. Τὸ Ὑπουργεῖον ἔσπευσε νὰ ἐκδώσῃ τὸ σχετικὸν Β. Διάταγμα περὶ τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἡ Σχολὴ ἠδύνησε ν' ἀποκτήσῃ Διευθυντήν, οὗτινος εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην.

Ὁ ἀρχιμανδρίτης Σωκράτης Κολιάτσος, ἐκ τῶν παλαιῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς, ἄριστα εἰδὼς τὰ κατ' αὐτήν, τῇ 17 Μαρτίου 1863 ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν, διέγραψε τὸ πρόγραμμα τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ, καθ' ὃ συντόνως εἰργάσθη, πιστῶς ἐφαρμόζων τὸν Κανονισμόν τῆς Σχολῆς καὶ κατώρθωσε νὰ ἐμβάλλῃ εἰς τοὺς τροφίμους αὐτῆς τὴν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀγάπην.

Ἦσαν δὲ τόσον μεγάλοι αἱ ἐλπίδες, ὥς ἐνέπνεον εἰς πάντας ὁ εἰδικὸς τῆς Σχολῆς καὶ ὄντως μέγας σκοπός, ὥστε πλεῖστοι δωρεαὶ ἐγίνοντο πρὸς αὐτήν, κληρονομίαι περιουσιῶν καὶ κληροδοτήματα, πρὸς σπουδὴν νέων μελλόντων νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν κλῆρον. Ἡ τοῦ ἀειμνήστου ἱδρυτοῦ τῆς Σχολῆς σοφὴ πρόνοια ὅπως αὕτη δέχεται κληροδοτήματα καὶ δωρεάς, προσέδιδε πανελλήνιον χαρακτῆρα εἰς αὐτήν καὶ διηύρυνε τὸ στάδιον τῆς δράσεως αὐτῆς. Διὰ τῶν κληροδοτημάτων καὶ δωρεῶν κατέστη δυνατόν ν' αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποτρόφων μαθητῶν, πολλαπλασιασθεὶς σὺν τῷ χρόνῳ. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ὑποτρόφων τῆς Ριζαρείου περιουσίας καὶ τῶν λοιπῶν κληροδοτημάτων καὶ δωρεῶν ἐζήτουν νὰ σπουδάζωσιν ἐν τῇ Σχολῇ καὶ ἰδιοσυντήρητοι μαθηταί, καταβάλλοντες ὀρισμένον ποσὸν χρημάτων καὶ σπουδάζοντες ἐν αὐτῇ, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ τῆς Κυβερνήσεως ὑπότροφοι. Ἐθεωρήθη δὲ καὶ διὰ τοῦτον καὶ δι' ἄλλους λόγους ἀπαρίτητον νὰ τροποποιηθῶσι καὶ συμπληρωθῶσιν ὅτε Ὁργανισμὸς καὶ ὁ Κανονισμὸς τῆς Σχολῆς, ὅθεν πρὸς τοῦτο κατηρτίσθη Ἐπιτροπεία, ἐκ τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Κοντογόνου. Τῇ 7 καὶ 9 Ὀκτωβρίου 1867 ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου καὶ ἐδημοσιεύθησαν ὁ Ὁργανισμὸς καὶ ὁ Κανονισμὸς, οἵτινες ἦσαν τελειότεροι τῶν προηγουμένων. Ἐὰν δὲ μόνον ἐκ τῶν καλῶν Ὁργανισμῶν καὶ Κανονισμῶν ἐξηρτᾶτο ἡ ἐπίτευξις τοῦ εἰδικοῦ σκοποῦ τῆς Σχολῆς, αὕτη ἦτο ἐξησφαλισμένη. Δυστυχῶς ὅμως τοῦτο δὲν συνέβη, διότι καὶ πολλὰ ἄλλα ἀπητοῦντο. Καὶ ἤρξατο μὲν ἡ ἀκριβὴς ἐφαρμογὴ τοῦ Κανονισμοῦ καὶ τοῦ Ὁργανισμοῦ τοῦ 1867, ἡ δὲ Σχολὴ εἰργάζετο καλῶς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Σωκράτους Κολιάτσου, ἀγλαοῦς ἀποδίδουσα καρπούς, ἀλλ' ὁ εἰδικὸς αὐτῆς σκοπὸς οὐδαμῶς ἐπετυγχάνετο. Ἡ Σχολὴ ἔθεωρεῖτο ἄριστον Γυμνάσιον, ὡς καὶ ὁ Φίλιππος Ἰωάννου ὑπέδειξεν ἐν τῷ Ἀκαδημαϊκῷ αὐτοῦ λόγῳ «Περὶ τῆς πνευματικῆς προσόδου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», ὃν ἀπήγγειλε τῷ 1871 ἐπὶ τῇ β' ἐορτῇ τῶν Ὀλυμπίων.

Αἱ τέσσαρες πρῶται τάξεις ἦσαν Γυμνασιακαί, ἐδιδάσκοντο δ' ἐν αὐταῖς «καὶ τινὰ ἐκκλησιαστικὰ μαθήματα». «Θεολογικὴ» ἦτο ἡ πέμπτη τάξις, ἐξ ἧς ἀποφοιτῶντες οἱ μαθηταὶ εἰσήγοντο εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, τινὲς μὲν εἰς τὴν Θεολογικὴν, τινὲς δὲ καὶ εἰς ἄλλας Σχολάς, ἀπαγορευθείσης τότε ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς ἐγγραφῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον μαθητῶν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἐκ τῆς Δ' τάξεως, ὡς μέχρι τοῦ 1867 ἐγίνετο. Οἱ τρόφιμοι τῆς Σχολῆς κατηρτίζοντο ἄριστα, ἀλλ' ὀλίγοι σχετικῶς ἐξ αὐτῶν ἐγίνοντο κληρικοί, διότι οὐδεμία ἐλαμβάνετο πρόνοια γενικῶς μὲν περὶ τοῦ Κλήρου, εἰδικῶς δὲ περὶ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἐκ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἀποφοιτῶντων μέχρι τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας. Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀπησχόλησε καὶ πάλιν τὸ Συμβούλιον τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Ριζαρείου Διαθήκης. Τῷ 1867, συζητουμένου ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τοῦ νέου Ὁργανισμοῦ τῆς Σχολῆς, ἐνεκρίθη νὰ παρακληθῇ τὸ Ὑπουργεῖον ὅπως «οἱ μαθηταὶ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, οἱ δόντες τὰς ἀπολυτηρίους αὐτῶν ἐξετάσεις δύνανται, ἐξεταζόμενοι ὑπὸ τῆς ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπῆς, χωρὶς νὰ διανύσωσι χρόνον τινὰ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, νὰ λαμβάνωσι δίπλωμα διδασκάλου». Ἡ Κυβέρνησις ἐφαίνετο ἀποδεχομένη τοιαύτην τοῦ Συμβουλίου πρότασιν, διενεχθῆ μάλιστα νὰ χρησιμοποίησιν τὴν Ριζαρείον ὡς πρότυπον Διδασκαλεῖον, εἰσάγουσα καὶ συντηροῦσα ἐν αὐτῇ ἰδίους ὑποτρόφους.

Σχετικήν πρότασιν υπέβαλε δι' ιδιοχείρου αὐτοῦ σημειώματος πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς τῷ 1870 ὁ Πρωθυπουργὸς Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης, καθ' ἣν «οἱ ἐκ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἐξερχόμενοι νὰ ὑπηρετῶσιν ὡς δημοδιδάσκαλοι, φθάσαντες δὲ εἰς νόμιμον ἡλικίαν νὰ γίνωνται ἱερεῖς. Ἡ Κυβέρνησις θέλει αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑποτρόφων τῆς καὶ θέλει καταβάλλει ὅλας τὰς δαπάνας, ἃς ἡ μεταρρυθμίσις αὕτη θέλει ἀπαιτήσῃ. Ὁ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς τελειόφοιτος δημοδιδάσκαλος καὶ ἱερεὺς θὰ μισθοδοτῇται ἐκ τοῦ δημοσίου Ταμείου καὶ θὰ ἔχῃ δικαίωμα συντάξεως». Δυστυχῶς ἡ λαμπρὰ αὕτη πρότασις οὐδὲν ἀπέδωκεν ἀποτέλεσμα, διότι οὐ μόνον ὁ Δεληγεώργης δὲν παρέμεινεν ἐν τῇ Ἀρχῇ ἐπὶ πολὺ, ἀλλὰ καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ὑπόπτως τὴν πρότασιν ὑπεδέχθη. Ἐξεδόθη δὲ μόνον Β. Διατάγμα, μὴ ἐφαρμοσθέν, καθ' ὃ ἐτησίως ὁ ἄριστος τῶν διαγωνιζομένων ἀποφοίτων τῆς Ριζαρείου Σχολῆς θὰ ἐλάμβανε Κυβερνητικὴν συνδρομήν, ὅπως περὶ τὰς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ σπουδὰς αὐτοῦ. Ὑπὸ τῶν παρακολουθούντων τὴν πορείαν τῆς Σχολῆς ὡμολογεῖτο, ὅτι αὕτη ἦτο τὸ «ἄριστον καὶ ὠφελιμώτατον πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδευτηρίων, ὅπερ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εὐεργετεῖ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος», ἀλλ' οἱ ἀγνοοῦντες τοὺς λόγους, ἔνεκα τῶν ὁποίων δὲν προσήρχοντο πάντες οἱ τρόφιμοι τῆς Σχολῆς εἰς τὰς τάξεις τοῦ Κλήρου καὶ ἐξ ἐπιπολῆς κρίνοντες τὸ ἔργον αὐτῆς, ἰσχυρίζοντο, ὅτι αὕτη εἶχεν ἀποτύχει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Ὅθεν διαπρεπεῖς τρόφιμοι τῆς Σχολῆς καὶ Καθηγηταὶ ὑπεδείκνυνον, ὅτι διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ εἰδικοῦ σκοποῦ τῆς Σχολῆς δὲν πταίει αὕτη, ἀλλ' ἡ ἑλλειψὶς προνοίας τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ Κλήρου καθόλου. Ἐδέησε δὲ καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ν' ἀπολογηθῇ, δημοσιεῦσαν τῷ 1874 «Ἐκθεσιν περὶ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς», ἥτις διεσκέδασε τὰς κατ' αὐτῆς κατηγορίας.

Ἀναμφιβόλως δ' ἡ Σχολὴ ἐπὶ τῆς δεκαοκταετοῦς σπουδαίας πάσης ἐπόψεως διευθύνσεως τοῦ Σωκράτους Κολιάτσου διήνυε περίοδον ἀκμῆς καὶ προόδου, ὀφειλομένης εἰς τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ καὶ τὸν ζῆλον, ἀλλὰ, δυστυχῶς ἀποτόμως ἀνεκόπη. Δυσαρμονία τις μεταξὺ τοῦ Διευθυντοῦ καὶ τοῦ ἐκ τῶν συμβούλων Δ. Στρούμπου προῦκάλεσε προστριβὰς καὶ ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας, αἵτινες θλιβεράν ἔσχον ἀπήχησιν καὶ ἔξω τοῦ περιβάλου τῆς Σχολῆς. Εἰς ταῦτα προσετέθησαν, δυστυχῶς, καὶ ἐσωτερικαὶ τῶν μαθητῶν ἀνωμαλίαι, στραφεῖσαι κατὰ τοῦ Διευθυντοῦ.

Τὸ Συμβούλιον, εἰς τοιαύτην περιελθούσης τῆς Σχολῆς ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἀνώμαλον κατάστασιν, κατέφθασεν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς προσωρινῆς, ἐπὶ ἐν ἔτος, διακοπῆς τῶν ἐργασιῶν τῆς Σχολῆς, ἀφοῦ ἄλλως τε, παρίστατο ἐπείγουσα ἀνάγκη τῆς προσθήκης νέας μεγάλης πτέρυγος εἰς τὸ κτίριον τῆς Σχολῆς. Πρὸς τοῦτο ἐπισπευθεῖσαι ἐτελέσθησαν αἱ ἐξετάσεις τοῦ 1881 κατὰ μῆνα Μάϊον, μεθ' ἃς τὸ Συμβούλιον υπέβαλεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν περὶ προσωρινῆς ἀργίας τῆς Σχολῆς μέχρις Αὐγούστου τοῦ 1882 πρότασιν, συνυποδείξαν ἅμα καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Σχολῆς. Ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις δὲν ἐνέκρινε μὲν κατ' ἀρχὰς πᾶσαν σκέψιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς καὶ πρότασιν περὶ διακοπῆς τῶν ἐργασιῶν τῆς Σχολῆς, ὅτε δὲ, μετὰ πολλοὺς δισταγμοὺς, ἔστερξεν, ἐκῆρυξε διὰ Β. Διατάγματος τῇ 6 Νοεμβρίου 1881 διαλελυμένην τὴν Ριζαρείου

Ἐκκλησιαστικὴν Σχολὴν μέχρι τῆς 15 Αὐγούστου 1882 καὶ ἀπέλυσε τῆς ὑπηρεσίας τὸν τε Διευθυντὴν, τοὺς Καθηγητὰς καὶ ἅπαν τὸ προσωπικὸν τῆς Σχολῆς. Ταῦτα πάντα ἐκοινοποίησε πρὸς τὸ Συμβούλιον τῇ 20 Νοεμβρίου 1881, συστήσασα τὴν ταχεῖαν ἐνέργειαν τῶν δεόντων. Τὸ Συμβούλιον ἐθεώρησε παράτυπον τὴν ἄνευ προτάσεως αὐτοῦ ἀπόλυσιν τῶν Καθηγητῶν, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὴν ἀδιαμαρτύρητον. Οὕτω δὲ ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή, μετὰ καματώδη πορείαν τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἐτῶν, διέκοψε προσωρινῶς τὰς ἐργασίας αὐτῆς, ὅπως νέας ἀναλάβῃ δυνάμεις.

Μετὰ τὴν προσωρινὴν διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν τῆς Σχολῆς τὸ Συμβούλιον τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης προέβη ἀμέσως μετὰ μεγάλης δραστηριότητος, εἰς τὰς ἀπαραιτήτους γενικὰς τοῦ σχολικοῦ κτιρίου ἐπισκευὰς καὶ σημαντικωτάτας εἰς αὐτὸ προσθήκας, ἐπὶ τῇ βάσει νέου σχεδίου, δι' οὗ τὸ σχολικὸν τῆς Ριζαρείου κτίριον μετέβαλεν ἐντελῶς ὅψιν καὶ ρυθμὸν καὶ πρὸ πάντων κατέστη εὐρύχωρον, δυνάμενον νὰ συμπεριλάβῃ ἂν μὴ 100, ὥς τότε ὑπελογίσθη, ἀλλὰ τοῦλάχιστον 80 ἐσωτερικοὺς μαθητὰς ἀνέτως. Μέγιστον δὲ πλεονέκτημα τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης τοῦ κτιρίου ὑπῆρξε τὸ ὅτι οἱ κοιτῶνες τῶν μαθητῶν καὶ αἱ παραδόσεις κατέλαβον τὴν ἀρίστην ἀπὸ ὑγιεινῆς ἐπόψεως θέσιν. Χάριν τοῦ πλεονεκτήματος τούτου, οὐχὶ ὅμως ἔνεκα τῶν πραγματικῶν λόγων καὶ ἀπαραιτήτου ἀνάγκης, ἀπεφασίσθη ἔκτοτε καὶ ἡ κατεδάφισις τοῦ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τῆς Σχολῆς ναοῦ καὶ ἀνοικοδομησις νέου ναοῦ ἐν τῷ ἀγροκηπίῳ. Ἀλλ' ἐξ ἴσου σύντονος ὑπῆρξεν ἡ ἐνέργεια τοῦ συμβουλίου περὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοικητικὴν διαρρύθμισιν τῆς Σχολῆς καὶ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν κατ' αὐτήν. Ἐπιτροπεῖα εἰδικὴ πρὸς μελέτην τοῦ Ὁργανισμοῦ, ὑπέβαλε τῇ 27 Φεβρουαρίου 1882 τὸ πόρισμα τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς ἐν τῷ ὁποίῳ συνώψισε πᾶν ὅ,τι δυνατόν νὰ λεχθῇ περὶ τῆς Σχολῆς. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν γνωμῶν αὐτῆς τὸ συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἀναθεωρηθέντος Ὁργανισμοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ἀνεγράφετο ἡ διάταξις περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς ἐγγραφῆς τῶν ἐκ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἀποφοιτῶντων εἰς ἄλλας Σχολὰς τοῦ Πανεπιστημίου, πλὴν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, εἰς ἣν νὰ φοιτῶσι μόνον ἐπὶ τριετίαν, ἐγγραφόμενοι ἀμέσως εἰς τὸ δευτέρον ἔτος. Κατὰ δὲ τὴν ἐκθεσιν τῆς Ἐπιτροπεῖας, ἐζήτησε τὸ Συμβούλιον παρὰ τοῦ Ὑπουργείου α') τὴν διὰ νόμου ἀναγνώρισιν τοῦ ἀπολυτηρίου τῆς Σχολῆς, ὥς παρέχοντος τὸ δικαίωμα διορισμοῦ εἰς θέσιν διδασκάλων ἐν ταῖς δημοσίαις Σχολαῖς, ὅπως οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ συνεχίσωσι τὰς σπουδὰς των ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ εὐρίσκωσι πόρον ζωῆς μέχρι τῆς χειροτονίας των, β') τὸν καθορισμὸν προσόντων τῶν ιερέων, γ') τὴν οἰκονομικὴν ἐξασφάλισιν καὶ συντήρησιν τοῦ Κλήρου. Ἐπὶ πλεόν δὲ τὸ συμβούλιον ἀνέγραψεν ἐν τῷ νέῳ Ὁργανισμῷ καὶ τὴν ἐξῆς σπουδαιοτάτην διάταξιν, «Ἐκ τῶν εἰς τὴν Σχολὴν προσκυρουμένων χρημάτων ἐκ τῶν μὴ γενομένων ιερέων καὶ ἐξ ἐτέρων συνδρομῶν προσώπων ἐνδιαφερομένων ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τοῦ Κλήρου, θέλει σχηματῆσαι ἡ Σχολή ἐν ἰδιαιτέρῳ ταμεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον θέλει προσθέτει καὶ τὸ ταμεῖον τῆς Σχολῆς δραχμὰς χιλίας κατ' ἔτος. Τὸ κεφάλαιον τοῦ ἰδιαιτέρου τούτου ταμείου θέλει μένει ἀϋξάνομενον, ἀπαρμείωτον, ἀλλ' οἱ τόκοι αὐτοῦ θέλουν διενέμεσθαι, μετ' ἀπόφασιν τοῦ πολυμελοῦς

Συμβουλίου, κατ' ἕσπιν ποσότητα εἰς ἐκείνους τῶν μαθητῶν, ὅσοι ἤθελον ἀναδεχθῆ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα καὶ τοῦτο διὰ πρώτην πενταετίαν τῆς ἱερωσύνης των. Ἰδιαίτερος κανονισμὸς τῆς Σχολῆς ὀρίσει εἰδικώτερον τὰ περὶ τούτου». Δυστυχῶς ὅμως ἡ Κυβέρνησις τότε δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκρίνῃ τὸν ὑποβληθέντα νέον Ὁργανισμὸν καὶ Κανονισμὸν, ἐνῶ διὰ τῶν ἐν αὐταῖς διατάξεων καὶ τῶν προτάσεων τοῦ Συμβουλίου καθορίζετο ἀσφαλὲς βάσις ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος τῆς Σχολῆς, παρὰ δὲ τὰ κεκανονισμένα τῇ 17 Σεπτεμβρίου 1882, ἄνευ προηγουμένης προτάσεως τοῦ Συμβουλίου, διωρίσθη Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς ὁ Ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος Ἀ μ β ρ ό σ ι ο ς, (ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς προσαρτηθείσης τότε Θεσσαλίας), ἔνεκα τῆς πατριωτικῆς αὐτοῦ δράσεως. Κατὰ τὸν διορισμὸν τῶν Καθηγητῶν ἀναδιωρίσθη καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Σωκράτης Κολιάτσος, ἀλλὰ μὴ ἀποδεχθέντος αὐτοῦ τῇ 8 Ὀκτωβρίου, διωρίσθη Καθηγητὴς ὁ ἐκ τῶν παλαιῶν τροφίμων τῆς Σχολῆς ἀρχιμανδρίτης Νικηφόρος Καλογεράς. Ἐνῶ δὲ ὁ Ὑπουργὸς Κ. Λομβάρδος κατὰ τὸν ἀναδιορισμὸν τῶν Καθηγητῶν δὲν διώρισε τὸν τέως Καθηγητὴν Ἡρ. Μητσόπουλον, ἄνευ προηγουμένης προτάσεως τοῦ Συμβουλίου διώρισε δύο ἐτέρους Καθηγητάς, τοιοῦτος δ' ἄνευ προτάσεως τοῦ Συμβουλίου διορισμὸς ἐπανελήφθη βραδύτερον καὶ διὰ τὸν Ἀβέρκιον Λαμπέρην. Τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἀπέκρουσεν ἐντόνως τοὺς διορισμοὺς τούτους, ἐγεννήθη δ' ἐντεῦθεν σοβαρώτατον ζήτημα, διότι παρεβιάσθησαν θεμελιώδεις διατάξεις καὶ ὅροι τῶν σχέσεων τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὴν Σχολήν, καθ' ἃς ἡ Ριζαρείος Σχολή, ὡς εἶπε τὸ Συμβούλιον ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 5 Ὀκτωβρίου 1882, εἶναι ἴδρυμα ἀνεξάρτητον, ἔχον ἰδίους πόρους, ἰδίαν διοίκησιν, ἰδίαν διεύθυνσιν. Ἡ Κυβέρνησις πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Σχολῆς, ἔχει μὲν τὴν ἀνωτέραν ἐποπτείαν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐποπτείαν. Ἡ Ριζαρείος Διαθήκη ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς καθιεροῖ τὴν ἀρχήν, ὅτι τὸ Συμβούλιον αὐτῆς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς πρωτοβουλίας ἐπὶ παντὸς μέτρου τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ εἰς αὐτήν, διὰ πολυχρονίου δὲ καὶ συνεχοῦς ἐνεργείας καὶ ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἀνεγνωρίσθη τὸ δικαίωμα τοῦτο ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως. Εἰς τὴν τήρησιν δὲ καὶ τὸν σεβασμὸν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ὀφείλεται κατ' ἐξοχήν, ἡ πνευματικὴ πρόοδος καὶ ἡ ἠθικὴ ἐπίδοσις αὐτῆς. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπασχόλησεν ἐπὶ τετραετίαν τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸ Συμβούλιον, μετὰ τὰς γενομένας δὲ συζητήσεις καὶ γνωμοδοτήσεις τῶν νομικῶν, ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει ρηταὶ διατάξεις τῆς Διαθήκης τοῦ Ριζάρη (ἄρθρ. 84.158) καὶ διὰ Β. Διατάγματος τῆς 19 Μαρτίου 1886 ὠρίσθη ὅτι «οὐδεὶς διορίζεται Καθηγητὴς ἐν αὐτῇ (ἐν τῇ Ριζαρείᾳ Σχολῇ) ἄνευ τῆς προτάσεως περὶ τούτου τοῦ πολυμελοῦς Συμβουλίου τῆς εἰρημένης Σχολῆς». Ταῦτα δέ, διότι κατ' ἄλλας τῶν πολυμελοῦς Συμβουλίου τῆς εἰρημένης Σχολῆς, ἡ Κυβέρνησις διὰ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσ. Ἐκπαιδεύσεως ἔχει μὲν τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῆς Σχολῆς, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως τῆς περιουσίας αὐτῆς. Ἐπομένως οὐδεμίαν δύναται νὰ διατάξῃ δαπάνην ἢ αὐξήσιν προταθείσης δαπάνης, ἄνευ προηγουμένης συναίνεσεως τοῦ Συμβουλίου. Ἐγκρίνει μὲν τοὺς ὑποβαλλομένους ὑπὸ τούτου προϋπολογισμοὺς τῶν τακτικῶν ἢ ἐκτάκτων δαπανῶν, ἀλλ' ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτῶν. Οὕτω δὲ μετὰ τοιαύτην ἐγκρίσιν οἱ ἐκτελεστοὶ τῆς Διαθήκης διαχειρίζονται ἀνεξαρτήτως τὴν περιουσίαν τῆς Σχολῆς. Διοικοῦσι τὴν Σχολήν, ὑπὸ τὴν

έποπτεῖαν πάντοτε τῆς Κυβερνήσεως, γνωμοδοτοῦντες περὶ διορισμοῦ καὶ παύσεως τοῦ Διευθυντοῦ καὶ τῶν Καθηγητῶν καὶ διορίζουσιν ἀμέσως τὸ προσωπικὸν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ὑπηρεσίας τῆς Σχολῆς κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Διαθήκης, καθ' ἃς οὔτε τὸ Συμβούλιον κατέστησεν ἀνεξέλεγκτον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ἀνωτέρας Ἀρχῆς, ἀλλ' οὔτε ἠθέλησε νὰ παρακωλυθῇ ἡ ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία αὐτοῦ, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν ἐκάστοτε ἐγκρινομένων ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως. Τὸ Συμβούλιον μὲν οὐδὲν πράττει ἄνευ ἐγκρίσεως τῆς Κυβερνήσεως, ἡ δὲ Κυβέρνησις οὐδὲν διατάσσει ἄνευ προηγουμένης ἀποφάσεως καὶ προτάσεως τοῦ Συμβουλίου. Οὕτως ἔληξε τὸ πολύκροτον τοῦτο ζήτημα. Ἦδη δὲ τῇ 17 Ὀκτωβρίου 1882 ἐγένετο ἡ ἐπίσημος τελετὴ τῶν νέων ἐγκαινίων τῆς Σχολῆς καὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας αὐτῆς. Ἀλλά, δυστυχῶς, ἀπὸ πρώτης ἀφετηρίας τῆς νέας αὐτῆς περιόδου ἡ Σχολὴ εἰσῆλθεν εἰς ἀνώμαλον πορείαν. Ὁ νέος Διευθυντὴς Ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος Ἀμβρόσιος, ἥκιστα κατάλληλος πρὸς τοιοῦτον ἔργον ὢν, οὐδ' ἔχων σκοπὸν νὰ καταστήσῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς κύριον ἔργον, δὲν παρέμεινεν ἐν τῇ διεύθυνσει τῆς Σχολῆς ἔτος καὶ ὀλόκληρον. Κατὰ δὲ τὰς ἐξετάσεις τοῦ 1883 δηλώσας παραίτησιν, ἐπανάλαβεν αὐτὴν ἐγγράφως τῇ 27 Αὐγούστου 1883, μακρὰν τῆς Σχολῆς εὐρισκόμενος.

Οὕτως ἡ Σχολὴ εὐρέθῃ πάλιν ἄνευ Διευθυντοῦ. Τὸ δὲ Συμβούλιον, προκαλέσαν διὰ τοῦ Ὑπουργείου Β. Διάταγμα (14 Σεπτεμβρίου 1883), δι' οὗ ἐπετρέπετο ἡ ἀναπλήρωσις τοῦ Διευθυντοῦ «ὡπὸ τινος τῶν ἐν τῇ Σχολῇ διδασκόντων Καθηγητῶν», ἀνέθηκε προσωρινῶς τὴν διεύθυνσιν εἰς τὸν Καθηγητὴν Ἰωάννην Ἀργυριάδην, παλαιὸν τῆς Σχολῆς τρόφιμον. Ἰδὼν δ' ὅτι οὗτος ἀμέσως ἀποκατέστησε τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Σχολῆς τάξιν ἐσκέφθη νὰ μονιμοποιήσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς Διευθυντοῦ. Καὶ προέτεινε μὲν τῇ 4 Ὀκτωβρίου 1883, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Ὁργανισμοῦ, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τρεῖς κληρικούς, ὅπως τὸ Ὑπουργεῖον διορίσῃ τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ διδῇται ἐκ τοῦ ταμείου τῆς Σχολῆς εἰς τὸν διευθύνοντα Ἰωάννην Ἀργυριάδην πλήρης ἡ ἀντιμισθία τοῦ Διευθυντοῦ. Τὸ Ὑπουργεῖον ἐνέκρινε μὲν τὸ τελευταῖον τοῦτο, ταῦτοχρόνως δ' ἐζήτησε νὰ πληροφορηθῇ ἂν οἱ προταθέντες κληρικοὶ δέχωνται τὴν θέσιν Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς. Τὸ Συμβούλιον, λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν περὶ τῶν κληρικῶν ἐπιφύλαξιν ταύτην τοῦ Ὑπουργείου, ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τὸν διορισμὸν τοῦ Ἀργυριάδου ὡς ὀριστικοῦ καὶ μονίμου Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, δηλώσαν ὅτι προέβη μὲν εἰς τὴν πρότασιν τῶν τριῶν κληρικῶν, ἐξ ὑποχρεώσεως, ἣν ἐκ τοῦ Ὁργανισμοῦ εἶχεν, ἀλλ' ὅτι ἐπεθύμει ν' ἀφεθῇ «εἰς τὸν σφώτερον τῶν διδασκάλων» νὰ ὀδηγῇ τὴν Σχολήν. Τὸ Ὑπουργεῖον, κατὰ τὸ ἀνωτέρω Β. Διάταγμα τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1883 ἐνέκρινε τὴν γνώμην τοῦ Συμβουλίου καὶ οὕτω, πρώτην φορὰν ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἀνετέθη ἡ διεύθυνσις αὐτῆς εἰς λαϊκόν. Τοῦτο ἐμελλε δυστυχῶς νὰ βλάψῃ καιρῶς τὴν Σχολήν, καὶ νὰ προκαλέσῃ κατακραυγὴν, πολλῶ μᾶλλον ὅτι ὁ ἐκ τῶν συμβούλων Δ. Στροῦμπος διεμαρτύρετο κατὰ τῆς παρεκτροπῆς ταύτης, τῆς ἀντιβαινούσης καὶ εἰς τὴν Διαθήκην τοῦ Ριζάρη καὶ εἰς τοὺς Κανονισμοὺς καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρα τῆς Σχολῆς, ὡς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἥς ἔδει νὰ προΐσταται κληρικὸς μεμορφωμένος καὶ ἱκανός.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Ἰωάννης Ἀργυριάδης ἐπελήφθη ἀμέσως τῆς διορθώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων ἐν αὐτῇ μετὰ πολλῆς τῆς δραστηριότητος, τὸ δὲ Συμβούλιον μετὰ ἀπόδοτον ἔτους, τῇ 18 Ἰουλίου 1884, ἐξέφρασε πρὸς αὐτὸν τὴν πλήρη αὐτοῦ εὐαρέσκειαν. Ἀλλὰ βεβαίως ὁ Ἀργυριάδης μὴ ὦν κληρικός καὶ θέλων νὰ προσαρμόσῃ οὐχὶ τοὺς μαθητάς πρὸς τὸν ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν Σχολὴν πρὸς τοὺς μαθητάς, ἐπὶ θυσίᾳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος, δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸν βίον τὸν ἐσωτερικὸν τῆς Σχολῆς ἐκκλησιαστικὸν πνεῦμα. Προέβη δὲ εἰς μεταρρυθμίσεις τοιαύτας, αἵτινες ἠδύναντο νὰ προκαλέσωσι μεγάλας παρεξηγήσεις. Οὕτω λ.χ. ἐζήτησεν εὐθὺς ἀμέσως τὴν κατάργησιν τῶν νηστειῶν ἐν τῇ Σχολῇ, διὰ προτάσεως αὐτοῦ ἀπὸ 19 Νοεμβρίου 1883. Τὸ Συμβούλιον δὲν ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν, μόλις δὲ κατὰ Ἰουνίον τοῦ 1890 ἔστρεψε τὴν κατάργησιν τῆς νηστείας τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, μετὰ γνωμοδότησιν τοῦ ἱατροῦ τῆς Σχολῆς. Ὁ Δ. Στροῦμπος διεμαρτύρετο ἐντόνως κατὰ τοιούτων ἀποφάσεων, ἐνισχυουσὼν τὰς ἀποδοκιμασίας αὐτοῦ κατὰ λαϊκοῦ Διευθυντοῦ Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Ἡ κοινὴ γνώμη συνετάσσετο, τὸ δὲ Ὑπουργεῖον ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τῷ 1887 κατήρτισεν Ἐπιτροπεῖαν πρὸς μελέτην τῶν ζητημάτων τῆς Σχολῆς, ἀλλ' αὕτη διελύθη ἄνευ ἀποτελέσματος. Δυστυχῶς δ' ἐκ πάντων τούτων ἐδημιουργήθη ἐκρυθμὸς κατὰστασις καὶ ἐν τῇ Σχολῇ, ἐν ἣ καὶ ἡ τάξις πολλάκις διεσαλεύθη, ἕνεκα τῆς τελείας ἀνεπαρκείας τῶν ὀργάνων τῆς Διευθύνσεως. Ὅθεν τῇ 26 Φεβρουαρίου 1891 ὁ Ἀργυριάδης ὑπέβαλε τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, μὴ γενομένην ἀμέσως δεκτὴν, ἐπιμένοντας δ' εἰς αὐτὴν ἀπεχώρησε τῆς Διευθύνσεως τῆς Σχολῆς κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους ἐκείνου, παραμένοντας ἐν τῇ Σχολῇ ὡς Καθηγητής. Οὐχ ἤττον εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ προέτεινε τὸ Συμβούλιον τῇ 3 Ἀπριλίου 1891 καὶ τὸ Ὑπουργεῖον διώρισε Διευθυντὴν τὸν τὰ Μαθηματικὰ ἐν τῇ Σχολῇ διδάσκοντα Νικόλαον Κρίσπη, πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ἐν τῇ Σχολῇ, διότι ὁ Κρίσπης εἶχε χρηματίσει ἀξίωματικὸς τοῦ στρατοῦ. Ἡ πρῶξις αὕτη τοῦ τε Συμβουλίου καὶ τοῦ Ὑπουργείου ὑπῆρξεν ὅλως ἀδικαιολόγητος καὶ μετὰ τὰ ἐπ' Ἀργυριάδου συμβάντα ἐσφαλμένη, μετὰ κόπου ἐπανορθωθείσα διὰ τῆς μετὰ τριετίας (9 Ὀκτωβρίου 1893) παύσεως τοῦ Ν. Κρίσπη, ὅστις μετὰ δευτέραν τριετίαν καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως Καθηγητοῦ ἐπαύθη ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου, ἕνεκα κτηματικῶν τιμῶν ζητημάτων. Εὐτυχῶς ἔρεισμα σπουδαιότατον τῆς Σχολῆς ἀπετέλει ὁ Σύλλογος τῶν Καθηγητῶν αὐτῆς, ἐν πλείστας περιστάσεσι καὶ δημοσίᾳ ὑπεραμυνθεὶς τῆς Σχολῆς. Τούτου ἕνεκα, παρὰ τ' ἀνωτέρω γεγονότα, ἡ Σχολὴ ἐξηκολούθει πνευματικῶς εὐδοκιμοῦσα καὶ ἡξιούτο μεγάλης συμπαθείας καὶ στοργῆς, ἐμπνέουσα τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἠδύνατο ἡμέραν τινὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν μεγάλην αὐτῆς ἀποστολήν. Ἐνεκα τῶν ἐλπίδων τούτων ἐξηκολούθουν αἱ πρὸς αὐτὴν δωρεαί. Ὁ δὲ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανός, ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ζήλῳ, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Ριζάρειον Σχολὴν, ἰδρύσας γέρας διὰ τοὺς ἀριστεύοντας μαθητάς. Ὁ δὲ τρόφιμος αὐτῆς, ὁ Ἀθανάσιος Εὐταξίας, γενόμενος Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ἔδωκε τὴν πρώτην σοβαρὰν ὥθησιν ἀπὸ μέρους τῆς Πολιτείας πρὸς βελτίωσιν καθόλου τῆς καταστάσεως τοῦ Κλήρου. Ὁ Ὑπουρ-

γὸς προέβη ἀμέσως εἰς τὸν καταρτισμὸν Ἐπιτροπείας εἰδικῆς, ἐκτὸς τῆς Σχολῆς, κατέφθασε δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Σχολή, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Διαθήκης τοῦ Γεωργίου Ριζάρη, ἔπρεπε νὰ προσλάβῃ ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα ὡς ἀνωτέρα Θεολογικὴ Σχολή καὶ ἐδημοσίευσεν, ἐπικεκυρωμένον ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, τῇ 2 Ὀκτωβρίου 1893, νέον Ὁργανισμὸν τῆς Σχολῆς, προτάξας μακρὰν ἔκθεσιν πρὸς τὸν βασιλέα, ἐν ᾗ ἐδικαιολόγει τὰς ἐπενεχθείσας ριζικὰς τῷ ὄντι μεταβολάς.

Ἀλλ' ὁ μὲν Ὁργανισμὸς δὲν ἐψηφίσθη, ἀντιστάντων τῶν Συμβούλων τῆς Σχολῆς, δὲν παρέμεινε δ' ἐν τῇ Ἀρχῇ ὁ Ὑπουργός. Τῇ 9 Ὀκτωβρίου 1893 μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς Σχολῆς τοῦ Κρίσπη, ἀνέλαβεν αὐτὴν προσωρινῶς ὁ ἀπὸ τοῦ 1891 οἰκονόμος τῆς Σχολῆς Σ ε ρ α φ ε ἰ μ Δ ο μ β ο ῦ τ τ η ς ὁ ὕστερον γενόμενος Ἐπίσκοπος Εὐρυτανίας (†1914). Νέος δ' ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσ. Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργός, ὁ Δ. Καλλιφρονᾶς ἐξέδωκεν, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἐπικεκυρωμένον, τῇ 3 Δεκεμβρίου 1893, τὸν ὑπὸ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ ἐκπονηθέντα Ὁργανισμὸν, μετὰ τῆς οὐσιωδেষτάτης τροποποιήσεως, καθ' ἣν ἡ πρώτη τῆς Σχολῆς τάξις ἤρχετο πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης Γυμνασίου. Μετὰ τινὰς ἡμέρας, τῇ 27 Δεκεμβρίου 1893, τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς προέβη εἰς τὴν ὑπόδειξιν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τριῶν κληρικῶν, τοῦ Ν ε κ τ α ρ ῖ ο υ Μητροπολίτου Πενταπόλεως, τοῦ Νείλου Κάσσου καὶ Καρπάθου καὶ τοῦ Σαμουήλ Ἀνεστοπούλου, ὧν ὁ πρῶτος τῇ 1 Μαρτίου 1894 διωρίσθη Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς, εὐρὼν αὐτὴν ἐν ἀνωμαλίᾳ ἔνεκα τῶν προηγηθέντων γεγονότων. Ἐκ τῶν 79 μαθητῶν, τῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ σχολικοῦ ἐκείνου ἔτους ἐγγραφέντων, εἶχον ὑπολειφθῆ μόνον 54, διελύθη δὲ ἡ Ε' τάξις. Συνεπληρώθη δὲ τῷ ἔτει ἐκείνῳ πεντηκονταετία τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς (1844—1894), ἀλλὰ δὲν ἐωρτάσθη τὸ γεγονὸς τοῦτο, κατ' ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου, λόγῳ τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων τῆς Σχολῆς. Ὁμιλήσας δὲ κατὰ τὰς ἐξετάσεις (16 Ἰουνίου 1894) ὁ νέος Διευθυντὴς ὑπέδειξεν, ὅτι ἡ Σχολή δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ εἰδικοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἂν μὴ ἐλαμβάνετο παρὰ τῆς Πολιτείας πρόνοια περὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀποφοιτῶντων περὶ τῆς χειροτονίας αὐτῶν. Περὶ τούτου καὶ ὑπόμνημα ὑπέβαλε, ζητήσας τὴν ἐκδοσιν σχετικοῦ νόμου, ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις ἐνέκρινε μὲν νέον ἐσωτερικὸν Κανονισμὸν τῆς Σχολῆς, δημοσιευθέντα τῇ 6 Ἰουνίου 1894, ἐπήνεγκε δὲ διὰ Β. Διατάγματος τῆς 21 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀσημάντους τροποποιήσεις ἐν τῷ Προγράμματι τῶν μαθημάτων τῆς Σχολῆς. Ὁ νέος Κανονισμὸς ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν προηγουμένων Κανονισμῶν, ἐξ 8 κεφαλαίων καὶ 83 ἄρθρων ἀποτελούμενος, ὁ δὲ Ἀθανάσιος Εὐταξίας, ἀναλαβὼν πάλιν, μετὰ μικρόν, τὸ ἀξίωμα τοῦ Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ἐζήτησε νὰ συμπληρώσῃ μὲν τὸ περὶ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἔργον, νὰ ἐγκαταστήσῃ δ' αὐτὴν ἐν τῷ Σχολικῷ κτιρίῳ τῷ ἀνεγερθέντι ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Γερμανοῦ πρὸς ἴδρυσιν Ἱεροδιδασκαλείου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐγένετο τῇ πλήρει συγκαταθέσει αὐτοῦ τοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς, ὁρίσαντος τὸν Διευθυντὴν αὐτῆς καὶ τὸν Ἰωάννην Ἀργυριάδην, Σύμβουλον ἅμα καὶ Καθηγητὴν, ὅπως συνεργασθῶσι μετὰ τοῦ Ὑπουργοῦ, τὸ δεύτερον ὁμως, δυστυχῶς, ἀπεκρούσθη ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Σχολῆς. Τὸν διὰ τῆς συνεργασίας ἐκείνης ἐκπονηθέντα Ὁργανισμὸν ἀπεδέχοντο πάντες, καίτοι

έσθηρίζετο οὗτος ἐπὶ τοῦ προηγουμένου Ὁργανισμοῦ τοῦ Ὑπουργοῦ, παρουσιάζων ὁμολογουμένως σπουδαιοτάτας βελτιώσεις ἐν πολλοῖς σημείοις. Ἐτηρεῖτο μὲν τὸ πεντάτακτον τῆς Σχολῆς, ἀλλ' ἡ πρώτη τάξις ἦτο ἴση πρὸς τὴν τρίτην Γυμνασίου, ἐνισχύοντο δ' ἐν τῷ νέῳ προγράμματι τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, ἄνευ οὐσιώδους ζημίας τῶν θεολογικῶν. Ὁ Ὑπουργὸς ἐν μακρᾷ ἐκθέσει πρὸς τὸν Βασιλέα ὑπεδείκνυε τὰς ἐπελθούσας σημαντικὰς τροποποιήσεις καὶ εὐλόγως τονίζων τὴν σημασίαν τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας τῶν παιδαγωγικῶν μαθημάτων συνυπεδείκνυε τὴν ἐν τῷ Ὁργανισμῷ ἀναγραφεῖσαν διάταξιν, καθ' ἣν οἱ μαθηταὶ τῆς Ριζαρείου θὰ ἐφοίτων ἐπὶ δίμηνον εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν καὶ εἰς προσηρτημένον Πρότυπον Δημοτικὸν Σχολεῖον, ὅπως ἐν αὐτοῖς γνωρίζωσιν ἐκ τοῦ σύνεργου καὶ δὴ ἐμπράκτως τὸν ὁργανισμὸν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως πρὸς τὸν ἐξῆς σκοπὸν. Οἱ ἀπόφοιτοι τῆς Ριζαρείου Σχολῆς μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν των θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τῆς Πολιτείας ὡς διδάσκαλοι τῶν ἱερῶν μαθημάτων καὶ ὡς κήρυκες τοῦ θείου λόγου μέχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ τριακοστοῦ τῆς ἡλικίας ἔτους, ὅτε ἱερούμενοι θὰ γίνωνται ἐφημέριοι, δυνάμενοι ν' ἀναλάβωσι καὶ τὸ ἔργον τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων κατ' ἐπαρχίας ἢ καὶ κατὰ δήμους. Τοιοῦτοι ἐπιθεωρηταὶ καθίστανται οἱ ἐφημέριοι καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, ὧν ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις θεωρεῖται τὴν σήμερον πρότυπος.

Ἀναμφιβόλως τὸ μέγα τῆς Σχολῆς πρόβλημα ἡδύνατο νὰ λυθῇ διὰ τοῦ προκειμένου Ὁργανισμοῦ, καλῶς ἐφαρμοζομένου, διότι, πρῶτιστα πάντων, ἐλαμβάνετο πρόνοια περὶ τῆς χειροτονίας αὐτῶν. Ἀπηρεῖτο ὅμως νὰ κατακυρωθῇ ἡ πρόνοια αὕτη καὶ διὰ νόμου, ἀλλ' ἀτυχῶς τοῦτο δὲν κατέστη τότε δυνατόν, ἐπελθούσης κυβερνητικῆς μεταβολῆς, ἡ δὲ πρότασις περὶ μεταφορᾶς τῆς Ριζαρείου εἰς τὸ κτίριον τῆς Γερμανεῖου Σχολῆς εὔρε μεγάλην ἀντίδρασιν, πρωτοστατήσαντος ἰδίᾳ τοῦ Ἰωάννου Ἀργυριάδου, ἀσθενῶς καὶ ὅλως ἀβασίμως ὑποστηρίζαντος διὰ πραγματείας τὴν ἰδέαν περὶ τοῦ ἀναπαλλοτριώτου καὶ ἀμετακινήτου τῆς Ριζαρείου Σχολῆς.

Προκειμένου περὶ τοῦ νέου Ὁργανισμοῦ, τοῦ συναινέσει τοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς ἐκπονηθέντος ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Ἀθανασίου Εὐταξίου, οὗτος ἐδημοσιεύθη μὲν διὰ Β. Διατάγματος τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1897, συνεπληρώθη δὲ διὰ τριῶν Β. Διαταγμάτων (28 Ὀκτωβρίου 13, καὶ 30 Νοεμβρίου 1897), ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἐκ Ζαγορίου μαθητάς, δι' οὓς ἰδρύθησαν δύο προπαρασκευαστικαὶ τάξεις ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ψηφισθῇ ὁ ἀπαραίτητος νόμος περὶ τῶν προσόντων τῶν μαθητῶν καὶ ἐπειδὴ οἱ ἐφεξῆς Ὑπουργοὶ δὲν ἐδέχοντο αὐτόν, ἡ Διεύθυνσις καὶ τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσι τὴν τροποποίησιν τοῦ Ὁργανισμοῦ, ἣτις καὶ ἐγένετο, δημοσιευθέντος νέου Ὁργανισμοῦ τῇ 2 Σεπτεμβρίου 1900 διὰ Β. Διατάγματος. Ἐτροποποιήθησαν δὲ κυρίως τὰ ἄρθρα τοῦ Ὁργανισμοῦ τοῦ 1897 ἐκεῖνα, δι' ὧν ὠρίζετο ὡς σκοπὸς τῆς Σχολῆς ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκπαίδευσις τῶν μαθητῶν καθ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς Θεολογίας, ἡ προσαγωγή παρὰ τῶν εἰσαγομένων εἰς αὐτὴν ἐνδεικτικοῦ β' τάξεως Γυμνασίου καὶ ἡ ἱδρυσις προπαιδευτικῶν τάξεων διὰ τοὺς ἐκ Ζαγορίου καὶ Ἡπείρου καθόλου. Οὕτω λοιπὸν ἐπανῆλθεν ἡ Σχολὴ εἰς τὸ πρὸ τοῦ 1893 καθεστῶς, ἀποκατασταθέντος τοῦ προτέρου αὐτῆς τύπου.

Ἄλλ' εὐτυχῶς, παρὰ τὰς διακυμάνσεις ταύτας, ἡ Ριζαρείος Σχολή, διὰ τοῦ Διευθυντοῦ Μητροπολίτου Πενταπόλεως Νεκταρίου, ἕνεκα τοῦ κύρους αὐτοῦ ὡς Ἱεράρχου, ἐπανεῦρε τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς γαλήνην καὶ διὰ τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτῆς διδακτικοῦ προσωπικοῦ ἐχώρησε πρὸς τὰ πρόσω, μετὰ τῆς συνήθους αὐτῇ μεγάλης πνευματικῆς ἐπιδόσεως. Ὁ Διευθυντὴς ἀποκατέστησε τελείως τὸν ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τῆς Σχολῆς.

Ἐν συνεχείᾳ δὲ τῶν ἀποπειρῶν πρὸς κρείττονα διαρρύθμισιν τῶν τῆς Σχολῆς καὶ ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Θεόκλητος τῇ 20 Ἰανουαρίου 1905 ἀπηύθυνε πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἔγγραφον δι' οὗ ἀνήγγειλεν, ὅτι ἀπεφάσισεν, ὅπως ἐν διαμερίσματι τῆς ὑπὸ τοῦ αἰοιδίμου προκατόχου αὐτοῦ Μητροπολίτου Γερμανοῦ ἰδρυθείσης Ἱερατικῆς Σχολῆς συστάσῃ Θεολογικὸν Φροντιστήριον, ἐν τῷ ὁποίῳ, ἐγκαθιστάμενοι οἱ ἐκ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἐξερχόμενοι, θὰ ἔχωσι δωρεὰν κατοικίαν, τροφήν, βιβλία καὶ πάντα τὰ χρειώδη ἐν γένει, ὑποχρεούμενοι νὰ φοιτῶσιν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου φέροντες τὴν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς περιβολὴν καὶ ἐν καιρῷ νὰ ἱερωθῶσιν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐν τῷ Φροντιστηρίῳ ἐγκαταβιοῦντες συμφώνως ἐκδοθησομένῳ Κανονισμῷ θὰ ἐξασκῶνται ἐν αὐτῷ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ ὁδηγίαν εἰδικοῦ θεολόγου εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ρητορικὴν καὶ τὴν μελέτην τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τελειωτέραν μόρφωσιν. Τὸ πρὸς συντήρησιν χρῆμα θὰ ἐξευρίσκητο, ἀλλ' ἐξέφραζεν ὁ Μητροπολίτης τὴν ἐλπίδα, ὅτι καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς Ριζαρείου Σχολῆς θὰ ἤρχετο ἀρωγὸν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ συνάδει μὲν πληρέστατα τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ αἰοιδίμου ἱδρυτοῦ τῆς Σχολῆς, μεγάλως δὲ θὰ συντελέσῃ, εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς παρ' ἡμῖν Θεολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Κλήρου. Μετὰ τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ παρέπεμψεν ὁ Μητροπολίτης καὶ σχέδιον νόμου «περὶ συστάσεως Θεολογικοῦ Φροντιστηρίου», ἀποτελούμενον ἐξ ἐπτὰ ἄρθρων, τὸ δὲ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς, ἐν συνεδρίᾳ τῆς 19 Μαρτίου 1905, μετὰ μακρὰν συζήτησιν, ἀπεφάσισεν ὅπως δεχθῇ τὴν πρότασιν τοῦ Μητροπολίτου καὶ ἐψήφισεν ἐτήσιαν χορήγησιν 3,000. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἀνεκοίνωσε μὲν εἰς τὸν Μητροπολίτην τῇ 22 Μαρτίου 1905, ἐζήτησε δὲ τὴν ἔγκρισιν τοῦ Ὑπουργείου διὰ τὴν χρηματικὴν ἐπιχορήγησιν. Τὸ Ὑπουργεῖον ὅμως δὲν ἐνέκρινεν αὐτήν, ἡ δὲ καλλίστη πρότασις δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἐπὶ βλάβῃ καὶ τῆς Ριζαρείου καὶ τῆς Θεολογικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Σχολῆς. Μὴ ἐγκρίναςα δὲ ἡ Κυβέρνησις τὴν ἀνωτέρω πρότασιν καὶ καταργήσασα τοὺς Ὁργανισμοὺς τοῦ 1893 καὶ 1897 ἐξέδωκεν ἀπὸ τοῦ 1906 καὶ ἐξῆς Β. Διατάγματα, δι' ὧν ἐτροποποίησε διάφορα ἄρθρα τοῦ Ὁργανισμοῦ τοῦ 1900 καὶ ἐν μέρει τὸ Πρόγραμμα τῶν μαθημάτων, ἐπὶ ζημίᾳ μᾶλλον τοῦ Θεολογικοῦ αὐτοῦ μέρους.

Μετὰ δεκατετραετῇ ἐργασίᾳ ἐν τῇ Σχολῇ ὁ Διευθυντὴς αὐτῆς Μητροπολίτης Πενταπόλεως Νεκτάριος Κεφαλᾶς, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1908 παραιτηθεὶς, ἀπεχώρησε τῆς Σχολῆς τῇ 16 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους ἐκείνου εἰς Αἴγιναν, ἔνθα ἐγκατεστάθη ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ καθιδρυθείσῃ Μονῇ. Διὰ Βασιλικῷ δὲ Διατάγματος τῆς 19 Μαρτίου 1908 ἡ διεύθυνσις τῆς Σχολῆς ἀνετέθη προσωρινῶς τῷ ἐκ τῶν Καθηγητῶν αὐτῆς Νικολάῳ Παπαγιαννοπούλῳ, ἀποκαταστάσαντι τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα

ἐτη τῆς προηγουμένης διεθύνσεως χαλαρωθεῖσαν ἐσωτερικὴν τάξιν τῆς Σχολῆς καὶ διευθύναντι αὐτὴν μέχρις Ἰουλίου μηνὸς τοῦ 1911.

Διὰ Β. Διατάγματος τῆς 13 Ἰουλίου 1911 διωρίσθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Διευθυντῆς Σχολῆς, ὁ ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, ὅς, ὡς πρὸ παντὸς ἐρρυθμίσθη ὁ ἐσωτερικὸς βίος τῆς Σχολῆς κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ τὸν εἰδικὸν αὐτῆς σκοπὸν, τῆς ἐκ τῶν τροφίμων αὐτῆς μορφώσεως κληρικῶν, ἢ δι' αὐτοῦ δὲ παραχθεῖσα κίνησις ἀπέληξεν εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Σχολῆς.

Καὶ ἀνέκοπτε μὲν τὴν πρόοδον τῶν σχετικῶν προσπαθειῶν ἢ ἀπὸ τοῦ 1912 ἀρξάμενη ἔνεκα τῶν πολέμων κατάστασις, αἱ μεγάλοι ἐξ αὐτῶν προκύψασαι δυσχερεῖαι, ἢ διαρκὲς σχεδὸν στρατιωτικὴ ἐπίταξις τοῦ Σχολικοῦ κτιρίου κατὰ τὰς γενικὰς ἐπιστρατεύσεις, ἀλλ' ἐπεδιώχθη ἐπιμόνως ἡ ριζικὴ ἀναδιοργάνωσις τῆς Σχολῆς διὰ νομοθετικῆς τῆς Κυβερνήσεως μερίμνης. Αἱ προσπάθειαι τῆς Διευθύνσεως καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς κύριον σκοπὸν εἶχον πάντοτε τὴν διὰ νόμου ἐξασφάλισιν τῶν ἐκ τῆς Σχολῆς ἀποφοιτῶντων τροφίμων αὐτῆς μέχρι τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας αὐτῶν. Διότι τοῦτο κυρίως ἦτο τὸ μέγα ζήτημα τῆς Σχολῆς, ἐκτὸς τῆς ἀνάγκης εἰδικῆς μερίμνης περὶ τοῦ Κλήρου, ἀπὸ μέρους τῆς Πολιτείας, ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία κατὰ νόμον δὲν ἠδύνατο περὶ αὐτοῦ νὰ μεριμνήσῃ.

Ὁ νέος Διευθυντῆς τῆς Σχολῆς ἤδη κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐπίσημον μετὰ τῶν Καθηγητῶν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς συνάντησιν ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1911, ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκην τῆς εἰσαγωγῆς τῶν Παιδαγωγικῶν εἰς τὸ Πρόγραμμα τῶν ἐν τῇ Σχολῇ διδασκομένων μαθημάτων καὶ μετὰ τὴν ὁμόθυμον ὑπὸ τοῦ Καθηγητικοῦ Συλλόγου ἀποδοχὴν τῆς προτάσεως διεβίβασεν αὐτὴν εἰς τὸ Συμβούλιον δι' ὑπομνήματος αὐτοῦ. Τὸ Συμβούλιον ἐνέκρινε τὴν πρότασιν καὶ ἐζήτησε τὴν σχετικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ἀπ. Ἀλεξανδρῆ, ὅστις ἐνέκρινεν ἀμέσως τὴν εἰσαγωγὴν τῶν Παιδαγωγικῶν μαθημάτων εἰς τὸ Πρόγραμμα τῆς Σχολῆς, ἐπιφυλαχθεὶς διὰ νόμου ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ προσόντα τῶν ἀποφοιτῶν αὐτῆς ὡς διδασκάλων. Οὕτως ἤρξατο τὸ μὲν ἐσχάτως λυθὲν ζήτημα. Ἡ Διεύθυνσις καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς πάντα μετέβησαν τὸν τρόπον τοῦτο, εὐτυχῶς δὲ καὶ ὁ Πρωθυπουργὸς Ἐλευθ. Βενιζέλος, μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐξηγήσεις τοῦ Διευθυντοῦ καὶ τῶν Συμβούλων, ἀπεδέχθη προθύμως τὴν πρότασιν, ὅπως διὰ νόμου ἀναγνωρισθῶσι τὰ προσόντα τῶν ἀποφοιτῶν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ὡς δημοδιδασκάλων, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν Παιδαγωγικῶν εἰς τὸ πρόγραμμα αὐτῆς. Ἀνωμολογήθη, ὅτι, ἐὰν οἱ τρόφιμοι τῆς Σχολῆς ἐτύγγανον παιδαγωγικῆς μορφώσεως καὶ ἐξήρχοντο ἐξ αὐτῆς δημοδιδασκαλοὶ, διοριζόμενοι εἰς ἀναλόγους θέσεις μέχρι τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας αὐτῶν, βεβαίως δὲν θ' ἀπεμακρύνοντο τοῦ ἱερατικοῦ αὐτῶν σταδίου. Ἀλλ' οἱ ἔνδοξοι πόλεμοι τοῦ 1912 καὶ 1913, καθ' οὓς καὶ ἡ Σχολὴ ἔπραξε τὸ καθήκον αὐτῆς πρὸς τὴν ἀγωνιζομένην Πατρίδα, καθ' ὃν ἠδύνατο τρόπον, δὲν ἐπέτρεψαν τὴν διὰ νόμου κατακύρωσιν τοῦ σχεδίου τούτου. Τῷ 1914, ἐπὶ τῇ ἐβδόμη-κονταετηρίδι τῆς ἰδρύσεως τῆς Σχολῆς, ὁ Διευθυντῆς ἐν τῇ λογοδοσίᾳ αὐτοῦ, δημοσιεύσας ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει, ἐπισκοπήσας τὸ παρελθόν

τῆς Σχολῆς, ὑπέδειξε τοὺς λόγους, ἔνεκα τῶν ὁποίων αὕτη ἔδει νὰ ἐπιμείνη ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς διὰ νόμου εἰσαγωγῆς τῶν Παιδαγωγικῶν καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν προσόντων τῶν μαθητῶν αὐτῆς ὡς δημοδιδασκάλων. Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργὸς Ἰ. Τσιριμῶκος τῷ 1914 κατήρτισε μεγάλην Νομοπαρασκευαστικὴν Ἐπιτροπεῖαν πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ σύνταξιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας. Ἡ Ἐπιτροπεῖα δὲ αὕτη συνέταξε σχέδιον νόμου (περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν), καθ' ὃ ἐμελλε ν' ἀπαρτισθῇ τύπος ἐξεταζίου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἥς αἱ τέσσαρες πρῶται τάξεις θὰ εἶχον πάντα τὰ ἐν τοῖς Γυμνασίοις διδασκόμενα μαθήματα, ἡ δὲ ε' καὶ στ' θὰ εἶχον ἀποκλειστικῶς θεολογικά καὶ παιδαγωγικά μαθήματα, ὧν τὰ δεύτερα θὰ ἐδιδάσκοντο συμφώνως πρὸς τὸ Πρόγραμμα τῶν μονοταξίων Διδασκαλείων, ὅπως οἱ τρόφιμοι τῆς Σχολῆς ἀποκτῶσι προσόντα δημοδιδασκάλων καὶ ἀσκῶσιν αὐτὰ μέχρι τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας αὐτῶν, ἐὰν δὲν ἐνεγράφοντο εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου, ἀμέσως ὡς δευτεροετείς φοιτηταί. Πρὸς τοιαύτην Σχολὴν ἐξισουμένη ἡ Ριζαρείου Σχολή, ἐτίθετο μὲν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς ὅμως νὰ παραβιασθῇ ἡ Διαθήκη τοῦ Ριζάρη, καὶ ὑπεχρεοῦτο νὰ ἔχῃ μίαν ἔτι τάξιν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο οὐχὶ συμφώνως τῇ Διαθήκῃ, ὀριζούση πέντε μόνον τάξεις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐμελλε νὰ ἐπιβραδυνθῇ ἡ ἐπιψήφισις τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπεῖας παρασκευασθέντων νομοσχεδίων ὁ Ὑπουργὸς Ἰ. Τσιριμῶκος, μετὰ μελέτην τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς καὶ τοῦ Τμηματάρχου τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, παρεσκεύασεν εἰδικὸν νομοσχέδιον περὶ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, δι' οὗ ἀνεγνωρίζοντο τὰ προσόντα τῶν ἀποφοίτων τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ὡς δημοδιδασκάλων, χωρὶς νὰ μεταβληθῇ ὁ ἱερατικὸς χαρακτήρ αὐτῆς. Τὸ νομοσχέδιον τοῦτο ὁ Ὑπουργὸς ἐμελλε νὰ εἰσαγάγῃ τῷ 1915 εἰς τὴν Βουλὴν, ἀλλ' αὕτη μὲν διελύθη, ἐξερράγη δὲ ἡ συνταράξασα τὴν ἡμετέραν πατρίδα μεγάλη ἐσωτερικὴ κρίσις.

Ὁ μετὰ τὸν Ἰ. Τσιριμῶκον Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ἀντ. Μιχελιδάκης, ἀνομολογῆσας ὡσαύτως τὴν ὀρθότητά τῆς αἰτήσεως τῆς Σχολῆς, κατήρτισεν ἐν τῷ Ὑπουργείῳ Ἐπιτροπεῖαν ἐκ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Ὑπουργείου, τοῦ Τμηματάρχου καὶ ἄλλων λειτουργῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ἧτις συνέταξε νομοσχέδιον (περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν), ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προηγουμένου σχεδίου. Τὸ νομοσχέδιον τοῦτο εἰσήχθη μὲν τῷ 1916 ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ εἰς τὴν Βουλὴν καὶ ἀνεγνώσθη μάλιστα εἰς πρώτην ἀνάγνωσιν, δὲν ἐψηφίσθη ὅμως, διότι ἡ Βουλὴ διελύθη πάλιν.

Ὁ ἐν τῇ ὑπηρεσιακῇ Κυβερνήσει Α. Ζαῖμη Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Δ. Αἰγινήτης, ἐπιληφθεὶς τοῦ ζητήματος, ἐπειδὴ ἡ Βουλὴ ἦτο διαλελυμένη, παρεσκεύασεν ἀναγκαστικὸν Νομοθετικὸν Διατάγμα περὶ τῆς Σχολῆς, διαρρυθμιζομένης κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε κατηργοῦνται μὲν αἱ δύο κατώτεραι καὶ προσετίθεντο δύο ἀνώτεραι τάξεις, οἱ δ' ἀπόφοιτοι τῆς Σχολῆς ἀνεγνωρίζοντο ὡς Ἑλληνοδιδασκαλοὶ. Ἀλλ' ἀνεκόπη ἡ δημοσίευσις τοῦ ἐν λόγῳ Νομοθετικοῦ Διατάγματος. Ἀντὶ τούτου δέ, μετὰ σχετικὴν ἐργασίαν

τοῦ Ὑπουργοῦ, ἥς συμμετέσχεν ὁ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς καὶ ὁ Τμηματάρχης τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ἐδημοσιεύθησαν τῇ 9 Ἰουνίου 1917 δύο Β. Διατάγματα, ὑπογεγραμμένα ὑπὸ τοῦ νέου Βασιλέως Ἀλεξάνδρου «Περὶ ὀργανώσεως τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ ἀναδιοργανώσεως τῆς Ριζαρείου Σχολῆς», διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν Παιδαγωγικῶν εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων καὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν προσόντων τῶν ἀποφοίτων τῆς Σχολῆς, ὡς δημοδιδασκάλων. Ὁ Ὅργανισμὸς ὅμως οὗτος προελάμβανε τὸν νόμον, ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν κύρος αἱ διατάξεις αὐτοῦ. Ἀλλ' εὐτυχῶς μετὰ μικρὸν ὁ νέος Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Δ. Δίγκας, υἱοθετήσας τὰς ὑποβληθείσας αὐτῷ προτάσεις τῆς Σχολῆς, κατὰ τὰς γνωστὰς ἤδη γνώμας τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως Ἐλευθερίου Βενιζέλου, παρεσκεύασε τὸν ἀπαραίτητον ὑπὲρ τῆς Σχολῆς νόμον, μετὰ σχετικὴν μελέτην τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς καὶ τοῦ Τμηματάρχου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀ. Ἀλιβιζάτου. Τῇ 16 Ἀπριλίου 1918 ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ ἐδημοσιεύθη μετὰ δέκα ἡμέρας, κεκυρωμένος ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ὁ Νόμος 1432, «περὶ Ὁργανισμοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου», ὁ πρῶτος οὗτος καὶ μόνος ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς Σχολῆς Νόμος περὶ αὐτῆς.

Μὴ μεταβάλλων τὸν ἱερατικὸν τῆς Σχολῆς χαρακτῆρα ὁ Νόμος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνισχύων αὐτὸν καθιστᾷ δυνατόν τὸν παιδαγωγικὸν καταρτισμὸν τῶν μαθητῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν ὡς δημοδιδασκάλων μετὰ τὴν ἐκ τῆς Σχολῆς ἀποφοίτησιν. Ἐκεῖνοι τῶν τροφίμων τῆς Σχολῆς, οἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ συνεχίσωσι τὰς θεολογικὰς τῶν σπουδᾶς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ δὲν θὰ ἀκροῶνται τῶν παιδαγωγικῶν μαθημάτων τῆς ε' τάξεως, ἥτις θὰ εἶναι διηρημένη εἰς δύο τμήματα, τὸ μὲν παιδαγωγικὸν τὸ δὲ προπαρασκευαστικὸν διὰ τὴν Θεολογικὴν τοῦ Πανεπιστημίου Σχολήν. Ὁ παιδαγωγικὸς καταρτισμὸς τῶν τροφίμων τῆς Σχολῆς ἐξασφαλίζεται τελείως, θὰ συντελῇται δ' ἐν τῷ Μαρασλείῳ Διδασκαλείῳ, ἀλλ' ὁ καταρτισμὸς οὗτος θὰ παρέχῃ μὲν χρησιμώτατα στοιχεῖα εἰς τὸν τρέφειμον τῆς Σχολῆς διὰ τὴν μέλλουσαν ἱερατικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν, σκοπεῖ δὲ κυρίως νὰ λύσῃ τὸ ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς Σχολῆς ἀπασχολοῦν αὐτὴν πρόβλημα τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἐξ αὐτῆς ἀποφοιτώντων μέχρι τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας των. Κατὰ τὸν εἰρημένον Νόμον οἱ μὴ μεταβαίνοντες εἰς τὴν Θεολογικὴν τοῦ Πανεπιστημίου Σχολήν ἀπόφοιτοι τῆς Σχολῆς θὰ ἔχωσι πάντα τὰ προσόντα καὶ πάντα τὰ δικαιώματα δημοδιδασκάλων. Θὰ ληφθῇ μάλιστα πρόνοια ὅπως αὕτη ἡ Διεύθυνσις τῆς Σχολῆς μεριμνᾷ περὶ τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ παρακολουθῇ αὐτοὺς μέχρι τῆς ἱερατικῆς των ἀποκαταστάσεως. Διασώζουσα ὅμως ἡ Σχολὴ τὸν ἱερατικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ σκοπόν, τ' ἀνωτέρω προσόντα καὶ δικαιώματα θὰ παρέχῃ μόνον πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ μέχρι τῆς χειροτονίας σταδίου ἐπὶ μίαν δεκαπενταετίαν ἀπὸ τῆς ἀποφοιτήσεως, καὶ οἱ μὲν χειροτονοῦμενοι θὰ δύνανται νὰ παραμένωσιν ἐνιαχοῦ καὶ δημοδιδάσκαλοι, οἱ δὲ μὴ χειροτονοῦμενοι θ' ἀποβάλλωσι πάντα τὰ ἐκ τῆς Σχολῆς προσόντα καὶ δικαιώματα. Οὕτω δὲ τὸ μὲν διὰ τὸ Πανεπιστημίου δίπλωμα θὰ ἰσχύῃ μόνον διὰ τὴν Θεολογικὴν Σχολήν, τὸ δὲ ἱερατικὸν ἅμα

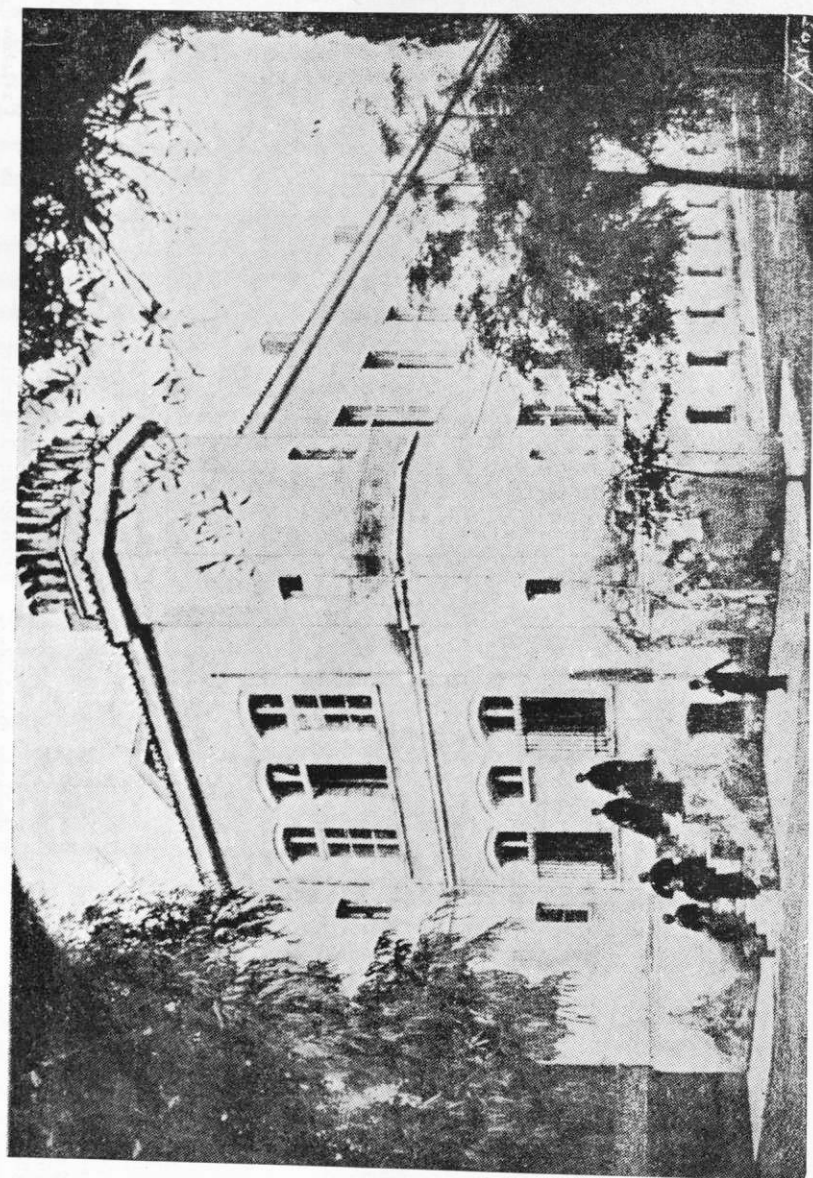
και διδασκαλικὸν δίπλωμα διὰ τοὺς μὴ χειροτονουμένους θὰ ἰσχύῃ μόνον ἐπὶ μίαν δεκαπενταετίαν καὶ ἐπομένως εἰς τὴν Σχολὴν θὰ φοιτῶσι μόνον οἱ προτιθέμενοι νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὸν εἰδικὸν τῆς Σχολῆς σκοπὸν. Οὐ μόνον δὲ διὰ τοῦ περὶ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς νόμου· ἀλλὰ καὶ δι' ἐτέρου νόμου προσφάτως ψηφισθέντος καὶ τροποποιήσαντος τὸν περὶ ἐνοριακοῦ Κλήρου νόμον, οἱ προσερχόμενοι εἰς τὰς τάξεις τοῦ Κλήρου Ριζαρεῖται ἀποκτῶσιν ἐξαιρετικὰ δικαιώματα. Ἐπὶ πλεόν ἰδρύεται παρὰ τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ Ἱερατικὸν Φροντιστήριον, εἰς ὃ θὰ φοιτῶσι πάντες οἱ ἀπόφοιτοι Γυμνασίων καὶ Διδασκαλείων, οἱ θέλοντες νὰ χειροτονηθῶσιν Ἱερεῖς. Ἀπηγορεύθη ἡ χειροτονία μὴ ἀποφοίτων τῆς Θεολογικῆς, τῆς Ριζαρείου καὶ τοῦ Φροντιστηρίου ἡ ἰσοβαθμίων Σχολῶν διὰ τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία. Τῇ εἰσηγήσει δὲ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μελετίου, ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως νὰ παραχωρηθῇ τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ τὸ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Γερμανοῦ ἰδρυθὲν Σχολικὸν κτίριον. Τὸ δὲ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἐδέχθη τὴν προσφορὰν, ἀποφασίσαν νὰ ἐκποιήσῃ τὸν χώρον ἐν ᾧ νῦν εὔρηται ἡ Σχολή. Αἱ ἀντιρρήσεις, αἵτινες ἄλλοτε παρουσιάσθησαν, σήμερον δὲν ὑπάρχουσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Γερμανεὶος Σχολὴ διατελεῖ μὲν ὑπὸ στρατιωτικῇν ἐπίταξιν, ἔχει δὲ ἀνάγκην μεγάλων ἐπισκευῶν, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ μεταφερθῇ ἀμέσως ἡ Ριζαρείος Σχολή. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποτρόφων μαθητῶν τῆς Σχολῆς ἠυξήθη, διότι ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὥρισε τριάκοντα ὑποτρόφους τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου.

Τῇ 7 Σεπτεμβρίου 1918 ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Νόμου 1432, ἐδημοσιεύθη διὰ Β. Διατάγματος ὁ τελευταῖος Ὁργανισμὸς τῆς Σχολῆς, ὅστις εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Ὁργανισμὸν τοῦ προηγουμένου ἔτους μετὰ τῶν ἐκ τοῦ Νόμου ἐπιβαλλομένων καὶ τῶν τελευταίων περὶ τῆς Σχολῆς ἀποφάσεων τροποποιήσεων. Ὁ Ὁργανισμὸς οὗτος εἶναι πληρέστερος πάντων τῶν προηγουμένων Ὁργανισμῶν, διαιρούμενος εἰς τρία μέρη καὶ περιγράφων λεπτομερῶς ἰδίως τὰ καθήκοντα τοῦ Συμβουλίου. Τέλος δὲ τῇ 10 Ὀκτωβρίου 1918, διὰ Β. Διατάγματος, ἐδημοσιεύθη τὸ νέον Πρόγραμμα τῶν μαθημάτων, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νέου Νόμου καὶ τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Σχολῆς. Συνέπεσε δὲ ἡ ἀναδιοργάνωσις αὐτῆς πρὸς τὴν ἐβδομηκοστὴν πέμπτῃν ἀμφιητηρίδα αὐτῆς, ἥτις μεγαλοπρεπῶς ἐωρτάσθη τῇ 16 Μαΐου 1919.

Τοιαύτῃ ἡ ἱστορία τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς. Τὸ ἀποσχολῆσαν τὴν Σχολὴν κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα ἦτο ἡ ἐξεύρεσις τῶν μέσων δι' ὧν θὰ ἐπετυγχάνετο ὁ εἰδικὸς σκοπὸς τῆς Σχολῆς, ἡ εἴσοδος δηλαδὴ τῶν τροφίμων αὐτῆς εἰς τὸν Κλήρον. Ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν τούτου ἔδει ἀφ' ἐνός μὲν νὰ καθορισθῶσι τὰ προσόντα καὶ ἡ μισθοδοσία τοῦ Κλήρου, ἀφ' ἐτέρου δὲ νὰ ἐξευρεθῇ στάδιον κατάλληλον πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν τροφίμων ἀπὸ τῆς ἐκ τῆς Σχολῆς ἐξόδου αὐτῶν μέχρι τοῦ πρὸς χειροτονίαν καταλλήλου χρόνου. Διὰ τῶν νόμων περὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου καὶ Ἑνοριῶν ἀφ' ἐνός, καὶ τοῦ τελευταίου Ὁργανισμοῦ τῆς Σχολῆς ἀφ' ἐτέρου ἐλύθη τὸ μέγα τοῦτο ζήτημα, ὅπερ ἐπὶ ἐβδομήκοντα πέντε ἔτη ἀπασχόλησε τὴν Σχολὴν, διότι οἱ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς ἐξερχόμενοι αὐτῆς εὐρίσκουσι πόρον ζωῆς διὰ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ δημοδιδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος, μέχρις οὗ φθάσωσι τὸν κατάλληλον χρόνον τῆς χειροτονίας,

Σειρά Α' (ἐκ τῶν δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά)			
1) 'Αρ. 'Αρεβαντινὸς	'Ιατρός	Καθηγητὴς Θεολογίας	Καθηγητὴς Φιλολογίας
2) Γεώργιος Δέρβος	Καθηγητὴς Διευθυντῆς	Μαθηματικῶν	καὶ Φυσικῶν
3) Χρυσόστομος Παπαδόπουλος	Σύμβουλος	Γυμναστικῆς	Θεολογίας
4) Δούκας Βαχάλογλου	"	Κοιραντῆς	Φιλολογίας
5) 'Αθανάσιος Σύννης	Καθηγητὴς Φιλολογίας	Κάρολος Σπάρταλης	Γαλλικῶν
6) Ξενοφῶν Λαμπρίδης	Καθηγητὴς Φιλολογίας	'Αθανάσιος Μπουντούρας	Φιλολογίας
Σειρά Β' (ἐκ τῶν δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά)	Καθηγητὴς Μουσικῆς	'Αρχ. Εὐάγγ. Ἀντωνιάδης	Καθ. Θεολογίας
1) Κωνσταντῖνος Παπαδημητρίου	Καθηγητὴς Μουσικῆς	Κουπῆς	Χειροτεχνίας
		2) Κωνστ. Λογοθέτης	
		3) Βασίλειος Σπηλιόπουλος	
		4) 'Ηλίας Μπερτόλης	
		5) Κωνστ. Διοβουνομάτης	
		6) Κωνστ. Κουραβέλος	
		7) Κάρολος Σπάρταλης	
		8) 'Αθανάσιος Μπουντούρας	
		9) 'Αρχ. Εὐάγγ. Ἀντωνιάδης	
		10) Κουπῆς	

Ἡ παλαιὰ Ριζάρειος Σχολὴ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βασ. Σοφίης.

ὁπότε χειροτονούμενοι θὰ δύνανται νὰ ζῶσιν ἀξιοπρεπῶς, ἕνεκα τῆς διὰ νόμου ὀρισθείσης μισθοδοσίας τοῦ Κλήρου.

Ἡ περιουσία, ἣν κατέλιπεν ὁ Ριζάρης, ἀνήρχετο εἰς ἑνεακοσίας περίπου χιλιάδας δραχμῶν, σήμερον ὅμως, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς υπερτιμῆσεως τῶν κτημάτων τῆς Σχολῆς καὶ τῆς προσθήκης σημαντικῶν ποσῶν ἐκ διαφόρων δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων, τὸ δὲ διὰ τῆς τιμίας διαχειρίσεως αὐτῆς καὶ τῶν ἀόκνων προσπαθειῶν τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης, ἀνέρχεται αὕτη εἰς ἕξ ἑκατομμύρια δραχμῶν περίπου. Οὕτω ἡδυνήθη νὰ εὐρύνῃ τὴν δρᾶσιν αὐτῆς ἡ Σχολή, διότι ἐνῶ ὁ Ριζάρης ὥρισε νὰ περιλαμβάνῃ ἡ Σχολή εἴκοσι μαθητὰς συντηρουμένους ἐκ τῆς περιουσίας αὐτοῦ, διὰ τῶν δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐσωτερικῶν μαθητῶν ὑπερτριπλασιάσθη.

Ἡ οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησία τῆς Σχολῆς καὶ ἡ διοικητικὴ προσέδωκαν εἰς αὐτὴν τὰ μέσα νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ ἀντιζῶν περιστάσεων καὶ λειτουργήσῃ κανονικῶς ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη καὶ λαμπροὺς ν' ἀποδώσῃ καρπούς. Ὁ ἐσωτερικὸς βίος τῆς Σχολῆς δὲν ὑπῆρξε βεβαίως πάντοτε ὁμαλός, ἀλλὰ τοῦτο ἀναμφιβόλως ὀφείλεται ἰδίᾳ εἰς τὴν ἀνάμειξιν τῆς Πολιτείας εἰς τὰ τῆς Σχολῆς καὶ τὴν ἔλλειψιν καταλλήλων Διευθυντῶν. Παρ' ὅλα ὅμως ταῦτα ἡ Σχολή ἀνεγνωρίζετο πάντοτε ὡς τὸ ἄριστον τῶν ἐν Ἑλλάδι λειτουργούντων ἐκπαιδευτηρίων, τὸ ἀποδίδον ἀγλαοὺς καρπούς. Ἡ ἱστορία τῆς Σχολῆς ἐξηγεῖ ἐπαρκῶς τοὺς λόγους, ἕνεκα τῶν ὁποίων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς Σχολῆς, ἡ εἰσὸδος δηλαδὴ τῶν μαθητῶν αὐτῆς εἰς τὸ ἱερατικὸν στάδιον. Ἡ Ριζάρειος Σχολή ἐν τούτοις ἐπὶ ἑβδομήκοντα πέντε ἔτη ὑπῆρξεν ὁ τηλαυγὴς φάρος ἐν τῷ ἑλληνισμῷ. Οἱ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς, οἱ κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα ἐκπαιδευθέντες ἐν τῇ Σχολῇ, οἱ ὑπὲρ τοὺς χιλίους, ἔδρασαν πανταχοῦ τῆς ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλλάδος. Ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία, αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ μάλιστα ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος, καὶ πρὸ παντὸς ἡ Ἡπειρος, ὀφείλουσι πολλὰ εἰς τὴν Ριζάρειον Σχολήν, ἥτις τὰ ὑπ' αὐτῆς ἀνατραφέντα καὶ διαπαιδαγωγηθέντα τέκνα πανταχοῦ διέπεμπεν. Οἱ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς διεκρίνοντο πάντοτε καὶ πανταχοῦ διὰ τὴν χρηστότητα τοῦ βίου αὐτῶν, τὴν ἀρτίαν καὶ ὑγιᾶ ἐγκυκλοπαιδικὴν αὐτῶν μόρφωσιν, διὰ τὸν ἐνθουσιασμὸν αὐτῶν καὶ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν ζῆλον πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν θρησκείαν. Οἱ περισσότεροι τῶν Καθηγητῶν τῶν θρησκευτικῶν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολίοις καὶ τοῖς γυμνασίοις εἶναι μαθηταὶ τῆς Σχολῆς καὶ οἱ περισσότεροι τῶν Καθηγητῶν αὐτῆς καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου εἶναι τέκνα τῆς Σχολῆς. Αὕτη ἐμόρφωσε καὶ ἐγαλούχησεν αὐτὰ καὶ ἐπαίδευσεν αὐτὰ οὕτως ὥστε νὰ διαπρέπωσι καὶ ὡς ἀρχιερεῖς καὶ ὡς ἱερεῖς καὶ ὡς καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι καὶ εἰς ὅ,τι ἄλλο στάδιον αἱ δυσχέρειαι τοῦ βίου ὤθησαν αὐτά. Ἀλλ' ὅπου καὶ ἂν ἐτάχθησαν, ἐκράτησαν ὑψηλὰ τὸ ὄνομα τῆς Σχολῆς καὶ ἐτίμησαν αὐτήν, ἀναδειχθέντα ἄξια τέκνα τῶν αἰδιμίμων Ριζαρῶν.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΗΡΟΣ Β' ΠΑΡΑΚΛΗΤΗ ΤΗΣ ΕΞΟΜΟ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΝ
ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΡΑΚΜΗΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

§ 1. *Ἡ ἀκμή τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.*

“Οτε τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς νεωτέρας ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας καὶ δὴ καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου αὐτῆς ἐγράφη ὑπὸ ἀνταξίου τῆς σπουδαιότητος τῆς Ριζαρείου ἢ πρῶτη ἱστορία αὐτοῦ τοῦ ἐξόχου παιδευτηρίου ἑλληνικῆς καὶ χριστιανικῆς μορφώσεως, ἡ Ριζαρείος Σχολὴ διήνυε τὰ τελευταῖα ἔτη μιᾶς νέας ἀκμῆς, ἣν λαμπρῶς ἐξεπροσώπει ὁ διευθυντὴς (ἀπὸ τοῦ 1911), ὁ καὶ ἱστορικὸς τῆς Σχολῆς, Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Γεν. Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Ἀθηνῆσι Πανεπιστημίου. Οὕτως ἡ Ριζαρείος Σχολὴ εὗρισκε κατὰ τὰς ἐορτὰς τῆς ἐβδομηκονταπενταετηρίδος αὐτῆς, (1844-1919), λαμπρῶς διεξαχθείσας ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ βασιλέως, τὸν ἀντάξιον αὐτῆς ἱστορικόν, τὸν διαπρεπέστατον ἱστορικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, τὸν καὶ πρῶτον τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ δὴ καὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Διότι τότε ἀκριβῶς, τῷ 1920, ὁ αἰμίμηστος διδάσκαλος, ἐν τε τῇ Ριζαρείῳ καὶ τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ἐξέδωκε καὶ τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ἥτοι ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἔκδοσιν (1919) τῆς «Ἱστορίας τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἐπὶ τῇ ἐβδομηκονταπενταετηρίδι αὐτῆς».

Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ Σχολὴ διήνυε τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, διότι πράγματι μετὰ τὴν ἀνάδειξιν εἰς διευθυντὴν αὐτῆς τοῦ Ἀρχιμ. Χρυσ. Παπαδόπουλου (1911) καὶ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ προσωπικοῦ, ὡς καὶ τὴν ἀναδιοργάνωσιν αὐτῆς κατὰ τὸ ἔτος 1919, ἡ Σχολὴ εἰσῆρχετο εἰς τελευταίαν, ἀτυχῶς, περίοδον ἀκμῆς, διότι μετ' ὀλίγα ἔτη ἐπέπρωτο νὰ κλείσῃ τὰς πύλας της, ἕνεκα τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, εἰς τὸν ὅποιον ἄκουσα μὲν, ἀλλὰ μετὰ σθένους καὶ δυνάμεως εἰσῆλθε καὶ ἡ Ἑλλάς.

Περὶ τῆς ἐν λόγῳ ἀκμῆς μαρτυροῦσιν οὐ μόνον ἡ συγκρότησις τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, ὡς ἐμφανίζεται τοῦτο εἰς τὸν πανηγυρικὸν τόμον (1919), ἀλλὰ καὶ αἱ προσφερθεῖσαι ὑπηρεσίαι, συνεχισθεῖσαι καὶ ὀλίγον μετὰ ταῦτα, καὶ παρὰ τὰς ἀναποφεύκτους ἐκ τῆς διαρροῆς τοῦ χρόνου ἱστορικὰς μεταβολὰς καὶ ἐξελίξεις. Δὲν θὰ καταγίνω ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ περὶ τὸ προσωπικόν, ὅπερ εὕρισκει ὁ ἀναγνώστης εἰς ἄλλην σελίδα, ἀλλὰ θὰ σημειώσω ὅτι τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς Σχολῆς ἱκανῶς περιέγραψε καὶ ἐχρωμάτισε δι' ἀπαραμίλλου δεξιότητος ὁ διαπρεπέστατος συνάδελφος Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος εἰς τὰ ἐνθυμήματα αὐτοῦ, ἅτινα ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ 1948, τὴν ὅποιαν ἐξέδωκεν ἡ Ἑνωσις Ἀποφοίτων τῆς Ριζαρείου Σχο-

λῆς. Ταύτης, ὡς γνωστόν, προήδρευσαν ἀλληλοδιαδόχως οἱ διαπρεπεῖς Ριζαρεῖται καὶ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντίνος Δουβουνιώτης († 1943), Γεώργιος Σωτηρίου († 1964), Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος καὶ Χαράλαμπος Γιερός.

Μοῦ ἀρκεῖ, λοιπόν, ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ μνημονεύσω μερικὰ σημεῖα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὠραῖα ἐνθυμήματα τοῦ Θεοδωρακοπούλου (σελ. 133-144), τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, εἰς τὰ ὅποια δέον νὰ προστεθοῦν πρὸς κατανόησιν τῆς παραδόσεως καὶ τοῦ πνεύματος τῆς Σχολῆς, ὅσα πολλοὶ τρόφιμοι, ἐν οἷς καὶ ὁ γράφων καὶ μάλιστα ὁ ἀείμνηστος Ν. Λούβαρης, ἔγραψαν, εἰς τε τὸν πανηγυρικὸν τόμον καὶ εἰς τὴν ὡς ἄνω μνημονευθεῖσαν Ἐπετηρίδα. Ὁ Ἰ. Θεοδωρακόπουλος, λοιπόν, λέγει ὀρθῶς: «Ἀπὸ χρόνον σὲ χρόνον μεγάλωνε μέσα μου ἡ πεποίθησις, ὅτι ἡ Ριζαρείος Σχολὴ ἦταν ἓνας ὁλόκληρος κόσμος μὲ ἐσωτερικὴ ἀλήθεια καὶ αὐτὰ ρεῖα. Ἦταν ἓνα πνεῦμα, ὅπου εἰσῆγοντο μὲ σύστημα οἱ τρόφιμοί της. Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἴμαστε ὅλοι ἐνωμένοι, γαλουχούμενοι μὲ ἓνα πνεῦμα (παραπάνω μέσα σὲ πολλὰς ἀναμνήσεις ἔχει γράψει ὅτι ὅλα ἦταν τακτοποιημένα καὶ ἡ μελέτη καὶ τὰ μαθήματα καὶ ἡ ἀνάπαυση, σελ. 136). Καὶ κάθε χρόνο ἐρχονται καινούργιοι ἀπὸ τὴν Ἑπείρο, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν, τὴν Θράκην, τὴν Προποντίδα, τὸν Πόντο, τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Μικρὰ Ἀσίαν, τὰ νησιά καὶ ἀπὸ ὅλην τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Ὅλοι οἱ χαρακτῆρες μὲ τὴν ἐξαιρετὴ παικίλιάν τους ἦταν κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια στέγη τοῦ πνεύματος. Καὶ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἦταν τὸ Χριστιανικὸν καὶ τὸ Ἑλληνικόν. Ἡ Ριζαρείος ἦταν ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐλληνοχριστιανικὴ Σχολή, ὅπου ὁ Ὅμηρος καὶ ἡ Ἀγία Γραφή, ὁ Πλάτων καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐδιδάσκονταν μὲ τὴν ἴδια ἐπιμέλεια καὶ ἐμαθαίνονταν μὲ τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον. Ἐξάιρετοι διδάσκαλοι εἶχαν συνδέσει ἐπὶ πολλὰ χρόνια μὲ τὰ μαθήματα τὸ ὄνομά τους καὶ γύρω πάλιν στὰ πρόσωπά τους εἶχε δημιουργηθῇ ἄλλος θρύλος. Ὁ θρύλος αὐτὸς γύρω ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῶν διδασκάλων εἶναι γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου ἐνὸς σχολείου μεγάλος συντελεστής. Καὶ διὰ τοὺς διδασκάλους τῆς Ριζαρείου ὁ θρύλος αὐτὸς ἦταν καὶ παλαιὸς καὶ μεγάλος. Πόσες μορφὲς μεγάλες εἶχαν σφραγίσαι τὴν παράδοση τῆς σχολῆς! Πολλῶν οἱ εἰκόνες μιλοῦσαν ἀκόμα ἀπὸ τὴν αἶθουσα τῆς βιβλιοθήκης, ὅπου εἶχαν ἀναρτηθῇ». Μεγάλῃ ἦτο ἡ φήμη των. Ἔτσι μνημονεῖ μὲ ζωηρότητα ὁ Θεοδωρακόπουλος, ἀναφερόμενος εἰς τὸν χαρακτῆρα, τὰ περιστατικὰ καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐξόχων διδασκάλων μας. Μεταξὺ τῶν πρώτων μνημονεῖ τὴν σεμνὴν καὶ ἀληθῶς προφητικὴν μορφήν τοῦ καθηγ. τῆς Π. Δ. Ν. Παπαγιαννοπούλου, τακτικοῦ καθηγ. τοῦ Π/μίου, τοῦ πραοτάτου καὶ γλυκυτάτου Χρυσ. Παπαδοπούλου (ἴδε μελέτας μου¹), τοῦ εὐτυχῶς ζῶντος, Κων. Λογοθέτου, γενομένου μετ' ὀλίγον (1924) τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, διδάξαντος ψυχολογίαν καὶ Φιλοσοφίαν ἐν τῇ Ριζαρείῳ, τοῦ καθηγητοῦ καὶ οἰκονόμου τῆς Ριζαρείου Σχολῆς Εὐαγγέλου Ἀντωνιάδου, ἀρχιμ. διδάκτορος τῆς

1. Γ. Ι. Κονιδάρι: Χρυσ. Α. Παπαδόπουλος. Ἐφημερίς «Καθημερινή», 1938 τῆς 23ης Ὀκτωβρίου. Τοῦ αὐτοῦ: Ἐπίτομος Ἑκκλ. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1938 (ἀνάτυπον ἀπὸ τὴν Θρησ. Χριστ. Ἐγκυκλοπαιδείαν). Τοῦ αὐτοῦ: Χρυσ. Παπαδόπουλος, ἐν Ἑκκλησίᾳ 1948 τῆς 1ης Νοεμβρίου. Τοῦ αὐτοῦ: Χρυσ. Παπαδόπουλος ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑνώσεως Ἀποφ. Ριζαρείου Σχολῆς (1948, σελ. 84 ἐξ.).

Φιλοσοφίας ἀπὸ τὸ Π/μιον τοῦ Göttingen καὶ μετ' ὀλίγον ὑφηγητοῦ τῆς Ἑρμηνείας τῆς Κ.Δ. εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν¹, τῆς ἀληθμονήτου μορφῆς τοῦ ἐξόχου φιλολόγου καὶ μετὰ καλωσύνην προικισμένου ἑλληνιστοῦ καὶ λατινιστοῦ Καρβούνη, ἱκανοῦ νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὴν νεοελληνικὴν τὸ κάλλος τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, τοῦ Κ. Σπάρταλη τῆς Γαλλικῆς, τοῦ Σπηλιοπούλου καθηγητοῦ τῶν Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῶν (πατὴρ τοῦ καθηγητοῦ Κυριάκου Σπηλιοπούλου), τοῦ Κωνσταντίνου Δουβουνιώτου, τοῦ πράου καὶ ἱκανοῦ μετὰ τεραστίαν μνήμην καὶ μετὰ ἱκανὴν κρίσιν προικισμένου καθηγητοῦ, ὁ ὁποῖος μετ' ὀλίγον ἐγένετο καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῶν Δογματικῶν καὶ τῆς Συμβολικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν (1920). Εἰς αὐτοὺς θὰ ἡδυνάμην νὰ προσθέσω τὸν λαμπρὸν πράγματι Λαμπρίδην, ἑξοχον φιλόλογον, τὸν ἐπιμελῆ Κ. Κουραβέλον, καθηγητὴν τῶν Φιλολογ. μαθημάτων, τὸν ἐπ' ὀλίγον διδάξαντα ἀποβιώσαντα δὲ προῶρως Ἀθ. Μπούντουραν, φιλόλογον, τοὺς καθηγητὰς τῆς Παιδαγωγικῆς Ζήσσην Ζαμάνην (τῆς Μαρασλείου) καὶ Ψυχολογίας Σπυρ. Καλλιᾶφα καὶ τὸν διαδεχθέντα τούτους Γ. Σακελλαρίου, καθηγητὰς τοῦ Π/μίου Ἀθηνῶν γενομένους, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εὐρίσκει τις εἰς τὸν παρόντα τόμον. Ἀλλ' ἡ ἀκμὴ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς τῆς δευτέρας περιόδου, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1882 καὶ φθάνει μέχρι τοῦ 1935 περ., διὰ νὰ συνεχισθῇ μέχρι τῆς παρακμῆς ἀπὸ τοῦ 1935 μέχρι τοῦ 1940, ὅτε καὶ ἔκλεισε, συνεπεία τοῦ πολέμου, φαίνεται πρὸ πάντων εἰς τοὺς καρποὺς τῆς Σχολῆς, τοὺς ὁποίους ἔχομεν εἰς τοὺς πτυχιούχους τῆς Ριζαρείου Σχολῆς.

Ἡ ἐκάστοτε συγκέντρωσις λαμπρῶν ἐπιστημόνων, ὡς διδασκάλων, συνδεομένων ἐν ἱκανῷ μέτρῳ δι' ἰσχυροτάτων πνευματικῶν, ἠθικῶν καὶ ψυχικῶν δεσμῶν μετὰ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς—τοῦτο δὲ συνέβη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀκμῆς (1922-1935), διὰ τῆς ἐμφάνισεως τοῦ Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου καὶ τοῦ Γρηγορίου Παπαμιχαήλ—ἐδημιούργει ἀτμόσφαιραν πνευματικὴν τοιαύτης ἐντάσεως, ὥστε οὐ μόνον ἡ παράδοσις τῆς Σχολῆς διαρκῶς ν' ἀναζωογονῆται ἀλλὰ καὶ ἡ ἄμιλλα μεταξὺ τῶν μαθητῶν νὰ αὐξάνῃ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους νὰ κρατύνεται. Τὸ δὲ θαυμάσιον φυσικὸν περιβάλλον, τὸ ὁποῖον λαμπρῶς περιέγραψαν πολλοὶ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς εἰς τε τὸν Παναγυρικὸν τόμον (1919), εἰς τὴν Ἐπετηρίδα (1948) καὶ εἰς τὸν ἐκδιδόμενον τόμον, ἡνόει τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν καὶ καθώριζεν, ἐν μεγάλῳ μέτρῳ, τὴν πορείαν τῶν ἀπσφοίτων τῆς Σχολῆς. Ἐντεῦθεν εἶναι ὅλως εὐνόητον, ὅτι συνεχίζετο μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἡ ἔφεσις πολλῶν μαθητῶν πρὸς τὴν Θεολογίαν καὶ τὴν Φιλοσοφίαν (ἡ Ριζαρείου Σχολὴ ἔδωκε τρεῖς διαπρεπεῖς καθηγητὰς τῆς Φιλοσοφίας, περὶ ὧν θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω). Εἶναι ἄλλως τε φυσικὴ ἡ ροπὴ τῶν Θεολόγων πρὸς τὴν Φιλοσοφίαν (πρβλ. Ν. Λούβαρη, λαμπρὸν μαθητὴν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς) καὶ τὴν ὁλοκλήρωσιν τὴν πνευματικὴν, διὰ τοῦ σχηματισμοῦ μιᾶς περὶ κόσμου θεωρίας. Ἐντεῦθεν κατανοοῦμεν ὡσαύτως, διατὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πνεύματος ἡ ἐνάργεια, ἡ εὐρύτης τῶν ἀντιλήψεων ἐπὶ τε τοῦ πνευματικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ ἠθικοῦ πεδίου καὶ τὸ φιλελεύθερον

1. Ἰδὲ Ἐπιστημονικὴν Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1957-8, ἐκδ. 1959, ἔθθα, ὑπὸ μορφήν Προλόγου, χαρακτηρισμὸς Ε. Ἀντωνιάδου (καὶ ἀνάτυπον) ὑπὸ Γ. Κονιδάρη καὶ βιογραφίαν ὑπὸ Β. Ἰωαννίδου. Ὑπ' αὐτοῦ σημειοῦται ὅλως ἐσφαλμένως ὡς ἔτος γεννήσεως τοῦ Εὐθ. Ἀντωνιάδου τὸ 1888 ἀντὶ τοῦ ὁρθοῦ 1882.

πνεῦμα τόσον σημαντικὴν ἡσκησαν ροπὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος πολλῶν μαθητῶν (ἀτυχῶς οὐχὶ ὅλων) ὅχι μόνον τῶν χρόνων τῆς διευθύνσεως τοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ἀλλὰ καὶ πρότερον καὶ ἐπὶ τοῦ Εὐαγγέλου Ἀντωνιάδου, ὃν ἐσκιαγραφῆσαμεν εἰς εἰδικὸν τόμον¹, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λησμονήσωμεν τὴν μετ' αὐτοῦ ἀναστροφὴν, τὴν καλωσύνην καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ διδασκάλου, θεολόγου καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός, ὅστις πολλὰς ἀφιέρωσεν ὥρας, ἵνα ἀναλύσῃ εἰς τὸν γράφοντα τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος.

Ἔνεκα τῶν λόγων τούτων δὲν εἶναι τυχαῖον, ἀλλ' ὅπως τούναντίον εὐεξήγητον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ριζαρείος Σχολὴ προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τὴν τῆς Θεσσαλονίκης (ἔχομεν ὑπ' ὄψιν καὶ π ε ρ ι ο ρ ι ζ ὀ μ ε θ α εἰς τὰ γεγονότα μέχρι τοῦ 1967²) καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.

§ 2. Ἀποτελέσματα τῆς ἀκμῆς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς καὶ προσφορὰ αὐτῆς πρὸς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης.

Πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν τὸ θέμα, ὅπερ ἀναγκαίως θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰς ἱκανὰ σημεῖα τῆς διηγέσεως, περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, θεωροῦμεν ἐπιβεβλημένον νὰ σημειώσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτησάντων καὶ ἀποφοίτων τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ἔνεκα λόγων οὓς θὰ ἐξετάσωμεν, εἶναι περιορισμένος (1.608 περίπου), διότι κατανέμεται εἰς 100 ἔτη περίπου (1844-1940), ἐν τούτοις ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες κατέστησαν κληρικοὶ καὶ δὴ καὶ ἐπίσκοποι καὶ Καθηγηταὶ τῶν δύο Θεολογικῶν καὶ τῶν Πανεπιστημίων ἐν γένει εἶναι μέγας μέχρι τοῦ 1940³, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς μικρᾶς Σχολῆς μὲ εἰδικὸν σκοπόν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰσαγομένων σπανίως ὑπερέβη τοὺς τριάκοντα. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 1919 ἐποχὴν (πρβλ. Παράρτημα Α'. σχετ. στατιστικὸν πῖνακα τοῦ παλαιοῦ συμμαθητοῦ καὶ νῦν καθηγητοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς κ. Νικ. Καρυτσιώτη). Ἐπειτα διὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἔργου τῆς Σχολῆς δέον νὰ ληθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν πτυχιούχων τῆς Σχολῆς. Ἡ στατιστικὴ παρουσιάζει τὰ ἑξῆς δεδομένα. Σύνολον φοιτησάντων περίπου 1608 μέχρι τοῦ 1940, σύνολον πτυχιούχων 640. Κατὰ τὴν τελευταίαν 20ετίαν (1919-1940) ὁ ἀριθμὸς τῶν πτυχιούχων ἔφθασε τοὺς 213, παρουσιαζομένης οὕτω μέσης ἀναλογίας πτυχιούχων 10 ἐτησίως! Ἐνδεικτικοὶ εἶναι καὶ οἱ ἀριθμοὶ τῆς νέας περιόδου τῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία ἀρχίζει μετ' ὅτε 1960, ὅτε ἡ Σχολὴ ἠδύνησεν ἄνοιξιν καὶ πάλιν τὰς πύλας εἰς τὰ νέα κτήρια παρὰ τὸ Χαλάνδριον, ἐνθα ἐπερχομένων βελτιώσεων καὶ ἐφαρμοζομένου νέου προγράμματος θὰ ᾔτο δυνατόν νὰ ἀποδώσῃ

1. Ἰδὲ ἀνωτέρω ὑποσημείωσιν.

2. Σημαντικὸν διὰ τὴν σύγχρονον Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος εἶναι τὸ τεῦχος τοῦ κ. Ἱ. Χανιώτου, δικηγόρου καὶ πρῶην Βουλευτοῦ Χίου, σπουδάζαντος ἐν τῇ Ριζαρείῳ. Φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: Φῶς εἰς τὰ παρασκήνια τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ζητήματος (τὰ πραγματικὰ αἷτια τῆς κρίσεως καὶ ἡ ἀληθὴς ἱστορία τῆς τελευταίας δεκαετίας) μετὰ παραρτήματος. Ἐν Ἀθήναις, 1966

3. Τότε ἔκλεισε τὰς πύλας τῆς ἡ Ριζαρείου Σχολῆς δι' 20 ἔτη, ἀτυχῶς.

περισσότερους πτυχιούχους. Λέγομεν ὅτι εἶναι ἐνδεικτικοὶ οἱ νέοι ἀριθμοί, διότι, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ Α΄ Παράρτημα, οἱ πρῶτοι ἀπόφοιτοι τῆς Σχολῆς οἱ ἐξεληθόντες ὡς πτυχιούχοι κατὰ τὸ σχολ. ἔτος 1965-1966 ἦσαν 9 ἔναντι 29 εἰσαχθέντων κατὰ τὸ 1960-1961 εἰς τὴν α΄ τάξιν καὶ 10 κατὰ τὸ 1966-1967 ἐπὶ 26 εἰσαχθέντων εἰς τὴν α΄ τάξιν κατὰ τὸ 1961-1962. Πολλοὶ καὶ δὴ καὶ ἱκανοὶ μαθηταὶ ἀποχωροῦσι τῆς Ριζαρείου Σχολῆς μετὰ τὸ γ΄ ἔτος τῶν σπουδῶν των, ὅτε ἐγγράφονται εἰς τὰ Γυμνάσια. Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὅλους τοὺς παράγοντας, οἱ ὅποιοι συμβάλλουν πολλάκις, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολὴν νὰ εἶναι πάντοτε μικρότερος τοῦ παιδαγωγικῶς ἐπιτρεπόμενου (35-40), διότι μόνον τὸ 1919 καὶ τὸ 1920 ἐπὶ Ἀθηνῶν Μελετίου ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰσαχθέντων ἔφθασεν εἰς τοὺς 40 καὶ 50, ἐνῶ ἔκτοτε εἶναι μικρὸς, ἐνίοτε πολὺ μικρὸς, μάλιστα ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἐκκλ. Ριζαρείου Σχολῆς, ὡς, τρόπον τινά, προτύπου Ἱερατικῆς Σχολῆς.

Λαμβανομένων δὲ ὑπ' ὄψιν τῶν γεγονότων τούτων καὶ τῶν ἐνίοτε ἀνωμάλων περιστάσεων τοῦ Ἑθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ζωῆς τῆς Σχολῆς, περὶ ὧν θὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τοῖς ἐφεξῆς, ὡς καὶ τῆς ἐν πολλοῖς ἐλλείψεως προγραμματισμένης ἐκκλ. πολιτικῆς (περὶ ὠλοκληρωμένης σπανίως δύναται νὰ γίνῃ λόγος), ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξεχόντων πτυχιούχων τῆς Ἐκκλ. Ριζαρείου Σχολῆς εἶναι μέγας. Ἀναμφιβόλως ἡ μεγίστη τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς ὑπῆρξεν ἡ μόρφωσις τῶν στελεχῶν τῶν δύο Θεολογικῶν Σχολῶν καὶ ἐπισκόπων. Ἀρμόζει δὲ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ μνημονευθῶσιν ὀνομαστὶ οἱ 19 Ριζαρεῖται Καθηγηταὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐπὶ συνόλου 44 τακτικῶν καθηγητῶν, οἱ 19 ἦσαν Ριζαρεῖται¹.

Ἰδοὺ τὰ ὀνόματα:

1. Παναγιώτης Ρομπότης, τῆς Θεολογίας (1830-1844-48-1858-1875²).
2. Θεόκλητος Βίμπος, τῆς Π. Διαθήκης (1832-1848-52-1860-1903).
3. Ἀναστ. Διομ. Κυριακός, τῆς Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίας (1843-1858-61-1868-1923).
4. Νικηφόρος Καλογεράς, τῆς Ποιμαντ. καὶ Ἐκκλ. Ἀρχαιολογίας (1835-1857-60-68-1896).
5. Παναγ. Παυλίδης, τῆς Θεολογίας (1837-1856-69-1894).
6. Ζήκος Ρώσης, τῆς Δογματ. καὶ Χριστ. Ἠθικῆς (1838-1853-7-1875-1933).
7. Γεώργιος Δέρβος, τῆς Πατρολογίας καὶ Χριστ. Ἀρχαιολογίας (1854-1868-73-1897-1925).
8. Ἰωάννης Μεσολωρᾶς, τῆς Πρακτ. Θεολογίας (1851-1866-71-1898-1942).
9. Ἰγνάτιος Μοσχάκης, τῆς Πρακτ. Θεολογίας (1847-1864-7-1899-1903).
10. Νικόλαος Παπαγιαννόπουλος, τῆς Ἑβρ. Γλώσσης, τῆς Π.Δ. (1859-1871-76-1907-26).
11. Φίλιππος Παπαδόπουλος, τῆς Πρακτ. Θεολογίας καὶ Συμβολικῆς (1852-1867-72-1918-1918). Βιβλ. πρβλ. Δ. Σ. Μπαλάνου: Ἱστορ. Θεολ. Σχολῆς 1937.

1. Εἰς τὴν Ἑπετηρίδα τῆς Ριζαρείου τοῦ 1948 ἐμνημόνευσα 19, ἀλλ' οἱ δύο τελευταῖοι ἦσαν ἐπικουρικοί.

2. Αἱ δύο τελευταῖαι χρονολογίαι ἀναφέρονται εἰς τὸ ἔτος τῆς καθηγεσίας καὶ τοῦ θανάτου.

12. Κων/νος Δουβουνιώτης, τῆς Ἱστορίας τῶν Δογμάτων καὶ τῆς Συμβολικῆς (1872-1887-92-1920-1943).
13. Γεώργ. Σωτηρίου, τῆς Χριστ. Ἀρχαιολογίας (1880-1895-99-1924-1965).
14. Νικόλαος Λούβαρις, τῆς Εἰσ. καὶ Ἑρμ. Κ.Δ. (1887-1900-1903-1925-1961).
15. Παναγ. Μπρατσιώτης, τῆς Εἰσ. καὶ Ἑρμ. Π. Διαθήκης (1889-1902-7-1925-).
16. Βασίλειος Βέλλας, τῆς Ἑβρ. Γλ. καὶ Ἑρμ. Π. Διαθ. (1900-1915-20-1933-).
17. Λεωνίδας Φιλιππίδης, τῆς Ἱστορίας τῶν Θρησκευτῶν καὶ ἐπικουρικὸς καθηγητῆς (1898-1910-15-1939-).
18. Βασίλειος Ἐξαρχος, ἐπικουρ. τῆς Πρακτ. Θεολογίας (1903-1917-22-1940-3), ἀπὸ τοῦ 1945 τακτικὸς ἐν Θεσσαλονίκῃ (νῦν ὁμότιμος).
19. Γεράσιμος Κονιδάρης, τῆς Γεν. Ἑκκλ. Ἱστορίας (1905-1919-29-24) ἐπικ. καθηγ. 1940-3 ἐν Ἀθῆναις, ἀπὸ τοῦ 1945 τακτικὸς ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀπὸ τοῦ 1951 τοῦ ἐν Ἀθῆναις Πανεπιστημίου.

Ἐάν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1837) ὠνομάσθησαν 44 καθηγηταὶ καὶ ὅτι ἐξ αὐτῶν οἱ 19 ἦσαν ἢ εἶναι Ριζαρεῖται, τότε ἀντιλαμβανόμεθα διατὶ ἡ προσφορὰ τῆς Ριζαρείου Ἑκκλ. Σχολῆς εἶναι τεραστία εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν καὶ Ἑκκλησίαν. Λέγομεν δὲ τεραστία, διότι λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ 5 πρῶτοι καθηγηταὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Π/μίου Ἀθηνῶν δὲν ἠδύναντο νὰ σπουδάσωσιν εἰς τὴν Ριζαρείον, ἅτε γεννηθέντες καὶ σπουδάσαντες πρὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς τῷ 1844. Ὅθεν ἡ ἀναλογία μεταβάλλεται ἀμέσως 19 πρὸς 37, ἥτοι περίπου τὸ 1/2. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀναλογία θὰ ἦτο πιθανῶς μαγαλυτέρα, ἐὰν ἡ Ριζαρεία δὲν ἔκλειε τῷ 1940¹.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ιδρυθείσης κατ' οὐσίαν τῷ 1945², καθ' ὃν χρόνον ἡ Σχολὴ ἦτο κλειστὴ (1940-1960) καὶ λειτουργούσης ἔκτοτε, εἶναι μεγάλος (1945-1967).

- 1.- Β. Ἐξαρχος, τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Κατηχητικῆς καὶ Λειτουργικῆς.
- 2.- Παν. Χρήστου, τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Ἑκκλ. Γραμματολογίας.
- 3.- Ἀρχιμ. Ἱερ. Κοτσώνης, τακτικὸς τοῦ Καν. Δικαίου καὶ τῆς Ποιμαντικῆς.
- 4.- Ἰωάννης Καλογήρου, τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας τῶν Δογμάτων καὶ τῆς Συμβολικῆς.

1. Ἐνταῦθα χάριν ἀκριβεῖας δέον νὰ σημειωθῇ, ὡς καὶ ἄλλοτε (Ἐπετηρὶς 1948, σελ. 88), ὅτι ἡ Ἱστορία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ ἀειμνήστου Δημ. Σ. Μπαλάνου, δέον νὰ διορθωθῇ ὡς πρὸς τὸ ὅτι δὲν μνημονεύει τῶν ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ σπουδῶν τῶν Π. Ρομπότου, Θεοκλ. Βίμπου, Καλογερά καὶ ἀναφέρει ἐσφαλμένως ὡς Ριζαρεῖτας τοὺς καθηγητὰς Ἑμμ. Ζολώταν καὶ Δ. Μωραΐτην.

2. Ἡ κατὰ τὸ 1942 ὑπὸ τῆς Κατοχικῆς Κυβερνήσεως τῶν «Κουΐσλιγκ» ιδρυθεῖσα, καὶ δὴ καὶ διὰ τῆς προσπάθειας ἐνὸς ἱταλοφίλου καὶ ἀγραμμάτου, ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἀντικανονικὴ καὶ διὰ τοῦτο δὲν μετέσχομεν. Ἦναγκάσθημεν ν' ἀπευθυνθῶμεν σχετικῶς πρὸς τὸν Τσολάκογλου, ὁ ὁποῖος ἀνέστειλε τὴν δημοσίευσιν τοῦ Ν. Διατάγματος ἄλλ' ἐπενέβησαν ὁ Κουΐμουτσόπουλος, Ἐξαρχος καὶ Ἰωαννίδης παρὰ τῷ Δαμασκηνῷ. Οἱ πρῶτοι Καθηγηταὶ τοῦ 1942 ἀπελύθησαν μετὰ τὴν Συντακτικὴν Πρᾶξιν 59, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν. Τότε ὁ Νόμος 361/1945 καθώρισεν Ἐπιτροπὴν ἐκλογῆς τῶν καθηγητῶν Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (Σωτηρίου, Μπρατσιώτην, Ἀντωνιάδην, Παπαμιχαήλ, Καρμίρη, Βέλλαν, ἀλλὰ μόνον ὁ ἀείμνηστος Παπαμιχαήλ ἦτο ἐναντίον τῆς δημιουργίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης).

5.- 'Αρχιμ. Παρθένιος Πολάκης, τακτ. τῆς 'Εκκλ. 'Ιστορίας (τέως ἔκτ. τῆς 'Εκκλ. 'Ιστ. 'Ελλάδος).

Οἱ 5 καθηγηταὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸ 1/3 τῆς Σχολῆς ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς (1942/45).

Εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν Θεσσαλονίκης ὑπηρετήσαν ὡς καθηγητὴς τῆς 'Ιστορίας ὁ Π. Κοντογιάννης καὶ τῆς Φιλοσοφίας ὁ Χαρ. Γιερός, Ριζαρείτης καὶ νῦν Πρόεδρος τῆς 'Ενώσεως 'Αποφοίτων Ριζαρείου Σχολῆς.

Τοιοῦτοτρόπως βεβαιοῦται κατὰ τρόπον ἀδιάψευστον ἡ ἀληθῶς ἀσυνήθως μεγάλη προσφορὰ τῆς Ριζαρείου 'Εκκλ. Σχολῆς πρὸς τὴν 'Ορθόδοξον Θεολογίαν καὶ 'Εκκλησίαν, δεδομένου ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς Σχολῆς, ἡ ὁποία οὔτε πολλοὺς μαθητὰς εἶχεν οὔτε ἐλειτούργησε πάντοτε οὔτε ὁμαλῶς. Οἱ προσλαμβανόμενοι εἰς αὐτὴν ὑπέκειντο εἰς ὀρισμένους περιορισμοὺς καὶ προήρχοντο ἀπὸ ὀρισμένα μέρη καὶ δὴ καὶ εἰς περιορισμένον ἀριθμὸν.

'Αλλὰ διὰ τὴν ἐνότητα τοῦ σημείου τούτου πρὸς τὴν ἐλληνικὴν ἐπιστήμην δέον νὰ προστεθῶσι καὶ τὰ ἐπόμενα.

'Ενεκα τῆς ἀνωτερότητος τῆς ἐν αὐτῇ μορφώσεως δέον νὰ καταλέξωμεν εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τῆς Σχολῆς καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐκ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς προῆλθον καὶ ἄλλοι καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν.

'Αναφέρομεν πρῶτον δύο διαπρεπεῖς τῆς Φιλοσοφίας, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν καὶ ἀποτελοῦν διὰ τὴν 'Ελληνικὴν ἐπιστήμην ὀνόματα λίαν γνωστὰ καὶ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς 'Ελλάδος, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς καθηγητὰς τῆς Θεολογίας. Πρόκειται περὶ τοῦ Θεοφίλου Βορέα (1886-1890 σπουδαὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ), ὅστις ἐγένετο τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Π/μίῳ 'Αθηνῶν (1912-1948) καὶ ἀπέθανε τῷ 1954) καὶ 2) περὶ τοῦ 'Ιωάννου Θεοδωρακοπούλου σπουδάζαντος εἰς τὸ ἐξωτερικόν, μετὰ τὰς ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ σπουδὰς αὐτοῦ (1919-20) καὶ διορισθέντος τὸ πρῶτον καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Π/μιον Θεσσαλονίκης καὶ ἐκεῖθεν κληθέντος εἰς 'Αθήνας καὶ διατελοῦντος νῦν ἀντιπρυτάνεως ἐν τῷ Π/μίῳ καὶ Γεν. Γραμματέως τῆς 'Ακαδημίας, ἧς διετέλεσε καὶ Πρόεδρος.

Ποῖοι καὶ πόσοι τῶν Ριζαρειτῶν καθηγητῶν καὶ ἀκαδημαϊκῶν διετέλεσαν πρυτάνεις καὶ πρόεδροι τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν εἶναι ἔργον ἡμέτερον νὰ σημειώσωμεν τοῦλάχιστον ἐν ὑποσημειώσει¹⁾.

'Αλλ' ἡ Ριζαρείος Σχολὴ προσέφερεν ὡσαύτως καὶ τινὰς καθηγητὰς εἰς ἄλλας σχολὰς. Οὕτω πρέπει νὰ μνημονευθῇ ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ ἀγαπητὸς κ. 'Αντ. Φωκᾶς, ἐκλεγείς καθηγητὴς τῆς 'Ανατομικῆς εἰς τὸ 'Οδοντιατρικὸν Σχολεῖον (νῦν τμῆμα) τῆς 'Ιατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν καὶ εἶτα τακτικὸς τῆς 'Ανατομικῆς εἰς τὴν 'Ιατρικὴν Σχολὴν τοῦ Π/μίου Θεσσαλονίκης (ἔδε πανηγυρικὸν τόμον), ἀφ'

1. Α. Πρυτάνεις Ριζαρεῖται: Π. Ρομπότης, Π. Παυλίδης, Α. Κυριακός, Ι. Εὐταξίας, Γ. Δέρβος, Ι. Μεσολωρᾶς, Θ. Βορέας, Κ. Δουβουνιώτης, Γ. Σωτηρίου, Π. Μπρατσιώτης, Β. Βέλλας, Α. Φιλιππίδης, Ι. Θεοδωρακόπουλος ἦτοι ἐπὶ 132 πρυτάνεων (1837-1968/69) 12 Πρυτάνεις, ἦτοι 9%.

Β. Πρόεδροι τῆς 'Ακαδημίας: Β. Βορέας, Γ. Σωτηρίου, Π. Μπρατσιώτης, Ι. Θεοδωρακόπουλος, ἦτοι 4 ἐπὶ 42 ἔτη καὶ 42 Προέδρων, ἦτοι 10% περίπου καὶ 1 Γεν. Γραμματεὺς, ὁ Ι. Θεοδωρακόπουλος, ἀπὸ τοῦ 1966.

έτέρου ό τακτικός καθηγητής τής Δημοσίας Οικονομίας εις τό Π/μιον Ἀθηνῶν καί τέως διοικητής τής Τραπεζης τής Ἑλλάδος κ. Ξεν. Ζολώτας (1916-1918). Ἀλλά καί παλαιότερον ἡ Νομική Σχολή εἶχε τήν εὐτυχίαν νά ἀποκτήσῃ καθηγητὴν ἄνδρα διαπρεπῆ Ριζαρεῖτην τόν Ἰωάννην Παπαλουκά Εὐταξίαν (ἐκ Δαδίου), σπουδᾶσαντα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1856-61. Περὶ τούτου ἔγραψα ἄλλοτε μερικάς γραμμάς (πρβλ. πλήρη βιογραφίαν εἰς τό Βιογραφικόν Λεξικόν Σπ. καί Κ. Βοβολίνη, τόμ. 3ος σελ. 110), ἀλλά ἐδῶ πρέπει νά σημειώσω, ὅτι ἦτο διαπρεπὴς κανονολόγος καί καθηγητής τοῦ Ἑκκλ. Δικαίου (1845-1927), ἔχων λαμπράν κατανόησιν καί τής ἐκκλ. ἱστορίας. Προσέφερε, λοιπόν, καί ὁ ἀνὴρ οὗτος σημαντικὰς ὑπηρεσίας εἰς τήν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν καί τήν Ἑκκλησίαν.

Μεταξὺ τῶν Νομικῶν δέον νά μνημονευθῇ ὡς φοιτήσας ἐν τῇ Ριζαρείῳ (1917-18) καί ὁ καθηγ. τοῦ Ἐμπορικοῦ Δικαίου εἰς τήν Νομικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Κυριαῖκος Σπηλιόπουλος (υἱὸς τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τῶν Μαθηματικῶν καί τής Φυσικῆς ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σπηλιοπούλου), νῦν καθηγητής (τέως πρύτανις) τής Ἀνωτάτης Ἐμπορικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν καί ὁ ἀνωμάλως γενόμενος καθηγητής τόσον ἐν Θεσσαλονίκῃ (ἐνθα οὐδέποτε μετέβη) καί εἴτα ἐν Ἀθήναις Δημήτριος Πετρακάκος (Ριζαρ. 1887-1891), τακτικός τοῦ Ἑκκλ. Δικαίου ἐν τῇ Νομικῇ Σχολῇ καί Βασ. Ἐπίτροπος παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ, τέλος δὲ καί ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου Εὐταξίου Ἀθανάσιος Εὐταξίας (1863-67), ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν διαπρεπεστέρων ὑπουργῶν τής Παιδείας καί Πρωθυπουργὸς εἰς τὸν χρόνον τής Δικτατορίας Παγκαλίου (1925). Ὑπῆρξεν ἀνὴρ μεγάλης μορφώσεως καί εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ μεταρρύθμισις τῶν Ἑκκλησιαστικῶν πραγμάτων καί ἡ σχετ. ἔκθεσις τοῦ 1899 (παρὰ Γιαννοπούλῳ, Ἐγκύκλιοι τής Ἱ. Συνόδου, Ἀθῆναι 1900).

Τοιαῦται καί τοσαῦται αἱ ὑπηρεσίαι τής Ριζαρείου Ἑκκλησιαστικῆς Σχολῆς πρὸς τήν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν (ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος Γρηγ. Παπαμιχαήλ ὠμίλει μετὰ τινος βεβαίως ὑπερβολῆς παρὶ διδασκούσης Ἑκκλησίας), τήν Ἑκκλησίαν τής Ἑλλάδος, τὰ Πανεπιστήμια καί τήν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Θὰ μὲ ἀπέλιπεν ὁ χρόνος ἐξετάζοντα καί διηγούμενον, ἐὰν ἐπεχείρουν νά ἐκθέσω τὰ κατὰ τὰς προσφοράς τής Ριζαρείου Ἑκκλ. Σχολῆς εἰς τήν Ἐπιστήμην καθόλου, τήν Διοίκησιν (νομάρχαι Ριζαρεῖται), τήν Βουλὴν (π.χ. Ἀθ. Εὐταξίας, Ι. Χανιώτης, Ἀντ. Φωκᾶς) καί τήν Παιδείαν τής Ἑλλάδος καί τοῦ Ἀποδήμου Ἑλληνισμοῦ, ἐτι δὲ καί τὰς ξένας Ἑκκλησίας (Ὁρθόδοξον Ἑκκλησίαν Ἀντιοχείας) καί τήν Ἑτερόδοξον τῶν Κοπτῶν. Ἐνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων ἀρμόζει τὰ δύο Πανεπιστήμια νά ἐκδηλώσωσι τήν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τήν γεραρὰν Ριζαρείον Σχολήν. Ἦδη ὑπάρχει ἀπόφασις τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν¹.

§ 3. Αἱ προσφοραὶ τής Ριζαρείου Σχολῆς πρὸς τήν Ἑκκλησίαν (ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, κληρικοὶ ἐν γένει ὡς καὶ μοναχοί).

Διὰ νά κρίνωμεν ὀρθῶς καί δικαίως τό ἔργον τής Ριζαρείου Σχολῆς, ἥς τὰς μεγάλας ἤδη προσφοράς πρὸς τήν Ἑκκλησίαν καί τό Ἔθνος ἐμνημονεύσαμεν δεόντως

1. Πρβλ. συνημμένον ἔγγραφον πρὸς τήν Σύγκλητον 1967-1968. Παράρτημα Ζ'.

ἀνωτέρω γενικῶς, εἶναι ἀνάγκη ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει 1ον) τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἀειμνήστου ἱδρυτοῦ καὶ διαθέτου Γεωργίου Ραδιόνωφ Ριζάρη (Ράδου: Τὰ κατὰ τὴν Ριζάρειον), ὡς ἐξετέθησαν αὐταὶ κυρίως ἐν τῇ Διαθήκῃ του· 2ον) τὰς συνθήκας ὑφ' ἃς ἐλειτούργησεν ἡ Σχολή· 3ον) τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν εἰς αὐτὴν καὶ ὑπὸ τοπικοῦς περιορισμοὺς εἰσαγομένων μαθητῶν· 4ον) τὸ σύνολον τῶν εἰς αὐτὴν φοιτησάντων ὅπερ εἶναι πολὺ μεγαλύτερον (1608 περίπου) ἐν σχέσει πρὸς τὸ μικρότερον τῶν πτυχιούχων αὐτῆς· 5ον) τὸ γεγονός, ὅτι σπανίως ὑπῆρξεν ὠλοκληρωμένη ἐκκλ. πολιτικὴ ἐν Ἑλλάδι· 6ον) ὅτι σπανιώτατα οἱ Ἀρχιεπίσκοποι Ἀθηνῶν ἐπικοινωνοῦν πρὸς τὴν Σχολήν, ἐνῶ ὥφειλον νὰ περιβάλλουν ταύτην μὲ στοργήν, νὰ τὴν θεωροῦν ἰδικήν των καὶ νὰ τὴν ἐπισκέπτονται συχνά· 7ον) ὅτι δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα τῆς ἀξιοπρεπεῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου καὶ 8ον) ὅτι δὲν ἔχομεν στατιστικὴν ποῖοι καὶ πόσοι ἀκριβῶς ἐκ τῶν ἀπλῶς φοιτησάντων (1608) ἢ ἀποφοίτων (640) ἦσαν κληρικοὶ ἢ μοναχοὶ ἢ ἐχειροτονήθησαν μετὰ ταῦτα ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι. Ὁ κατάλογος τῶν φοιτησάντων εἰς τὴν Σχολήν, ὁ περιληφθεὶς εἰς τὴν Ἑπετηρίδα τῆς Ἐνώσεως ἀποφοίτων Ριζαρείου Σχολῆς τοῦ 1948 ἔχει ἐλλείψεις, ἀφοῦ δὲν μνημονεύονται πάντες καὶ πάντων τὰ ἐπαγγέλματα καὶ πρὸ πάντων δὲν ἔχει ἐξακριβωθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν κληρικῶν καὶ μοναχῶν, εἰ καὶ ὁ ἀριθμὸς ὀνομάτων μνημονευομένων ἐν τῇ ἐν λόγω καταλόγῳ φέρει σχετικὴν ἔνδειξιν: ἱεροδιάκονος, ἱερεὺς, ἢ κληρ. Ἐνίοτε δὲν μνημονεύονται καθόλου πρόσωπα ἅτινα διετέλεσαν ἐπίσκοποι, ὡς ὁ Φωκίδος Ἀθανάσιος Παρίσης († 1968), ἢ μνημονεύονται μὲν ὡς ὁ Σωκράτης Κολιᾶτσος (μητρ. Κορινθίας), ἢ ὁ τότε (1948) ἀρχιμ. Ι. Κοτσώνης ἢ ὁ Χατζηανέστης, ὁ ἀείμν. μητρ. Γόρτυνος, οἵτινες μνημονεύονται ὡς λαϊκοί, ἢ δὲν μνημονεύονται ὡς κληρικοί, ἀλλ' ὡς λαϊκοὶ ὁ Ἰωάν. Μυζάλης, ἱερεὺς, ὁ Ἐμμ. Μυτιληναῖος, ἱερεὺς, ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης Ράμφος, ἢ ὁ Σπυρ. Σταθάτος, ἀρχιμανδρ., ὁ Σιάγκρης Ἀχιλλεύς, ἱερεὺς ἐν Ἀμερικῇ, ὁ Ριζᾶς Ἰωάννης, οὐδὲ ὁ προσφάτως ἀποβιώσας ἐν Ἀμαρουσίῳ Κωνσταντῖνος Ἀλεξανδρόπουλος πρεσβύτερος, κ.ἄ. ἀσφαλῶς πολλοί. Οἱ 180 περίπου κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ εἶναι ὀλίγοι. Ἀναφέρω τὰ τυχαίως ταῦτα ἐκ τοῦ ἐν λόγω καταλόγου ληφθέντα ὀνόματα, διὰ νὰ ἐξάρω τὴν ἀλήθειαν, ὅτι δὲν γνωρίζομεν ποῖος εἶναι ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν κληρικῶν, οἵτινες εἴτε ἀπλῶς ἐσπούδασαν ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ εἰς τὰ πρῶτα ἔτη καὶ φοιτήσαντες εἴτα εἰς τὴν Θεολογικὴν ἢ ἄλλην Σχολήν ἐγένοντο κληρικοί, εἴτε λαβόντες τὸ πτυχίον ἐσπούδασαν εἰς τὸ Π/μιον καὶ εἴτα ἐγένοντο κληρικοί. Ἐκ τῆς προχείρου ἐξετάσεως, ἣν ἐπεχείρησα - καὶ ἡ Ἐνωσις τῶν Ἀποφοίτων εἶναι ἀνάγκη νὰ μεθοδεύσῃ τὸ πρᾶγμα διὰ νὰ καταρτίσῃ πλήρη στατιστικὴν τῶν ἐπαγγελμάτων τῶν ἀποφοίτων ἐν τῇ Ριζαρείῳ Ἐκκλ. Σχολῇ κληρικῶν ἢ προσελθόντων εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου-δύναμαι νὰ προεῖπω, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν κληρικῶν καὶ μοναχῶν, οἵτινες ἐσπούδασαν ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ εἶναι πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ ὅτι συνήθως νομίζομεν καὶ ὅτι θὰ εὐρεθῇ πολὺ μεγαλύτερος, ὅταν ἡ στατιστικὴ λάβῃ ὑπ' ὄψιν μόνον τὸν ἀριθμὸν τῶν πτυχιούχων ἢ καλλίτερον τὴν ἀναλογίαν τῶν κληρικῶν πρὸς τοὺς πτυχιούχους. Ἐ-

1. Μήπως συνέβαινεν ἢ συμβαίνει τοῦτο μὲ τὸ Οἰκοτροφεῖον τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ὅπερ εἶναι ἔργον τῆς Ἐκκλησίας;

νῶ δὲ ἡ γενικὴ στατιστικὴ τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν δίδει περίπου 5% εἰς τὸν κληρὸν ἔναντι τοῦ συνόλου τῶν φοιτησάντων, εἰς τὴν στατιστικὴν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς θὰ εὐρεθῇ ὅτι ἔχει ποσοστὸν κληρικῶν πολὺ μεγαλύτερον. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν χωρεῖ καμμία σύγκρισις μεταξὺ τῆς Ριζαρείου καὶ τῶν ἄλλων Ἱερατικῶν Σχολῶν. Ὁ κατωτέρω κατάλογος εἶναι ἐνδεικτικός.

Ἐπιφυλασσόμενοι, λοιπόν, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κληρικῶν ἐν γένει τῶν προελθόντων ἐκ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς νὰ ἐπανέλθωμεν σημειώνομεν ἐνταῦθα μόνον τὸν ἀριθμὸν¹ τῶν ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν, οἵτινες προῆλθον ἐκ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς μέχρι τοῦ 1960, ὅτε ἤρχισεν ἐπαναλειτουργοῦσα ἡ Σχολή.

Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Σωφρόνιος Φοινιεύς (1847-1852*-1865-1900).

Μητροπολιταί:

- 1) α. Ἡρακλείας καὶ Ραιδεστοῦ Γρηγόριος Καλλιδης (1875-1902-1926).
- 2) β. Μυτιλήνης Μεθόδιος (1867-1876).
- 3) γ. Μεσημβρίας Χαρίτων Εὐκλείδης (1896-1906).
- 4) δ. Γρεβενῶν Κλήμης (1888-1896).
- 5) ε. Μογλενῶν Γερμανὸς Ἀποστολίδης (1877-1881).
- 6) στ. Πάφου Ἰάκωβος Ἀντζουλᾶτος (1910).
- 7) ζ. Φωκίδος Ἀμβρόσιος Τσάπος (1901-1928).
- 8) η. Λευκάδος καὶ Ἰθάκης Δανιὴλ Σουλίδης (1907-1927).
- 9) θ. ὁ Κάσου καὶ Καρπάθου Νεῖλος (1886-1889).
- 10) ι. ὁ Ναζαρέτ Κλεόπας Κοικυλίδης (1922-1929).
- 11) ια. ὁ Κίτρους Παρθένιος Βαρδάκας (1890-95*-1904-1934).
- 12) ιβ. ὁ Τρίκκης καὶ Σταγῶν Πολύκαρπος Θωμᾶς (1914).
- 13) ιγ. ὁ Τρυφιλίας καὶ Ὀλυμπίας Ἀνδρέας Τριανταφύλλου (1922).
- 14) ιδ. ὁ Ἀρδαμερίου Καλλίνικος Κρεατσούης (1924).
- 15) ιε. ὁ Μεσσηνίας Χρυσόστομος Δασκαλάκης (πρ. Γυθείου καὶ Οἰτύλου) (1919-23*-†1961).
- 16) ιστ. ὁ Ἐλασσῶνος Ἰάκωβος Μακρυγιάννης (1956) παραιτηθεὶς τὸ 1967.
- 17) ιζ. ὁ Φωκίδος Ἀθανάσιος Παρίσης (†1968).
- 18) ιη. ὁ Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Γερμανὸς Χατζηανέστης ἢ Ἀνέστης (1945-1956).
- 19) ιθ. ὁ πρ. Ἀπαμείας Χριστουπόλεως Ἰάκωβος Βίρβος (ἐν Λονδίῳ 1956 καὶ νῦν ἐν Ἀθήναις).
- 20) κ. ὁ Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτσης Χριστοφόρος (1953) ἀποχωρήσας τὸ 1967.
- 21) κα. ὁ Τύρου καὶ Σιδῶνος Παῦλος (τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας).

Ἀρχιεπίσκοποι:

- 22) α. ὁ Μαντινείας καὶ Κυνουρίας Θεόκλητος Βίμπος (1869-1903).

1. Μπούα, ἐν Ἐκκλησίᾳ, ΙΑ' σελ. 14, 1933 (οἱ ἐντὸς παρενθέσεως ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὸ ἔτος τῆς εἰς ἀρχιερέα χειροτονίας). Θὰ συμπληρώσω βραδύτερον τὸν κατάλογον.

* Ἐντὸς τῆς παρενθέσεως μετ' ἀστερίσκου τὸ ἔτος φοιτήσεως ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ.

- 23) β. ὁ Χαλκίδος Χριστοφόρος Σταματιάδης (1882-1892).
- 24) γ. ὁ Σύρου καὶ Τήνου Μεθόδιος Παπαναστασόπουλος (1882-1893).
- 25) δ. ὁ Μεσσηνίας Πανάρετος Κωνσταντινίδης (1882-1897).
- 26) ε. ὁ Ἀργολίδος Νίκανδρος Δελούκας (1882).
- 27) στ. ὁ Πατρῶν καὶ Ἡλείας Νικηφόρος Καλογεῖς (1883).
- 28) ζ. ὁ Κορινθίας Σωκράτης Κολιάτσος (1884).
- 29) η. ὁ Πατρῶν καὶ Ἡλείας Δαμασκηνὸς Χριστόπουλος (1886).
- 30) θ. ὁ Πατρῶν καὶ Ἡλείας Ἱερόθεος Μητρόπουλος (1892).
- 31) ι. ὁ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας Παρθένιος Ἀκύλας (1892).
- 32) ια. ὁ Κορινθίας Βαρθολομαῖος Γεωργιάδης (1899).

Ἐπίσκοποι :

- 33) α. ὁ Κίτρους Νικόλαος Λούσης (1892).
- 34) β. ὁ Κυθωνίας καὶ Ἀποκορώνου Ἱερόθεος Πραουδάκης (1880-1883) εἴτα Ρεθύμνης (†1896).
- 35) γ. ὁ Ἱερᾶς καὶ Σητείας Ἀμβρόσιος Σφακιανάκης.
- 36) δ. ὁ Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης Ἀρσένιος Γουμποῦρος (1882-1909).
- 37) ε. ὁ Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας Δαβὶδ Τολμύρης (1884).
- 38) στ. ὁ Ἀρκαδίας Νικόδημος Κατσαράκης (1887).
- 39) ζ. ὁ Λευκάδος καὶ Ἰθάκης Εὐγένιος Περδικάρης (1899).
- 40) η. ὁ Θηβῶν καὶ Λεβαδείας Ἱερώνυμος Βλαχάκης (1901-1909).
- 41) θ. ὁ Εὐρυτανίας Σεραφεῖμ Δομβοῦτης (1901).
- 42) ι. ὁ Κυθήρων Εὐθύμιος Καββαδάς (1901-1915).
- 43) ια. ὁ Χαλκίδος Παντελεήμων Κριεζῆς (1906-1907).
- 44) ιβ. ὁ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν Ἰωάσαφ Σιάκος (1907-1910).
- 45) ιγ. ὁ Κισσάμου καὶ Σελίνου Ἀνθιμος Λελεδάκης (1903-1935).
- 46) ιδ. ὁ Περιστερᾶς Εὐστάθιος Σκάρπας, τιτουλάριος (1904-1908*-1936-39).
- 47) ιε. ὁ Δαφνουσίας Γρηγόριος Μαρκόπουλος (1915-20) νῦν ἐν Κωνσταντινουπόλει.
- 48) ιστ. ὁ Σελευκείας Σέργιος (τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας).

Παρὰ ταῦτα δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ ἀείμνηστος Χρυσ. Παπαδόπουλος ἤδη ἔγραψεν, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἱερωθέντων τροφίμων αὐτῆς, ὅτι «ἡ Σχολὴ δὲν ἠδύνατο νὰ παρακολουθῇ τοὺς ἀποφοιτῶντας ἐξ αὐτῆς, ὥστε νὰ γνωρίζῃ ἐπακριβῶς πόσοι καὶ τίνες προσῆλθον εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου. Αἱ πληροφορίες αὗται εἶναι τυχαῖαι, μὴ ὑπαρχουσῶν δὲ στατιστικῶν τοῦ κλήρου ἐν Ἑλλάδι δὲν εἶναι δυνατόν οὔτε ἐξ αὐτῶν ν' ἀρυσθῶμεν σχετικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ παρελθόντος. Μόνον περὶ τῶν Ριζαρειτῶν ἀρχιερέων δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀκριβεῖς πληροφορίες, διότι εἶναι γνωστὸν τίνες καὶ πόσοι ἐγένοντο ἀρχιερεῖς ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ἀριθμὸς τῶν τοιούτων τροφίμων τῆς Ριζ. Σχολῆς Ἀρχιερέων ἀνέρχεται εἰς τριάκοντα (1919), μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν ἐν ἄλλαις Ὁρθόδοξοις Ἐκκλησίαις χειροτονηθέντων. Διότι ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ ἐξεπαιδεύθησαν οὐ μόνον Ἕλληνες κληρικοὶ

* Ἐντὸς τῆς παρενθέσεως μετ' ἀστερίσκου τὸ ἔτος φοιτήσεως ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ.

ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἀνατολῆς ἐργασθέντες, ἀλλὰ καὶ ἀλλοδαποί».

Γράφων ταῦτα ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος τῷ 1919 ἀσφαλῶς εἶχεν ὑπ' ὄψει πολλοὺς ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἅρα ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες προῆλθον ἐκ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς δὲν ἦτο τότε μικρότερος τῶν τριάκοντα ὁκτώ (38). Ἐνεκα τούτου εἶναι μέγας ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν πτυχιούχων τῆς Ριζαρείου Σχολῆς. Εἶναι ἀτύχημα ὅτι ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος ἔδωκε τὸν ἀριθμὸν οὐχὶ δὲ τὰ ὀνόματα. Ὅθεν ἦτο ἀνάγκη νὰ καταρτισθῇ διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1850 μέχρι τοῦ 1919 ἐποχὴν ὀριστικὸς κατάλογος.

Ἐκτὸς τούτων οἱ ἐν Συρίᾳ (Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας) ἐπίσκοποι καὶ μητροπολίται: 1) Σέργιος Σελευκείας, βοηθὸς τοῦ Π/χου Ἀντιοχείας καὶ 2) Παῦλος Χοῦρι, μητροπολίτης Τύρου καὶ Σιδῶνος (Λίβανος), ἐσπούδασαν ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ¹. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες ἐσπούδασαν ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ εἶναι ἐκπληκτικῶς μέγας.

Δὲν γνωρίζω δὲ ποῖοι καὶ πόσοι εἶναι οἱ μὴ ὄντες παρ' ἐμοῦ γνωστοί, δεδομένου ὅτι οἱ ἄγαμοι κληρικοὶ ἀλλάζουν ὄνομα, τὸ δὲ ἐπώνυμον δὲν εἶναι πάντοτε γνωστὸν ἢ καλὸς ὁδηγός. Ἐν ὄψει τῶν ἀριθμῶν τούτων (49 ἐπίσκοποι καὶ 180 πιθανῶς πρεσβύτεροι ἐπὶ 640 πτυχιούχων), δυνάμεθα νῦν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ Ριζαρεία Σχολή, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν πάντων τῶν παραγόντων τῆς λειτουργίας αὐτῆς, ἐπέτυχεν εἰς τὸ ἔργον τῆς.

Ἐπισημάναντες ἤδη τὰς μεγάλας προσφοράς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς κ.λ.π. καὶ πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καθόλου, καὶ μάλιστα τὸν ἀλλοδαπὸν, ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία ἀνεδιωργανώθη πολλάκις, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν τῆς, νὰ μορφώσῃ ὅλους ἐκείνους ἐκ τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος, οἵτινες εἶχον τὴν κλίσιν καὶ εἶχον τὰ ψυχικὰ ἐκεῖνα καὶ πνευματικὰ προσόντα (τὰ ὁποῖα λαμβρῶς καθόρισεν ὁ Ριζάρης, ὅστις ἦτο ἔμπορος καὶ πατριώτης καὶ οὐχὶ παιδαγωγός), τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ὀρθὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν σπουδὴν εἰς τὴν Ριζαρείου Σχολήν, ὥστε νὰ καταστῶσιν ἱκανοὶ νὰ ἱερωθῶσι.

Ἐνταῦθα θίγομεν ἀπλῶς τὸ δίδυμον πρόβλημα περὶ τῆς μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ θὰ ἐπανεέλθωμεν. Πρέπει ὅμως καὶ νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς Ριζαρείου Σχολῆς (ἥς προϋτάθη τὸ νέον πρόγραμμα τὴν 9ην Ὀκτωβρίου 1920 ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῶν καθηγητῶν τῆς Σχολῆς καὶ ἀπεφασίσθη νὰ σταλῇ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας πρὸς ἐγκρισιν), δὲν ἠδύνατο νὰ λυθῇ ἐκτὸς τῆς λύσεως τοῦ ὅλου προβλή-

1. α) Ὑπότροφοι Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου ἐξ Ἀντιοχείας: Τῇ 11.1.1920 ἀνεκινώθη εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἔγγραφον τοῦ Πανιερ. Μητροπολίτου Ἀθηνῶν παρακαλοῦντος νὰ γίνωσι δεκτοὶ ἐν τῇ Σχολῇ δύο κληρικοὶ τοῦ Θρόνου Ἀντιοχείας, οἱ ἱεροδιάκονοι Σέργιος καὶ Παῦλος, ἵνα σπουδάσωσι τὰ τε Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Θεολογίαν. Τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισε νὰ ζητηθῇ ἡ καταβολὴ τῶν τροφείων τούτων, ἤτοι δρχ. 800 δι' ἕκαστον.

β) 10.4.21: Τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισεν ὅπως οἱ Ἀντιοχεῖς διάκονοι Σ. Σεμνὸς καὶ Π. Χοῦρι ἀναγνωρισθῶσι ὡς ἐξωτερικοὶ μαθηταί.

γ) Τὸ Συμβούλιον δέχεται ὅπως ἐγγραφῶσιν ὡς ἐξωτερικοὶ μαθηταί τῆς Σχολῆς οἱ ἐξ Ἀντιοχείας μαθηταί Μιχαὴλ Χάτης καὶ Σάββας Σταυρίδης.

ματος τῆς μορφώσεως καὶ συντηρήσεως τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας, οὐδὲ μόνον ὡς πρόβλημα προτύπου τυχόν - καὶ ἦτο ἐν μεγάλῳ μέτρῳ - Ἐκκλ. Σχολῆς. Τοῦτο δὲ εἶναι φανερόν διότι εἶναι ἐσφαλμένον, ὅτι τάχα ἡ Ριζάρειος μόνη δύναται νὰ λύσῃ ἐξ ἐπόψεως σπουδῶν τὸ ζήτημα τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου, ἐξ ἐπόψεως μέσης Ἐκκλ. Παιδείας, διότι 1) τὸ πολὺ δύναται νὰ ἔχῃ δύο τμήματα εἰς ἐκάστην τάξιν ἐκ 40 μαθητῶν, οἱ ὅποιοι δὲν θὰ εἶναι ποτὲ 40, ὅταν θ' ἀποφοιτήσωσι καὶ μάλιστα ὅταν θὰ φθάσουν τὸ 30ὸν ἔτος, διὰ νὰ ἱερωθῶσι (ἴδε Παράρτημα Α'), ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔχει ἀνάγκην 250 ἱερέων ἐτησίως, ἐκτὸς τῶν εἰδικῶν στελεχῶν αὐτῆς καὶ 2) πρέπει νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σύστημα ἢ τὰ συστήματα αὐτῆς (Θεολογικὸν πτυχίον καὶ Ἱεροδιδασκαλεῖον), πλὴν βεβαίως τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὸ Ἀνωτ. Ἐκκλ. Φροντιστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ προϋποθέσεις ἡλικίας καὶ μορφώσεως εἶναι ἄλλαι. Τὸ Ἀνωτ. Φροντιστήριον¹ τῆς Ριζαρείου ἐπέτυχε νὰ δώσῃ ἱερεῖς πρὸς κάλυψιν ἐπείγουσῶν ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς συμβαίνει καὶ σήμερον, ἀλλὰ δὲν ἀποτελεῖ λύσιν τοῦ μεγάλου προβλήματος τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου πραγματικῆς, εὐρείας καὶ βαθείας, ἣν ἀπαιτοῦν οἱ καιροί.

§ 4. Ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς
κατὰ τὸ 1919 καὶ τὰ προβλήματα αὐτῆς (1924 - 1929).

α'. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (Ἱστορία τῆς Ριζαρείου, σελ. 247) εἰς τὴν τελευταίαν σελίδα τοῦ ἔργου του περὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Σχολῆς εἰς τὰς προσθήκας αὐτῆς προσθέτει τὰ ἑξῆς: «Καθόλου εἰπεῖν αἱ Ἱερατικαὶ Σχολαὶ τῆς Ὀρθόδοξου Ἀνατολῆς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ εἰδικοῦ αὐτῶν σκοποῦ, δι' οὗς λόγους καὶ ἡ Ριζάρειος Σχολή, διότι ἐκείνων τῶν Σχολῶν οἱ ἀπόφοιτοι μὴ χρησιμοποιοῦμενοι εὐθὺς ἀμέσως εἰς ἀνάλογόν τι ἔργον, σύμφωνα πρὸς τὴν ἱερατικὴν αὐτῶν μόρφωσιν, ἐπὶ διάφορα ἐτρέποντο ἔργα. Ἀντιθέτως οἱ ἐκ τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Χάλκης καὶ Σταυροῦ ἀποφοιτῶντες, ἦσαν τὸ πλεῖστον, χειροτονημένοι. Ἀλλὰ καὶ οἱ μὴ χειροτονημένοι ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς ἀναλόγους θέσεις, παρασκευα-

1. α) Τῇ 11ῃ Ἰανουαρίου 1920 ἤρξατο λειτουργοῦν εἰς τὰ οἰκήματα τῆς μονῆς Πετράχης Ἱερατικὸν Φροντιστήριον ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ριζαρείου Σχολῆς. Τὰ ἔξοδα τῆς λειτουργίας τούτου κατεβάλλοντο ὑπὸ τῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Κράτους. Ἐν αὐτῷ ἐξεπαιδεύοντο Δημοδιδάσκαλοι μέλλοντες νὰ ἱερωθῶσι.

β) Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 24.1.20 ὁ Διευθυντής, κατὰ σύστασιν τῆς Μητροπόλεως, προτείνει ὡς ἱερέα, καθηγητὴν καὶ ὑποδιευθυντὴν τοῦ Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου τὸν ἀρχιμανδρίτην Ἑμμ. Καρπάθιον, (μετὰ ταῦτα μητρ. Κῶ νῦν Μεσημβρίας). Τὸ Συμβούλιον ἀπεδέχθη.

γ) Εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς 6.4.20 ἀνεγνώσθη ἔκθεσις περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου καὶ ἀπεφασίσθη νὰ διαβιβασθῇ ἀντίγραφον ταύτης εἰς Ὑπουργεῖον καὶ Ἱερὰν Σύνοδον.

δ) Ἀνεκοινώθη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 5.6.20 ὅτι ἐξεδόθη τὸ Β.Δ. τοῦ διορισμοῦ τοῦ νέου Οἰκονόμου τῆς Σχολῆς ἀρχιμανδρίτου Ἑμμ. Καρπαθίου. Τὸ Συμβούλιον ἀνέθηκεν εἰς τοῦτον νὰ ἐκτελῇ καὶ χρέη ὑποδιευθυντοῦ τοῦ Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου.

ε) Κατ' Αὐγουστον 1920 ἀποχωρεῖ τῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἱερ. Φροντιστηρίου ὁ Ἑμμ. Καρπάθιος.

στ) 19.9.20: Ὁ κ. Διευθυντής ἀνακοινεῖ ὅτι τὰ μαθήματα τοῦ Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου ἐπερατώθησαν καὶ διὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, οἱ δὲ μαθηταὶ ἀπελύθησαν.

ζόμενοι εἰς τὸν κλῆρον. Τούτου ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ εἰδικοῦ αὐτῶν σκοποῦ ἐπέτυχον αἱ Θεολογικαὶ Σχολαί, οὐχὶ ὅμως καὶ αἱ ἱερατικά. Ἀλλ' ὡς καὶ ἡ Ριζάρειος Σχολὴ γενικῶς παρέσχον καὶ αὐταὶ μεγάλην ὠφέλειαν» (θα ἴδωμεν τὴν κριτικὴν τοῦ Λ. Φιλιππίδου ἐν τέλει τοῦ παρόντος.)

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς εὐρίσκονται καὶ ὅσα ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος λέγει ἀπὸ τῆς σελίδος 186 εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς ἀναδιοργάνωσεως τῆς Σχολῆς, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν ἀντίληψίν του καὶ ἐπέτυχε, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχη καὶ τοῦ εἰδικοῦ αὐτῆς σκοποῦ. Ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος ἐφρόνει, ὅτι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ εἰδικοῦ σκοποῦ τῆς Σχολῆς καὶ ἀναδιοργάνωσεως αὐτῆς δὲν ἤρκει μόνον ἡ διὰ τοῦ προγράμματος τούτου (δημοσιευομένου εἰς τὴν προηγουμένην σελίδα, 185) ἐπιμελελημένη ἐκπαίδευσις τῶν μαθητῶν καὶ ἡ ἠθικὴ αὐτῶν μόρφωσις. Ὑφίστατο τὸ πρόβλημα τῶν ἐκ τῆς Σχολῆς ἀποφοιτῶντων, περὶ τῆς χρησιμοποιοῦσας αὐτῶν μέχρι τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας, ὅπερ πολ- λάκις, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν, ἀπησχόλησεν αὐτήν. «Ὅθεν» προσ- θέτει «ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1911-1912¹ δραστήριαι ἤρξαντο ἐνέργειαι πρὸς ἐ- πίλυσιν τοῦ μεγάλου τῆς Σχολῆς προβλήματος. Καὶ ἀνέ- κοπτε μὲν τὴν πρόοδον τῶν προσπαθειῶν ἐκείνων ἡ ἀπὸ τοῦ 1912 ἀρξαμένη, ἕνεκα τῶν πολέμων καὶ ἐξακολουθοῦσα ἕκτοτε κατὰστασις², αἱ μεγάλαι ἐξ αὐτῆς προκύψα-σαι δυσχέρειαι, ἡ διαρκὴς σχεδὸν στρατιωτικὴ ἐπίταξις τοῦ σχολικοῦ κτιρίου κατὰ τὰς γενικὰς ἐπιστρατεύσεις (πρβλ. λεπτομερείας αὐτόθι σελ. 186, ὑπόσημ. 2. Εἰς τὴν ὑπόσημ. 1 λογοδοσιῶν δημοσίευσις), ἀλλὰ προσθέτει ὅτι «ἐπεδιώχθη ἐπιμόνως ἡ ριζικὴ ἀναδιοργάνωσις τῆς Σχολῆς, διὰ νομοθετικῆς τῆς Κυβερνήσεως μερίμνης» ἡνῶναι δὲ ὡς λύσιν τοῦ προβλήματος τὴν διὰ νόμου «ἐξασφάλισιν τῶν ἐκ τῆς Σχολῆς ἀποφοιτῶντων τροφίμων αὐτῆς μέχρι τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας αὐτῶν». Φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐκθέτει ἐνταῦθα καὶ τὸ ζήτημα τῆς μερίμνης περὶ τοῦ κλήρου, ἡ ὁποία θα ἔδει νὰ ἐκδηλωθῇ διὰ νομοθετικῆς ἀποφάσεως τῆς Κυβερνήσεως «ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία, κατὰ νόμον, δὲν ἠδύνατο περὶ αὐτοῦ νὰ μεριμνήσῃ. Εὐτυχῶς, προσθέτει, ἡ ἀναίμακτος Ἐπανάστασις τοῦ 1909 ἐν τῇ γενικῇ βελτιώσει τῆς πολιτικακῆς κα- ταστάσεως συμπεριέλαβε καὶ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀνόρθωσιν. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐκ τούτου παραχθείσης κινήσεως ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς αὐτοκε- φάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σοβαρὰ νομοθετικὴ τῆς Πολιτείας μέριμνα περὶ τοῦ κλήρου, διότι τὸ 1901 καὶ τὸ 1910 ἐψηφίσθησαν ὑπὸ τῆς Βουλῆς οἱ δύο σπου- δαῖοι νόμοι: Περὶ Γενικοῦ Ἐκκλ. Ταμείου (Ἱερὸς Σύνδεσμος Ε 1909, ἀριθ. 108) καὶ περὶ Ἑνοριακῶν ναῶν καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν, περὶ προσόντων τῶν ἐφημερίων καὶ τῆς μισθοδοσίας αὐτῶν (Ἱερὸς Σύνδεσμος ΣΤ' 1910, ἀριθ. 113), οἵτινες ἐ- δικαίωσαν τοὺς μακροὺς ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἀγῶνας τῆς Ριζα- ρείου Σχολῆς ὑπὲρ τοῦ κλήρου».

1. Ἀναφέρεται εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο προφανῶς εἰς τὸ ἔτος καθ' ὃ ἐκλήθη νὰ ἀναλάβῃ, ἐξ Ἀ- λεξανδρείας προσκληθεὶς, τὴν Διεύθυνσιν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

2. Ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τὰ ἔτη καθ' ἃ ἔγραφε καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ ὡς ἄνω ἔργον, ἤτοι 1918-1919, ὅτε λήξαντος τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου ἤρξατο ἡ μεγάλη προσπάθεια ἐπουλώσε- ως τῶν πληγῶν τῆς Πατρίδος τῶν ἐκ τοῦ πολέμου προεληθουσῶν καὶ καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἑλλάς ἀπεβιβάζετο εἰς Μ. Ἀσίαν (Μάιος 1919)

Ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος ἐφρόνει τότε, ὅτι ἐδίδετο λύσις ἱκανοποιητική, διότι «διὰ τῶν νόμων τούτων ἐφημέριοι ἐν ταῖς πόλεσι ἠδύναντο νὰ διορισθῶσιν οἱ ἀπόφοιτοι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, τῶν Γυμνασίων καὶ τῶν Διδασκαλείων, μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τῶν ναῶν καὶ ὑπὸ τοῦ Γεν. Ἐκκλ. Ταμείου, ἐὰν (ἡ ὑπογράμμισις ἡμετέρα) μετὰ τὴν πλήρωσιν τῶν ἄλλων τῆς Ἐκκλησίας ἀναγκῶν ὑπολειφθῶσιν ἐπαρκῆ περισσεύματα». Τοὺς νόμους ἐθεώρει ἀσφαλῆ βάσιν «διὰ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος», ἀλλὰ ἡ ὑπόμνησις, ἣν ἔκαμνε πρὸς τὴν Πολιτείαν ἡ Ριζαρείου Σχολή, δὲν ἔπαυε νὰ ὑπάρχῃ, διότι θὰ ἔδει νὰ γίνῃ εἰδικὸς νόμος διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ εἰδικοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Ἡ λύσις, λοιπόν, τὴν ὅποιαν προέτεινε ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος, διὰ τὴν μὴ ἀπομάκρυνσιν, ἀπὸ τε τῶν σπουδῶν καὶ τοῦ ἔργου γενικῶς, δι' ὅπερ προωρίζοντο οἱ πτυχιούχοι τῆς Ριζαρείου, ἦτο ἡ τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου. Οὕτως οἱ πτυχιούχοι τῆς Σχολῆς, ἐξερχόμενοι περίπου εἰς τὸ 19ον ἔτος τῆς ἡλικίας, θὰ ἔδει νὰ ἀσκήσωσι τὸ ἔργον τοῦ δημοδιδασκάλου μέχρι τοῦ 30οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας, ὅτε κατὰ τοὺς Ἱερὺς Κανόνας θὰ ἠδύναντο νὰ ἱερωθῶσι. Τῆς λύσεως γενομένης δεκτῆς ὑπὸ τῶν καθηγητῶν καὶ τοῦ Συμβουλίου τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης Ριζάρη, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας Ἀλεξάνδρῃ καὶ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου (σελ. 188-9) ἤρξαντο αἱ σχετικαὶ ἐνέργειαι. Εὐτυχῶς ἡ εὐχὴ τῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Διευθυντοῦ αὐτῆς «ἐμελλε νὰ ἐκπληρωθῇ» κατὰ τὴν ἐβδομηκονταπενταετηρίδα (1919). Πρῶτερον ὅμως ἡ Μεγάλῃ Νομοπαρασκευαστικῇ Ἐπιτροπῇ τοῦ 1914 εἶχε προτείνει θτάξιον Ἱερατικὴν Σχολήν, ὁ ὕπουργός τῆς Παιδείας Δημ. Αἰγινίτης (τῆς Κυβερνήσεως Ζαῖμη τῷ 1916) παρεσκεύασεν ἀναγκαστικὸν νομοθέτημα, ὅπερ προὐκάλεσε φόβον, ὅτι θὰ ἐμείνῃ τὴν Θεολ. Σχολήν Ἀθηνῶν, διότι καθηργοῦντο αἱ δύο κατώτεραι τάξεις καὶ προσετίθεντο δύο ἀνώτεραι, τῶν ἀποφοίτων τῆς Ριζαρείου ἀναγνωρίζομένων ὡς Ἑλληνοδιδασκάλων (ἐλειτουργοῦν τότε τὰ περιώνυμα Ἑλληνικά Σχολεῖα¹, ἅτινα τριτάξια ὄντα ἐμόρφουν τοὺς ἀπολυτηριούχους τοῦ 4ταξίου δημ. Σχολείου. Ἀντὶ τούτων ἐδημοσιεύθησαν τὴν 9 Ἰουνίου 1917 δύο Βασ. Διατάγμ. (βασιλεύοντος τοῦ Ἀλεξάνδρου) «περὶ Ὁργανώσεως τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ ἀναδιοργανώσεως τῆς Ριζαρείου Σχολῆς», ὧν τὸ δεύτερον ἦτο τὸ πρὸ τριετίας ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς ὑποβληθὲν τῇ Κυβερνήσει ὡς Ὁργανισμός, εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ὁποίου ἰδίως εἰργάσθη ὁ ἐκ τῶν Συμβούλων τῆς Σχολῆς Δ. Βακάλογλου, ἐδημοσιεύθη δὲ μετὰ τροποποιήσεων, ὑπαγορευθεῖσάν ὑπὸ τοῦ νέου τύπου, ὃν ἔδει νὰ προσλάβῃ ἡ Σχολή, ἀναδιοργανουμένη, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῶν παιδαγωγικῶν μαθημάτων καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν προσόντων τῶν ἀποφοίτων τῆς Σχολῆς ὡς δημοδιδασκάλων. Ὁ ὁργανισμὸς ὅμως οὗτος προελάμβανε τὸν νόμον, ἀντὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι κῦρος αἱ διατάξεις αὐτοῦ. Ἀλλ' εὐτυχῶς μετὰ μικρὸν ὁ νέος ὕπουργός Δ. Δίγκας, υἱοθετήσας τὰς ὑποβληθείσας αὐτῷ προτάσεις, κατὰ τὰς γνωστὰς ἥδη γνώμας τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως Ἐλευθερίου Βενιζέλου, παρεσκεύασε νόμον «ὃν κατ' οὐσίαν συνέταξεν

1. Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ περὶ Παιδείας. Τεῦχος ἰδιαιτέρον ὡς ἐκδοσις τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Παράρτημα τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος. Κοσμητεία Γερ. Ι. Κονιδάρη.

ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος καὶ ὁ νέος τμηματάρχης (οὗτος ὁ βαθμὸς ἦτο τότε ὁ ἀνώτατος, ὃν ἐλάμβανεν ὁ προϊστάμενος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων τοῦ Ὑπουργείου) κ. Ἀμίλκας Σ. Ἀλιβιζᾶτος, εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ ὁποίου ὠφείλετο ἐν πολλοῖς ἡ νέα ἐκκλ. πολιτικὴ, ἡ ἀρξάμενη διὰ τῆς Μεγάλῃς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1914¹. Ὁ σχετικὸς νόμος τῆς Βουλῆς, ὑπ' ἀριθμ. 1432 «περὶ Ὁργανισμοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς» περιελάμβανε καὶ τὰ τῆς ιδρύσεως Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου, ἐδημοσιεύθη δὲ τὴν 26ην Ἀπριλίου 1918. Συνεμορφοῦτο δὲ ὁ νόμος πρὸς τὴν διαθήκην τοῦ Ριζάρη περὶ 5ετοῦς φοιτήσεως καὶ ἐνίσχυε τὸν ἱερατικὸν τῆς Σχολῆς χαρακτῆρα (δολόκληρος ὁ νόμος εὑρεται εἰς τὰς σελίδας 198-200 τῆς Ἱστορίας τῆς Ριζαρείου τοῦ Χρυσ. Ποπαδοπούλου), ἐ λ υ ε δ ἔ, κ α τ ἄ τ ὸ ν Χ ρ υ σ . Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο ν, τ ὸ ζήτημα τῆς Σχολῆς, διὰ τοῦ διορισμοῦ τῶν ἀποφοίτων ὡς δημοδιδασκάλων. Διηρεῖτο δὲ ἡ 5η τάξις, κατ' οὐσίαν Πανεπιστημιακὴ (ἐπρόκειτο περὶ προσθήκης εἰς τὴν συνολικὴν 11ετῇ φοίτησιν² τῶν Ἑλληνοπαίδων ἐνὸς εἰσέτι ἔτους), εἰς δύο: Τὸ Παιδαγωγικόν, δι' οὗ οἱ πτυχιούχοι τῆς Ριζαρείου θὰ καθίσταντο δημοδιδάσκαλοι καὶ τὸ Θεολογικόν, τὸ ὁποῖον θὰ παρεῖχε τὸ δικαίωμα ἐγγραφῆς εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῶν Πανεπιστημίων, εἰς ἣν καὶ μόνον ἠδύναντο νὰ φοιτήσωσιν οἱ πτυχιούχοι τῆς Ριζαρείου Σχολῆς. Ἐθεωρεῖτο παρασκευαστικὸν διὰ τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν καὶ ἦτο πράγματι τοιοῦτον. Ἡ παιδαγωγικὴ θὰ ἐδιδάσκετο εἰς τὸ Μαράσλειον Διδασκαλεῖον.

Ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος ἤλπιζεν, ὅτι οἱ παραμένοντες δημοδιδάσκαλοι Ριζαρεῖται θὰ χειροτονοῦντο κατὰ τὸ 30ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των, ὅτε θὰ ἠδύναντο νὰ παραμείνουν καὶ δημοδιδάσκαλοι! Διὰ τοὺς μὴ χειροτονουμένους, ἔγραφε τότε, ὅτι θ' ἀπέβαλλον πάντα τὰ ἐκ τῆς Σχολῆς προσόντα καὶ δικαιώματα, οὕτω δὲ τὸ μὲν διὰ τὸ Π/μιον δίπλωμα θὰ ἰσχύη μόνον διὰ τὴν Θεολογικὴν Σχολήν, τὸ δὲ ἱερατικὸν ἅμα καὶ διδασκαλικὸν δίπλωμα διὰ τοὺς μὴ χειροτονουμένους θὰ ἰσχύη μόνον ἐπὶ μίαν δεκαπενταετίαν καὶ ἐπομένως εἰς τὴν Σχολήν θὰ φοιτῶσι μόνον οἱ προτιθέμενοι νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὸν εἰδικὸν σκοπὸν τῆς Σχολῆς! Οὐ μόνον δὲ διὰ τοῦ περὶ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς νόμου, ἀλλὰ καὶ δι' ἑτέρου νόμου τροποποιούντος τὸν περὶ ἐνοριακοῦ κλήρου (Ἐφημ. Κυβερν. Α'. ἀριθ. 115 τῆς 26ης Μαΐου 1918) οἱ ἐκ τῆς Ριζαρείου κληρικοὶ ἀπέκτων «ἐξαιρετικὰ δικαιώματα». Ἐπὶ πλέον ἰδρύετο παρὰ τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ Ἱερατικὸν Φροντιστήριον, διὰ τοὺς πτυχιούχους τῶν Γυμνασίων καὶ

1. Πρβλ. Γ. Ι. Κονιδάρι: Ὁ θεσμὸς καὶ ὁ καταρτισμὸς τῆς Συνόδου ἐν τῇ Αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, Ἱεροσόλυμα 1929 (ἀνάτυπον ἀπὸ Ν. Σιών). Χρυσ. Παπαδοπούδου: Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀνατύπωσις καὶ ἐπέκτασις τοῦ ἄρθρου Ἑλλήν. Ἐκκλησία τῆς Μ. Ἑλλήν. Ἐγκυκλοπ., τόμος 10ος. Νέα ἔκδοσις τοῦ ἐν λόγῳ ἄρθρου εἰς τὸν αὐτὸν τόμον τῆς 2ας ἐκδόσεως. Γ. Κονιδάρι: Ἐπίτομος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1938, σελ. Τοῦ αὐτοῦ: Ἀμ. Σ. Ἀλιβιζᾶτος, ἐν τόμῳ Πανηγυρικῷ 1958 (καὶ ἀνάτυπον) Γ. Κονιδάρι: Ἀμ. Ἀλιβιζᾶτος 1958.

2. Κατὰ τὰ κρατοῦντα τότε ἐν τῇ Παλ. Ἑλλάδι καὶ διατηρηθέντα μέχρι τοῦ 1929, ὁ ἐξαετῆς καὶς ὠφεῖλε νὰ φοιτήσῃ εἰς τὸ 4ετὲς δημοτικὸν Σχολεῖον, εἴτα, ἐὰν ᾔθελεν, εἰς τὸ 3ετὲς Ἑλληνικὸν Σχολεῖον (ὄντως ἰδιάζον Ἑλληνικὸν Σχολεῖον) καὶ εἴτα, ὡσαύτως ἐὰν ᾔθελε, καὶ εἶχε τὰ μέσα θὰ ἐφοῖτα εἰς τὸ 4ετὲς Γυμνάσιον. Σύνολον ἐτῶν σπουδῶν 11. Ἡ Ριζαρείος ὅμως ἀπέκτα 12ον ἔτος σπουδῶν διὰ τοὺς μαθητάς της.

Διδασκαλείων, τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἱερωθῶσι, ἀπηγορεύθη δὲ ἡ χειροτονία μὴ ἀποφοίτων τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, τῆς Ριζαρείου καὶ τοῦ Φροντιστηρίου (σελ. 201 ἐξ.), ἢ ἰσοβαθμίων Σχολῶν διὰ τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία».

Εἶναι ἀληθῶς περίεργον, ὅτι δὲν ἀντελαμβάνοντο ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία, ὅτι ἡ θεωρητικὴ αὕτη κατασκευὴ δὲν ἦτο δυνατόν, ὥς θὰ ἴδωμεν, νὰ ἀποτελέσῃ οὔτε τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς οὔτε καὶ τοῦ μεγάλου προβλήματος τῆς ἀποκτήσεως κλήρου μεμορφωμένου καὶ εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶχε τότε ἀνάγκην 200 ἱερέων ἐτησίως, (νῦν δὲ 250) καὶ δὴ καὶ μεγαλυτέρας καὶ καλυτέρας μορφώσεως ἐκείνης τῆς Ριζαρείου. Ἡ δημιουργία τοῦ Ἐκκλ. Φροντιστηρίου ἀπετέλει καὶ ἀποτελεῖ λύσιν ὅλως προσωρινήν. Ἀλλ' ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ λεχθῇ, ὅτι κατ' οὐσίαν ἀνενεώθησαν αἱ προσπάθειαι, μετὰ τὸν δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον, ὥς θὰ ἴδωμεν, διότι ἡ λύσις τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου ἀποτελεῖ ὑπὸ ὀρίσμενās προϋποθέσεις μίαν τῶν παραλλήλων λύσεων, αἵτινες πρέπει νὰ ἐξευρεθοῦν, τοῦ πολυκρότου καὶ διδύμου προβλήματος, ὅπερ μένει κατ' οὐσίαν εἰσέτι ἄλυτον, τῆς μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο (ὅπερ θὰ ἐξετάσωμεν περαιτέρω) προσθέτομεν καὶ τὸ τῆς μορφώσεως εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἔνεκα τούτου δέ, ὅτε τὸ πρῶτον ὀρίσθημεν τὴν 13ην Δ/βρίου 1963 (ὑπογραφέντος τοῦ σχετικοῦ σχεδίου Β. Διατάγματος ὑπὸ τε τοῦ τότε Πρωθυπουργοῦ Γ. Παπανδρέου καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Κ. Μητσοτάκη 23-27 Δ/βρίου 1963) καὶ εἶτα τὴν 18ην Φεβρουαρίου 1964 καὶ προσφάτως τὴν 20ὴν Ἀπριλίου 1967 Γεν. Διευθυντῆς Ὁρησκευμάτων, τὰ σχετ. σχέδια, ἅτινα ἡτοίμαζον ἐπὶ νέων βάσεων, ἐδίδον λύσεις εἰς τὸ πολύκροτον πρόβλημα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Περὶ μορφώσεως τοῦ Κλήρου καὶ εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Ἐτερον νομοθέτημα θὰ περιελάμβανε τὸν νέον περὶ ἐνοριῶν νόμον μετὰ τῆς λύσεως τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τοῦ διδύμου προβλήματος, ἥτοι τῆς ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ περὶ αὐτῶν θὰ παραστῇ ἀνάγκη νὰ ὁμιλήσωμεν κάπως ἐκτενέστερον εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν.

Διηγηθεὶς ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς καὶ τὰ κατὰ τὰς λαμπρὰς ἐορτὰς ἐπὶ τῇ ἐβδομηκονταπενταετηρίδι τῆς Σχολῆς, παρετῆρει τὰ ἐξῆς: «Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πορεία τῆς Σχολῆς καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἱστορίας αὐτῆς περίοδον, ἣτις, ἀρξαμένη ἀπὸ μελετῶν πρὸς ἀναδιοργάνωσιν, σύμφωνον πρὸς τὴν ἱεράν καὶ μεγάλην τῆς Σχολῆς ἀποστολήν, ἔφθασεν εἰς τὸν νέον τύπον. Ἀνασκοποῦντες δὲ γενικῶς τὸ ἔργον αὐτῆς, παρατηροῦμεν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πορισμάτων τῆς ἱστορίας τῆς Σχολῆς, ὅτι οὐδαμῶς δύναται τοῦτο ὀρθῶς νὰ κριθῇ ἀσχέτως πρὸς τὴν κατὰ τὴν διαρρέουσαν ἐβδομηκονταπενταετηρίδα κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Κράτους, τοῦ μικροῦ Κράτους, ὅπερ δὲν εἶδε κατ' αὐτὴν μίαν ἡμέραν ἡσυχον, ἀδιαλείπτως διεξάγον τὸν ἡράκλειον ἀγῶνα τῆς θείας συνάρσει συντελουμένης νῦν ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ποσάκις δὲν ἀνεστάτωσαν αὐτὸ καὶ δὲν συνεχλόνισαν, κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων, δειναὶ ἐσωτερικαὶ διενέξεις ἀντιθέτων πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν μερίδων,

τῆς ἀδιοργανώτου ἔτι ἐλληνικῆς κοινωνίας, ἐξεγέρσεις, ἐλπίδες, ἀπογοητεύσεις! Ἐν τὸς τῶν στενῶν αὐτοῦ ὁρίων ἐκινεῖτο ἀσφυκτικῶς ἡ μεγάλη ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καταπνίγουσα πολλάκις πᾶσαν ἄλλην ἰδέαν καὶ ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς, μὴ συνδεομένην ἀμέσως καὶ πρακτικῶς πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τῆς μεγάλης ταύτης ἰδέας. Δυστυχῶς δὲ τὰ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐρρυθμίσθησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε αὕτη οὐδὲ περὶ τοῦ κλήρου ἡδύνατο νὰ μεριμνήσῃ ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας. Πᾶσα περὶ τούτου πρόνοια, κατὰ τοὺς διέποντας τὴν Ἐκκλησίαν πολιτικούς νόμους, ἐξηρτήθη παρὰ τῆς Πολιτείας, τῆς διηνεκῶς συνταρασσομένης ἐξ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν γεγονότων. Ἐντεῦθεν ἡ ἵδρυσις τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἔδωκε μὲν τὸ σύνθημα σοβαρᾶς σκέψεως περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κλήρου, ἰδρύθησαν μάλιστα καὶ ἑτεραι Ἱερατικαὶ Σχολαί, ἀλλ' ὁ βίος αὐτῶν βραχύτατος ὑπῆρξεν. Αἱ ραγδαίως μὲν διαδεχόμεναι ἀλλήλας Κυβερνήσεις, ἐν μέσῳ ἀνωμαλιώτατου πολιτικοῦ βίου, καὶ ὀξυτάτης ἐσωτερικῆς κρίσεως, οὐδαμῶς ἡδύναντο σοβαρῶς νὰ μεριμνήσωσι περὶ τοῦ Κλήρου, μάταιαι δ' ἀπέβαινον αἱ θερμαὶ ἐπικλήσεις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, αἱ σύντονοι ἐνέργειαι ὑπὲρ τοῦ καθορισμοῦ προσόντων τοῦ Κλήρου, κατὰ τὴν ἔφασιν τοῦ Γεωργίου Ριζάρη, καὶ τῆς ἀξιοπρεποῦς οἰκονομικῆς ἐξασφαλίσεως πάντων τῶν μεμορφωμένων κληρικῶν. Ὅπως ἔχωμεν ἐν Ἑλλάδι Κλῆρον μεμορφωμένον δὲν ἵκει νὰ λειτουργῇ καλῶς ἡ Σχολή, διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξέρχωνται ἐξ αὐτῆς ἑτοιμοὶ ἱερεῖς. Ἐδεῖ οἱ ἐξ αὐτῆς ἀποφοιτῶντες καὶ ἱερατικῶς κατηρτισμένοι μαθηταὶ νὰ χρησιμοποιῶνται ἀμέσως ὑπὸ τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας αὐτῶν, διότι μὴ χρησιμοποιούμενοι ἐπὶ ἄλλα ἐτρέποντο ἔργα. Ἀλλ' ἐπὶ πλέον ἔδει νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ἀξιοπρεπὴς τοῦ Κλήρου συντήρησις, ἵνα προσέρχωνται εἰς τὰς τάξεις αὐτοῦ ἄνδρες μεμορφωμένοι.

Ταῦτα ἐζήτει ἡ Σχολή παρὰ τῶν ἐκάστοτε Κυβερνήσεων ἀλλὰ δυστυχῶς αὗται μὴ παραμένουσai ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ μὴ ἐκτιμῶσαι προσηκόντως τὴν μεγίστην σημασίαν τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου, ἐπὶ μακρὰ ἔτη οὐδὲν ἐπραξαν. Ὅ,τι δὲ κατωρθώθη ὑπὲρ αὐτοῦ ὀφείλεται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν Σχολήν, ἥτις, ἰσχυρὸν ἀποτελοῦσα πνευματικὸν ὄργανισμὸν διὰ τῆς διαθήκης τοῦ Ριζάρη, ὑπὸ δυσμενεστάτας διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Κλῆρον ἐν Ἑλλάδι συνθήκας, κατῴρθου νὰ συνεχίσῃ τὸ εὐεργετικώτατον αὐτῆς ἔργον. Ἐδέησε δὲ νὰ διεξαγάγῃ ἀγῶνας καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς κατὰ τῶν ἐκάστοτε παρουσιαζομένων ἐπεμβάσεων τῶν Κυβερνήσεων, διότι ἄλλως θὰ ὑφίστατο τὴν τύχην τῶν πολλῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν, αἵτινες οὔτε ἐν Ἑλλάδι οὔτε ἔξω αὐτῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡδυνήθησαν, δυστυχῶς, νὰ εὐδοκιμήσωσι. Μεγάλην καὶ ἀληθῶς ἀνεκτίμητον πρὸς τὴν Σχολήν ὑπηρεσίαν προσήνεγκαν ἐν τούτῳ οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς Ριζαρείου Διαθήκης, δι' ὧν ὁ ἱδρυτὴς συνέδεσε τὴν Σχολήν καὶ πρὸς τὸν ἐλεύθερον καὶ πρὸς τὸν ἀλύτρωτον Ἑλληνισμόν, ὀρίσας ἐκτελεστάς τῆς Διαθήκης οὐ μόνον ἐκ Ζαγορίου καὶ ἐξ Ἡπείρου ἀλλὰ καὶ ἐκ Κρήτης καὶ ἐκ Χίου καὶ ἐκ Μυτιλήνης καὶ ἐκ Θεσσαλίας καὶ ἐκ Σμύρνης, τῆς Σμύρνης, ἐπὶ τῆς ὁποίας κυματίζει νῦν (1919) ἡ ἐλληνικὴ σημαία. Οὐ μόνον δὲ συνέδεσεν ὁ Ριζάρης τὴν Σχολήν μετὰ πασῶν σχεδὸν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ἀλλὰ καὶ ὀρίσας ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ὅπως ἡ Σχολή δέχεται κληροδοτήματα καὶ δωρεὰς διηύρυνε τὸ στάδιον

τῆς εὐεργετικῶς ὑπὲρ ὅλου τοῦ Ἔθνους δράσεως τῆς Σχολῆς. Ὁ Ριζάρης ὥρισε μόνον εἴκοσιν ὑποτρόφους, συντηρουμένους ἐκ τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τῶν διαφόρων δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποτρόφων ὑπερετριπλασιάσθη.

Ἡ περιουσία, ἣν κατέλιπεν ὁ Ριζάρης, μόλις ἀνῆρχετο εἰς 900.000 δραχμῶν, ἀλλὰ σήμερον, μετὰ τὰς δαπάνας τοσούτων ἐτῶν, τὸ μὲν διὰ τῆς ὑπερτιμῆσεως τῶν κτημάτων καὶ τῆς προσθήκης σημαντικῶν ποσῶν ἐκ δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων, τὸ δὲ διὰ τῆς τιμίας αὐτῆς διαχειρίσεως καὶ τῶν ἀόκνων προσπαθειῶν τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης, ἀνέρχεται εἰς ἕξ περίπου ἑκατομμύρια (1919). Οὐ μόνον ἡ διοικητικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκονομικὴ τῆς Σχολῆς ἀνεξαρτησία προσέδωκαν εἰς αὐτὴν τὴν δύναμιν, τοὺς τρόπους καὶ τὰ μέσα ν' ἀντεπεξέλθῃ μὲν κατὰ τῶν ἀντιζῶων περιστάσεων, νὰ λειτουργήσῃ δ' ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη καὶ λαμπροὺς ν' ἀποδώσῃ καρπούς. Ὁ ἐσωτερικὸς βίος τῆς Σχολῆς δὲν ὑπῆρξε πάντοτε ὁμαλός, ὥς δὲν ὑπῆρξε τοιοῦτος οὐδενὸς παρομοίου ιδρύματος, ἔχοντος οἰκοτρόφους μαθητὰς καὶ παρ' ἡμῖν καὶ παρὰ τοῖς ξένοις, ἀλλὰ, πρὸ παντός, ἡ Σχολὴ ὑπῆρξεν ἀτυχῆς ὥς πρὸς τοὺς Διευθυντάς. Διότι κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ Κυβέρνησις, μὴ ἀναγνωρίσασα ὡς Διευθυντὴν τὸν Μισαήλ Ἀποστολίδην, τὸν ἐκτάκτους ὅλως ὑπηρεσίας παρασχόντα εἰς τὴν Σχολήν, ἐζήτει νὰ ἐπιβάλλῃ ἰδίους Διευθυντάς, ἀλλὰ τοιοῦτοι δὲν εὐρίσκοντο, μὴ ὑπαρχόντων τότε ἱκανῶν μεμορφωμένων κληρικῶν. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς Σχολῆς εἰς καὶ μόνος Διευθυντὴς κληρικὸς ἐπὶ ἱκανὰ ἐχρημάτισεν ἔτη, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίοδον, πρὸ τοῦ σημειοῦντος τὰς γραμμάς ταύτας, εἰς καὶ μόνος ὡσαύτως κληρικὸς Διευθυντὴς προέστη αὐτῆς ἐπὶ ἱκανόν. Στερουμένη δὲ Διευθυντοῦ κληρικοῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, διηυθύνετο, ἰδίως κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, ὑπὸ τῶν Οἰκονόμων τῆς Σχολῆς, μὴ ἐχόντων τὸ προσῆκον κύρος καὶ τὴν ἱκανότητα διὰ τοιοῦτον ἔργον. Ἡ κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τῆς Σχολῆς, κατὰ τὰ ἔτη 1883-1893, ἀπόπειρα ἀναπληρώσεως τοῦ ἐλλείποντος καταλλήλου κληρικοῦ διὰ λαϊκοῦ Διευθυντοῦ ἐβλάψεν ὁμολογουμένως καιριώτατα τὴν Σχολήν. Ἀλλ' αἱ ἀνωμαλίαι ἐκεῖναι οὐδαμῶς ἀνέκοπτον τὴν πνευματικὴν πρόοδον καὶ τὴν ὅλως ἐξαιρετικὴν εὐδοκίμησιν αὐτῆς, εἰς τοῦτο δὲ τὰ μάλιστα συνετέλει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Σχολὴ ἠτύχει πάντοτε νὰ ἔχῃ ἐκλεκτοὺς Καθηγητάς, οἵτινες ἐπὶ μακρὰ μὲν ἔτη ἰσοβίως ἐργαζόμενοι ἐν τῇ Σχολῇ, ὀλίγους δ' ἔχοντας μαθητὰς, ἀρίστα αὐτοὺς κατῆρτιζον. Τούτου ἕνεκα ἡ Σχολὴ ἦτο ἀνεγνωρισμένη πάντοτε ὡς τὸ ἀρίστα τῶν ἐν Ἑλλάδι λειτουργούντων Ἐκπαιδευτηρίων, ἀγλαοὺς ἀποδίδον καρπούς.

Ὁ διεξερχόμενος τὴν ἱστορίαν ταύτην τῆς Σχολῆς παρατηρεῖ, ὅτι τὸ ἀνέκαθεν ἀπασχολῆσαν αὐτὴν ζήτημα ὑπῆρξεν ἡ ἐπίτευξις τοῦ εἰδικοῦ αὐτῆς σκοποῦ, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν τροφίμων τῆς Σχολῆς ὑπὲρ τοῦ Κλήρου». Ταῦτα περιέχουσι πολλὰς ἀληθείας ἀλλὰ δὲν ὠδήγουν εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, ὥς διὰ βραχέων ἐσημειώσαμεν εὐθὺς ἀνωτέρω.

Ἀποδίδων τὴν μὴ ἐπίτευξιν τοῦ εἰδικοῦ σκοποῦ τῆς Σχολῆς εἰς τὴν «ἀμεριμνησίαν περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδίᾳ περὶ τοῦ κλήρου» (σελ. 218) καὶ τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ζῶσαν ὑπὸ πολιτειοκρατικὸν καθεστῶς μὴ ἐπιτρέπον αὐτῇ «οὐδὲ τὴν περὶ μορφώσεως τοῦ κλήρου πρωτοβουλίαν» (σελ. 219)¹, ἤλπιζε,

1. Διὰ τὸν Γερμανὸν Καλλιγᾶν, Μητροπολίτην Ἀθηνῶν, λέγει τὰ ἐξῆς: «Ἀλλ' ἔρκει ἡ Κυβερνητικὴ ἀδιαφορία ν' ἀνατρέπῃ ἀρίστas μελέτας περὶ ἀναδιοργανώσεως καὶ λαμπρὰ σχέδια, νὰ

ὅτι ἡ νέα λύσις, ἀποτελοῦσα «τὸ εὐχάριστον ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν τῆς Σχολῆς, ἐπετεύχθη ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεγάλων ἐθνικῶν γεγονότων, καθ' ἃ καὶ ἡ ἐβδομηκοστὴ πέμπτη ἀμφιετηρὶς τῆς Σχολῆς συνέπεσε, προκαλέσασα ζωντὰς πρὸς αὐτὴν ἐκδηλώσεις συμπαθείας. Ἀλλὰ τοιούτων συμπαθειῶν πάντοτε ἤξιοιτο ἡ Σχολή, περιβαλλομένη δι' ἠθικοῦ μεγαλείου, ὅπερ ἀμείωτον παρέμεινε καθ' ὅλην τὴν σταδιοδρομίαν αὐτῆς, παρὰ τὰς ἀντιξόους περιστάσεις, ἅς, κατ' αὐτὴν, συνήντησε καὶ τὰς δυσχερείας, εἰς ἃς προσέκρουσε».

Μὲ τοὺς λόγους τούτους τοῦ διασημοτέρου διευθυντοῦ τῶν 125 ἐτῶν, τοῦ ἀνωμάλου καὶ ἀτυχῶς οὐχὶ πάντοτε συνεχοῦς βίου τῆς Σχολῆς, θέλω νὰ κλείσω τοῦτο τὸ σημεῖον τῆς διηγήσεως, ἡ ὁποία φθάνει εἰς τὸ ἔτος 1919, καθ' ὃ τὴν ἱστορικὴν 16ην Μαΐου ἐπανηγύρισεν ἡ Σχολὴ μεγαλοπρεπῶς τὴν 75ην ἀμφιετηρίδα αὐτῆς. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἤρχισε λειτουργοῦν τὸ Ἀνωτ. Ἐκκλ. Φροντιστήριον, εἰς ὅπερ ἐφοίτησαν ἱκανοὶ δημοδιδάσκαλοι καὶ πτυχιούχοι Γυμνασίου, προσελθόντες εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου. Ἀλλὰ περὶ τούτου πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαιτέρος λόγος.

β'. *Ὁ Ἀθηνῶν Μελετίος καὶ ἡ αὔξησις τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς*· διατὶ ἡ ἀναδιοργάνωσις ἀπέτυχε καὶ διατὶ ἐπέτυχον τὰ Ἀνωτ. Ἐκκλ. Φροντιστήρια.

Ἡ εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν ἄνοδος, ἀτυχῶς ὑπὸ ἀνωμάλους συνθήκας¹, τοῦ Μελετίου, τοῦ ἀπὸ Κιτίου, ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου κληθέντος, ἐσήμανε καὶ διὰ τὴν Ριζάρειον Σχολὴν ὡς ἡ ὥρα ἐτοιμασίας πλουσιωτέρας καρποφορίας, διότι πράγματι ὁ μεγαλουργὸς ἐκεῖνος Ἱεράρχης, ὁ τόσον προῶρως ἐκλι-

δημιουργῇ ἀνώμαλον πορείαν τῆς Σχολῆς, νὰ ἐμβάλῃ, πρὸς στιγμὴν, [τὴν σκέψιν, ὅτι ἡ Σχολὴ ἔδει νὰ μεταβληθῇ εἰς ἀπλοῦν Γυμνάσιον. Ἡ σκέψις αὕτη ἀπεκρούσθη δι' ἄλλης σκέψεως, δι' ἧς ἡ Σχολὴ θὰ καθίστατο ἀπλῶς προπαρασκευαστικὴ διὰ τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν συγκρουομένων ἐκείνων σχεδίων ἐπιφαίνεται ἡ πρώτη προσέγγισις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Σχολὴν, διὰ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Γερμανοῦ, χαιρετίζαντος τὴν Ριζάρειον Σχολὴν ὡς «ἔασιν ἐν μέσῳ ὑλόφρονος καὶ αὐχμηρᾶς ἐρήμου». Ἡ Σχολὴ ἰδρῦθη καθ' ἣν ἐποχὴν ἐρρυθμίζοντο τὰ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τρόπον, ὡς εἵπομεν, μὴ ἐπιτρέποντα αὐτῇ οὐδὲ τὴν περὶ μορφώσεως τοῦ Κλήρου πρωτοβουλίαν, τούτου δ' ἕνεκα ὁ Ριζάρχης δὲν ἠδύνατο νὰ καθορίσῃ σχέσιν τῆς Σχολῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, δι' ἣν προώριζεν αὐτήν. Ἐδει, λοιπόν, ἡ Ἐκκλησία νὰ εὔρῃ τρόπους συνδέσμου πρὸς τὴν Σχολὴν καὶ μερίμνης περὶ αὐτῆς, τοῦτο δ' ἐπεδίωξεν ὁ θερμουργὸς Μητροπολίτης Γερμανός. Ἀλλὰ προῶρως τελευτήσας τὸν βίον οὐδὲν κατάρθωσεν. Εὐτυχῶς ὅμως διὰ τὴν Σχολὴν, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν προηγουμένων σχεδίων, ἀρχαῖος αὐτῆς τρόφιμος γενόμενος Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως (Ἀθ. Εὐταξίας) ἀνέλαβε ν' ἀναδιοργανώσῃ αὐτὴν ἐπὶ νέων βάσεων, μεταβάλλων τὸν τύπον τῆς Σχολῆς καὶ καθιστῶν αὐτὴν ἀνωτέραν Θεολογικὴν Σχολὴν, ἅμα δὲ καὶ λαμβάνων πρόνοιαν περὶ χρησιμοποίησεως τῶν ἀποφοίτων τῆς Σχολῆς ἐν τῷ διδασκαλικῷ σταδίῳ μέχρι τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας αὐτῶν. Τὸ νέον τοῦτο σχέδιον μεταρρυθμίσεως τῆς Σχολῆς ἐπὶ ὁρθῆς μὲν ἐστηρίζετο βάσεως, ἀλλ' ἄνευ ἐιδικοῦ τῆς Πολιτείας νόμου οὐδαμῶς ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ ἐφαρμοζόμενον νὰ ὠφελήσῃ. Ἦρχεσε δὲ πάλιν Κυβερνητικὴ μεταβολὴ καὶ ἀδιαφορία ἵνα ἐπανέλθῃ ἡ Σχολὴ εἰς τὸν πρότερον τύπον, χωρὶς νὰ ἐπιλυθῇ τὸ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως ἀπασχολοῦν αὐτὴν πρόβλημα».

1. Μεταξὺ τῶν 44 μαθητῶν τοῦ ἔτους ἐκείνου περιλαμβάνοντο οἱ ὑπότροφοι τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου καὶ ὁ σημειῶν τὰς γραμμὰς ταύτας, ὁ Ἰωάννης (μετὰ ταῦτα Χρυσόστομος Δασκαλάκης), ὁ Ἰερώνυμος Κοτσώνης, ὁ Ἰωάννης Ράμφος, ὁ Σπυρίδων Σταθάτος κ.ἄ.

πών (1871-1935), ως Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1927-1935) ἀφοῦ πρότερον ἐπ' ὀλίγον ἐκόσμησε τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον), ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας (τμηματάρχης Ἀμ. Σ. Ἀλιβιζᾶτος) ἀπεφάσισε νὰ εἰσαγάγῃ περισσοτέρους μαθητὰς εἰς τὴν Σχολήν, πρὸς ἣν ἡσθάνετο προσωπικὴν τινα ἑλξιν, ἀφοῦ ταύτην διηύθυνεν ὁ διδάσκαλος καὶ φίλος αὐτοῦ, ἤδη ἀπὸ τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ, διαπρεπῆς τοῦ Πανεπιστημίου, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1914 καθηγητῆς, ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος.

Οὕτως εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Ριζαρεῖον Σχολήν καὶ πολλοὶ ὑπότροφοι τοῦ Γεν. Ἐκκλ. Ταμείου. Τότε, διὰ πρώτην καὶ τελευταίαν, ἀτυχῶς, φοράν, εἰσῆχθησαν, κατὰ μὲν τὸ 1919-20, 44 μαθηταί, περιλαμβανομένων τῶν ἐκ τῆς Ριζαρείου Περιουσίας καὶ τῶν κληροδοτημάτων καὶ τινων ἰδιωτικῶν, κατὰ δὲ τὸ 1920-21, 51. Ἐκτοτε καὶ μέχρι σήμερον ἡ Σχολή, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ Παράρτημα Α', οὐδέποτε ὑπερέβη τοὺς ἄλλως σπανίους ἀριθμοὺς 37, 34, 33, 32, 31 καὶ 29 εἰς τὴν α' τάξιν ἐγγραφομένων. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου, τοῦ Χρυσοστ. Παπαδοπούλου, τοῦ Ἀλιβιζάτου καὶ τοῦ Συμβουλίου ἦτο ὀρθή, διότι διὰ τῆς προσεγγίσεως καὶ ὑπερβάσεως ἐν τινι μέτρῳ (ἀντὶ 40, κατ' ἀνώτατον ὅριον, 44 καὶ 51) τοῦ ἐπιτρεπομένου ἀριθμοῦ ἤλπιζον, ὅτι δημιουργουμένων καὶ τῶν λοιπῶν συνθηκῶν, διὰ τῆς ἐπιλύσεως τοῦ ἐνοριακοῦ προβλήματος, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι παρεσκευασμένοι περισσότεροί διὰ νὰ προσέλθωσιν εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου. Εἰς τὴν πολιτικὴν δὲ ταύτην ἐνεθαρρύνοντο ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ σχέδιον ἀναδιοργάνωσεως τῆς Σχολῆς παρεῖχε λύσιν, ἡ ὁποία θὰ ἦτο δυνατόν, ἐνδεχομένως, ἐντασσομένη εἰς μίαν πλήρη πολιτικὴν, νὰ λύσῃ μερικῶς τὸ εἰδικὸν πρόβλημα (ὑπερ ἑκτοτε ὑπάρχει καὶ δὲν ἐλύθη ἀτυχῶς), τῆς καταλλήλου χρησιμοποιοῦσεως τῶν ἀποφοίτων τῆς Σχολῆς, οἱ ὅποιοι λαμβάνοντες τὸ πτυχίον αὐτῆς μεταξὺ τοῦ 18 καὶ 20 ἔτους τῆς ἡλικίας, θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς κατάλληλον θέσιν, ἰδίᾳ εἰς τὴν ὑπαιθρον, ὡς διδάσκαλοι μέχρι τοῦ 30 ἔτους, ὅτε ἐπετρέπετο κατὰ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας νὰ ἱερωθῶσιν. Ὡς διάκονοι βεβαίως ἡδύναντο οἱ ἀπόφοιτοι νὰ ἱερωθῶσιν εἰς τὸ 25ον, κατ' οἰκονομίαν δὲ ὡς ἐγγαμοὶ ἡδύναντο νὰ προαχθῶσιν εἰς πρεσβυτέρους καὶ εἰς τὸ 28ον ἔτος τῆς ἡλικίας των, ἀδείᾳ τῆς Ἱ. Συνόδου. Παρὰ ταῦτα πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ κατὰ τὸ διάστημα τῆς δετοῦς φοιτήσεως διαφυγὴ πρὸς τὸ Γυμνάσιον, ἔστω καὶ μὲ ἀπώλειαν ἔτους σπουδῶν, τῶν μὴ ἐχόντων πάντοτε τὴν κλίσιν πρὸς τὴν ἱερωσύνην, ὡς καὶ ἡ εἰς τὴν Θεολογίαν ἐγγραφὴ, ἀπετέλουν καὶ ἀποτελοῦν τὰ σημεῖα ἀδυναμίας τοῦ νέου συστήματος, διότι δὲν ἐπελύθη κατὰ τὸ δυνατόν τὸ πρῶτον καὶ ἐν τῶν καιρίων θεμάτων, τὸ τῆς εἰσόδου ἐκείνων τῶν νέων, οἵτινες ἔχοντες

Τὴν 9ην Σεπτεμβρίου 1920 ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἡ πρότασις τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου, ὅπως οἱ ὑπότροφοι καταβάλλουν 700 δραχμὰς ἑτησίως (ἀντὶ τῶν 300, ἃς κατέβαλε διὰ τὸν γράφοντα ἡ Ἱερὰ Μονὴ Πεντέλης ἐπὶ ἡγουμένου Δαμασκηνοῦ Παπανδρέου, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ καθηγητοῦ Ἀμίλκα Ἀλεβιζάτου, ὅστις ἐξετέλει χρεὴ κηδεμόνος ἀπὸ τοῦ θανάτου τῶν γονέων μου (1919 Νοέμβριος), ἀφ' οὗ κατέστην ὑπότροφος τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ. Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Ταμεῖον κατέβαλλε δρχ. 800 ἑτησίως διὰ τοὺς ὑποτρόφους του. Τοῦτο ἀσφαλῶς ἀπετέλει γενναίαν πράξιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἦτο ὁ Μελέτιος ὁ ἐμπνευστής.

τὴν κλίσιν πρὸς τὸ Ἱερατεῖον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραμείνωσι πιστοὶ εἰς αὐτὴν καὶ νὰ θερμανθῶσιν ὑπὸ τῆς Σχολῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀλλ' ἡ λύσις αὕτη τοῦ δημοδιδασκάλου καὶ ἱερέως ἦτο δυνατόν ν' ἀποτελέσῃ μίαν τῶν λύσεων, λίαν χρήσιμον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπαιθρον, ἐνθα ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ ἱερεὺς ἀποτελοῦσι τὰ κύτταρα τοῦ ἐθνικοῦ ὀργανισμοῦ. Δὲν ἦτο ὅμως πάντοτε ἡ λύσις αὕτη ἐφικτή, διότι θὰ ἔδει νὰ ληφθῶσιν εἰδικὰ μέτρα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, θὰ ἔπρεπεν ὡσαύτως νὰ δημιουργηθῶσι εἰδικαὶ συνθήκαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ταῖς ἐνορίαις, προσελκύνουσαι, οὐχὶ μόνον οἰκονομικῶς, ἀλλὰ ἠθικῶς καὶ κοινωνικῶς εἰς αὐτήν. Διότι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει ἀνάγκην λειτουργῶν, ὧν κύριος ὑπολογισμὸς εἶναι ὁ διπλοῦς μισθός, οὐδὲ ἐκείνων τῶν κληρικῶν, οἵτινες ἐξηναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσι τὸ σχῆμα τῆς Ἱερωσύνης, εἴτε διότι εἶχον ὑποχρέωσιν ἀναλάβει κατὰ τὴν εἰσοδὸν των εἰς τὴν Ἱερ. Σχολήν, εἴτε δι' ἄλλα συμφέροντα! Ἡ ἐπιστροφή τῶν τροφείων, τὴν ὁποίαν ἡγγυάτο πρόσωπον φερέγγυον, κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ριζαρείον Σχολήν, δὲν ἐφηρμόζετο, οὐδὲ ἦτο ὀρθὴ καὶ ἂν ἦτο δυνατὴ νὰ ἐφαρμοσθῇ. Εἶναι δὲ πρὸς τιμὴν τοῦ Χρυσ. Παπαδοπούλου, ὅτι γενόμενος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν (μετωνομάσθη ὀρθῶς Ἀρχ/πος) οὐδέποτε ἐσκέφθη νὰ ἐπιβάλῃ εἴτε ἐπιστροφὴν εἴτε ἀχρήστευσιν τοῦ πτυχίου τῶν μὴ ἱερωθέντων, διότι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει ἀνάγκην κληρικῶν προερχομένων ἐξ ἐξαναγκασμοῦ (τοῦτο ἐτόνισα πρὸ ἐτῶν εἰς συνέδριον Θεολόγων ἐκπαιδευτικῶν, συνελθόν εἰς τὴν Παλαιὰν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων).

Τὰ ἐκ τῆς στατιστικῆς διαπιστούμενα γεγονότα, ὅτι 1ον) ἱκανὸς ἀριθμὸς μαθητῶν ἔφευγε ἀπὸ τὴν τρίτην ἢ τὴν τετάρτην τάξιν τῆς πενταταξίου Ριζαρείου Σχολῆς καὶ ἀνεγράφετο εἰς τὰ Γυμνάσια, εἴτε διότι δὲν εἶχε πραγματικὴν κλίσιν κατὰ τὴν εἰσοδὸν εἰς τὴν Ριζαρείον Σχολήν, εἴτε διότι ἐμαραίνετο αὕτη μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, εἴτε διότι ἐμόρφου τὴν ἀληθῆ κλίσιν περὶ τὸ 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας, 2ον) ὅτι ἀριθμὸς πτυχιούχων, πολὺ μικρός, κατατασσόμενος εἰς τὴν τάξιν τῶν δημοδιδασκάλων καὶ σχηματίζων οἰκογένειαν δὲν ἀπεφάσιζε μετὰ δέκα ἔτη νὰ ἱερωθῇ, 3ον) ὅτι ἄλλος ἀριθμὸς, ὡσαύτως μικρός, ἀπεμακρύνετο τῆς κλίσεως καὶ προετίμα νὰ γίνῃ καθηγητὴς τῶν Ὀρθοσκευτικῶν μαθημάτων, ἀφοῦ ἐφοίτα εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολήν τοῦ Π/μίου, δεικνύουν πόσον ἐπισφαλὴς ἦτο καὶ εἶναι ἡ δοθεῖσα λύσις, δεδομένου μάλιστα, ὅτι ἡ κατὰ τὸ 13ον μέχρι τοῦ 15ου ἔτους εἰσοδὸς εἰς τὴν Σχολήν, δὲν ἦτο ὁ κατάλληλος χρόνος διὰ νὰ στηριχθῇ τις εἰς τὴν διδομένην ὑπόσχεσιν, ὅτι μετὰ 17 ἢ 15 ἔτη ὁ νεαρὸς μαθητὴς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς θὰ ἤθελε νὰ χειροτονηθῇ, ἔστω καὶ ἂν τὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη θὰ προεμνηνύοντο σημαντικά. Μόνον ὑπολογιστικοὶ καὶ μὲ ἐπαγγελματικὴν συνείδησιν, οὐχὶ συνείδησιν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προσελκυσθῶσιν εἰς τὴν κλῆρον, δι' οἰκονομικῶν παροχῶν. Καίτοι δὲ ἡ λύσις τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο λειτουργημάτων τοῦ ἱερέως καὶ δημοδιδασκάλου εἶναι χρήσιμος καὶ εἰς τοὺς καιροὺς μας, διότι ἡ ὑπαιθρος χώρα δέον νὰ στηριχθῇ, ὡς πολῦτιμος διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ Ἐθνικοῦ Ὄργανισμοῦ, μεταξὺ ἰδίως τῶν ἀγροτῶν, φαίνεται δὲ ἐπιτυχάνουσα, ἐν περιωρισμένῳ μέτρῳ, εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν πτυχιούχων δημοδιδασκάλων ἢ ἀπολυτηριούχων γυμνασίου, ἡλικίας ἀπὸ 18-25 ἐτῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν εὐνοοῦσα περισσότερον τὴν ὑπαρξίν ἀνωτέρων Ἐκκλ. Φροντιστηρίων, ἐν τούτοις δὲν ἐπέτυχε, διότι ἡ διατήρησις τῆς κλίσεως καὶ ἡ δημιουργία

καταλλήλου κλίματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας, οὐδέποτε ἐμελετήθη. Ὅθεν καίριον παραμένει τὸ ζήτημα, ὅπερ καὶ ἡμεῖς ἄλλοτε ἐθέσαμεν («Ὁρθόδοξος Σκέψις» τὸ Δίδυμον πρόβλημα), τώρα δὲ βλέπω, ὅτι ἤδη παλαιότερον (1948) καὶ ὁ καθηγητὴς Ἀλιβιζᾶτος ἔθεσε.

Ὁρθότατα, λοιπόν, ὁ καθηγητὴς Ἀλιβιζᾶτος κρίνει σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς μὴ ἀποκτήσεως μεμορφωμένου κλήρου ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὰ εὐθὺς κατωτέρω λεγόμενα κρίνει τὰς δύο νέας μεθόδους, Ἱεροδιδασκαλείου καὶ Ἀνωτ. Ἐκκλ. Φροντιστηρίων, δι' ὧν ἐπεχειρήθη νὰ δοθῇ λύσις εἰς τὸ περιώνυμον πρόβλημα, οὐχὶ ἀπλῶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καθόλου, τῆς μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως κλήρου, ἱκανοῦ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας σήμερον, θὰ ἐλέγομεν νῦν, εἰς ἓνα διαρκῶς ἐξελισσόμενον καὶ ριζικῶς μεταβαλλόμενον κόσμον.

Λέγει, λοιπόν, ὁ καθηγητὴς εἰς τὴν μελέτην: ἀπολεσθεῖσα εὐκαιρία ριζικῆς λύσεως τοῦ προβλήματος τῆς μορφώσεως καὶ συντηρήσεως τοῦ Κλήρου, (ἐν Ἐπετηρίδι Ριζαρ. 1948, σελ. 31 ἐξ. εἰδικώτερον σελ. 35): «Γεννᾶται ὅμως φυσικῶς τὸ ἐρώτημα, ποῖοι ἦταν οἱ λόγοι οἱ ἐμποδίσαντες τὴν λύσιν τοῦ σπουδαιοτάτου αὐτοῦ προβλήματος τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου εἰς τρόπον ὥστε ἡ Ἐκκλησία μας, μόνη ἐξ ὅλων τῶν Χριστ. Ἐκκλησιῶν καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν Ὁρθοδόξων, νὰ εὐρίσκηται εἰς τοιοῦτον σημεῖον ἀφαντάστου πνευματικῆς καταπτώσεως;»

Οἱ λόγοι εἶναι πολλοὶ καὶ σπουδαῖοι, οἱ δύο ὅμως σπουδαιότεροι εἶναι ὁ τῆς ἀβελτηρίας καὶ ὁ οἰκονομικός. Ἡ Ἐκκλησία οὐδέποτε ἐφρόντισεν ν' ἀνενύρῃ, στρατολογήσῃ καὶ προπαρασκευάσῃ τὰ μελλοντικὰ της στελέχη. Ἡ εἰς τὰς ἱερατικὰς καὶ αὐτὴν τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πιμίου προσέλευσις μαθητῶν καὶ φοιτητῶν ἦτο καὶ εἶναι μέχρις αὐτῆς τῆς στιγμῆς προαιρετικὴ καὶ ζήτημα φυσικῆς ἱερατικῆς κλίσεως (σπουδαιοτάτης) καὶ κοινοῦ ὑπολογισμοῦ μελλοντικῶν συμφερόντων» (προσθέτομεν ἡμεῖς ἀτυχῶς). Ἡ βαρυσήμαντος ἀληθῶς θεμελιώδης αὕτη παρατήρησις, περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν, ὅταν πρότινος εἰς τὴν ἑορτὴν καὶ τὸ μνημόσυνον τῶν Ριζαρῶν (23 Ἀπριλίου) ἐξεθέσαμεν τὰς προθέσεις τοῦ πατριώτου, εὐφυοῦς ἐμπόρου καὶ πρακτικοῦ ἀνθρώπου - χριστιανοῦ, βαθύτατα πιστεύοντος, Γεωργίου Ριζάρη, - θὰ ἔδει ν' ἀποτελέσῃ τὴν ἀπαρχὴν πάσης ὀρθῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐκκλ. πολιτικῆς, διὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ μεγάλου προβλήματος τῆς Ἑλλάδος, τῆς ἀποκτήσεως δῆλον ὅτι κλήρου μεμορφωμένου, διὰ τῆς ἐπιλύσεως τοῦ διδύμου προβλήματος εἰς τὸ ὅποῖον, ἡ μόρφωσις τῶν ἐχόντων κλίσιν προσέχει ὡς πρόβλημα ψυχολογικόν, παιδαγωγικόν καὶ πρακτικόν, ὥστε τὸ δεύτερον (ἢ ἡ ἐτέρα πλευρὰ τοῦ ἐνιαίου ἀλλὰ διδύμου προβλήματος), τὸ οἰκονομικόν, νὰ ἀποκτήσῃ τὴν σημασίαν, ἣν ἀσφαλῶς ἔχει μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἐσωτερικῆς ἐκκλ. πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος. Διότι τὸ πρόβλημα εἶναι κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας πρῶτον καὶ τῆς Πολιτείας δεύτερον. Ἡ πρωτοβουλία ἀνήκει βεβαίως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ δὲν βλέπτει νὰ τὴν ἔχῃ καὶ ἡ Πολιτεία. Ὡς τοιοῦτον δὲ τὸ ἀντιμετωπίσαμεν, ὅτε τὴν 23ην Δεβρίου 1963, ἐλαμβάνομεν ἐνώπιον τοῦ Ὑπουργοῦ Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως (τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ

κ. Γεωργ. Ἀθανασιάδου-Νόβα) τὴν ἐντολὴν παρὰ τοῦ τότε Πρωθυπουργοῦ καὶ τὴν 20ὴν Ἀπριλίου 1967 παρὰ τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας (κ. Γρ. Κασσιμάτη) νὰ ἐτοιμάσωμεν σχέδια ἐκκλ. πολιτικῆς, ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ Γεν. Δ/τοῦ Ὀργανισμῶν. Τὰ σχέδια ἐματαιώθησαν ὥς θὰ ἴδωμεν τρεῖς φορές ὑπὸ τῶν σατανικῶν δυνάμεων τῶν παρασκηνίων, διότι αὐταὶ οὐδέποτε ἠθέλησαν τὴν ἀνόρθωσιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ καθηγητὴς Ἀλιβιζᾶτος σημειώνει, καὶ ἐν μέρει μόνον ἔχει δίκαιον, ὅτι «τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸν κύριον λόγον τῆς πλήρους τοῦ ζητήματος τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου ματαιώσεως εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καταδεικνύει τὴν ἀσυγχώρητον καὶ ἴσως ἀνεπιστρεπτὴν γενομένην ἀπώλειαν τῆς εὐκαιρίας λύσεως καὶ τῶν δύο ζητημάτων τοῦ μορφωτικοῦ καὶ τοῦ τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ κλήρου. Ἐκθέσας δὲ τὰ περὶ τῆς προθέσεως τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Γερμανοῦ Σχολῆς (ἥτις κατήντησε Σχολὴ Χωροφυλακῆς!) ἀειμνήστου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Γερμανοῦ Καλλιγᾶ (τοῦ Κεφαλῆνης), ὅτι ἡ ἰδέα τῶν Φροντιστηρίων ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων, πραγματοποιηθεῖσα ἐπὶ τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχ/που Χρυσόστομου, ἀπέδωκε περιωρισμένους καὶ ἡ τ τ ο ν ο ς σ η μ α σ ί α ς (ὀρθῶς λέγει ἡ τ τ ο ν ο ς σ η μ α σ ί α ς, ἀλλὰ τώρα μετὰ 20 ἔτη ἀφ' ὅτου ἔγραφε ταῦτα ὁ κ. Ἀλιβιζᾶτος δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ καρποὶ τῶν Κατωτέρων Φροντιστηρίων δὲν εἶναι πλέον περιωρισμένοι, διότι ἤγγισεν ὁ ἀριθμὸς τῶν πτυχιούχων τοὺς 4.000¹) καὶ οὐχὶ ποιοτήτος καρπούς. Ὁρθῶς δὲ προσθέτει ὁ καθηγητὴς: καὶ ἡ σημερινὴ ἐπιδίωξις τῆς δι' αὐτῶν λύσεως τοῦ προβλήματος παρὰ τὸ ἄκρως ἐπαίνετον τῆς προσπάθειας καὶ τῆς διαθέσεως δέν μοι φαίνεται ἐπιτυχέστερα².

Ὡς πρὸς δὲ τὸ Οἰκονομικόν, ὁ καθηγητὴς Ἀλιβιζᾶτος σημειώσας, ὀρθῶς, ὅτι ἡ τεραστία Ἐκκλ. περιουσία παρέμεινεν (πρέπει νὰ προσθῶμεν μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν μονῶν τοῦ 1834) ἀνεκμετάλλετος, παρὰ τὴν καλὴν ἀπαρχήν, ἣν ἔκαμεν ὁ ἀείμνηστος Ἀθ. Εὐταξίας, διὰ τῆς ιδρύσεως τοῦ Γεν. Ἐκκλ. Ταμείου (σελ. 37) καὶ τὴν δρᾶσιν ἀτυχῶς βραχυτάτην τοῦ Μελετίου. Ὁρθῶς ἐνταῦθα (σελ. 38) ἐπισημαίνεται, ὅτι «ἡ διέλευσις ἐκ τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου Ἀθηνῶν τοῦ μεγάλου ἱεράρχου Μελετίου Μεταξάκη, διὰ τὸ βραχὺ τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ καὶ τὴν ἀκατανοησίαν τοῦ περιβάλλοντος, δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ μεγαλεπήβολα ἀληθῶς σχέδιά του, ὑποσχόμενα πλουσίαν ἐκμετάλλευσιν τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας τῶν Ἀθηνῶν (τὰ μετὰ ταῦτα θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω). Ὁ κα-

1. Ὡμιλήσαμεν κάποτε ἀπὸ ἑδρας περὶ τῶν Κατωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων ὡς οἶονε «παπαδοποιητικῶν μηχανῶν», διότι καίτοι ταῦτα, τὰ Φροντιστήρια, ἀπέδωκαν ἐν πολλοῖς εὐσεβεῖς ἱερεῖς, ἐν τούτοις ἔκλεισαν 4.000 θέσεις κληρικῶν διὰ μίαν γενεάν (33 ἔτη) μὲ κληρον οὐχὶ μεμορφωμένον, ἥτοι μὴ ἀναποκρινόμενον πρὸς τὰ ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰς σημερινὰς περιστάσεις.

2. Ὅρθαι αἱ παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ. Ἡ ἐργώδης καὶ ἐπαινετὴ προσπάθεια ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Ι. Καρμίρη εἰς σειρὰν μικρῶν μελετῶν, δημοσιευθεῖσων εἰς τεῦχος ὑπὸ τὸν τίτλον «Προσπάθειαι πρὸς μόρφωσιν τοῦ Ὁρθοδόξου Ἑλληνικοῦ Κλήρου. Τὰ πεπραγμένα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως 1945-1949 (ἀνάπτυκα ἐκ τῆς «Ἐκκλησίας», Ἀθῆναι 1949). Ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν θὰ ἐπανεῴθωμεν, ὅταν θὰ ὀμιλήσωμεν διὰ τὸν χρόνον κλεισίματος τῆς Σχολῆς 1940-1960.

θηγητής ἐφρόνει, ὅτι τὰ εἰσοδήματα τῆς περιουσίας, ἀπὸ πάσης ἐπόψεως πρώτης ποιότητος (αἱ ὑπογραμμίσεις πάντοτε ἡμέτεροι) θὰ ἡδύναντο νὰ βαστάσουν, ὑφισταμένης καλῆς διαχειρήσεως¹ «τὸ βάρος 1.000 τοῦλάχιστον ὑποτρόφων² τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πιμίου καὶ νὰ μισθοδοτοῦν ἐπαρκέστατα ὅλον τὸν κλῆρον τῆς Ἑλλάδος³). Δὲν θὰ εἰσέλθω

1. Καὶ ἐκμεταλλεύσεως οἰκονομικῆς παρ' εἰδικῶν προσώπων οἰκονομολόγων ἐπιχειρηματιῶν.

2. Ὁρθὰς παρατηρήσεις διευκολυνούσας τὴν κατανόησιν τοῦ ἐν λόγῳ σημείου περιέχει ἡ μελέτη τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ ἀρχιμ. Παρθενίου Πολάκη, ἡ δημοσιευθεῖσα τὸ 1923 εἰς τὸν «Ἐκκλησιαστικὸν Φάρον» (καὶ ἀνάτυπον) ὑπὸ τὸν τίτλον «Πρῶται ἀπόπειραι πρὸς ἀνθρώπων τοῦ Ἐφημεριακοῦ κλήρου, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Ὁ ἀειμνήστος ἀρχιμανδρίτης συνεργάτης τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου καὶ τοῦ Γρηγ. Παπαμιχαήλ εἰς τὸν «Ἐκκλησιαστικὸν Κήρυκα» (1918) λέγει τὰ ἐξῆς ὁρθά: «Τὸ ζήτημα τῆς βελτιώσεως, τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς ὕλικης τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπασχολεῖ μὲν πάντοτε τοὺς ἀρμοδίους παράγοντας, ἀλλ' ἡ ἀπασχόλησις αὕτη περιωρίζετο εἰς μόνους τὰς θεωρητικὰς συζητήσεις. Οἱ πλείους μὲν τῶν παιδείας τυχόντων κληρικῶν, ἱερομονάχων ἐν τῷ ὅλῳ, ἔδρων ἀτυχῶς μεμονωμένως, ἀφορῶντες εἰς τὴν ἐπίτευξιν μόνον σκοπῶν προσωπικῶν· οἱ δὲ πολιτικοὶ ἄνδρες ἀπερροφημένοι ὑπὸ τῶν κομματικῶν ἀγώνων, ὑπόπτως ἔχοντες πρὸς τὸν κλῆρον, μετεχειρίζοντο μᾶλλον τοῦτον ὄργανον ἐν τῇ κομματικῇ διαπάλῃ. Ἐρριζώθη πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἡ ψευδὴς γνώμη, ὅτι ὁ ἀγράμματος κληρὸς εἶναι πολλῶ προτιμότερος τοῦ πεπαιδευμένου· ὅτι διὰ τὴν διεξαγωγὴν τύπων τινῶν ἱεροτελεστικῶν δὲν ἀπητεῖτο μάθησις ἰδιαιτέρα, οὔτε ἐπίγνωσις «τοῦ μυστηρίου τῆς πίστεως» καὶ τοῦ θελήματος τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, οὔτε ἱκανότης διδακτικῇ, οὔτε χάρισμα τι ἰδιαιτέρον ἐν τῷ ὕψιλῳ τῆς διαποιμάνσεως καὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν ψυχῶν ἔργῳ. Προέκυψεν ἐντεῦθεν τὸ οἰκτρὸν φαινόμενον τῆς εἰσβολῆς εἰς τὰ ἁγιάσματα ὄχλου παντοίας ἀποχρώσεως, τῶν ἐξ ἀρότρων καὶ δικέλλης καὶ σμινύης πανημέρου, κατὰ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, τῶν καταλιπόντων τὴν κόπην καὶ ἄντλον πνεόντων, πρὸς ἀνεύρεσιν πόρου ζωῆς. Καὶ δὲν ἤρκει τοῦτο· ὁ ἐφημεριακὸς κληρὸς ηὔξανετο καὶ πάντῃ δυσαναλόγως πρὸς τὸν πληθυσμὸν τοῦ τότε ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐπὶ πληθυσμῷ 2 1/2 ἑκατομμυρίων ὑπῆρχον 5.665 ἐφημέριοι. Ἐννοεῖται, ὅτι ἕνεκα τῶν προϋποθέσεων τούτων αἱ ἐπικλήσεις πρὸς μισθοδοσίαν τοῦ κλήρου ἠκούοντο εἰρωνικῶς, τοῦ πτωχοῦ ταμείου τοῦ κράτους μὴ ἐπαρκούντος εἰς τὰς σπουδαίας ἀνάγκας αὐτοῦ. Ἀνάγκη δὲ νὰ τονισθῇ, ὅτι ἐφ' ὅσον ἀναμένονται τὰ πάντα παρὰ τοῦ κράτους, ἡ δὲ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία παραμένει ἄγνωστος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ, ἡ βελτίωσις τοῦ κλήρου καὶ ἡ ἐξυγίανσις αὐτοῦ θὰ εἶναι δυσκολωτάτη. Καὶ περὶ μὲν τῶν αἰτίων τῆς καταπτώσεως διελάβομεν ἀλλαχοῦ, ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ἐκθέτες τὰς σκέψεις ἡμῶν περὶ τοῦ θεμελιώδους μέτρου, τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ υἰοθετήσῃ ἡ Ἐκκλησία, ἐὰν ὄντως ποθῇ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ θείου αὐτῆς ἱδρυτοῦ θεέντος σκοποῦ.

Ἐν τῷ παρόντι δὲ μελετήματι σκοπεῖται ἡ λεπτομερὴς ἀνασκόπησις τῶν κατὰ τὴν ἀξιόλογον κίνησιν τὴν δημιουργηθεῖσαν πρὸ πεντήκοντα περίπου ἐτῶν ὑπὸ ἐταιρείας τῶν ἐγγάμων ἱερέων πρὸς ἀνθρώπων τοῦ «κοσμικοῦ» κλήρου, ἀποτυχοῦσαν δ' ὁμῶς οἰκτρῶς.

Ἐχει μὲν περιστῇ εἰς δεινὴν θέσιν ὁ κληρὸς ἡμῶν, δὲν ἀπέβαλε δ' ὅμως τὴν συναισθησιν τῆς ἡθικῆς ἰσχύος, ἡ ὁποία νεκρὰ ἀπόκειται εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Ἡ συναισθησις αὕτη, σπινθὴρ ἐν τῇ τέφρᾳ κεκρυμμένος, ἔδειτο μόνον καταλλήλου χειραγωγοῦ, ἵνα ἀναλάμψῃ ἐν ὅλῃ τῇ αἴγλῃ αὐτῆς· ἔδειτο μόνον τοῦ δημιουργικοῦ ἐκείνου νοῦ, ὅστις θὰ ἔδιδε μορφήν εἰς τὴν ἀκατασκέυαστον ὕλην, καὶ θὰ ἐνέπνεε πνεῦμα ζωῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα βουλῆς καὶ συνέσεως εἰς τὰ ξηρὰ ὁσπᾶ. Νοῦς τοιοῦτος ἀτυχῶς δὲν εὑρέθη ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ. Ὅντως δὲ ἐκπλήσσεται τις ἀναλογιζόμενος, ὅτι τὴν πρώτην ὥθησιν ἐν ἔτει 1870 πρὸς ἀνάστασιν τοῦ κλήρου ἔδωκε πρόσωπον λαϊκόν, εἰσηγηθὲν τὴν ἱδρυσιν συνάξεως πρεσβυτέρων».

3. Εἰς τὸ ἡμέτερον πρόγραμμα (1963-1967, 20 Ἀπριλίου), ὅπερ ἐματαιώθη ὑπὸ τῶν ἀντι-

εις τὴν ἔρευναν τῶν ἐπικινδύνων τούτων ὑπολογισμῶν, οὔτε εἰς τὴν σύγχρονον γνώ-
μην, ὅτι ἐὰν τυχὸν ἐπῆρχετο ἔνωσης τῶν δύο Ἑκκλ. ὁργανισμῶν, Τ.Α.Κ.Ε. καὶ
Ο.Δ.Ε.Π., θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λυθῇ τὸ ἐφημεριακὸν πρόβλημα, ἀλλὰ θὰ ἐπιμείνω ἐπὶ
τῶν ἐξῆς γεγονότων, ὅτι αἱ δύο λύσεις, τοῦ θέματος τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου, αἱ
εἰσαχθεῖσαι τὸ πρῶτον τὸ 1919, ἦτοι τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου καὶ τοῦ Ἀνωτ. Ἑκκλ.
Φροντιστηρίου, δὲν δίδουν τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα, οὐδὲ θὰ ἐδίδον καὶ ἐὰν εἶχε
λυθῇ τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα, ὅπερ μόνον ἡ ἐκκλ. περιουσία ἡ ὑφισταμένη κατὰ τὴν
Ἱδρυσιν τοῦ Βασιλείου καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (πρὸ τοῦ 1834
καὶ μετὰ τὸ 1864, 1882 καὶ 1928) θὰ ἦτο δυνατόν καὶ πιθανόν νὰ δώσουν¹, διότι
οἱ μὲν διδάσκαλοι τοῦ 19ου ἢ τοῦ 21ου ἔτους τῆς ἡλικίας (μετὰ τὴν θητείαν ἐν τῷ
στρατῷ) δὲν εἶναι καθόλου βέβαιοι, ὅτι θὰ ἱερωθοῦν εἰς τὸ 30ὸν ἢ ἔστω τὸ 28ον ἔτος
τῆς ἡλικίας, οἱ δὲ τῶν Φροντιστηρίων δὲν ἔχουν ἐπαρκῆ μόρφωσιν. Ἡ λύσις τῶν Φρον-
τιστηρίων εἶναι χρήσιμος ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλ' ἐμβαλωματική. Εἶναι ζήτημα ἐὰν
20% εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ζητοῦμεν ἐκάστοτε. Ἐχομεν ἀνάγκην ἱερέων ἀπὸ βαθεί-
ας κλίσεως προσερχομένους νὰ μορφωθοῦν καὶ νὰ περαμείνουν διὰ νὰ ὑπηρετήσουν
τὴν Ἑκκλησίαν, ζῶντες ἀξιοπρεπῶς. Τὸ δίδυμον πρόβλημα διὰ νὰ λυθῇ ἔχει ἀνάγκην
πολλῶν προϋποθέσεων. Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἑκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία δὲν συνήγαγον
τὰ συμπεράσματα ἐκ τῆς ἀποτυχίας (καὶ ὅτι ἐν ἔτει 1964 κατ' οὐσίαν 5 ἐπιτροπαὶ ἐ-
πελήφθησαν τοῦ θέματος ἐντὸς 6μήνου καὶ ἀπέτυχον), ὀφείλει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὡς
ἱστορικὸν γεγονός, ὅπερ πρέπει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἄλλας σκέψεις καὶ ἀποφάσεις πρὸς
ἐπίλυσιν τοῦ μεγάλου προβλήματος. Ἀναμφιβόλως ὅμως ἐνταῦθα χωρεῖ ἡ σκέψις
ὅτι ἀλλοῖα πιθανῶς θὰ ἦτο ἡ τύχη τοῦ προβλήματος τούτου ἐὰν παρέμενεν εἰς τὸν
θρόνον ὁ Μελέτιος, ὁ ὁποῖος ἀπεμακρύνθη βιαίως μετὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς 1ης Ν/βρίου
1920 καὶ ἐπανῆλθεν ὁ Θεόκλητος. Τὰ γεγονότα, ἅτινα συνδέονται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως
πρὸς τὴν Παλινόρθωσιν τοῦ 1920 καὶ τὰ μίση καὶ τὰς μεταβολάς, αἵτινες ἐπῆλθον
τῷ 1917, βλέπομεν εἰς τὰς παρατηρήσεις, διότι ἀφοροῦν εἰς τὸ προσωπικόν, τὸ πάν-
τοτε ἐκλεκτὸν τῆς Σχολῆς. Ἀλλ' εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑκκλ. Ριζαρείου Σχολῆς προσ-
ετέθησαν κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη, ἀνώμαλα ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως, καὶ ἄλλα προβλή-
ματα, ἅτινα εἶναι κοινὰ εἰς ὅλας τὰς Ἱερατικὰς Σχολάς.

α) Τὰ προβλήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τῆς Σχολῆς καὶ τὸ ζήτημα τοῦ Διευ-
θυντοῦ, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ εἶναι κληρικὸς-παιδαγωγός, διαθέτων εὐρεῖαν θεολογικὴν
καὶ κοινωνικὴν κατάρτισιν. Οὐδέποτε ἡ Ἑκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀντεμετώπισεν-

εκκλησιαστικῶν δυνάμεων τῶν παρασκηνίων, ἀτυχῶς τῇ συμβολῇ φίλων τινῶν, παρατηρῶ, ὅτι
χρειάζεται ἡ Ἑλλάς νὰ ἔχῃ 5.000 περίπου ὑποτρόφους, διὰ νὰ δύναται ἐτησίως νὰ ἔχῃ 250 κλη-
ρικούς. Οἱ ὑπολογισμοὶ δὲ οἱ σημερινοὶ ἀναβιβάζουν τὴν ἐτησίαν δαπάνην ὑποτροφῶν καὶ μισθο-
δοσίας τοῦ κλήρου εἰς τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 500.000.000, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς εἰσόδημα κεφαλαί-
ου 8.000.000.000 δρχ. πρὸς 6%. Οἰκοθεν νοεῖται, ὅτι ἡ Ἑκκλησία δὲν δύναται νὰ εὕρῃ τὸ ἐν
λόγῳ κεφάλαιον.

1. Διὰ νὰ μελετηθῇ τὸ ἱστοριοοικονομικὸν τοῦτο θέμα ὑπὸ ἐιδικοῦ θὰ πρέπη νὰ ἐρευνηθοῦν
τὰ ἀρχεῖα τῆς βανδάλου διαλύσεως τῶν Μονῶν τοῦ 1834 καὶ αἱ ἀπαλλοτριώσεις, ὧν κατάλογον
ἶδε παρὰ Δωροθέῳ Λαρίσσης (μετὰ ταῦτα Ἀθηνῶν): Ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀναπαλλοτριώτου τῆς
εκκλησιαστικῆς περιουσίας, ἐν Ἀθῆναις 1951.

οὐδὲ τὸ Ὑπουργεῖον - πλὴν τῆς περιπτώσεως ἣν μνημονεύει ὁ κ. Ι. Καρμίρης¹ (εἰσηγούμενος τὴν χρησιμοποίησιν τῶν θέσεων ἐφημερίων τοῦ Ἐξωτερικοῦ τῇ συγκαταθέσει τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου διὰ τὴν ἐπιμόρφωσιν τῶν Κληρικῶν²) καὶ τῶν προτάσεων περὶ Ἀποστ. Διακονίας, τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1962 καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς προσφάτως, περὶ Σχολῆς ἐπιμορφώσεως³, οὐδὲ τὸ ζήτημα τῶν εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' εἰδικῶς τὸ ζήτημα τῶν Διευθυντῶν τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν δὲν ἀντιμετωπίσθη ποτέ. Καὶ ἰδοὺ τί συνέβη προκειμένου περὶ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς.

Κατὰ τὸν τραγικὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα Αὐγούστον τοῦ 1922, ὅτε συνέβη ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφή, ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος δι' ἐγγράφου τοῦ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30 Αὐγούστου ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, διότι ὁ περὶ Π/μίου νέος νόμος εἶχε διάταξιν, καθ' ἣν (κ' ἡ θέσις τοῦ Καθηγητοῦ εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν τοῦ Διευθυντοῦ ἰδιωτικοῦ ἢ Δημοσίου Σχολείου». Τὸ Συμβούλιον ἔχον τὴν ὁρθὴν γνώμην, ὅτι ἡ Ριζαρείου ἦτο ἀνωτέρα Σχολή, ἀφοῦ ἔχει καὶ Παν/κὴν τάξιν (τὴν 5ην), ἐζήτησε τὴν γνώμην τοῦ Ὑπουργείου, ὁ Νομικὸς Σύμβουλος τοῦ ὁποίου ἀπεδέχθη τὴν ἀνωτέρω γνώμην καὶ οὕτως ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος ἔμεινε (προσωρινὸς διευθυντὴς εἶχεν ὀρίσθῃ ὁ Εὐάγ. Ἀντωνιάδης, οἰκονόμος τῆς Σχολῆς). Ἀλλ' ἤλθεν ἡ ὥρα τοῦ Χρυσ. Παπαδοπούλου εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος. Τὰ τραγικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐμνημονεύσαμεν, ὠδήγησαν τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1922 (Σεπτέμβριος) εἰς τὴν λύσιν τοῦ σωβοῦντος ἐκκλ. ζητήματος, διότι ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Θεόκλητος ὁ Α' (Μηνόπουλος) ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Θρόνον, καίτοι καθηρημένος ὑπὸ ἀρμοδίου ἐκκλ. δικαστηρίου, διὰ τὸ ἀνάθεμα (βλ. λ. εἰς τὴν Θρησκ. καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν, Τόμ. 2ος, σελ. 473-77, ὑπὸ Γ. Κονιδάρη), ἄνευ ὅμως δικαστικῆς ἀποφάσεως ἀρμοδίου Συνοδικοῦ ἀναθεωρητικοῦ Ἐκκλ. δικαστηρίου. Κατὰ τὴν ἀναζήτησιν νέου μητροπολίτου (ὁ Θεόκλητος δὲν ἠδύνατο νὰ παραμείνῃ, διότι ἡ ἐπ' ἀνοδὸς του ἐγένετο τῷ 1920 δι' ἀπλῆς πράξεως τῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία δὲν εἶχεν ἀρμόδιον πρόσωπον νὰ συμβουλευέσῃ τὰ δέοντα, ἅτε τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Καν. Δικαίου ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ (καὶ τέως τμηματάρχου τοῦ Ὑπουργείου παυθέντος), ἐτέθη εὐθὺς ἀμέσως, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐγκυρότητος τῶν τελουμένων ὑπὸ τοῦ Θεοκλήτου ἱερατικῶν πράξεων, ἅτε τοῦ Θεοκλήτου μὴ δυναμένου νὰ τελῇ ἐγκύρως τὰ μυστήρια. Ὅθεν ἀπεμακρύνθη ὁ Θεόκλητος καὶ ὀρίσθη Σύνοδος καὶ Δικαστήριον, ὅπερ καὶ ἀποκατέστησε μὲν αὐτὸν εἰς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης λειτούργημα, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὸν θρόνον. Ὅθεν ἐτέθη ἀμέσως τὸ ζήτημα τῆς ἐξευρέσεως καταλλήλου προσώπου, ὅπερ θὰ ἐπέφερεν εἰρήνευσιν τῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ πρότασιν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ τῆς (ἀτυχῶς) «ἀριστίνδην Συνόδου», εἰ καὶ

1. Προσπάθειαι πρὸς Μόρφωσιν τοῦ Ὁρθοδόξου Ἑλληνικοῦ Κλήρου. Τὰ πεπραγμένα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως 1945-1949, Ἀθῆναι 1949.

2. Ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ Νόμου περὶ Ἀναθεωρήσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Νομοθεσίας προέτεινεν εἰδικὴν Σχολὴν ἐπιμορφώσεως διὰ τοὺς Κληρικούς. Ὅταν προσφάτως διὰ νόμου ἰδρύθῃ, ὡς μὴ ὠφελε, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ ἀποκρούσασα ταύτην, ὡς ἐκκλησιαστικῶς, ἐπιστημονικῶς καὶ ἔθνικῶς ἀσύμφορον, ἀντεπρότεινε τὴν ἱδρυσιν τῆς ἀνωτέρω Σχολῆς.

3. Πρβλ. Α. Ἀλιβιζάτου: Προτάσεις διὰ τὴν Ριζαρείου εἰς «Δίπτυχα Ὁρθοδοξίας» 1957.

ὁ θρόνος ἦτο κανονικῶς κενός, ἐπελέγη ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, διότι εἶχεν ἐπιβληθῇ εἰς τὸν Θεόκλητον, διὰ τὸ παράπτωμα αὐτοῦ, νὰ ὑποταγῇ εἰς τὴν θέλησιν τῶν ἐπιστράτων καὶ νὰ ἀναθεματίσῃ πολιτικὸν πρόσωπον, διὰ τὰς πολιτικὰς του πράξεις (δι' αὗς ἦτο υπεύθυνος ἀπέναντι τῆς Πολιτείας, τοῦ Λαοῦ καὶ τοῦ Ἔθνους γενικῶς καὶ τῆς Ἱστορίας), ἡ ποινὴ τῆς ἐκπτώσεως ἀπὸ τοῦ θρόνου. Ἐκλεγείς ὁ ἀρχιμ. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν χειροτονήθη τὴν 10ην Μαρτίου 1923, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μελῶν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς Κυβερνήσεως. Οὗτος ὠνομάσθη δικαίως εἰρηνοποιός, διότι ἔσπευσε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν ἀείμνηστον προκατόχον του, ἐγκαταβίωσαντα εἰς τὴν Μονὴν Πετράκη (†1933) καὶ ἐπέτυχε νὰ συμφιλιωθῇ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἱεράρχας, οἵτινες εἶχον ἐπανελθῇ ἀνωμάλως μὲν ἀλλ' ἀποκατεστάθησαν κανονικῶς. Ὁ Χρυσόστομος μετὰ τοῦ ἐπανελθόντος εἰς τὴν θέσιν του καθηγ. Ἀλιβιζάτου, ἐπανελθόντος καὶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, ἐπέφερεν τὴν ἀξιωματικὴν μεγάλην μεταβολὴν τοῦ 1923, δι' ἧς ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀνέλαβε, τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι, τὴν εἰς αὐτὴν ἀνήκουσαν κανονικὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν εἶχον ἀρνηθῇ οἱ πολιτικοκράται ἐπὶ 90 ἔτη (1833-1923).

Ἡ ἀνάδειξις τοῦ Χρυσ. Παπαδοπούλου ὡς Μητροπολίτου, ἔκτοτε τιτλοφορούμενου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος,¹ ἔφερεν εἰς τὸ μέσον ὀξὺ τὸ πρόβλημα τῆς Δ/σεως τῆς Σχολῆς, διότι τὴν 12ην Μαρτίου, ἦτοι δύο ἡμέρας μετὰ τὴν χειροτονίαν του, ὁ Χρυσόστομος ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τῆν θέσιν Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς καὶ καθηγητοῦ αὐτῆς. Καὶ τὴν μὲν θέσιν τοῦ καθηγητοῦ κατέλαβεν ὡς ἐπίτιμος καθηγητῆς (16-3-23) ὁ Ἀμίλιας Ἀλιβιζάτος (τελικῶς τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας καὶ Πατρολογίας ἀπὸ 30-3-1923), ὅστις ἦτο καὶ ὑπουργικὸς Ἐπίτροπος (τούτου ἀνενηνόη ἡ ἐντολὴ τριετὴς ἀκριβῶς τότε), ἀλλ' ἡ πλήρωσις τῆς θέσεως τοῦ Δ/τοῦ ὑπῆρξε πρόβλημα δυσεπίλυτον, διότι ἀνάλογος πρὸς τὸν Χρυσόστομον Παπαδόπουλον προσωπικότης δὲν ὑπῆρχε. Τὴν 16ην Μαρτίου (κατὰ τὰ Πρακτικὰ τῆς Σχολῆς) ἐτέθη ἡ ὑποψηφιότης ὡς διευθυντῶν τῶν ἀρχιμ. Γαβριὴλ Καραπατάκη καὶ Ζαχ. Λιανᾶ (ἱερέως τετέλεστος τὸν μοργανατικὸν γάμον τοῦ ἀειμνήστου βασιλέως Ἀλεξάνδρου καὶ ἐν τισι λογίῳ), ὑπέβαλον δὲ ὑποψηφιότητα καὶ ὁ Ἐφέσου Χρυσόστομος (ὁ μετὰ ταῦτα Ἀθηνῶν ὡς Χρυσόστομος ὁ Β' 1962 ἐξ.), ὁ Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης, ὁ μετ' ὀλίγον ὑφηγητῆς καὶ καθηγητῆς τῆς Κ.Δ. ἐν τῷ Π/μίῳ καὶ ὁ ἐν Λειψίᾳ ἀρχιμανδρίτης καὶ λόγιος Ι. Παρασκευαΐδης. Τῆς ἐκλογῆς ἀναβληθείσης πρὸς στιγμὴν προϋτάθησαν 3 ὑποψήφιοι (3 Ἀπριλίῳ 1923), ἦτοι ὁ Μητροπολίτης Ἀνέων καὶ Περγάμου διὰ ψήφων 6, ὁ Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης ὁμοίως καὶ ὁ Ζαχ. Λιανᾶς διὰ ψήφων 4. Ἀποκλεισθείσης ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ α', διότι ἐστερεῖτο τῶν τυπικῶν προσόντων, τὸ Συμβούλιον προέτεινε διὰ ψήφων 3 (ἐπὶ 5 παρόντων) τὸν τέως Μέγαν πρωτοσύγγελλον τοῦ Οἴκου. Θρόνου καὶ λόγιον (πρόσωπον μᾶλλον ἀκατάλληλον) Ἀθηναγόραν τὸν ἀπὸ Παραμυθίας, τελικῶς ὅμως τὸ Ὑπουργεῖον διώρισε τὸν Ἀρχιμ. Ζαχαρίαν Λιανᾶν, λόγῳ τῆς ἱεροπρεποῦς καὶ ἀρίστης λειτουργικῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνδρός. Ἡ ἐκλογὴ ὅμως αὕτη

(1) Ὁρθότερον θὰ ἦτο νὰ ὠνομάζετο μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ Ἀρχιεπίσκοπος πάσης Ἑλλάδος.

υπῆρξεν ὅλως ἀτυχής, διότι ἦτο μοναχὸς ξένος πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν καὶ τὴν νεότητα, ἀμφιβόλου διδακτικῆς ἱκανότητος καὶ διανοητικῶς οὐχὶ εὐστροφος, δεδομένου ὅτι τότε ἡ Σχολὴ δὲν ἠδύνατο ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας καλῆς διατροφῆς τῶν νέων, εὐρισκομένων εἰς τὴν κρίσιμον ἡλικίαν τοῦ ἐφήβου, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ διαχειρίσις — ἀνεξαρτήτως τῆς λογιότητος, ἐντιμότητος καὶ καλωσύνης τοῦ κατ' οὐσίαν ὑποδιευθυντοῦ¹ καὶ οἰκονόμου τῆς Σχολῆς Ἀρχιμ. Εὐάγ. Ἀντωνιάδου—δὲν εὐρίσκετο εἰς ἱκανὰς χεῖρας. Ἡ Σχολὴ ἀπολέσασα μεγάλην ποσὰ καὶ περιουσίαν ἐν Ρωσίᾳ, συνεπείᾳ τῆς ἀθέου μπολσεβικικῆς ἐπαναστάσεως, δὲν ἦτο προφανῶς εἰς θέσιν ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις της (πρβλ. Παράρτημα Β'). Αἱ περιστάσεις τῆς Σχολῆς παρουσιάζονται εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰσαγομένων² ἀπῆ-
τουν δὲ διευθυντὴν ἱκανόν, εὐστροφον παιδαγωγόν καὶ ἄνδρα δραστήριον, ἀλλ' ὁ αἰείμνηστος συμπαθὴς μοναχὸς Ζαχαρίας Λιανᾶς οὐδὲν προσόν, πλην τῆς λειτουργικῆς ἐμφανίσεως καὶ εὐσεβείας, διέθετεν, εἰς δὲ τὰς παραδόσεις του τῆς Τελετουργικῆς ἐγίνετο ἐνίοτε ἀντικείμενον εἰρωνικῶν σχολίων τῶν μαθητῶν, ὡς ἐνθυμοῦνται οἱ ἐπιζῶντες. Αὕτη εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ὅθεν οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι δὲν ἠδυνήθη ὁ ἀρχιμ. Ζαχαρίας Λιανᾶς, μοναχὸς τὴν νοοτροπίαν, νὰ σταθῇ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Χρυσ. Παπαδοπούλου, ὁ ὁποῖος ἂν καὶ δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμεως, ὅμως ἐπεβάλλετο διὰ τῆς σοφίας του καὶ μάλιστα καλωσύνης καὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ προσωπικότητος. Διὰ ταύτης ἐπέδρασεν ἐπὶ πολλῶν ἐκ τῶν μαθητῶν ἀποφασιστικῶς³. Τοῦναντίον συνέβαινε μὲ τὸν διάδοχόν του, ὅστις δὲν ἠδυνήθη νὰ παραμείνῃ Δ/τῆς τῆς Ριζαρείου, διότι τὴν 16ην Φεβρουαρίου 1925 ἐξεργάγη ἀπεργία τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς, ζητούντων τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ζαχαρίου Λιανᾶ. Τὸ Συμβούλιον ἠφνιδιάσθη, δι' ὃ καὶ συν-
ῆλθεν ἐκτάκτως. Οἱ περισσότεροι τῶν Συμβούλων ἐζήτησαν τότε τὴν παραδειγμα-
τικὴν τιμωρίαν τῶν μαθητῶν. Ἦτο προφανές, ὅτι οἱ ἐν λόγῳ Σύμβουλοι, ὄντες ἀπληροφόρητοι, ἐκινοῦντο ἀπὸ τὴν ἄποψιν, ὅτι ἡ ἀνταρσία πρέπει νὰ πατάσεται. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ Συμβούλιον τῆς Ριζαρείου ἠμπορεῖ ἐν μέρει νὰ ἦτο κατὰλληλον διὰ τὰ οἰκονομικὰ—τοῦτο ἐδείχθη βραδύτερον μὲ τὸν αἰείμνη-
στον Γάγαρην—ἀλλ' ἦτο πολλάκις, ἐννοεῖται, ἀκατάλληλον νὰ ἐννόησῃ τί σημαίνει καὶ ποῖα προσόντα πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ διοικῶν τοιοῦτον ἐκπαιδευτήριον. Ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως ἱκανότητος συλλήψεως τῶν προβλημάτων, ἅτινα συνδέονται μὲ τῆς βαρύτητος παιδαγωγικὸν ἴδρυμα, παρουσιάζεται τὸ φαινόμενον νὰ μὴ λαμβάνων-
ται ὑπ' ὄψιν οἱ Διευθυνταὶ (καὶ οἱ Οἰκονόμοι, ὅταν βεβαίως ἦσαν προσωπικό-
τητες, ὡς ὁ Εὐάγ. Ἀντωνιάδης), τῶν Συμβούλων φρονούντων ὅτι ὁ Δ/τῆς καὶ οἱ καθηγηταὶ πρέπει νὰ ὑπόκεινται εἰς τὴν αὐθεντίαν αὐτῶν! Ἀλλ' εὐτυχῶς κατὰ τὴν

1. Τὸ Συμβούλιον διώρισεν ὡς οἰκονόμον τῆς Σχολῆς (21.11.20) τὸν καθηγητὴν τῆς Σχολῆς Ἀντωνιάδην Εὐάγ., ὅστις ἀπεδέχθη τὴν θέσιν κατ' ἀρχάς, ἀμισθί, διαμένων καὶ διαιτώμενος ἐν τῇ Σχολῇ. Τοῦτον διεδέχθη ὁ Νεκτάριος Περούλης (ἀπὸ Μάρτ. 1926 ἕως 30.10.27) καὶ τοῦτον ὁ Δημ. Τζέρμπος (ἀπὸ Ὀκτώβριον 1927 ἕως 3.3.28 προσωρινός), τακτικὸς ἀπὸ 3.3.28 ἕως 16.7.1936, ὅτε παρητήθη διὰ λόγους οἰκογενειακοῦς. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1936 προσελήφθη ὡς ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τῆς Σχολῆς καὶ οἰκονόμος ὁ αἰδεσιμώτατος Παναγιώτης Παπανότης.

2. Κατὰ τὸ 1924-1925 εἰσήχθησαν μόνον 16 μαθηταί.

3. Ὁ σημειῶν τὰς γραμμάς ταύτας ἐσπούδασε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1919-1924.

ώραν εκείνην τὴν κρίσιμον διὰ τὴν Σχολὴν τινές, ἐν οἷς καὶ ὁ συντελέσας εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ ἀειμνήστου συμπαθοῦς μοναχοῦ Ζαχαρία Λιανᾶ, καθηγητῆς Ἀμ. Ἀλιβιζᾶτος, διετύπωσαν τὴν γνώμην ὅτι ὁ Διευθυντὴς ἦτο ἀνεπαρκής. Τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς τελικῶς ἀπεδέχθη τὴν γνώμην τοῦ ἀειμνήστου Γάγαρη: νὰ ἐξετασθῇ πρῶτον τὸ ζήτημα τοῦ διευθυντοῦ ὁμαλῶς καὶ εἴτα ἡ προᾶξις τῶν μαθητῶν. Ὅθεν συνεστήθη ἡ προσωρινὴ ἀποχώρησις τούτου, τῆς Δ/σεως ἀνατεθείσης εἰς τὸν ἀείμνηστον καθηγητὴν Κ. Δουβουνιώτην¹, ἀπέλυσε δὲ τοὺς δύο παιδονόμους², ὡς ἀνικάνους καὶ ὑπευθύνους διὰ τὴν ἀπεργίαν. Τὸ βέβαιον εἶναι παρά τινας ἐξαίρεσεις οἱ παιδονόμοι (ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ ὀνομάζονται παιδαγωγοί), δὲν ἦσαν πάντοτε τὰ κατάλληλα πρόσωπα, οὐδὲ ἐμελετήθη ποτὲ τὸ ζήτημα τοῦτο, ἐνῶ εἶναι σημαντικὰ ὄργανα διὰ τὸν ἐσωτερικὸν βίον τῆς Σχολῆς. Ταῦτα καθίστανται φανερά ἐκ τῶν ἐν τῇ ὑποσημειώσει παρατιθεμένων στοιχείων. Ὅθεν, ἐνῶ ἡ Ριζάριος διέθετε σχεδὸν πάντοτε ἱκανὸν διδακτικὸν προσωπικόν, εὐρίσκειτο πρὸ ὅξυτάτου προβλήματος τῆς εὐρέσεως καταλλήλου Διευθυντοῦ (καὶ παιδαγωγῶν διὰ τὸν

1. Τῇ 11.1.1920 ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ αὐτοῦ, γνωρίζοντος ὅτι διαρίσθη τακτικὸς καθηγητῆς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ παρακαλοῦντος, ὅπως θεωρηθῇ, συμφώνως πρὸς τὸν ὀργανισμὸν τῆς Σχολῆς, ἐπίτιμος καθηγητῆς αὐτῆς. Τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισεν, ὅπως καταλεχθῇ τοῦ λοιποῦ μεταξὺ τῶν ἐπιτίμων καθηγητῶν τῆς Σχολῆς. Ὁ Κ. Δουβουνιώτης διαρίσθη ὡς τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Σχολῆς (ἀπομακρυνθεὶς τοῦ Πανεπιστημίου τῷ 1921) καὶ μάλιστα ἀνέλαβε τὰς ὥρας τοῦ παρατηθέντος ἐπιτίμου καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς Γρηγ. Παπαμιχαήλ (25.9.21). Ἀλλ' ὁ Κ. Δουβουνιώτης ἐπαναδιαρίσθη τακτικὸς καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐγένετο ἐν τῇ Σχολῇ ἐπίτιμος καθηγητῆς, ἐπαναδιαρίσθη δὲ καὶ ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ ὡς ἐπίτιμος (19.9.22). Τὸν Φεβρουάριον 1943 ἀπέθανεν ὁ Κ. Δουβουνιώτης.

2. Παιδονόμοι - Νεωκῆροι. α) Εἰς τὴν συνεδρίαν τῆς 5.6.20 ἀποφασίζεται ὁ διορισμὸς τοῦ ἀποφοιτήσαντος Ἰω. Θεοδωρακοπούλου ὡς β' παιδονόμου, τοῦ δὲ Βασ. Βέλλα ὡς νεωκῆρου. Ἡ μισθοδοσία των ἤρχιζεν ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου.

β) Ὁ α' παιδονόμος Μοῦτσος Βασ. παραιτεῖται ἀπὸ 1.10.20 καὶ διορίζεται ἀντὶ τούτου ὁ Τζούφης Νικόλαος, μετὰ ταῦτα φιλόλογος Γυμνασιάρχης.

γ) 8.2.21. Ἀνακοινοῦται ἡ ἀποχώρησις τοῦ β' παιδονόμου Ἰω. Θεοδωρακοπούλου καὶ ὁ διορισμὸς εἰς τὴν κενωθεῖσαν θέσιν τοῦ Γρηγοριάδου Α.

δ) Παραίτησις τοῦ α' παιδονόμου Ν. Τζούφη (19.10.23).

ε) Ἡ παιδονομία ἀνατίθεται προσωρινῶς εἰς δύο μαθητὰς τῆς Ε' τάξεως, ἀπολυθέντας ἐκ τῶν τάξεων τοῦ Στρατοῦ.

στ) Διορισμὸς ὡς α' παιδονόμου τοῦ δημοδ. Παπαδοπούλου Ἰω. (16.2.24).

ζ) Παραίτησις τοῦ α' παιδονόμου Ι. Παπαδοπούλου (4.4.24) καὶ προσωρινὸς διορισμὸς τοῦ καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν Ἀ. Ἀραβαντινοῦ, ὅστις ἀπελύθη τῇ 27.5.24.

η) Τῇ 9.9.24 ἀποφασίζεται ὁ διορισμὸς τοῦ Μπουζίκου Φωτίου ὡς α' παιδονόμου.

θ) Ἀπολύονται ἀμφότεροι οἱ Παιδονόμοι, διότι ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας των προῆλθεν ἡ ἀπεργία τῶν μαθητῶν, ζητούντων τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Διευθυντοῦ Ζ. Λιανᾶ.

ι) Προσλαμβάνονται παιδονόμοι: οἱ Λαμπρινίδης Κύριλλος καὶ Νικολαΐδης, οἵτινες ἀπελύθησαν ἐπὶ ἀνεπαρκείᾳ τῇ 22.9.25.

ια) Διορίζονται (22.9.25) παιδονόμοι οἱ Παρτσάλης Ἀγῆς., Β' παιδονόμος καὶ Στάρρας Κλέαρχος, ὑπὸ δοκιμασίαν.

ιβ) Παραίτησις παιδονόμου Παρτσάλη (26.4.26). Διορισμὸς τοῦ Χαρ. Λαμπρίδου.

ιγ) Παιδονόμος β' Καφεσιδης Ἀναγ. (5.10.26).

ιδ) Παιδονόμος β' Ἀθαν. Τασίδης, πρώην δημοδιδάσκαλος (22.10.27 ἕως 1.9.28).

ἑσωτερικὸν τῶν μαθητῶν βίον). Ἡ λίαν ἀνώμαλος ὡς ἐκ τοῦ θέματος τοῦ Δ/τοῦ κατάστασις τῆς Σχολῆς κατὰ τὸ 1924-25 καὶ πιθανῶς καὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὸ ἐμπερίστατον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἔνεκα τοῦ θέματος τῶν ἀπαλλοτριώσεων καὶ τῶν εἰς τὸν τύπον ἐπιθέσεων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, συνέβαλον εἰς τὴν ἐμφάνισιν μικροῦ ἀριθμοῦ εἰσακτέων (ἀνεγράφησαν μόνον 16 κατὰ τὸ ἐν λόγῳ σχολικὸν ἔτος.) Ἐνεκα τούτων καὶ τῆς γνώμης, ὅτι ἡ Σχολὴ δὲν ἐκπληροῦ τὸν προορισμόν της εἶχεν ἀποφασισθῇ ἡ ἴδρυσις παρὰ τῇ Σχολῇ Κλασσικοῦ Γυμνασίου (4.9.1923) καὶ ἡ λειτουργία αὐτοῦ κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1923-24, κατὰ δὲ τὴν συνεδρίαν τοῦ διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς 22ας Δ/βρίου τοῦ 1924 ἐγένετο εὐρεῖα συζήτησις περὶ τροποποιήσεως τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Σχολῆς, διετυπώθη δὲ καὶ ἡ ἰδέα περὶ μεταβολῆς αὐτῆς εἰς Ἀνώτερον Φροντιστήριον, ἵνα πραγματοποιηθῇ ἡ ἐπιθυμία τοῦ Διαθέτου, περὶ ἧς ὅμως θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω, διότι πολλὰ λέγονται περὶ τοῦ θέματος, τὸ ὅποιον ὁρθῶς ἐπραγματεύθη ὁ συνάδελφος διακεκριμένους συρριζαριστὴς καὶ φίλος καθηγητὴς κ. Α. Φιλιππίδης.

Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο σοβαρῶς ἀπασχολημένη, οὐχὶ μόνον ἔνεκα τῆς ἀνωμάλου πολιτικῆς καταστάσεως, ἥτις ὠδήγησεν εἰς τὴν Δικτατορίαν τοῦ στρατηγοῦ Θεοδώρου Παγκάλου (1925-1926), ἥτις ἀνέτρεψε τὸ καθεστὼς τοῦ Καταστ. Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας (Νόμον-Ἀπόφασιν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Δ/βρίου τοῦ 1923), ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῶν ἀπαλλοτριώσεων. Ἡ πολιτειοκρατία εἶχεν πρὸς στιγμὴν ἐπανέλθει (Ἵπουργὸς Παιδείας ὁ Ι. Τσιριμῶκος) τὰ δὲ οἰκονομικὰ τῆς Σχολῆς εὕρισκοντο ἤδη ἀπὸ τοῦ 1920 εἰς δυσάρεστον κατάστασιν (ἴδε ἀνωτέρω μνημονευθὲν Παράρτημα Β'). Ἐν τῷ μέσῳ τῶν δυσχερειῶν τούτων ἀνέλαβεν ὁ Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης, ὁ σοβαρὸς καὶ πρᾶος καὶ σοφὸς διδάσκαλος τὴν Δ/σιν τῆς Σχολῆς, οὕτω δὲ ἐπέτυχεν, ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς τάξεις των καὶ ν' ἀποκατασταθῇ ἀμέσως παραδειγματικὴ τάξις εἰς τὴν Σχολήν. Τοῦτο ἦτο φυσικόν, διότι δὲν ἐχώρει σύγκρισιν πρὸς τὸν Ζ. Λιανᾶν. Εἶναι δὲ ἄξιον μνηεῖας ἐνταῦθα τὸ γεγονός, ὅπερ πιστοποιεῖ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀνωτέρω ἐξενεχθείσης περὶ τοῦ Ζ. Λιανᾶ κρίσεως. Ὁ ἀείμνηστος ἀρχ/πος Χρυσόστομος φυσικῶς ἐνδιαφερθεὶς διὰ τὰ εἰς τὴν ἀγαπητὴν του Σχολὴν συμβαίνοντα συνήντησε τὸν ἀείμνηστον διάδοχόν του ἐν τῇ Σχολῇ, μεθ' ὃ μετέσχε τοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης τοῦ Γεωργίου Ριζάρη, ἔνθα καὶ ἐξέθεσε τὴν ἀντίληψίν του περὶ τοῦ ἀνδρός. Εἶπε λοιπόν, ὅτι ὁ ἀρχιμ. Λιανᾶς οὐδεμίαν ἔχει ἀντίληψιν τῆς καταστάσεως (πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι καὶ πρότερον συνέβαινε τοῦτο, διότι ὁ γράφων ἔλαβε τὸ πτυχίον του τὸν Ἰούνιον τοῦ 1924) «τοῦναντίον φρονεῖ, συνέχισεν ὁ Μακαριώτατος Χρυσόστομος, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐδὲν πταίει καὶ ὅτι τὸ κίνημα τῶν μαθητῶν ἦτο ἀπλοῦν ἐπεισώδιον καὶ ὅτι ἂν δὲν ἐπενέβαινεν ὁ «Μακαριώτατος», ἀναφέρει εἰς τὸ Ἵπουργεῖον ὁ κ. Λιανᾶς, «δὲν θὰ συνέβαινε τίποτε καὶ τὸ Συμβούλιον θὰ ἐτιμῶρει τοὺς μαθητάς». Καὶ ὁ ἀείμνηστος Σύμβουλος Γάγαρης προσέθεσεν «ὁ κ. Λιανᾶς δὲν ἔχει ἐπίγνωσιν τῆς καταστάσεως». Ὅθεν ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος, ὁ καθηγητὴς κ. Ἀλιβιζᾶτος καὶ πλεῖστοι σύμβουλοι ἐξέφρασαν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ἀρχιμ. Λιανᾶς ἔπρεπε νὰ πεισθῇ νὰ παραιτηθῇ. Εἰς τὸ ἐπόμενον συμβούλιον τῆς 25ης Μαρτίου 1925 ὁ καθηγητὴς κ. Ἀλιβιζᾶτος ἐξέθηκε τὰ τῆς συναντήσεως αὐτοῦ τε καὶ

τοῦ ἀειμνήστου Σύμβουλου Δημοσθ. Σαμιωτάκη μετὰ τοῦ Ἀρχιμ. Ζαχαρίου Λιανᾶ, ὅτε μάτην ἐκοπίασαν νὰ τὸν πείσουν νὰ ὑποβάλῃ παραίτησιν καὶ ὅτι τελικῶς ἐδέχθη μόνον νὰ ὑποβάλῃ 2 αἰτήσεις ἀδείας, μίαν διὰ τὸν μῆνα Μάρτιον, τὴν δὲ δευτέραν ἄδειαν διὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ 1ης Ἀπριλίου μέχρι τῆς 30ης Ἰουνίου 1925. Τότε μόνον, ὑπεσχέθη, θὰ ὑποβάλῃ παραίτησιν ἥτοι μετὰ τὸ πέρασ τῆς 2ας ἀδείας. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῶν προσπαθειῶν τῶν συμβούλων καὶ τῆς ὅλης τοῦ ἀνδρὸς συμπεριφορᾶς, ὥστε τινὲς τῶν ἀειμνήστων Συμβούλων ἂν καὶ ἄνθρωποι μὴ ἀνέκοντες εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον, δὲν ἐδίστασαν νὰ προτείνουν τὴν ἀπόλυσίν του. Ἀλλὰ τὸ Συμβούλιον ἐδέχθη τελικῶς ν' ἀναμείνῃ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας καὶ εἶτα νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀπόλυσιν τοῦ ἀνικάνου Διευθυντοῦ. Περὶ τιμωρίας τῶν μαθητῶν δὲν ἐγένετο λόγος ἀφοῦ παρῆλθον τόσαι ἡμέραι, ἀλλ' ὁ στρατιωτικὸς Βακαλόγλου, καὶ τοῦτο εἶναι ἀξιοσημείωτον, διὰ τὴν κρίσιν του περὶ τοῦ Διευθυντοῦ, εἶπεν, ὅτι δὲ δύναται νὰ ἐπιβληθῇ τιμωρία. Τελικῶς ὁ Δ/τῆς ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του τὴν 1ην Μαρτίου μὲ ἰσχὺν ἀπὸ τῆς 1ης Σ/βρίου 1925. Ἐὰν ἐπεμείναμεν εἰς τὴν ἔκθεσιν τὰ κατὰ τὸν Ζ. Λιανᾶ δὲν εἶναι, διότι ἡθέλαμεν νὰ μειώσωμεν τὴν σημασίαν τοῦ ἀνδρὸς ἢ τὴν ἀτυχίαν ἐν τῇ ἐκλογῇ, ἀλλὰ διότι θέλομεν νὰ ἐξάρωμεν τὸ γεγονὸς τῆς ὑπάρξεως, νῦν ἐπὶ 50 ἔτη περίπου, τῆς γενικότητος τοῦ προβλήματος τῆς ἐλλείψεως Δ/τοῦ, διὰ τὰς Ἱερατικὰς Σχολὰς, πολλὰ τῶν ὁποίων διευθύνονται ὑπὸ λαϊκῶν, διότι δὲν ὑπάρχουν κληρικοί!!

Εἰς διαδοχὴν τοῦ Λιανᾶ ἐψήφισε τὸ Συμβούλιον καὶ προέτεινεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τρεῖς, τοὺς ἀειμνήστους Ἀρχιμ. Εὐάγγελον Ἀντωνιάδην (ψῆφοι 7), τὸν Ἀρχ. Ι. Παρασκευαΐδην (ψῆφοι 7), ἀντικατασταθέντα διὰ ταῦ Ἀρχιμ. Θ. Παπακωνσταντίνου, ἅτε τοῦ Παρασκευαΐδου μὴ ἔχοντος δημοσιεύσει πραγματείας καὶ τοῦ Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου. Τὸ Ὑπουργεῖον διώρισε τὸν Ἀρχιμ. Ε. Ἀντωνιάδην, ἄνδρα διακεκριμένον, ἀσφαλῶς δὲ τὸν καλλίτερον ἐκ τῶν 3 προταθέντων, διότι καὶ καλὴ σὺννη καὶ πεῖραν καὶ μόρφωσιν διέθετεν, ἂν καὶ δὲν ἦτο ιδεώδης. Βεβαίως δὲν ὑπῆρχεν εἰς καμμίαν ἱερατικὴν Σχολήν, καθ' ὅσον γνωρίζω ἄλλος καλλίτερος, αὐτοῦ. Τὸν Ἀντωνιάδην ἐγνωρίσαμεν καλῶς καὶ διὰ τοῦτο ἡδυνήθημεν νὰ χαρακτηρίσωμεν ἐπαρκῶς εἰς τὸν τιμητικὸν τόμον (Ἐπετηρίδα) τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ἔτους 1957-58. Κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἀνωτέρω δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ παρένθεσις τῆς Διευθύνσεως τοῦ Ζ. Λιανᾶ ἡδύνατο νὰ λείπῃ ἀπὸ τὴν Ριζάρειον Σχολήν.

§ 5. Ἡ λειτουργία τοῦ ἱεροδιδασκαλείου κατὰ τὴν 10ετίαν
1919 - 1929, ἥτοι μέχρι τῆς καταργήσεως αὐτοῦ.

α) Ὁ διορισμὸς τοῦ Εὐάγγ. Ἀντωνιάδου ἐσήμαινε βεβαίως δραστηριοποίησιν τῆς Σχολῆς καὶ διὰ τοῦτο παρατηρεῖται εὐθὺς ἀμέσως, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰσελθόντων κατὰ τὸ 1925-1926 ἀνῆλθεν ἀπὸ 16 εἰς 31, ἀλλ' ἡ περαιτέρω πορεία καὶ ἐπιτυχία αὐτῆς ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἐπιλύσεως τοῦ ἐφημεριακοῦ προβλήματος ὡς τοῦ πρώτου μεγάλου θέματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οὐχὶ δὲ ἐκ τῆς λύσεως τῆς δοθείσης διὰ τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου. Τοῦτο δὲ διότι δὲν ἡδύνατο τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον ν' ἀποτελέσῃ τὴν λύσιν, τοῦ προβλήματος συνισταμένου οὐχὶ ἀπλῶς εἰς

τὸ ζήτημα τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἀποφοίτων τῆς Ριζαρείου Σχολῆς δημοδιδασκάλων, ἀλλὰ καὶ τῆς διατηρήσεως παρ' αὐτοῖς τῆς κ λ ί σ ε ω ς πρὸς τὸ ἰ ε ρ α τ ε ῖ ο ν. Ἡ κλίσις αὕτη διὰ τὴν διατηρηθῆναι ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῶσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐκεῖναι αἱ ἀντικειμενικαὶ συνθῆκαι, αἱ ὁποῖαι θὰ ἱκανοποιοῦν τοὺς μεμρφωμένους νὰ προσέλθωσιν εἰς τὰς τάξεις τοῦ Κλήρου καὶ οἱ Ριζαρεῖται εἶχον μόρφωσιν καὶ ἰδεολογίαν περὶ τῆς Ἐκκλησίας-πλὴν ἐξαιρέσεων- ὡς καὶ οἱ πτυχιούχοι τῆς Θεολογίας, οἱ ἔχοντες κλίσιν καὶ διατηροῦντες ταύτην. Ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν πτυχιούχων τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου (120 περίπου εἰς μίαν δεκαετίαν) ἦτο μικρός, ἐκ τούτου δὲ ἀριθμὸς πολὺ μικρότερος ἐσπούδαζε θεολογίαν ἢ ἐτράπη-διὰ τῆς ἀποκτήσεως ἀπολυτηρίου Γυμνασίου- ἐπὶ τὴν σπουδὴν ἄλλων ἐπιστημῶν (διότι προφανῶς ἡ κλίσις περὶ τὸ 18ον ἔτος ἥλλασεν ἢ ὅπωςδήποτε δὲν διετηρεῖτο), ὥστε πολλοὶ ὀλίγοι ἔμειναν δημοδιδάσκαλοι καὶ ἀκόμη ὀλιγώτεροι προσῆλθον εἰς τὸ 30ον ἔτος εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου. "Οθεν τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον ὁ λ ι γ ί σ τ ο υ ς καρποὺς ἀπέδωκεν, ἀλλὰ δὲν κατηργήθη βεβαίως διὰ τοῦτο. Τὰ Ἱεροδιδασκαλεῖα ἀποτελοῦν χρήσιμον ἀλλὰ λίαν περιορισμένης ἀποδόσεως θεσμόν. Ἀλλοῖα, λοιπόν, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ λύσις τοῦ προβλήματος, ὅπερ ὑφίσταται διὰ πάσας τὰς Ἱερατικὰς Σχολάς, εἰς ἃς φοιτῶσι νέοι ἀπὸ ἡλικίας 13/15-18/19 ἐτῶν, οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ ἀξιώσῃ, ὡς ἔχουν νῦν τὰ πράγματα, μὲ πιθανότητα ἐπιτυχίας, νὰ ὑποσχεθῇ ὁ 13ετῆς ἢ 15ετῆς νέος νὰ παραμείνῃ πιστὸς εἰς τὴν ὑπόσχασίν του νὰ ἱερωθῇ μετὰ 15ετίαν, καὶ ἐὰν τότε δὲν ἔχει τὴν κλίσιν, καὶ νὰ μείνῃ διδάσκαλος. Ὡσαύτως οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποσχεθῇ, ὅτι παρεχομένης εὐκαιρίας τυχὸν περαιτέρω μορφώσεως δὲν θὰ χρησιμοποίησιν τὴν εὐκαιρίαν ριζαρείτης πτυχιούχος ἢ ἀκόμη ὅτι ἡ οἰκογένεια καὶ αἱ ἄλλαι συνθῆκαι καὶ ἐὰν ἔτι διατελῇ δημοδιδάσκαλος, ὅτι θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ ἱερωθῇ καὶ νὰ παραμείνῃ δημοδιδάσκαλος ἱερεὺς, ἂν τὸ Κράτος θέλῃ καὶ τοῦ δίδει θέσιν καὶ ἀπὸ συμφώνου Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ὀρίσουν θέσεις δημοδιδασκάλων καὶ ἐφημερίων εἰς ὀρισμένα χωρία (οὐχὶ μόνον παραμεθόρια, γεγονός ὅπερ θὰ ἦτο εὐκταῖον¹). Ἐνεκα τῶν δυσχερειῶν τούτων καὶ τὸ διδασκαλεῖον δὲν προσείλκυε πολλούς, οὐδὲ ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία κατέγιναν μὲ τὴν πλήρη μελέτην τῆς λύσεως ταύτης ἐδημιούργησαν δὲ πολλὰς

1. Δὲν γνωρίζω ἂν εἶναι τὸ ζήτημα τοῦτο λελυμένον διὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἀκαδημίαν Θεσσαλονίκης, διότι ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ὅταν πρὸ ἐτῶν τὴν ἐπεσκέφθην μοῦ ἐζητήθη παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ συστήσω εἰς τὸν τότε φίλον μου Ἰγουργὸν Β. Ἑλλάδος νὰ βοηθήσῃ διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον ἐφαρμογὴν τῆς νόμῳ ὑφισταμένης ὑποχρεώσεως, διὰ τὸν διορισμὸν πάντων τῶν ἀποφοιτάντων ὡς ἱερέων καὶ δημοδιδασκάλων εἰς τὰ σχολεῖα τῶν παραμεθωρίων περιοχῶν. Ἀναμφιβόλως ὑφίσταται ζήτημα κατὰ πόσον πρέπει τὰ παραμεθόρια ἢ ὅρεινὰ σχολεῖα εἰς ἃ τοποθετοῦνται Ἱερεῖς - δημοδιδάσκαλοι νὰ εἶναι μονοδιδασκαλικά (ἢ ὡς ἐλέγοντο ἄλλοτε μονοτάξια) ἢ τοῦλάχιστον δυοδιδασκαλικά καὶ ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ μαθητῶν πολυδιδασκαλικά. Εὐκταῖον θὰ ἦτο νὰ ὑπάρχωσι τοῦλάχιστον δυοδιδασκαλικά, ὥστε ὁ ἐφημέριος νὰ δύναται νὰ ἐκτελῇ ἀνέτως τὰ καθήκοντά του καὶ νὰ μὴ ἔχῃ τὴν διευθύνσιν τοῦ Σχολείου, ἢ ἂν τὴν ἔχῃ νὰ βοηθῆται ὑπὸ τοῦ ἐτέρου διδασκάλου. Σημειωτέον, ὅτι ἡ λύσις τοῦ ἱερέως διδασκάλου, οἷα τῆς χρησιμοποίησεως ἀριθμοῦ τινός, καταλλήλως καθοδηγούμενων καὶ λαμβανομένων ὡς δημοδιδασκάλων (εἰδικὴ μελέτη διαδικασίας ὑπὸ ὀρισμένας προϋποθέσεις τοπικοῦ καὶ πρακτικοῦ χαρακτήρος), διὰ τὴν ὑπαίθρην δύναται νὰ περιληφθῇ εἰς τὰς ἐπὶ μέρους λύσεις τοῦ μεγάλου διδύμου προβλήματος.

ιερατικὰς Σχολὰς καὶ Ἱεροδιδασκαλεῖα ἐκτὸς καὶ τινα μέχρι τοῦ 1925, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπέτυχον. Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τοῦ ἀνωτέρω ἰσχυρισμοῦ φέρω τὴν ἀτελῆ στατιστικὴν¹ ἣν παραθέτομεν κατωτέρω καὶ ἣν πολλάκις ἐπεκαλέσθημεν (εἰς παράρτημα α΄.), τοῦ ἀριθμοῦ εἰσαχθέντων 1919-1929, ὅτε κατηργήθη τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, εἰσῆχθησαν 317 καὶ ἔλαβον τὸ πτυχίον ἀπὸ τοῦ 1924², ὅτε ἤρχισαν νὰ γίνωνται πτυχιούχοι οἱ πρῶτοι εἰσαχθέντες τὸ 1919, μέχρι τοῦ 1933, ὅτε ἐξῆλθον οἱ τελευταῖοι τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου μόνον 125, ἐνῶ ἐκ τοῦ Θεολογικοῦ ἐξῆλθον 33, διότι οἱ ὑπόλοιποι ἐκ τῶν 317, ἦτοι 158, ἦτοι τὸ ἥμισυ (158/317) διέρρευσαν πρὶν νὰ φθάσουν εἰς τὴν 5ην τάξιν, ὅτε ἐγένετο ὁ χωρισμός. Ἀλλ' ὅτι ἡ αἰσιοδοξία, μεθ' ἧς τότε, τὸ 1918, ἰδρύετο τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον τῆς Ριζαρείου καὶ εἴτα ἰδρύνοντο καὶ ἄλλα ἱεροδιδασκαλεῖα³ (οὐδεὶς ἠδύνατο ἢ ἤθελε νὰ τὸ ἐμποδίσῃ μάλιστα ὅταν ἡ Πολιτικὴ τῶν ἐπαρχιωτῶν ζητεῖ τοῦτο ἀπὸ μίαν Κυβέρνησιν) δὲν ἦτο ἡτιολογημένη τὸ ἀποδεικνύουν ὅχι μόνον τὰ ἀνωτέρω στατιστικὰ δεδομένα, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι σποραδικοὶ φαίνονται νὰ ὑπάρχωσιν οἱ ἱερεῖς δημοδιδάσκαλοι. Καὶ αὐτῶν ἐστὶ τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν οἱ ἀπόφοιτοι, οἱ ἱερωθέντες, περιλαμβανομένων καὶ ἐκείνων, οἵτινες φοιτήσαντες καὶ εἰς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς ἐγένοντο ἱερεῖς, εἶναι ὀλίγοι. Τὰ στατιστικὰ δεδομένα θὰ ἐξετάσωμεν (κατωτέρω) ἀλλαχοῦ. Μόνον οἱ δημοδιδάσκαλοι, οἱ φοιτήσαντες εἰς τὰ Ἀνώτερα Ἐκκλ. Φροντιστήρια ἐγένοντο ἐν πολλοῖς ἱερεῖς. Χρειαζόμεθα εἰδικὰς στατιστικάς, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀπεκάλυπταν, διότι ἄλλως θὰ ἦτο τὸ πρᾶγμα ἐμφανές, ὅτι τῶν Ἱεροδιδασκαλείων οἱ ἀπόφοιτοι οἱ γενόμενοι μόνον ἱερεῖς καὶ διδάσκαλοι ἦσαν ὀλίγιστοι.

β) Ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ δεύτερον καὶ τελευταῖον σημεῖον τοῦ θέματος τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, τὸ τῆς λειτουργίας δῆλον ὅτι αὐτοῦ, διὰ νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς καταργήσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ διορισμοῦ τῶν πτυ-

1. Διότι δὲν ἔχομεν στατιστικὴν πλήρη ποῖοι καὶ πόσοι πτυχιούχοι τοῦ δημοδιδασκαλικοῦ τμήματος τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ μάλιστα τῆς Ριζαρείου ἐγένοντο καὶ παρέμειναν ἱερεῖς δημοδιδάσκαλοι.

2. Οἱ μέχρι τοῦ 1923 ἐξελθόντες Ριζαρεῖται τῶν 4 ἐτῶν 1919-23, εἰσαχθέντες κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη δὲν ἐφοίτησαν εἰς τὸ διδασκαλικὸν τμήμα (4-4-6-14), ἀπλοῖ πτυχιούχοι σπουδασάντες Θεολογίαν καὶ ἄλλας ἐπιστήμας ἦσαν 28.

3. Ἡ ἰδέα, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ μόνον ἐν καὶ δὴ καὶ πρότυπον τῆς Ριζαρείου καὶ νὰ μὴ ἰδρυθῶσιν ἄλλα προϋποθέτει, ὅτι θὰ μείνῃ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὑπουργὸς Παιδείας ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ ὅτι θὰ ἔχῃ καὶ Γενικὸν Διευθυντὴν σταθερόν. Ἀλλ' ἡ ἀποφῆς αὕτη προσκρούει καὶ τὴν μεταβλητότητα, ἄλλοθι πολιτικὴν ρευστότητα παρ' ἡμῖν. Προϋποθέτει ὁμως ὡσαύτως ἐπιχειρήματα ἰσχυρὰ καὶ ἄνδρας ἰσχυροὺς. Μόνον ὑπὸ λίαν περιορισμένας καὶ μελετημένας προϋποθέσεις δύνανται τὰ Ἱεροδιδασκαλεῖα νὰ ἐπιτύχουν. Μάλιστα δύο φαίνονται νὰ ἐπιτυγχάνουν:

1ον) Ὅταν εἰσάγωνται νέοι ἀπὸ 18-25 ἐτῶν πτυχιούχοι γυμνασίων (Ἐκκλ. παιδ. Ἀκαδ. Θεσσαλονίκης) μετὰ τὸν εἰδικὸν αὐτὸν προορισμὸν (τὸ ζήτημα τῆς ποιότητος παραμένει πάντοτε πρόβλημα) καὶ

2ον) Ὅταν εἰσάγωνται εἰς τὰ Ἱεροδιδασκαλεῖα ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις (π.χ. ἐπιλογῆς) ἐν αἷς καὶ ἡ ὑπαρξὶς κατοικίας σχεδὸν δωρεὰν παρὰ τοῖς ναοῖς τῶν χωρίων, ἐν οἷς θὰ καταβάλλεται ἰδιαίτερα μέριμνα διὰ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν (περιφερειακὴ ἀνάπτυξις), μόρφωσιν καὶ ψυχαγωγίαν τῶν ἀγροτῶν.

χιούχων αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων Ἱεροδιδασκαλείων, κατὰ τὸ 1929 καὶ τοὺς λόγους τῆς καταργήσεως ταύτης ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας. Ἐπειδὴ τὸ 1919/20 ὁ ἀείμνηστος Παιδαγωγὸς καὶ καθηγητὴς καὶ Διευθυντὴς τοῦ Μαράσλειου Διδασκαλείου ἐδήλωσεν, ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἔρχεται νὰ διδάσκη τὰ Παιδαγωγικὰ εἰς τὴν Σχολὴν, ἀπεφασίσθη ἵνα οἱ μαθηταὶ μεταβαίνωσιν εἰς τὸ Μαράσλειον Διδασκαλεῖον, πρὸς ἀκρόασιν τῶν σχετικῶν μαθημάτων. Ἀλλ' ὁ Ζαμάνης μετετέθη ἐκ τοῦ Μαράσλειου τὸ 1920, δι' ὃ καὶ τὴν 21 Νοεμβρίου τὸ Συμβούλιον τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἀπεδέχθη τὴν γνώμην τοῦ Ζαμάνη περὶ διορισμοῦ τοῦ Κ. Σωτηρίου, ὡς καθηγητοῦ τῶν Παιδαγωγικῶν ἐπὶ 14 ὥρας εἰς τὸ Ἱεροδ. τμήμα τῆς 5ης τάξεως, τοῦ Παιδαγωγοῦ καὶ ἄλλοτε μαθητοῦ τῆς Σχολῆς (1900-1905), ἀλλὰ τὴν 17ην Δ/βρίου ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν ταύτην ὁ Σπυρίδων Καλλιάφας (ἀντὶ τοῦ Ζαμάνη), ὁ ὅποιος, ὡς γνωστόν, ἦτο εἰς Ἑλβετίαν μετὰ τῶν ἐξορίστων βασιλέων, οἵτινες ἐπανῆλθον τὴν 6ην Δ/βρίου 1920 (παλιν ὁρθωσις ἐν τῷ μέσῳ φρενίτιδος ἐνθουσιασμοῦ τοῦ λαοῦ). Ὁ Καλλιάφας κατέστη μετὰ ταῦτα (1938) ἀνώτατος ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος καὶ τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν (1947-57) καὶ ἦτο ἀνὴρ συντηρητικὸς, ἀλλὰ λίαν μελετημένος καὶ συγγραφεὺς ἀξιολογώτατος καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Ψυχολογίαν καὶ μάλιστα τὴν Ψυχολογίαν τοῦ Βάθους. (YOUNG). Ἀλλ' ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ ἐδιδάσκοντο ἐπὶ πλεόν τῶν ἀνωτέρω 4 ὥραι ἐβδομαδιαίως Παιδαγωγικὰ, ψυχολογία καὶ Λογικὴ εἰς τὴν 3ην τάξιν, 5 ὥραι ἐβδομαδιαίως Διδακτικὴ εἰς τὴν 4ην τάξιν εἰς ὅλους τοὺς μαθητὰς, ὡσαύτως ἡ Μουσικὴ καὶ Ὡδικὴ ἀνὰ 4 ὥρας εἰς τὴν 1ην, ἀνὰ 3 ὥρας εἰς 2αν τὴν 3ην, τὴν 4ην καὶ τὴν 5ην τοῦ Διδασκαλείου (μόνον), 2 ὥρας, ἐνῶ διὰ τὴν Καλλιγραφίαν καὶ Ἰχνογραφίαν εἰς τὰς αὐτὰς τάξεις (ἔχι λοιπὸν εἰς τὸ Θεολογικὸν τμήμα τῆς 5ης) ἀνὰ 3,2,1,1, καὶ 1, διὰ δὲ τὴν Χειροτεχνίαν¹ 2,2,2,1 καὶ 1 (πρβλ. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 209, ἐνθα καὶ τὸ Πρόγραμμα). Ἀναμφιβόλως ἦτο πλήρης ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων τούτων καὶ δὴ καὶ παραδιδομένων ὑπὸ διαπρεπῶν καθηγητῶν (Λογοθέτου, ἐκλεγέντος τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλολογίας εἰς τὸ Π/μιον Ἀθηνῶν, ἀλλὰ περὶ τούτων ἴδε παρὰρ-τημα Γ'. ὑπὸ Ν. Καρυσιώτη ἐνθα τὸ χρονικὸν τῶν καθηγητῶν τῆς Σχολῆς), ἀλλὰ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παροραθῇ τὸ γεγονὸς, ὅτι εἰς τὰ λεγόμενα τεχνικὰ μαθήματα, Καλλιγραφίαν, Ἰχνογραφίαν καὶ Χειροτεχνίαν ἡ διδασκαλία δὲν ἦτο ἐνδελεχὴς (διὰ τὰ τελευταῖα ἀνὰ ὥρας 3 εἰς τὰς 5 τάξεις). Τοῦτο λέγω ἀπὸ τῆς γνώσεως καὶ πείρας τοῦ πράγματος².

1. Ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ ἐδιδάσκοντο καὶ τὰ Γεωπονικὰ καὶ ἡ Ὑγιεινὴ (συναριθμουμένων τῶν ὥρῶν μετὰ τῶν φυσικῶν) ἀνὰ 3, 3, 3 εἰς τὰς 3 πρώτας τάξεις, ἀνὰ 2 εἰς τὴν 4ην, ἀνὰ 2 εἰς ἀμφοτέρω τὰ τμήματα τῆς 5ης τάξεως, καὶ ἀνὰ 1 εἰς διδασκαλικόν, τὴν 4ην καὶ εἰς τὸ διδασκαλεῖον εἰσέτι. Ἡ διδασκαλία τῶν Γεωπονικῶν ἦτο λίαν χρήσιμος εἰς τοὺς ἱερεῖς τῆς ὑπαίθρου, μάλιστα δὲ τοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ δημοδιδασκάλους.

2. Διατελέσας δημοδιδάσκαλος ἐν Ἀθήναις ἐν Ἰδιωτικοῖς Σχολείοις (1924-25 Μακρῇ) καὶ ὡς παιδαγωγὸς ἐν τοῖς ὀρφανοτροφείοις Β. Ἑλλάδος (Ἐάνθης), Πελοποννήσου (Καλαμάτας) καὶ Κρήτης, εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ συνυπηρετήσω μετὰ πτυχιούχων τῆς Μαράσλειου Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας καὶ νὰ ἴδω καὶ ἐκτιμῶσιν τὴν κατάρτισιν καὶ τὴν ἐν τῇ πράξει ἐργασίαν των, συν-

Τοιουτοτρόπως τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἦτο ἄρτιον ἀπὸ τοῦ προσωπικοῦ καὶ τῶν ὠρῶν διδασκαλίας, ἀλλ' ἀναμφιβόλως θὰ ἦτο ὀρθότερον καὶ σκοπιμώτερον ἐὰν οἱ Ριζαρεῖται συνεδιδάσκοντο μετὰ τῶν σπουδαστῶν τοῦ Μαρασλείου, διότι δὲν θὰ τοὺς ἐβλεπον, ὡς ξένον σῶμα, εἰς τὸ σῶμα τῶν Δημοδιδασκάλων οἱ ἴδιοι οἱ δημοδιδάσκαλοι, ὅταν οἱ ἀριστεροὶ Φιλελεύθεροι ἤλθον εἰς τὰ πράγματα (1923).

Ἡ εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς χώρας ἐπελθοῦσα μεταβολὴ καὶ ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸ Ὑπουργεῖον καὶ τὸ Μαράσλειον Διδασκαλεῖον (ἀπὸ τοῦ 1933 Παιδ. Ἀκαδημίαν), εἶχεν ἐπακόλουθα καὶ διὰ τὴν Ριζαρείον, διότι προφανῶς ὁ Σπ. Καλλιάφας ἐπαύθη, ἤλθον δὲ εἰς τὸ προσκήνιον οἱ ὁπαδοὶ τῆς Ἐκπ. Μεταρρυθμίσεως διὰ μίαν δεκαετίαν περίπου (Κακούρος εἰς τὸ Ὑπ. Παιδείας). Τοῦ νέου Διευθυντοῦ τοῦ Μαρασλείου Δελμούζου δηλώσαντος, ὅτι δὲν ἀναλαμβάνει τὴν διδασκαλίαν τῶν Παιδαγωγικῶν (8.10.23) καὶ μετ' αἰτησιν τοῦ Παιδαγωγικοῦ Παπαμαῦρου, ζητήσαντος ν' ἀναλάβῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐν λόγῳ μαθημάτων καὶ μετὰ προσωρινὴν ἀναβολὴν τῆς ἐκδόσεως ἀποφάσεως, τὸ Συμβούλιον τῆς Ριζαρείου ἀνέθηκε προσωρινῶς τὴν διδασκαλίαν τῶν Παιδαγωγῶν, ὣν ἐνεκρίθη σχετ. αἰτήσεις, εἰς τοὺς Γεωργ. Σακελλαρίου (μετὰ ταῦτα καθηγ. τῶν Π/μίων Θεσσαλονίκης καὶ Ἀθηνῶν) καὶ Μιχ. Παπαμαῦρον (22 Ὀκτωβρ. 1923). Τὸ Συμβούλιον ὅμως τῆς Ριζαρείου μετὰ ἓνα μῆνα ἐζήτησε τὸν διορισμὸν μόνου τοῦ Γεωργίου Σακελλαρίου, διδάξαντος ἐπ' ὀλίγον· ἀλλὰ διὰ νέας ἀπαφάσεώς του, ληφθείσης τὴν 16ην Φεβρ. 1924, ἐζήτησε τὸν διορισμὸν ὡς τακτικοῦ πλεόν καθηγητοῦ τῶν Παιδαγωγικῶν μαθημάτων καὶ αὐθις τοῦ Σπ. Καλλιάφα, παραμείναντος ἐν τῇ θέσει ταύτῃ μέχρι τῆς 12 Δ/βρίου 1929 ὅτε καὶ κατηργήθη τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον.

§ 6. Ἡ κατάργησις τῶν ἱεροδιδασκαλείων καὶ οἱ λόγοι οἱ προκαλέσαντες ταύτην.

Ἀλλὰ τὸ 1929, ἦτοι ἐν ἔτος περίπου μετὰ τὴν νέαν ἐκπληκτικὴν νίκην τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου (1928) τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἀνδρός τοῦ ἔχοντος ὅμως ἀδυ-

δέλφων δημοδιδασκάλων. Τούτων ὑπερεῖχον κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς 5ης καὶ 6ης τάξεως τοῦ Δημοτικοῦ. Αἱ ἐλλείψεις ἡμῶν τῶν Ριζαρεϊτῶν ὡς διδασκάλων ὠφείλοντο εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ διακεκριμένος καθηγητὴς τῶν προσηρτημένων Σχολῶν τοῦ Πολυτεχνείου, Ἀλεξ. Καλούδης, ἦτο γέρων καὶ δυσარέστως ἤκουε τοὺς μαθητάς, πού δὲν ἠγάπων τὰ μαθήματά των, δι' ὃ καὶ κατὰ τὸν ἐρχομὸν του εἰς τὴν τάξιν, ἵνα διδάξῃ, ἔψαλλον, τὸ «μετὰ τῶν ἁγίων ἀνάπαυσον», ὅθεν ἐπέστρεφεν εἰς τὸ γραφεῖον τῶν καθηγητῶν!

Ταῦτα διὰ νὰ προσθέσωμεν, καὶ τὸν εὐθυμον τόνον ἀνήκοντα κατὰ φύσιν εἰς τοὺς νέους, τόνον εὐχάριστον δὲ ἐν προκειμένῳ εἰς τὴν σοβαρὰν διήγησιν. Βεβαίως ὑπῆρχον καὶ μαθηταὶ μὲ καλλιτεχνικὴν ἰδιοφυΐαν, οἱ ὅποιοι καὶ ἔμαθαν πολλὰ καλὰ τόσον ἀπὸ τὸν Ἀλεξ. Καλούδην (ἴδε χρονικὸν εἰς παράρτημα Γ'), ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν διάδοχόν του Ἰατροῦ. Ὑπερεῖχον βεβαίως οἱ Ριζαρεῖται διδάσκαλοι καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Μουσικῆς καὶ δὴ τῆς Βυζαντινῆς, ἣν ἐδίδασκεν ὁ ἀείμνηστος λόγιος καθηγ. Κων. Παπαδημητρίου, ὁ ὁποῖος διηύθυνε καὶ τὸν χορὸν τῆς Σχολῆς, εἰς ὃν διεκρίνοντο τότε ὡς κορυφαῖοι τοῦ χοροῦ ὁ Ι. Θεοδωρακόπουλος (ὁ νῦν ἀντιπρύτανης), ὁ Φοῖβος Σταυρόπουλος (ἀρχαιολόγος), ὁ Ἀνρ. Λεβαντῆς (τέως γυμνασιάρχης καὶ νῦν πρωτοψάλτης τοῦ Ἀγ. Γεωργίου Κυψέλης) καὶ τινες ἄλλοι. Ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας διεκρίνετο κυρίως εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ τὰ λοιπὰ Θεολογικὰ μαθήματα, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τοῦ 1922 μέχρι τοῦ 1924.

ναμίαν πρὸς τοὺς ὁπαδοὺς του τῆς Ἑκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως, δι' ὃ καὶ ἐπανεφέρε τούτους εἰς τὸ Ὑπουργεῖον πανισχύρους (Κακούρης, Γληνός, Καψάλης Γ.), τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἀνήγγειλε τὴν 25ην Μαΐου 1929, ὅτι δι' ὑποβληθέντος Νομοσχεδίου ἀφηρεῖτο τὸ προνόμιον νὰ διορίζωνται δημοδιδάσκαλοι οἱ πτυχιῶχοι τοῦ Παιδαγωγικοῦ τμήματος τῆς Ριζαρείου Σχολῆς. Παρὰ ταῦτα τὸ ἐπόμενον ἔτος τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς προέτεινε τὸν διορισμὸν καθηγητοῦ τῶν Παιδαγωγικῶν τοῦ Παν. Παῖδουση (1930), ἀλλὰ τὴν 6ην Ὀκτωβρίου τοῦ 1930 ἀπεφάσισε ν' ἀνατεθῇ ἡ διδασκαλία τῶν Παιδαγωγικῶν ἐπὶ 1 ἔτος ἄνευ διορισμοῦ εἰς τὸν Παιδαγωγὸν (μετὰ ταῦτα 1938 ἀνωτ. ἐκπαιδευτικὸν Σύμβουλον) Νικ. Καραχρήστον, τοῦ κ. Παῖδουση προαχθέντος εἰς ἐκπαιδ. Σύμβουλον.

Ἡ κατάργησις τῶν Ἱεροδιδασκαλείων συνετελέσθη διὰ τοῦ νόμου 4370/1929 διότι οἱ μεταρρυθμισταὶ ἰσχυρίζοντο ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν ἢ δὲν εἶναι δυνατόν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον νὰ παρασκευάζεται καὶ πρὸ πάντων νὰ ἀσκήσῃ καὶ τὰ δύο ἔργα, τοῦ δημοδιδασκάλου καὶ τοῦ ἱερέως-ἐφημερίου¹. Καὶ ἐξ ἀπόψεως μὲν θεωρητικῆς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο δύναται νὰ σταθῇ, ἀλλ' ἐξ ἐπόψεως ἐλληνικῆς-πρακτικῆς-τ.ἑ. τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τῆς Ἑλλ. Ὑπαίθρου, εἰς τὴν ὁποίαν μάλιστα ἤμιστα ἐνδείκνυται νὰ διορίζονται καὶ δὴ καὶ εἰς τὰ μονοτάξια σχολεῖα μόνον θήλεις πτυχιῶχοι τοῦ Διδασκαλείου (τώρα τῶν Παιδαγ. Ἀκαδημιῶν) δὲν ἦτο καὶ δὲν εἶναι ἡ ἀνωτέρω ἀποφῆς ὀρθή. Θὰ ἡδύνατο δὲ τις νὰ ἀναφέρῃ ἐνταῦθα, ἐφ' ὅσον ἡ ἱστορία πρέπει νὰ εἶναι ἀντικειμενική, ὅτι οἱ παιδαγωγοὶ τῆς Ἑκπαιδ. Μεταρρυθμίσεως ἦσαν ἐκ λόγων βασικῶν ἀντίθετοι πρὸς τὴν ὑπαρξίν τῶν συντηρητικῶν διδασκάλων-ἱερέων, οὓς ἐθεώρουν μὴ «προοδευτικοὺς» καὶ μὴ ἐννοοῦντας τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν, ἡ ὁποία εἶχε ἀριστεράν, ἀντιεκκλησιαστικὴν καὶ ἐν πολλοῖς ἀντιθηρησκευτικὴν ἀπόκλισιν. Οἱ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ Παιδείας νέοι κύριοι τῶν παιδαγωγικῶν τυχῶν τῆς χώρας οὐδεμίαν ἢ μικράν εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ τοὺς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραδόσεως σκεπτομένους Ἕλληνας καὶ ἡ ἦσαν ἀδιάφοροι πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ καὶ ἐχθροὶ αὐτῆς καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐχὶ ὅμως πάντοτε ἐμφανεῖς. Τὸ κύτταρον τῆς ὑπαίθρου-ὁ πόλος ἑλξεως καὶ ἐπιδράσεως συντηρητικὸς ἐθνικὸς δημοδιδάσκαλος καὶ ὁ ἱερεὺς, ἡ θὰ ἀσκοῦ καὶ τὰ δύο ἔργα, ἀπετέλει δυσάρεστο στοιχεῖον εἰς τὴν ἄρχουσαν νοοτροπίαν.

Ὅθεν ὁ προβαλλόμενος λόγος, ὁ θεωρητικὸς εἶχε μᾶλλον τὴν θέσιν προφάσεως, ὅπισθεν τῆς ὁποίας ἐκρύπτοντο τὰ πραγματικὰ αἰσθήματα, ἡ νοοτροπία καὶ αἱ πολιτικαὶ τάσεις τῶν ἰθυόντων, εἰ καὶ ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος μετ' ὀλίγον (1936) ἠναγκάσθη νὰ ψηφίσῃ, αὐτὸς ὁ φιλελεύθερος, τὸ Ἰδιώνυμον εἶναι δὲ ἀληθῶς περίεργον ὅτι δὲν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν τὸ ἐθνικὸν συμφέρον ὅπερ ἀντετίθετο εἰς τὴν ἀριστεράν ἀπόκλισιν ἀφοῦ ὁ Κομμουνισμὸς (1924-1931) ἀπεδεικνύετο τότε ὁ θανάσιμος κίνδυνος ὅχι ἀπλῶς τοῦ ἀστικοῦ Καθεστώτος, ἀλλὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐφ' ὅσον παρεχόρει τὰ πολῦτιμα καὶ ἐλληνικώτατα ἐδάφη τὰ ἀπὸ αἰώνων καὶ δι' ἰδρώτος καὶ αἵματος ποτισθέντα καὶ δὴ καὶ ἀπελευθερωθέντα (τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θρά-

1. Ἐχρησιμοποιεῖτο συνήθως τὸ λαϊκὸν λόγιον «ἡ παπᾶς παπᾶς ἡ ζευγαῖς ζευγαῖς».

κης) παρεχόμεναι εἰς τοὺς (ὑπείκοντας εἰς τοὺς σωβινιστὰς καὶ πανσλαβιστὰς (μὲ τὸ ἔνδυμα νῦν τοῦ Κομμουνισμοῦ) Σλάβους.

Ἀλλὰ τὸ ἔτος 1929 ἦτο ἀτυχὲς ἔτος διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Παιδείαν, ἐφ' ὅσον κατηγορεῖται τὸ κατ' ἐξοχὴν Σχολεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ὑπαίθρου, τὸ τριτάξιον Ἑλληνικὸν Σχολεῖον, τὸ ὁποῖον ἐνισχυόμενον ἦτο δυνατόν νὰ ἀποβῇ καὶ τὸ σχολεῖον σύνδεσμος τῆς Γενικῆς Παιδείας (ἀνθρωπιστικῆς) πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν τεχνικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν, εἰς ἣν θὰ ἔδει νὰ εἰσάγωνται οἱ νέοι ἄνευ εἰσιτηρίων ἐξετάσεων, ἐνῶ εἰς τὰ 4ετῇ Γυμνάσια θὰ εἰσήγοντο οἱ ἱκανώτεροι πρὸς ἐκπαίδευσιν, μετ' αὐστηρὰν εἰσιτήριον ἐξέτασιν. Οὕτω ἡ Ἐκπαίδευσις ὠδηγεῖτο εἰς μαζοποίησιν, ἡ δὲ Ἑκκλησιαστικὴ ὠδηγήθη εἰς τὴν ἐπταετῇ ἐκπαίδευσιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὸν καθορισμὸν ὡς χρόνου εἰσόδου τῶν νέων εἰς τὴν μικροτέραν ἡλικίαν τῶν 11 ἐτῶν (ἀντὶ 13-15). Ἡ προσθήκη δύο ἐτῶν εἰς τὴν Δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ἐξησθένει ἐπὶ πλέον τὴν Μέσσην, ἡ ὁποία ὡς ἐπταετής (3-4) ἀπετέλει πρὸ τοῦ 1919 τὴν ἀληθῆ ἰσχυρὰν σπονδυλικὴν στήλην τῆς Γενικῆς Μορφώσεως (ἀνθρωπιστικῆς Παιδείας καθόλου), εἰς τὴν ὁποίαν στηρίζεται οὐ μόνον ἡ Ἀνωτάτη, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐπαγγελματικὴ καὶ ἡ Τεχνικὴ Παιδεία ἐφ' ὅσον τὰ στελέχη αὐτῆς, τῶν διοικητικῶν-τεχνικῶν θέσεων πρέπει νὰ ἔχουν τὴν ἀνθρωπιστικὴν ἐκπαίδευσιν¹).

Ὅτι ἡ κατάργησις τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων καὶ ἡ τῶν Ἱεροδιδασκαλείων ἀπετέλουν δύο πλήγματα κατὰ τῆς Παιδείας καὶ τῶν Ἑκκλ.Σχολῶν δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, τοῦτο δὲ βλέπομεν ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὸ μικρὸν ἀριθμὸν τῶν εἰσαχθέντων (Παράρτημα Α) κατὰ τὸ ἔτος 1929 (17-28), ἀφ' ἑτέρου τὴν προσθήκην ἐνὸς ἔτους εἰς τὴν Ριζαρείον ὡς προπαρασκευαστικοῦ. Ἐνίοτε μάλιστα παρουσιάσθη καὶ τὸ φαινόμενον νὰ μὴ λειτουργήσῃ Ε' τάξις!

Ἐν ἀπὸ τὰ φαινόμενα δὲ τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τῆς Ριζαρείου, ἦν φυσικῶς μιμοῦνται αἱ κατ' ἀνάγκην ὑφιστάμεναι λοιπαὶ Ἱερατικαὶ Σχολαὶ τοῦ Κράτους, εἶναι τὸ τῶν διαρρυθμίσεων εἰς 5, 6 ἢ 7τάξιους, χωρὶς νὰ ἐξαχθῶσι ποτὲ καὶ νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις διὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ μεγάλου ζητήματος τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου, τὰ κατ' ἀνάγκην ἐξαγόμενα ἐκ τῆς ἀποτυχίας συμπεράσματα. Περὶ τῆς ἀποτυχίας θὰ ὁμιλήσωμεν καὶ πάλιν, ἐξετάζοντες τὰ κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐκπαίδευσιν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν.

§7. Ἡ κατάργησις τοῦ ἱεροδιδασκαλείου καὶ αἱ συζητήσεις περὶ τοῦ τύπου τῆς Σχολῆς.

Συνεπεῖα, λοιπόν, τῆς ἐκδόσεως τοῦ Νόμου 4370/1929, δι' οὗ ἀφηρεῖτο τὸ δικαίωμα τῶν ἀποφοίτων τῆς Ριζαρείου νὰ διορίζωνται δημοδιδάσκαλοι ἢ Σχολῆς καθίστατο ἐξατάξιος. Ὅθεν τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἡσχολήθη διὰ μακρῶν (συνεδρία τῆς 28 Φεβρουαρίου τοῦ 1931) μὲ τὸ θέμα τοῦ τύπου τῆς Σχολῆς (θὰ ἐλέ-

Γ.Ι. Κονιδάρη, Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς: Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ περὶ Παιδείας, Ἀθῆναι 1958.

γαμεν τὸ αἰώνιον θέμα τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν), δι' ὃ καὶ τινες τῶν Συμβούλων προέτεινον τὴν μετατροπὴν τῆς Σχολῆς εἰς Φροντιστήριον, ἵνα πληρωθῇ ἡ ἐπιθυμία τοῦ Διαθέτου (Διαθήκης ἄρθρον 72 καὶ 68, πρβλ. Ν. Ράδου: Τὰ κατὰ τὴν Ριζαρείον, 1903, σελ. 40, 42 ἐξ.), ἡ ὁποία δὲν ἐμελετήθη ὡς ἔδει (περὶ τούτου θὰ ἴδωμεν κατωτέρω). Ἄλλοι ὅμως τῶν Συμβούλων ἀντικρούοντες τοὺς ἀνωτέρω, ἐδέχοντο τὸ τόπον τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς, ἐφ' ὅσον μάλιστα ὁ νέος ἀπὸ τοῦ 1929 Κυβερνητικὸς Ἐπίτροπος Διευθυντὴς τῶν Ὀρησκευμάτων μέχρι τοῦ 1939 (Ριζαρείτης) κ. Λεωνίδας Φιλιππίδης (ὁ μετὰ ταῦτα καθηγητὴς 1939 καὶ πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1965-1966) ἀνήγγειλεν ὅτι ἡ Ριζαρείος Σχολὴ θὰ καθίστατο ἀνωτέρα.

Κατὰ τὸ ἔτος ὅμως 1931 -τὴν 24ην Ἰουλίου- τὸ Συμβούλιον ἀπεδέχθη τὸ νέον Τύπον τῆς Σχολῆς, ὡς ἱερατικῆς τὸν ὀριζόμενον συμφώνως τῇ διαθήκῃ εἰς πενταετῇ (Νόμος 5142/1931). Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ σχετικὴ ἀνακοίνωσις, διὰ δημοσιευμάτων τοῦ τύπου:

α) Διὰ τοῦ νόμου ὠρίζετο, ὅτι αἱ τέσσαρες πρῶται τάξεις ἰσοδυναμοῦν πρὸς τὰς 4 τελευταίας τάξεις τοῦ θταξίου Γυμνασίου, ἡ δὲ 5η τάξις θὰ ἦτο αὐτοτελὴς (ἐνταῦθα ἐγένετο λόγος περὶ τῶν τέως θταξίων Ἱερατικῶν Σχολῶν).

β) Τὸ πτυχίον τῶν 5ταξίων Ἱερατικῶν Σχολῶν ἔδιδε τὸ δικαίωμα ἐγγραφῆς μόνον εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἢ ἐκλογῆς εἰς ἐφημεριακὴν θέσιν¹.

γ) Διὰ τοῦ αὐτοῦ νόμου ἰδρύθησαν καὶ Ἱερατικὰ Φροντιστήρια ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ, ἐν ἀνώτερον μονοετὲς καὶ ἐν κατώτερον διετὲς. Εἰς τὸ Ἀνώτερον θὰ ἐνεγράφοντο, ἄνευ ἐξετάσεων οἱ ἔχοντες ἀπολυτήριον Γυμνασίου ἢ Διδασκαλείου (ἡ παλαιὰ καλὴ ἀλλ' ἐμβαλωματικὴ λύσις τοῦ ἐφημεριακοῦ καὶ ἀναγκαία πρὸς ταχεῖαν κάλυψιν τῶν κενῶν) καὶ εἰς τὸ κατώτερον θὰ ἐνεγράφοντο, ἄνευ ἐξέτασεων οἱ ἔχοντες ἀπολυτήριον τοῦ Ἡμιγυμνασίου (ἦτοι τῆς 2ας ἐξαταξίου), ὅπερ ὁρθῶς ὠνομάσθη «ψευδώνυμον σχολεῖον». Τοῦτο ἀντικατέστησε τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον εἰς τοιαύτην κλίμακα ὥστε ν' ἀποβῇ ἡ αἰτία τῆς ἐπεκτάσεως τῶν Γυμνασίων καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν ἀπὸ 140 (1929) εἰς 540 μετὰ τὸν πόλεμον!

Τὰ δύο φροντιστήρια ἐλειτούργησαν παρὰ τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1932, ὅτε μετεφέρθησαν εἰς τὴν Ἱερατικὴν Σχολὴν Κορίνθου. Ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Κορινθίας Δαμασκηνὸς 1922-1938, (ὡς Ἀθηνῶν -1949) ἐδέχθη ταῦτα ἄνευ τῆς καταβολῆς ἐπιχορηγήσεως τοῦ Κράτους².

Ἐπειδὴ ὁ τύπος τῆς 5ταξίου παρουσίαζεν, ἄνευ τῆς λήψεως ἄλλων μέτρων, τὴν γνωστὴν ἀποτυχίαν, ἐγένοντο καὶ αὖθις νέαι μακρὰ συζητήσεις εἰς πολλὰς συνεδρίας τοῦ Συμβουλίου περὶ τοῦ προσφορωτέρου τύπου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἀνταποκρινομένου εἰς τὴν βούλησιν τοῦ διαθέτου. Ὁ σύμβουλος Δημ. Μά-

1. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δικαίωμα ἦτο θεωρητικόν, διότι θὰ ἀφεῖρα τὴν δυνατότητα τοῦ πτυχίου μετὰ 10 ἔτη τὸ ὀλιγώτερον!

2) Ἡ Ριζαρείος ἐνήγαγε τὸ Κράτος, διὰ τὴν καθυστέρησιν τῶν ὑποχρεώσεων του πρὸς τὰ Φροντιστήρια τῆς Ριζαρείου.

ξιμος, ὁ μετὰ ταῦτα Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ Πρωθυπουργός, ἐπέμενεν εἰς τὸν τύπον τοῦ Φροντιστηρίου καὶ θὰ ἐλαμβάνετο μία τοιαύτη ἀπόφασις, ἐὰν δὲν ἡμποδίζετο ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχ/που Χρυσοστόμου παρευρεθέντος εἰς συνεδρίαν τοῦ Συμβουλίου κατ' Ἰούλιον τοῦ 1933, καὶ εἰπόντος ὅτι ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ ἡ Ριζαρείος 5τάξιος Ἐκκλ. Σχολή, εἰς ἣν νὰ φοιτῶσι 1-2 ὑπότροφοι τῶν μητροπολιτῶν, ἰδιοσυντήρητοι, οἵτινες καὶ θὰ ἱερῶντο (πῶς;). Ἐπὶ πρωθυπουργίας μάλιστα Π. Τσαλδάρη καὶ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Θ. Τουρκοβασίλη (Γεν. Γραμματεὺς Παλαιολόγος, παιδαγωγός, εἰσηγητὴς τῆς ἀρχῆς τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν) συνετάχθη Νομοσχέδιον (1934-35) περὶ μετατροπῆς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς εἰς Ἱερατικὸν Φροντιστήριον, ἀλλ' ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας (ὁ εὐπαίδευτος, ὁ διασώσας τὴν μέσσην Δημοσίαν Παιδείαν ἀπὸ τοῦ νὰ καταστῇ ἰδιωτικὴ¹) Ἰωάννης Μακρόπουλος δὲν εἰσήγαγε τὸ νομοσχέδιον εἰς τὴν Βουλὴν. Εὐτυχῶς, διότι οὕτω θὰ κατεστρέφετο ἓν σχολεῖον Μέσης Παιδείας, σημαντικὸν διὰ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Χριστιανικὴν Παιδείαν.

Ὅθεν τὸ ζήτημα τοῦ τύπου τῆς Σχολῆς, τὸ αἰώνιον ζήτημα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλ. ἐκπαιδεύσεως, συνεζητεῖτο διαρκῶς κατὰ τὰ ἔτη 1933-36, ὅτε μάλιστα ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐκυμαίνετο μεταξὺ 50 καὶ 60 (ἐπεζητεῖτο ν' ἀποκτήσῃ περισσότερους), διότι ἦτο ἐπίμονος ἡ θέλησις νὰ εὕρεθῇ τρόπος νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ κατὰ τὴν ἄρχουσαν ἀντίληψιν ἐφαρμογὴ τῆς βουλῆσεως τοῦ διαθέτου, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἐμελετήθη καλῶς πρὸ τοῦ κ. Α. Φιλιππίδου. Αὕτη δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπληρωθῇ ἐὰν δὲν ἐνετάσσετο ἐντὸς ἐνὸς εὐρυτέρου καὶ πληρεστέρου προγράμματος Ἑλληνικῆς ἐσωτερικῆς Ἐκκλ. πολιτικῆς, εἰς ἣν ἀναγκαίως περιλαμβάνεται ἡ ἐκκλ. ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ. Πόσον ἦτο ἐπίμονος καὶ μονομερὴς ἡ σκέψις τῶν ἰθυνόντων μαρτυρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι διαρκῶς ἐρρίπτετο ἡ ἰδέα περὶ μετατροπῆς τῆς Ριζαρείου εἰς Φροντιστήριον (ἡ πρόχειρος λύσις), τὴν ὁποίαν ὅχι μόνον ὁ ἀειμνήστος Δ. Μάξιμος διετύπου, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ ὁ εἰσελθὼν μετὰ ταῦτα εἰς τὸ Συμβούλιον τῶν Ἐκτελεστῶν Ἰωαννίνων Σπυρίδων, γενόμενος εἴτα Ἀρχ/πος Ἀθηνῶν! Ἀλλὰ κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα (1934-1936) συνεζητήθη εὐρύτατα ἐν τῷ Συμβουλίῳ καὶ ἡ ἰδέα τῆς μεταφορᾶς τῆς Σχολῆς ἐξω τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ πώλησις, ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τῶν οἰκοπέδων τῆς Σχολῆς. Ὑπὲρ τῆς μεταφορᾶς ταύτης ἐτάχθη καὶ ὁ εἰσελθὼν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Μητρ. Ἰωαννίνων Σπυρίδων. Ἡ μεταφορὰ αὕτη ἐγένετο κατὰ τὴν νέαν ἐποχὴν (1960) τῆς Σχολῆς, τοῦτ' ἔστι μετὰ τὸ κλείσιμον, τὴν ἀνοικοδόμησιν καὶ τὴν ἐπαναλειτουργίαν τῆς Σχολῆς.

§8. Τὸ πρόβλημα τοῦ Διευθυντοῦ μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Ἀρχιμ. Εὐαγγέλου Ἀντωνιάδου, ἕνεκα τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ εἰς καθηγητὴν τοῦ Πανεπ/μίου. Νέα ἀναδιοργάνωσις τῆς Σχολῆς καὶ ἐπανίδρυσις τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου μέχρ' ἡς διακοπῆς τοῦ ἐκπ. ἔργου τῆς Σχολῆς κατὰ τὸ 1940.

α) Ἐὰν τις ἐξετάσῃ τὴν κατάστασιν τῆς Σχολῆς κατὰ τὰ ἔτη 33 καὶ ἐξῆς, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας ἀτελευτήτους καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς

1. Εἰς τὸ Γενικὸν Λογιστήριον τοῦ Κράτους εἶχε σχεδιασθῇ τὸ ἀπαίσιον αὐτὸ σχέδιον.

χρόνων συζητήσεις περί τοῦ τύπου τῆς Σχολῆς καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰσαγομένων καὶ πτυχιούχων τῆς Σχολῆς, θὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ Σχολὴ εὐρίσκετο ἐν καταπτώσει, ἐνῶ ὑπὸ ἔποψιν προσωπικοῦ εὐρίσκεται πάντοτε ἐν ἀρίστη καταστάσει. Οὕτω, ἐνῶ τὸ 1933-34 ἔλαβον πτυχίον 4 (τὰ δύο προηγούμενα 5 καὶ 0) καὶ εἰσῆλθον μὲν 7, κατὰ τὸ 1934-1935 οὐδεὶς ἔλαβεν πτυχίον, διότι δὲν ἐλειτούργησεν ἡ Ε' τάξις, μόλις δὲ τὸ 1935-36 εἰσῆλθον 20 καὶ ἔλαβον πτυχίον 8.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἤτοι τὴν 8ην Ἰανουαρίου 1935, παρητήθη ὁ ἀρχιμ. Εὐάγ. Ἀντωνιάδης τῆς Δ/σεως τῆς Σχολῆς, διότι ἐξελέγη καὶ διωρίσθη καθηγητῆς (ἐκτακτος) τῆς Ἱστορίας τῶν Χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τῆς Ἑρμηνείας αὐτῆς εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Οὕτω ἐλειψεν ἡ γόνιμος αὐτοῦ προσπάθεια ὡς διδασκάλου ἐν τῇ Ἱστορικῇ Σχολῇ καὶ τοιούτοτρόπως ἡ ἐργώδης προσπάθεια, ὡς Διευθυντοῦ, μὴ βοηθουμένου πάντοτε παρὰ μόνον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου (Λ. Φιλιππίδης). Οὕτω ἀνέκυπτε καὶ αὖθις τὸ ζήτημα:

β) τοῦ Κληρικοῦ-Διευθυντοῦ, ὅπερ δὲν ἠδύνατο νὰ λυθῇ καὶ δὲν ἐλύθη κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῶν ἐπομένων 5 ἐτῶν, καθ' ὃ μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ Β'. Παγκοσμίου Πολέμου, (ὅτε ἔκλεισε τὰς πύλας τῆς) ἐλειτούργησεν ἡ Ριζαρείος Σχολή. Ὁ Ἀρχιμ. καθηγητῆς Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης ἠδύνατο νὰ παραμείνῃ ἀσφαλῶς ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ, ἀλλὰ ἐπροτίμησε, πιθανῶς κουρασμένος ἀπὸ τὸ ἐν αὐτῇ δύσκολον ἔργον, ν' ἀφιερωθῇ εἰς τὴν ἐπιστήμην του. Ὅθεν ἀνέκυψεν ἀμέσως τὸ ζήτημα διορισμοῦ προσωρινοῦ Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ριζαρείου προέτεινε τὸν διορισμὸν τοῦ φιλολόγου καθηγητοῦ Ν. Παπανικολάου, διὰ δὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν Θεολογικῶν μαθημάτων, ἅτινα ἐδίδασκεν ὁ καθηγητῆς Ε. Ἀντωνιάδης, προσελήφθη διὰ τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τοῦ σχολ. ἔτους 1934-35 ὁ καθηγητῆς τῆς Μέσης ἀρχιμ. κ. Μεθόδιος Κοντοστόνος (ὁ μετὰ ταῦτα Μητροπολίτης Κερκύρας). Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1935-36 τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἀνέθεσε, κατὰ λόγον φυσικόν, τὴν ἐξεύρεσιν καταλλήλου κληρικοῦ Διευθυντοῦ, εἰς τὸν Σύμβουλον Σεβ. Μητροπολίτην Ἰωαννίνων Σπυρίδωνα, ὅστις μετὰ προσπάθειαν ἱκανὴν ἀπήντησεν ὅτι δὲν εὔρεν κατάλληλον πρόσωπον. Καὶ ἐπροτάθησαν μὲν ὁ ἐν Λονδίνῳ Ἀρχιμ. Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης (ὁ ἀποθανὼν ὡς Ἀμερικῆς, ὁ κληθεὶς ἐκεῖ ἀπὸ Κορινθίως) καὶ ὁ Σάμου Εἰρηναῖος. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος ἀπεποιήθη, ἄγνωστον δέ, τί συνέβη μὲ τὸν Μιχαήλ. Ὅθεν τὸ Συμβούλιον ἐσκέφθη πρὸς στιγμήν ν' ἀναθέσῃ τὴν Διεύθυνσιν εἰς τινὰ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου (Δουβουνιώτην ἢ Βέλλαν), βοηθούμενον ἀπὸ τινὰ ἐπόπτην, προερχόμενον ἐκ τῶν καθηγητῶν τῆς Σχολῆς, διαμένοντα ὅμως ἐν τῇ Σχολῇ. Ἀλλὰ τὸ Συμβούλιον κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1936, ἐφ' ὅσον δὲν εὐρίσκετο κατάλληλον πρόσωπον, οἱ δὲ καθηγηταὶ δὲν ἦσαν πρόθυμοι, παρεκάλεσε τὸν Μητροπολίτην Ἰωαννίνων Σπυρίδωνα ν' ἀναλάβῃ τὴν Διεύθυνσιν, ἀλλ' ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης, ἕνεκα τῶν ἀσχολιῶν του, φυσικῶς, ἤρνήθη. Παρὰ ταῦτα ὑπεσχέθη νὰ ἀσκήσῃ ἐποπείαν, ὅταν εὐρίσκεται ἐν Ἀθήναις. Παραιτηθέντος ὅμως τοῦ Διευθυντοῦ ἀειμνήστου Ν. Παπανικολάου, καθηγητοῦ τῶν Φιλολ. Μαθημάτων, τὸ Συμβούλιον ἐπέτυχεν νὰ διορίσῃ ὡς Δ/τὴν τὸν ἐκτακτον καθηγητὴν τῆς Σχολῆς, προπρῦτανιν τότε τοῦ Π/μίου ἀειμνήστον καθηγητὴν

Γρηγ. Παπαμιχαήλ, με τὴν προοπτικὴν τοῦ διορισμοῦ ὡς ὑποδιευθυντοῦ κληρικου. Ὡς ὑποδιευθυντῆς δὲ διωρίσθη ὁ λόγιος ἀρχιμ. κ. Μελέτιος Γαλανόπουλος (τότε Ἱεροκῆρυξ τῆς Μητροπόλεως Σπάρτης, νῦν Μητρ. Κυθήρων). Οὗτος παρέμεινεν εἰς τὴν θέσιν ταύτην μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Σχολ. ἔτους 1939-1940¹. Ἐν συνεχείᾳ δὲ διωρίσθη ὡς ὑποδιευθυντῆς ὁ θεολόγος καθηγητῆς Δ. Κουϊμουτσόπουλος, ὅστις καὶ ἀνεπλήρου τὸν καθηγητὴν Γρηγ. Παπαμιχαήλ, τὸν διευθύνοντα τὴν Σχολήν. Τὴν 27ην ὅμως Σ/βρίου 1940 τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἀπήλλαξε τῶν καθηκόντων τοῦ Διευθυντοῦ τὸν ἀείμνηστον Γρηγ. Παπαμιχαήλ, λόγῳ τοῦ φόρτου ἐργασίας του, καὶ διώρισεν ὡς διευθυντὴν τὸν ὑποδιευθυντὴν Δ. Κουϊμουτσόπουλον, ὅστις παρέμεινεν εἰς τὴν θέσιν ταύτην (ὑφισταμένην καίτοι ἡ Σχολὴ ἐκλείσεν, ὡς θὰ ἴδωμεν), μέχρι τοῦ 1942, ὅτε διωρίσθη ἀπ' εὐθείας διὰ Διατάγματος τῆς Κυβερνήσεως Κατοχῆς τακτικὸς Καθηγητῆς τῆς Δογματικῆς καὶ Συμβολικῆς, καίτοι βεβαίως οὐδὲν ἔγραψε τὸ ἄξιον λόγου εἰς τὰς ἐπιστήμας ταύτας! Ὅθεν ὠνομάσθη τὸ 1942 Δ/τῆς ὁ καθηγητῆς τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων Ἀθ. Ἀνδρεόπουλος. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Σχολὴ ἐπὶ ἔτη διηθύνετο ἀπὸ λαϊκοῦς θεολόγους καὶ φιλολόγους. Τὸ ζήτημα τῆς δημιουργίας στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς μορφώσεως καταλλήλων κληρικῶν διὰ νὰ γίνωνται καθηγηταὶ καὶ νὰ προάγωνται εἰς διευθυντὰς τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν, τεθὲν τόσον ὀξέως, δὲν ἐτέθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸ τῆς Πολιτείας πρὸς λύσιν. Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τὸ νέον καθεστὼς τῆς Δικτατορίας δὲν εἶχε καιρὸν νὰ σκεφθῇ διὰ γενικώτερα ζητήματα, πολλῶ μᾶλλον ὅτι ὁ ὀρίζων τοῦ κόσμου βραδέως ἐξωφροῦτο καὶ ὁ κίνδυνος πολέμου ἠπεύλει τοὺς λαοὺς. Ἡ Σχολὴ τότε εὕρισκετο, ὅχι τόσον ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν φοιτῶντων, ὅσον πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν πτυχιούχων, ἐν παρακμῇ. Τοῦτο δὲν φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὰ στατιστικὰ δεδομένα, διότι τὸ μὲν 1934-35 οὐδεὶς ἔλαβεν πτυχίον, τῆς Ε' τάξεως μὴ λειτουργησάσης, τὸ 1935-1946 ἀπεφοίτησαν 8, τὸν 1936-1937 μόνον 7, τὸ 1937-1938 10, ἀλλὰ τὸ 1938-1939 οὐδεὶς καὶ μόλις τὸ 1939-1940 ἐπὶ τέλους ἔλαβον πτυχίον 18. Ἀλλὰ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐγένοντο δύο μεταρρυθμίσεις τῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία ἀπὸ πεντατάξιος ἐγένετο ἑξατάξιος μετὰ μίαν προπαρασκευαστικὴν τάξιν (μαθηταὶ 1936 - 37, 38, ἐνῶ τὸ 1937-38, 10), τῇ δὲ 1937 ἐγένετο καὶ αὖθις Ἱεροδιδασκαλεῖον. Καὶ ἡ μὲν πρώτη μεταρρυθμῖσις ἐγένετο κατ' ἀρχὴν μετ' ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς, ληφθεῖσαν κατὰ τὴν 16ην Ἰουνίου 1936, ἡ δὲ δευτέρα διὰ τοῦ Α. Νόμου 887/1937 τῆς Δικτατορικῆς Κυβερνήσεως Μεταξῶ.

Ἡ πρώτη μεταρρυθμῖσις ὑπηγορεύθη ἐκ τῆς ἀνάγκης ὅπως ἡ Σχολὴ ἀποκτήσῃ εὐκολώτερον τροφίμους, διότι ἐν ὅσῳ ἡ Σχολὴ ἦτο πεντατάξιος θὰ ἔδει νὰ λαμβάνη τοὺς τροφίμους αὐτῆς ἐκ τῶν ἀποφοίτων τῆς Α' τάξεως τῶν βταξίων Γυμνασίων, πρᾶγμα ὅπερ ἦτο δυσχερές, διότι δυσκόλως ἐγκαταλείπει τις σχολεῖον, τὸ ὅποῖον μόλις ἤρχισεν ἐν ᾧ τὸ ὑνάντιον, ἡ εἰσαγωγὴ τροφίμων, ἐχόντων ἀπολυτήριον Δημ. Σχολείου (βταξίου) θὰ ἦτο εὐχερεστέρα. Πράγματι δὲ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο (1936) ἐνῶ τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς προέτεινεν νὰ γίνῃ αὕτη ἀπὸ 5τά-

1. Διατὶ ἀπεμακρύνθη δὲν γνωρίζομεν.

ξιος 7τάξιος, ώστε να εισέρχονται εις την Α' τάξιν οί έχοντες απολυτήριον θταξίου Δημ. Σχολείου εις μίαν α' τάξιν προπαρασκευαστικήν, τὸ Ὑπουργεῖον ἐδέχθη μόνον νὰ καταστήσῃ τὴν Ριζάρειον Σχολὴν ἐξατάξιον ισότιμον πρὸς τὰ ἐξατάξια Γυμνάσια, εἰ καὶ ἡ α' τάξις θὰ ἦτο προπαρασκευαστική, ὥστε δὲν θὰ ἦτο ἡ Ριζάρειος κατὰ μίαν τάξιν ἀνωτέρα τῶν Γυμνασίων, ὡς ἦτο πρότερον (ὅταν τὰ Γυμνάσια ἦσαν 4τάξια μὲ κύκλον σπουδῶν 11 ἐν συνόλῳ, ἡ Ριζάρειος ἦτο 5τάξιος μὲ κύκλον σπουδῶν 12) καὶ ὡς ἤθελε τὸ Συμβούλιον. Πράγματι δὲ ἡ τελευταία τάξις τῆς Ριζαρείου ἡ 5η ἦτο κατ' οὐσίαν 1η πανεπιστημιακή. Οὕτω ἤθελε καὶ νῦν (1936) νὰ διαμορφώσῃ τὸ Συμβούλιον τὴν Σχολὴν. Βεβαίως ἡ Ριζάρειος θὰ εἶχε καὶ ὑπὸ τὸν νέον τύπον πλείονα θεολογικὰ μαθήματα. Ὁ τότε Κυβερνητικὸς Ἐπίτροπος Δ/τῆς τῶν Θρησκευμάτων κ. Α. Φιλιππίδης ἀπεδέχθη τὴν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου καὶ ὑπεσχέθη νὰ καταρτίσῃ νομοσχέδιον, ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις κατέστησε τὴν Ριζάρειον ἐξατάξιον, εἶτα δὲ ὀρθῶς μετέτρεψε, ὡς εἰδομεν, ταύτην εἰς Διδασκαλεῖον. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο, ὅτι τὸ ἐπόμενον ἔτος (1938-39) ἐνεγράφησαν διὰ πρώτην φορὰν μετὰ 15ετίαν ὑπὲρ τοὺς 30, ἦτοι 34. Πιθανώτατα εἰς τοῦτο συνέβαλεν ἡ ἰδρυσις τοῦ Διδασκαλείου. Ἀναμφιβόλως ἡ ἐπάνοδος τῆς Σχολῆς εἰς τὸν τύπον τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου ἦτο ὁ μόνος τότε (1937-38) τρόπος ἐνισχύσεως τῆς Σχολῆς, ἐφ' ὅσον δὲν ἀνευρίσκετο λύσις εἰς τὸ σύνολον τῶν ἐπὶ μέρους προβλημάτων, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὸ δίδυμον (ἀπὸ ἀπόψεως γενικωτέρας θεωρουμένου τοῦ ζητήματος) πρόβλημα τῆς μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ Κλήρου καὶ τῶν εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας¹. Καὶ τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα δὲν ἠδύνατο νὰ λυθῇ τότε ὑπὸ τὸ δικτατορικὸν καθεστῶς, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο εἰς δυσχερῆ θέσιν ἐφ' ὅσον ὁ διεθνὴς ὀρίζων ἐξοφούτο. Εὐρισκόμεθα ἄλλως τε εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπώλεσε τὸν προκαθήμενον αὐτῆς (22 Ὀκτωβρίου 1938) τὸν ἀείμνηστον διαπρεπῆ ἐκκλ. ἱστορικὸν Χρυσ. Παπαδόπουλον, ὁ θάνατος τοῦ ὁποίου ἔφερε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς νέαν ὀξεῖαν κρίσιν. Διότι φθίνοντος τοῦ 1938 ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, διὰ ψήφων 31 (ἐναντι 30, ἃς ἔλαβεν ὁ εὐνοούμενος τῆς Δικτατορικῆς Κυβερνήσεως οὐχὶ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας κ. Κ. Γεωργακοπούλου ὁ ἀπὸ Κορινθίας Δαμασκηνός, Τραπεζοῦντος Χρύσανθος, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνὴρ φιλελεύθερος, ξένος πρὸς τὴν δικτατορίαν καὶ φίλος τῶν Δημοκρατικῶν Κομμάτων τῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν ὑποβληθείσης, μετὰ τὸ μήνυμα, προσφυγῆς εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ὡς μὴ ὤφελε, ἡκυρώθη ἡ ἐκλογὴ (λέγεται ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐπίεσεν ἰσχυρῶς) ὁ δὲ Δαμασκηνός ἀπεμακρύνθη τοῦ θρόνου καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Φανερωμένης, ἔνθα ἀπεμονώθη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ἀσφαλείας. Καταργηθείσης τῆς δικαιοδοσίας τῆς Ἱεραρχίας, διὰ τοῦ Ἀν. Νόμου 1493, ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς δημιοιουργίας ἀριστίνδην συνόδου (ἄρθρ. 3) καὶ τὴν βίαν «ἐξελέγη» ὁ Χρῦσανθος Φιλιππίδης διὰ ψήφων 11, ἀπαγορευθέντος τῆς ἀναγραφῆς καὶ

1. Ὑπερβολαὶ ἐλέχθησαν τότε περὶ τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου ὑπὸ τοῦ Ριζαρείτου Δ. Πετρακάκου: Ριζάραι καὶ Ριζάρειος Σχολή, Ἰούνιος 1938, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, τόμος 16ος.

τοῦ ὀνόματος τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὸ τριπρόσωπον ψηφοδέλτιον, ὅπερ κατήρτισεν ἡ 12μελής Σύνοδος! Ὁ Χρῦσανθος δὲν ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ εἰς τίποτε, διὰ τὴν λύσιν τῶν ὀργανικῶν ἀδυναμιῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, πρὸς ἣν ἦτο κατ' οὐσίαν ξένος καὶ τὴν εἶχε διὰ τῆς στάσεώς του τραυματίσει κανονικῶς, ἡθικῶς καὶ ἐθνικῶς, "Ὅμως πρέπει νὰ λεχθῇ ἐκ λόγων ἀντικειμενικότητος, ὅτι ἐτήρησε τὴν πρέπουσαν στάσιν ἐναντι τῶν Γερμανῶν, ὡς συνέβη ἄλλοτε ὅτε ἀνέπτυξεν ἔξοχον ἐθνικὴν δρᾶσιν καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του καὶ κατὰ τὴν διάσκεψιν τῆς Εἰρήνης τοῦ 1919/20, ὅτε ἐβόηθησε τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον. Εἶναι ἀληθῶς λυπηρόν, ὅτι προσέτρεξεν εἰς τὴν βίαν διὰ νὰ γίνῃ ἀρχιεπίσκοπος¹. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐδοκιμάσθη τότε, διότι ὁ ἐξόριστος κανονικὸς Ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ φίλοι του ἐδεινοπάθησαν (1938 Δ/βριος μέχρι Μαΐου 1941). Ὑπῆρξε λυπηρόν, ὅτι ἡ ἀποκατάστασις τοῦ κανονικοῦ Ἀρχ/που ἐγένετο ἐπὶ Γερμανικῆς Κατοχῆς καὶ τῇ ἀνοχῇ αὐτῆς². Ὁ ἀποκατασταθεὶς κανονικῶς, Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός (Ἰούλιος 1941) ἀπέβη ἀληθῶς Ἐθνάρχης καὶ ἔνεκα τῆς κακῆς ἐξελιξέως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος, ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Β' Ἀντιβασιλεύς³. Ἀσφαλῶς πολλὰ προσέφερεν εἰς τὸ Ἔθνος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Δαμασκηνός, ἀλλ' αἱ πολιτικαὶ του τάσεις, αἱ περιστάσεις καὶ ἡ πολιτικὴ του ἐμπλοκὴ δὲν τῷ ἐπέτρεψαν νὰ προσφέρῃ ὅσα ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. "Ὅμως πρέπει νὰ λεχθῇ ἡ ἀλήθεια, ὅτι τοῦλάχιστον ἔθεσε τὴν βάσιν, εἰ καὶ οὐχὶ ἀσφαλῆ, διὰ τὴν μισθοδοσίαν τοῦ Κλήρου καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐπισφαλὴς του υἡγία τὸν ὠδήγησε προώρως εἰς τὸν τάφον (20 Μαΐου 1949), ἡ δὲ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διὰ μεγάλης πλειοψηφίας ἐξελέξε τὸν Σπυρίδωνα τὸν ἀπὸ Ἰωαννίνων⁴.

Ἐν τῷ μέσῳ, λοιπόν, τῶν δεινῶν περιστάσεων ὑφ' ἃς εὕρίσκετο ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν ἑναρξίν τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Σ/βριος 1939) καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ριζάρειος Σχολὴ ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὸ ἔργον τῆς καὶ νὰ κλεί-

1. Πρβλ. Γ. Κονιδάρι: "Ἀρθρ. Δαμασκηνός εἰς Ὀρθοεσχευτικὴν καὶ Ἡθικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν. Τοῦ αὐτοῦ: Ἀναθεώρησις τοῦ ἄρθρου Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τοῦ Χρυσ. Παπαδοπούλου εἰς τὴν 2αν ἔκδοσιν τῆς Μεγ. Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, τόμος 10ος. Ἡλία Βενέζη: Δαμασκηνός. Σήφη Κόλλια: Δαμασκηνός ὁ ἀντιβασιλεύς. Πρβλ. καὶ περικοπὴν ἄρθρου μου περὶ Δαμασκηνοῦ τῆς 6ης Νοεμβρίου 1938 εἰς «Καθημερινήν.» Ἐγγραφή κατὰ σύστασιν τοῦ Γεωργίου Βλάχου, ἀλλ' ὁ ἀρχισυντάκτης ἐφρόνει, ὅταν τὸ ἐζήτησεν, ὅτι θὰ ἐξελέγετο ὁ Χρῦσανθος. Τὸ εἰς τὴν παράλληλον στήλην δημοσιευθὲν ἄρθρον εἶχεν ἀποσταλῆ μετὰ τῆς φωτογραφίας τοῦ Χρυσάνθου ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Τύπου, ἔνθα ὑπουργός ἦτο ὁ Θεολ. Νικολοῦδης, ὅστις καὶ ἐπρωτοστάτησε εἰς τὴν ὑποβολὴν τῆς προσφυγῆς ἐναντίον τῆς ἐκλογῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ὁ ἀείμνηστος Τρίκκης καὶ Σταγῶν Πολύκαρπος Ὡμαῖς μοι διηγήθη, ὅτι ἐψήφισε τὸν Χρῦσανθον, διὸ καὶ ἐκλήθη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἐν λόγῳ ὑπουργοῦ παρισταμένου τοῦ Χρυσάνθου (!!) καὶ τοῦ ἐζητήθη νὰ κάμῃ τὴν προσφυγὴν. Δὲν τὸ ἔπραξεν, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσε νὰ τιμᾶται ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου.

2. Πρβλ. Περιοδικὸν «Ἐκκλησία» 1941.

3. Κ. Βοβολίνη σειρὰ ἄρθρων «Πῶς ἐφθάσαμεν εἰς τὸν Δεκέμβριον 1944» Ἐφημ. «Ἐλεύθερος Κόσμος» 1968.

4. Πρβλ. Περιοδικὰ «Γρηγ. Παλαμᾶς», 1945 καὶ «Ἐκκλησία» 1949.

ση οὕτω δὲ δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐορτάσῃ τὴν 100 ετηρίδα αὐ-
τῆς. Ἀπὸ τῆς βαθμιαίας παρακμῆς, λοιπόν, ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν μα-
θητῶν, ἐξεταζομένης καὶ θεωρουμένης τῆς Σχολῆς, ὡδηγεῖτο πρὸς τὴν ἀναζωο-
γόνησιν, διὰ τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου, ἀλλ' ἐπῆλθεν ὁ 2ος παγκόσμιος καὶ ἀληθῶς
μέγας Πόλεμος, ὁ ὁποῖος ὡδήγησεν τὴν Ριζάρειον Ἐκκλ. Σχολὴν εἰς τὴν ἀνα-
στολὴν τοῦ ἔργου της ἐπὶ μίαν εικοσαετίαν ἀκριβῶς (1940-1960).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΝ ΤΗΣ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΑΡΑ ΤΟ ΧΑΛΑΝΔΡΙΟΝ (1940-1960). Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΥΤΗΣ.

§ 1. *Τὸ κλείσιμον τῆς Σχολῆς καὶ ἡ ἀγορὰ τῶν κτημάτων παρὰ τὸ Χαλάνδριον.*

1. Ὑπῆρξεν ἀληθῶς εὐτύχημα, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρὸ τῆς διακοπῆς τοῦ ἔργου τῆς Ριζ. Σχολῆς, κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1938, ἡγοράσθη τὸ οἰκόπεδον Ἀριστ. Κόρακα παρὰ τὸ Χαλάνδριον, ἐκτάσεως 85 περίπου στρεμμάτων. Τότε ἡ Σχολὴ ἐδαπάνησε τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν δύο ἑκατομμυρίων ὀκτακοσίων πενήκοντα χιλιάδων (2.850.000). Τοῦτο ἦτο πράγματι εὐτύχημα, διότι μὲ τὴν ἐξέλιξιν, ἣν ἔλαβεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ τὴν ἀνάγκην, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη νὰ διανοιχθῶσι νέαι κεντρικαὶ ἀρτηρίαι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Παλαιᾶς Σχολῆς — ἐκ τούτων ἐζημιώθη, ὥς θὰ ἴδωμεν ἐν μέρει ἡ Σχολή — ἡ παραμονὴ τῆς ἦτο ἀδύνατος, διὰ τὰ ἐφεξῆς ἔτη, εἰς τὴν ἀσφυκτιῶσαν καὶ οὐχὶ ὑγιεινὴν καὶ πολὺ σμικρυνθεῖσαν πλέον περιοχὴν. Βεβαίως οἱ παλαιοὶ μαθηταί, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ γράφων, νοσταλγοὶ τοῦ ἐξαιρέτου παλαιοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ κήπου, μετὰ τῆς μικρᾶς ρωμαντικῆς ἐκκλησίας (τὸ ἐκκλησάκι) εἵμεθα ἀντίθετοι πρὸς τὴν μεταφορὰν τῆς Σχολῆς μακρὰν τοῦ ἱστορικοῦ κτιρίου, τὸ ὁποῖον συνεδέθη μὲ τὴν περιοχὴν καὶ τὴν ψυχὴν τριῶν γενεῶν καὶ πολλῶν μαθητῶν τῆς πρώτης ἑκατονταετίας δραστηριότητος τῆς Σχολῆς. Ἡ Σχολὴ αὕτη ἔφθασε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου νὰ ἔχῃ ὑπὲρ τοὺς 150 μαθητάς καὶ τὸ ρωμαντικὸν τοπεῖον ἔσφυζεν ἀπὸ ζώῃν. Ἀλλ' ἀσφαλῶς θὰ ἦτο ἡναγκασμένη ἡ Σχολὴ θᾶττον ἢ βράδιον ν' ἀπομακρυνθῇ, τὸ δὲ πεπαλαιωμένον κτίριον, οὐχὶ διατηρητέον ἱστορικὸν μνημεῖον, θὰ ἔπρεπε νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς ἕνα εὐρύτερον. Ὅθεν τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἀπεφάσισε κατὰ Μάϊον 1939 τὴν προκλήρυσιν διαγωνισμοῦ διὰ τὴν σύνταξιν σχεδίου νέου κτιρίου τῆς Σχολῆς ἐν Χαλανδρίῳ, ἀλλ' ἡναγκάσθη νὰ δώσῃ παράτασιν τοῦ διαγωνισμοῦ μέχρι τῆς 15ης Δ/βρίου 1940. Ἀλλ' αἱ περιστάσεις, ὑφ' ἃς εὕρισκετο ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, δὲν ἤσαν πλέον πρόσφοροι διὰ τὴν πραγματοποιήσιν ἐνὸς τοιούτου ἔργου, δεδομένου ὅτι ἡ Ἑλλάς προκαλουμένη (15 Αὐγούστου 1940) ἀπὸ τὴν ὄνειροπολοῦσαν νὰ ἐπανιδρύσῃ τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν Φασιστικὴν Ἰταλίαν (ἐνῶ αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες εἶχον πρὸ πολλοῦ ἀποθάνει καὶ αἱ περιστάσεις ἦσαν ριζικῶς διάφοροι

τῆς Ἀρχαιότητος) εἰσῆλθεν ἄκουσα καὶ εἰς τὸν πόλεμον καὶ ἔγραψεν σελίδας πολεμικὰς εἰς τὴν Β. Ἡπειρον ἀνταξίας ἐκείνων τῶν ἐνδόξων χρόνων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος καὶ μάλιστα τῆς Σαλαμῖνος. Μὲ τὴν ἑναρξιν, λοιπόν, τοῦ πολέμου διεκόπησαν τὰ μαθήματα τῆς Σχολῆς, τοῦ κτιρίου αὐτῆς ὑποστάντος τὴν ἐπίταξιν, ἀρχικῶς διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν συμμαχικῶν Βρεττανικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ Ἑλλὰς ὑπετάγη εἰς τοὺς νέους κατακτητὰς Γερμανοὺς (27 Ἀπριλίου 1941) καὶ τοὺς ἡττημένους Ἰταλοὺς, οἵτινες τοὺς ἠκολούθουν καὶ τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες ἐπωφελοῦντο τῶν περιστάσεων διὰ δευτέραν φοράν, ὥς συνέβη τὸ 1917/8. Ἡ δεινὴ περιπέτεια, ἡ ὁποία ἐπληξεν τὴν χώραν ὠδήγησε τὸ Συμβούλιον κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1941 εἰς τὴν λήψιν ἀποφάσεως κλεισίματος τῆς Σχολῆς, λόγῳ τῆς δυσκολίας ἐπισιτισμοῦ τῶν τροφίμων. Ἡ Ἑλλὰς εὕρισκετο πλέον εἰς πενίαν ἄνευ προηγουμένου εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν της, εἰς ταύτην δὲ τὴν ὠδήγουν οἱ κατακτηταὶ καὶ μάλιστα οἱ πλέον βάρβαροι Γερμανοὶ-Ναζί.

Τότε οἱ καθηγηταὶ ἐτέθησαν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Γ' ἐπιθεωρήσεως Μ. Ἐκπαίδευσεως Ἀθηνῶν, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐστάλησαν ὡς ὑπότροφοι εἰς τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον Κορίνθου, τὰ Διδασκαλεῖα Ἀθηνῶν, Ἰωαννίνων καὶ τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον Βελλᾶς. Ἀλλὰ τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον Βελλᾶς, ἀπετέλει τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Συμβούλου τῆς Σχολῆς Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Σπυρίδωνος. Ὅθεν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀναστολῆς τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς, οἱ ὑπότροφοι τῆς Ριζαρείου Περιουσίας, καὶ τῶν ἄλλων κληροδοτημάτων ἐστάλησαν νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον Βελλᾶς.

§ 2. Αἱ ἀπὸ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος (1944/5) προσπάθειαι πρὸς ἐπαναλειτουργίαν καὶ ἀνοικοδόμησιν τῶν νέων κτιρίων τῆς Σχολῆς. Ἡ ἴδρυσις τοῦ Ἀνωτ. Ἐκκλ. Φροτιστηρίου.

Ἀμα τῇ ἀπελευθερώσει (12 Ὀκτωβρίου 1944) ἤρχισε τὸ Συμβούλιον, κυρίως ἀπὸ τοῦ 1945, τὰς ἐνεργείας του διὰ τὴν ἐκκένωσιν τοῦ κτιρίου τῆς Σχολῆς. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἀδύνατον, διότι ἐπετάχθη ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ἴδου πῶς διηγεῖται τὰ πράγματα εἰς ἐπίσημον ἔκθεσίν του τὸ Συμβούλιον (εἰς φυλλάδιον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «Διαμαρτυρία διὰ τὰς γενομένας ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀδικίας εἰς βάρος τῆς περιουσίας τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς», Ἀθῆναι 1957, σελ. 11):

α' Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1941 ἐνεκατεστάθησαν ἐν τοῖς κτιρίοις τοῦ Ἰδρύματος Ἀγγλικαὶ Στρατιωτικαὶ δυνάμεις καὶ μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν Γερμανῶν Νοσοκομεῖον τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Κατὰ Σεπτέμβριον 1941 ἐνεκατεστάθη τὸ 9ον Στρατιωτικὸν Νοσοκομεῖον καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ 16ον, τὴν δὲ 1 Νοεμβρίου 1942 τὸ Πρόσκαιρον Κρατικὸν Νοσοκομεῖον τὸ ὁποῖον παραμένει καὶ μέχρι σήμερον ἦτοι ἐπὶ 16ετίαν! Ἡ ἐπίταξις πρὸς στέγασιν τοῦ Γεν. Κρατικοῦ Νοσοκομείου ἐγένετο διὰ τῶν α) ὑπ' ἀριθ. 60038/6.10.43 κοινῆς ἀποφάσεως τῶν κ.κ. Ὑπουργῶν Ἐθν. Προνοίας καὶ Οἰκονομικῶν καὶ τῆς ἐπαναληπτικῆς β) ὑπ' ἀριθ. 4852/31.3.1944 ἀποφάσεως τοῦ κ. Ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν, ἀμφοτέρων θεωρούντων τὴν ἐπίταξιν

ὡς γενομένην ἀπὸ 1 Νοεμβρίου 1942, ἤτοι ἀφ' ὅτου πράγματι ἐνεκατεστάθη τὸ Πρόσκαιρον Κρατικὸν Νοσοκομεῖον.

Κατόπιν ἀπειραρίθμων ἐγγράφων καὶ παραστάσεων τοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς ἀπὸ τοῦ 1947 καὶ ἐντεῦθεν συνεχῶς, ἐπικουρουμένου καὶ ὑπὸ τοῦ Ὑπ. Ὁρησκευμάτων, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6557/23.10.53 ἐγγράφου τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας ἀπεδόθη εἰς τὸ Ἴδρυμα ἀντὶ τοῦ ὅλου κτιρίου, ὁ πρῶτος ὅροφος τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος αὐτοῦ ἐκ 4 δωματίων ἐν ὅλῳ.

Προσέφυγεν ἐν συνεχείᾳ τὸ Ἴδρυμα εἰς τὴν Ὀλομέλειαν τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας διὰ τῆς ἀπὸ 7 Δ/βρίου 1953 αἰτήσεως ἀκυρώσεως, τὸ ὅποιον διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 533/1954 ἀποφάσεώς του, ἀπεφάνθη ὅτι παρὰ τὸν Νόμον καὶ τὸ Σύνταγμα ὁ Ὑπουργὸς Προνοίας ἀρνεῖται τὴν παράδοσιν τῶν κτιρίων τοῦ Ἰδρύματος καὶ ὡς ἐκ τούτου παραπέμπει τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὴν Διοίκησιν, διὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν νομίμων πρὸς ἀπόδοσιν τῶν κτιρίων.

Ἀτυχῶς καίτοι ἔκτοτε ἐκοινοποιήθη ἡ ἀπόφασις αὐτὴ εἰς τοὺς Ὑπουργοὺς Κοινωνικῆς Προνοίας καὶ Οἰκονομικῶν καὶ ἐπίσης διὰ πολλῶν ἐγγράφων καὶ προφορικῶν παραστάσεων τοῦ Ἰδρύματος καὶ τοῦ Ὑπουργείου Ὁρησκευμάτων, ἐζητήθη ἡ ἀπόδοσις τῶν κτιρίων, ἡ Διοίκησις δὲν συμμορφοῦται πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας καὶ οὐδὲ κἂν ἤρε τὴν ἐπίταξιν!!

Εἰς ταῦτα δέον νὰ προστεθῇ, ὅτι ἐνῷ ἡ Πολιτεία δὲν ἔστεργεν εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ κτιρίου, ἡ Ἐκκλησία ἀντὶ νὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ τὴν ἐπαναλειτουργίαν τῆς Ριζαρείου, ἦτο ἀδιάφορος. Ἡ μόνη ἐξήγησις εἶναι ὅτι ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Σπυρίδων δὲν ἐνδιέφερετο, διότι ἡ σκέψις του ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον Βελλᾶς, οἱ δὲ ὑπότροφοι τῆς Σχολῆς ἐστέλλοντο εἰς Βελλᾶν. Τὸ Συμβούλιον μόνον ἐνῆργει διαρκῶς διὰ τὴν ἐπαναλειτουργίαν, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐνεκα ἀκριβῶς τοῦ λόγου τούτου τὸ αὐτὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἤθελε τὴν ἐπίσπευσιν τῆς ἀνοικοδομήσεως, διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν νέων κτιρίων τῆς Σχολῆς ἐν Χαλανδρίῳ. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο ἦτο δυσχερές, διότι ἀπητηῖτο δραστηριότης καὶ ὑπερνίκησις τῶν γραφειοκρατικῶν διατυπώσεων ὡς καὶ ἀξιοποιήσις τῆς περιουσίας τῆς Σχολῆς.

Καὶ τοῦ ἔργου τούτου, τοῦ βασικοῦ διὰ τὸν περαιτέρω βίον τῆς Σχολῆς, ἐπελήφθη δραστηρίως τὸ Συμβούλιον τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης, διότι μόνον διὰ τῆς ἀνοικοδομήσεως παλαιῶν οἰκοδομῶν ἢ τῆς ἀνεγέρσεως νέων ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν αὔξησιν τῶν ἐτησίων προσόδων τῆς Σχολῆς. Ὅθεν συνῆψε δάνεια (παρὰ τοῦ Ταμείου Ἀσφαλίσεως Κλήρου Ἑλλάδος) καὶ ἀνφοκοδόμησε πολυκατοικίας ἐν Πειραιεῖ καὶ ἐν Ἀθήναις, αἱ ὁποῖαι μετὰ τινα ἔτη ἀπέδωκαν πολλὰ καὶ ἠῤῥησαν τὰ κατ' ἔτος ἔσοδα τῆς Σχολῆς, ὥστε ἐξησφαλίσθη πλέον ἡ ἀπρόσκοπτος λειτουργία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, καίτοι, βεβαίως, τὸ κύριον ζήτημα ἦτο τὸ τῆς ἐπαναλειτουργίας τῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία ἐβράδυνε.

Κατὰ τὸ 1945 ἐξεδόθη ὁ νόμος 540 περὶ ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ἀποτελῶν νέον πείραμα εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀποτυχόντων πειραμάτων, ν' ἀποκτήσωμεν κλῆρον μὲ σχετικὴν μὀρφωσιν. Οὐδεὶς δύναται νὰ παραγνῶρῃσῃ, οὐδὲ ἐπιτρέπε-

ται τοῦτο, τὸ γεγονός, ὅτι πολλοὶ ἄνδρες καὶ δὴ καὶ οἱ ἰθύνοντες ἐν τῷ Ὑπουργείῳ (ὑπηρετεῖ τότε ὁ γράφων ἐν Θεσσαλονίκῃ, 25 Ὀκτωβρίου 1945-Μαρτίου 1951), ὡς καὶ πολλοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες ἤθελον τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῆς, ὥστε ν' ἀποκτήσῃ ὁ κληρὸς ἄνδρας μεμορφωμένους. Οὐτε δὲ τὴν ἐργώδη προσπάθειαν ἐπιλύσεως τοῦ ἐπείγοντος προβλήματος τῆς πληρώσεως τῶν κενῶν ἐφημεριακῶν θέσεων, δυνάμεθα ἢ ἐπιτρέπεται νὰ παραγνωρίσωμεν, δεδομένου, ὅτι ἡ Ἑλλάς, μόλις ἐξεληθοῦσα τῆς λαίλαπος καὶ τῆς δυστυχίας τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, εἶχε χαινούσας πληγὰς, αἵτινες πληγαὶ δὲν ἦσαν μόνον εἰς τὸ σῶμα τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶχε μέγαν ἀριθμὸν θυμάτων κληρικῶν.¹ Ὅθεν ἡ κριτικὴ ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῇ ἑκατονταετίας καὶ τὴν μὴ ἀνέυρεσιν τῆς λύσεως ἐκείνης τοῦ θέματος τῆς μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ μέσον, ὅπερ ἀποτελοῦν αἱ Ἱερατικαὶ Σχολαί, θὰ ἔδει ν' ἀποτελέσῃ σοβαρὰν προϋπόθεσιν λύσεως τοῦ ὅλου ζητήματος. Ἀλλ' ἂς ἔλθωμεν εἰς τὸν νόμον 540. Οὗτος προβλέπει πενταταξίους Ἱερατικὰς Σχολὰς εἰς πολλὰς πόλεις, ἱσοτίμους πρὸς τὴν Ριζαρεῖον, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν Ἱδρυσιν Ἀνωτέρων καὶ Κατωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων.

Ἐν ἀνώτερον Ἐκκλησιαστικὸν Φροντιστήριον προεβλέπετο νὰ λειτουργήσῃ εἰς τὴν Ριζαρεῖον Σχολήν. Τοῦτο βεβαίως θὰ ἔπρεπε νὰ λειτουργήσῃ εἰς τὰ κτίρια τῆς Ριζαρεῖου Σχολῆς, ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν δεσμευμένα. Τὸ κύριον μάλιστα κτίριον τῆς Σχολῆς κατεῖχετο ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Προνοίας καὶ Ὑγιεινῆς, ὡς πρόσκαιρον Νοσοκομεῖον!!

Τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐπιτάξεως τῶν κτιρίων τῆς Σχολῆς εἶναι σημαντικόν, διότι μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ Κράτος, διὰ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ὑπουργῶν, παρουσιάζεται συχνάκις μὴ ἔχον συνείδησιν τῶν ὑποχρεώσεών του νὰ εἶναι δίκαιον καὶ μάλιστα ἀπέναντι τῶν κληροδοτημάτων καὶ δὴ καὶ κοινωνικῆς ὠφελείας καὶ ἑναι τῶν ὑποχρεώσεών του πρὸς τὴν Παιδείαν. Ἐνεκα τούτου, ἀφοῦ παρέσχομεν ἀνωτέρω (σελ. 83) τὸν ἱστορικὸν τῆς Ἐπιτάξεως, θὰ παρὰσχωμεν κατωτέρω ὁλόκληρον τὴν διαμαρτυρίαν τῇ Σχολῇ, ὡς ἔχει, διὰ τὰς γενομένας ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀδικίας εἰς βάρος τῆς περιουσίας τῆς Ριζαρείου Σχολῆς.

§ 3. Διαμαρτυρία διὰ τὰς γενομένας εἰς βάρος τῆς περιουσίας τῆς Σχολῆς ἀδικίας.

Τὸ 1957 τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ὀρθῶς ἐπραξε συντάξαν καὶ δημοσιεῦσαν τὸ ἐν λόγῳ τεῦχος περὶ τοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ θέματος. Ἐπειδὴ τὸ κείμενον εἶναι σημαντικόν καὶ ὑπεύθυνον, διὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Σχολῆς, τὸ παρέχομεν ὁλόκληρον:

«Τὸ Πολυμελὲς Συμβούλιον τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης Ριζάρη, ἔχον βαθεῖαν συναίσθησιν τῶν βαρυτάτων εὐθυνῶν του διαχειρίσεως τῆς Ριζαρείου περιουσίας καὶ τοῦ μέλλοντος

1. Πρβλ. Κ. Βοβολίνη. Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας, Ἀθῆναι 1952.

τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ἐθεώρησε καθῆκον του νὰ φέρῃ εἰς τὴν δημοσιότητα διὰ τῶν ἐν συνεχείᾳ παρατιθεμένων στοιχείων, τὰς εἰς βάρος τῆς περιουσίας τοῦ Ἰδρύματος, προσγενομένας ἀδικίας καὶ νὰ ἐπισημάνῃ τὸν κίνδυνον τῆς τελείας ἐξουθενώσεως τῆς Σχολῆς.

Δηλοῖ δὲ ὅτι, τὸ ἐπ' αὐτὸ θὰ μετέλθῃ πᾶν νόμιμον μέσον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς περιουσίας τοῦ Ἰδρύματος καὶ ἀποτροπὴν τῆς ἀπειλουμένης περιελεύσεώς του, εἰς πλήρη ἀδυναμίαν ἐκτελέσεως τοῦ σκοποῦ δι' ὃν προώρισε αὐτὴν ὁ Ἰδρυτής της.

Ἀθῆναι, Μάιος 1957

Τὸ Πολυμελὲς Συμβούλιον Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

ΚΩΝ. ΑΜΑΝΤΟΣ	Ἀκαδημαϊκὸς
ΑΛΕΞ. ΗΛΙΑΔΗΣ	Τραπεζικὸς
ΚΙΜΩΝ ΠΑΝΤΑΖΗΣ	Καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου
ΔΗΜ. ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ	π. Πρεσβευτῆς
ΜΙΧ. ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ	Δικηγόρος πρ. Ὑπουργὸς
ΧΡ. ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ	Δικηγόρος πρ. Ὑπουργὸς
ΚΩΝ. ΠΑΛΗΟΣ	Ἰατρὸς τ. ἔκτακτος Καθηγητῆς Πανεπιστημίου
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ	Ἰατρὸς ἔκτακτος Καθηγητῆς Πανεπιστημίου
ΒΑΣ. ΒΕΛΛΑΣ	Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου
ΑΝΔΡΕΑΣ ΦΥΤΡΑΚΗΣ	Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου
Ὁ Γραμματεὺς Δ. ΒΕΡΓΟΣ	

Περὶληπτικὸν σημείωμα τῶν ἐν τῷ παρόντι λεπτομερῶς ἀναφερομένων ἀδικιῶν τῶν προσγενομένων εἰς τὴν Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικὴν Σχολήν.

1. Ἐξακολουθεῖ ἡ παράνομος ἐπίταξις τῶν κτιρίων τῆς Σχολῆς ἐπὶ 16 ἔτη.
2. Τῆς ἀφηρέθη ἐκ τῆς διανοίξεως τῆς ὁδοῦ Ριζάρη:
- α) οἰκόπεδον ἀπομεῖναν ἐκεῖθεν τῆς ὁδοῦ Ριζάρη π.τ.τ. 927 καὶ β) ἀμελεῖται συστηματικῶς ἡ ἀποζημίωσίς της ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἐκ τῆς διανοίξεως τῆς ὁδοῦ Ριζάρη διὰ π.τ.τ. 2530 παρὰ τὰ ἀντιθέτους κρατικὰς ὑποσχέσεις.
3. Διαπλατύνεται ἡ Λεωφόρος Βασ. Σοφίας ἀκόμη κατὰ 9 μέτρα εἰς βάρος τῆς Σχολῆς καὶ οὕτω τῆς ἀφαιροῦνται πηχ. τ.τ. 4166 καὶ δημιουργεῖται πρασιὰ ἐπίσης 9 μ. ἀχρηστευομένης ἐτέρας ἐκτάσεως π.τ.τ. 2666.
4. Ἐκ τῆς διανοίξεως τῆς Λεωφ. Βασ. Κωνσταντίνου τῆς ἀφηρέθησαν ἐν ὄλῳ μ.τ. 7759 καὶ ἀμελεῖται ἡ ἀποζημίωσίς της, δι' ἣν ρητὴν ὑποχρέωσιν ἀνέλαβεν τὸ Δημόσιον διὰ μ.τ. 4044, ἥτοι π.τ.τ. 7190.
5. Κατηργήθη ἡ φορολογικὴ ἀπαλλαγὴ τῆς Σχολῆς, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐτύγχανε ταύτης πρότερον οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι ἀλλὰ καὶ ἐν Ρωσίᾳ παρὰ τοῦ Τσάρου.
6. Διὰ τοῦ ἐσχάτως δὲ ψηφισθέντος Νόμου περὶ «Πνευματικοῦ Κέντρου» ἐπιχειρεῖται ἡ τελεία ἐξουθενώσίς της, δεσμευομένου δι' ἀόριστον χρόνον ὁλοκλήρου τοῦ ὑπολειφθέντος ἐπὶ τῆς Λεωφ. Βασ. Σοφίας ἀριθμ. 24 γηπέδου της, ἐκ π.τ.τ.

42.000 περίπου πρὸς ἀπαλλοτριώσιν, ἀξίας οὐχὶ κατωτέρας τῶν 300.000 χρυσῶν λιρῶν, ὥστε ν' ἀπονεκρωθῇ πᾶσα ἐνέργεια τῆς Σχολῆς ἐπ' αὐτοῦ καὶ στερηθῇ αὕτη τῶν μέσων συνεχίσεως τοῦ προορισμοῦ της.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ ἰδρύθη ἐν τῷ νεοσυστάτῳ Ἑλληνικῷ Βασιλείῳ τὴν 12 Μαΐου 1841, ὅτε ὁ Βασιλεὺς Ὁθων ἀπεδέχθη διὰ ταυτοχρόνου Διατάγματος τὰς προτάσεις τοῦ ἀειμνήστου Διαθέτου - Ἰδρυτοῦ της. Ἡ σύστασις της ἀπετέλεσε τὸ μεγαλύτερον γεγονός τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ὁ Βασιλεὺς, ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία ἀπένειμαν εἰς τὸν Ἰδρυτὴν της καὶ εἰς αὐτὴν μεγίστας τιμὰς καὶ τὴν περιέβαλον μὲ θερμὰ αἰσθήματα στοργῆς. Ἡ Σχολὴ ἀνταπεκρίθη καὶ ἐδικαίωσε τὰς ἐλπίδας, τὰς ὁποίας ἐστήριξεν εἰς αὐτὴν τὸ Ἔθνος. Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας της κατέστη περίφημος Σχολὴ καὶ ἡ ἔκτοτε καὶ μέχρι σήμερον, ἄρτια ἐν παντὶ κατάρτισις, ἦν ἐνεφύσησεν εἰς τοὺςσχόντας τὴν τύχην νὰ ἐκπαιδευθῶν ἐν αὐτῇ, ἐδραίωσε τόσον τὴν φήμην της, ὥστε ἀπὸ ὅλας τὰς χριστιανικὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς νὰ ἀποστέλλωνται εἰς αὐτὴν ὑπότροφοι διὰ νὰ τύχουν ὑποδειγματικῆς μορφώσεως. Οἱ ἀπόφοιτοὶ της διέπρεψαν ὅπου καὶ ἂν ἐπεδόθησαν καὶ εἶναι συγκινητικαὶ αἱ λαμβανόμεναι ἐκάστοτε ἐπιστολαὶ ὑπὸ τοῦ Ἰδρύματος ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ξένων κρατῶν, κατεχόντων τὰ σκῆπτρα ἐν τε τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ Πολιτείᾳ (μεταξὺ τούτων καὶ Πατριάρχαι Κόπται), δι' ὧν οὗτοι διαλαλοῦν τὴν ἄπειρον εὐγνωμοσύνην των πρὸς τὸ Ἰδρυμα. Οὕτω ἡ Ριζάρειος Σχολή, ἔχουσα μακρὰν ἱστορίαν, ὅσῃν περίπου καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον, ἀπέδωκεν ἀγλαοὺς καρποὺς καὶ ἀπετέλεσε καὶ ἀποτελεῖ τίτλον τιμῆς τῇ Ἑλληνικῇ ἐν γένει Παιδείᾳ.

Βασικῶς ἡ δραστηριότης της ὀφείλεται εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ ἀειμνήστου Ἰδρυτοῦ της, ὅστις τὸ μὲν καθώρισε τὰ τῆς διοικήσεώς της, διὰ συνετῶν καὶ λεπτολόγων ἐν τῇ διαθήκῃ του διατάξεων, τὸ δὲ καὶ τὴν ἐπρόοικισε διὰ σοβαρῶν περιουσιακῶν στοιχείων, προσέτι δὲ καὶ εἰς τὴν συνετὴν ἔκτοτε ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης Του, διαχειρίσιν, ἐπαύξησιν καὶ ἀξιοποίησιν ἰδίᾳ, τῆς ἀκινήτου περιουσίας τοῦ Ἰδρύματος.

Ἐπελθόντος τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου, ἡ Σχολὴ ἔπαυσε νὰ λειτουργῇ, ὡς ἐπιταχθέντων δὲ τῶν κτιρίων της ἔκτοτε καὶ μέχρι σήμερον καὶ διατελούντων ἐν ἐπιτάξει, ἀδυνατεῖ νὰ ἐπαναλειτουργήσῃ δι' ὃ τὸ Συμβούλιόν της ἐπὶ γηπέδου ἐν Χαλανδρίῳ (ἐναντι Χωματερῆς Λεωφ. Κηφισίας) ἐκτάσεως 85 στρεμμάτων, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν πρόνοιαν ν' ἀγοράσῃ ὀλίγον χρόνον πρὸ τοῦ πολέμου (καὶ οὕτω νὰ μὴ ἐξανεμισθοῦν τὰ εἰς μετρητὰ ἀποθέματά της) ἠναγκάσθη νὰ ἀποφασίσῃ τὴν ἀνέγερσιν τῶν νέων διδακτηρίων της, προεκήρυξε διαγωνισμόν, ἐβράβευσε τοὺς ἐπιτυχόντας, ἀποπερατώθησαν αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ κ.λ.π. μελέται καὶ ἤδη ἐντὸς τοῦ πολὺ διμήνου θέλει προβῇ εἰς τὴν ἐναρξιν ἀνοικοδομήσεως των.

Πρόκειται περὶ σοβαρωτάτης προσπάθειας, διότι προβλέπεται ἡ ἀνέγερσις ἐνὸς συγχρόνου, κατὰ τὰ σήμερον ἐπιστημονικῶς παραδεδεγμένα, συγκροτήματος εὐ-

ρυχώρων σχολικῶν κτιρίων, τὸ ὁποῖον ἀποπερατούμενον, θὰ ἀποτελέσῃ ζηλευτὸν ἀπόκτημα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως, δεδομένου ὅτι περιλαμβάνει δύο συγκροτήματα κτιρίων, ἐν διὰ τὴν καθ' ἑαυτὸ Σχολὴν καὶ δευτερον διὰ τὸ καὶ ἤδη λειτουργοῦν παρὰ τῇ Σχολῇ Ἀνώτερον Ἐκκλησιαστικὸν Φροντιστήριόν της (ἀποφοίτων Γυμνασίου — διετῆς κύκλος σπουδῶν). Ἡ δαπάνη τελικῶς δὲν θὰ εἶναι κατωτέρα τῶν 30.000.000 δραχ. καὶ ἡ λειτουργία ἐν αὐτῷ τῶν Σχολῶν, ὡς εἶναι εὐνόητον, θὰ ἀπαιτῇ σοβαρωτάτας ἐτήσιας τακτικὰς δαπάνας. Ἐν τούτοις τὸ Συμβούλιον τοῦ Ἰδρύματος οὐδὲ καὶ ἐσκέφθη ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ τείνῃ χεῖρα, ζητοῦν τὴν κρατικὴν ἐπικουρίαν, ὡς συνήθως συμβαίνει εἰς παρομοίας περιπτώσεις, ἀπλῶς δὲ διετέλει μὲ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ Κράτος θὰ περιέβαλε μὲ στοργὴν καὶ τοὺς σκοποὺς ἐν γένει τῆς Σχολῆς καὶ τὸν ἀγῶνα, εἰς ὃν ἀπεδύετο τὸ Συμβούλιόν της, δεδομένου ὅτι ἦτο ὑποχρεωμένον νὰ αὐξήσῃ παραλλήλως καὶ τὰ εἰσοδήματα τοῦ Ἰδρύματος, δι' ἀξιοποιήσεως τμημάτων τοῦ ἐπὶ τῆς Λεωφ. Βασ. Σοφίας ἀριθ. 24 γηπέδου, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ἀκινήτων τῆς Σχολῆς, ἵνα δυνηθῇ ν' ἀνοικοδομήσῃ τὴν νέαν Σχολὴν καὶ ἀνταποκριθῇ ἀπροσκόπτως εἰς τὰς ἀνωτέρω τακτικὰς ἡξημένας δαπάνας λειτουργίας της ἐν τοῖς ἀνεγερθησομένοις κτιρίοις, αἱ ὁποῖαι κατὰ ρητὴν διάταξιν τῆς διαθήκης δέον ν' ἀντιμετωπίζονται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὰ τακτικὰ ἔσοδα τοῦ Ἰδρύματος.

Ἀτυχῶς, ὅμως, οὐ μόνον τοιαῦτα τινα δείγματα δὲν ὑπῆρξαν ἐκ μέρους τοῦ Κράτους, ἀλλὰ βασίμως δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι εὕρηται περίπου ἐν διωγμῷ ἡ Σχολή, διότι ἀντιμετωπίζει πλήρη κρατικὴν ἀστοργίαν καὶ διάθεσιν, ὡς μὴ ὥφελε, ἀφαιρέσεως τῆς ἀκινήτου περιουσίας της· καὶ ἰδοὺ αἱ ἀποδείξεις.

1ον) Τὰ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπὶ τῆς Λεωφ. Βασ. Σοφίας κτίρια τοῦ Ἰδρύματος ἐξακολουθοῦν νὰ διατελοῦν ἐν ἐπιτάξει παρὰ τοῦ Κράτους ἤδη ἐπὶ 16 πλήρη ἔτη παρὰ τὴν ἀντίθετον ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας! (βλεπ. ἱστορικὸν ἐπιτάξεως καὶ λεπτομερέστερον εἰς σελ. 12 τοῦ φυλλαδίου).

2ον) Κατηργήθη ἡ φορολογικὴ ἀπαλλαγὴ τοῦ Ἰδρύματος διὰ τοῦ Ν. 2366/1953 «περὶ καταργήσεως φορολογικῶν ἀπαλλαγῶν καὶ ἐξαιρέσεων», ἐνῶ καὶ αὐτὸς ὁ Τσάρος τῆς Ρωσίας, ἀναγνωρίζων τὸ ἔργον τῆς Σχολῆς, τῆς εἶχε χορηγήσει πλήρη φορολογικὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἐν Ρωσίᾳ περιουσίας της (βλ. ἱστορίαν Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ὑπὸ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου σελ. 64).

3ον) Ἀφηρεῖται διὰ τῆς διανοίξεως τῆς ὁδοῦ Ριζάρη ἀπομείναν οἰκόμενον τῆς Σχολῆς ἐκεῖθεν τῆς ὁδοῦ Ριζάρη (ἥτοι ἐντὸς τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου ἔνθα τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον) καὶ β) ἀμελεῖται συστηματικῶς ἡ ἐξόφλησις τῆς ὀφειλομένης ἐκ τῆς διανοίξεως τῆς ὁδοῦ Ριζάρη ἀποζημιώσεώς της, διὰ τὸ μέχρι τοῦ ἄξονος τῆς ὁδοῦ Ριζάρη τμήμα γηπέδου της, τὸ καταληφθὲν ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω ὁδοῦ καὶ βαρύνον τὸ Ἑλληνικὸν Δημόσιον ἢ τοὺς ὑποκαταστάτους του κρατικοὺς Ὀργανισμούς, ὧν τὰ γήπεδα οὕτω ἀπέκτησαν πρόσωπον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ριζάρη εἰς βάρος τῆς Σχολῆς (βλ. λεπτομερέστερον ἱστορικὸν εἰς σελ. 12 τοῦ φυλλαδίου).

4ον) Ἐνῶ κατέστη ἐκδήλως διὰ τῶν γενομένων ἔργων διαπλατύνσεως, ἐπαρκεστάτη ἡ Λεωφ. Βασ. Σοφίας, ἐν τούτοις ἐπεκτείνεται αὕτη μόνον πρὸς τὴν πλευ-

ρὰν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς κατὰ 9 μέτρα ἀκόμη καὶ δημιουργεῖται προσέτι πρασιὰ ἐξ ἐτέρων 9 μέτρων, οὕτως ὥστε ἀχρηστεύεται οἰκόπεδον τῆς Σχολῆς π.τ. 2666 καὶ ἀφαιρεῖται ἐξ αὐτῆς ἕτερον ὁμοίως π.τ. 4166.

5ον) Διηνοίχθη καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἡ νέα Λεωφόρος Βασ. Κωνσταντίνου ἐπὶ τοῦ γηπέδου τῆς Σχολῆς, καταληφθέντων μ.τ. ἐν ὅλῳ 7759, ἐξ ὧν 3715 τ.μ. ἀφορῶσι τὴν 10μετρον λωρίδα, δι' ἣν αὐτοαποζημιοῦται ἡ Σχολή, καὶ διὰ τὰ ὑπόλοιπα μ.τ. 4044 δέον αὕτη ν' ἀποζημιωθῇ καὶ δὲν ἀπεζημιώθη εἰσέτι παρὰ τὰς δοθείας κρατικὰς ὑποσχέσεις ὑπὸ τε τοῦ τότε Πρωθυπουργοῦ ἀειμνήστου Στρατάρχου Παπάγου καὶ τοῦ νῦν κ. Πρωθυπουργοῦ καὶ τότε ὑπουργοῦ τῶν Δημοσίων Ἔργων Κ. Καραμανλῆ (βλ. λεπτομερέστερον εἰς σελ. 13 τοῦ φυλλαδίου).

6ον) Διὰ τοῦ ψηφισθέντος νομοσχεδίου περὶ «πνευματικοῦ κέντρου» ἐπιτρέπεται ἡ ἀναγκαστικὴ ἀπαλλοτριώσις καὶ τοῦ ὑπολειφθέντος πλέον, μετὰ τὰς τόσας ἀφαιμάξεις, γηπέδου τῆς Σχολῆς, οὕτως ὥστε οὐδὲν ἐν κατακλείδι νὰ ἀπομείνῃ αὐτῇ, οὐδὲ κἂν ἐξαίρουμένου ἐνὸς σοβαροῦ τμήματος διὰ τὴν μελετωμένην εὐρυτέραν πνευματικὴν δρᾶσιν τῆς Σχολῆς (βλ. κατωτέρω), ἡ ὁποία εἶναι ἐπίσης Ἰδρυμα κοινωφελές καὶ κατὰ τὴν γνώμην μας χρησιμώτερον ἐτέρων τινων Ἐνώσεων ἢ Ὁργανισμῶν, εἰς τοὺς ὁποίους γενναιοφρῶνως χαρίζονται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Νομοθετήματος ἐκτάσεις τῆς Σχολῆς καὶ τῶν παρατηγμάτων.

Τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἔχει ἤδη ἀποφασίσει, ὅπισθεν τοῦ αὐτόθι Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἰδρύματος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ ὑφιστάμενον σχέδιον πόλεως θέλει περιβληθῇ ὑπὸ πλατείας, τὴν ἀνέγερσιν ἐν τῷ μέλλοντι καλλιμαρμάρου κλασσικοῦ τύπου μεγάρου, εἰς δ' νὰ ἐγκατασταθῇ α) ἡ Διοίκησις τοῦ Ἰδρύματος (συμφώνως πρὸς τὴν ἐρμηνευτικὴν τῆς διαθήκης ἀπόφασιν ὑπ' ἀριθ. 2110/55 τοῦ Ἐφετερίου Ἀθηνῶν, β) ἡ ὑπάρχουσα Βιβλιοθήκη της, καὶ ἀχρησιμοποίητος παραμένουσα λόγῳ τῶν συνθηκῶν τῆς Σχολῆς, σοβαρὰς ἐπιστημονικῆς σημασίας, τιθεμένης εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κοινῆς ὡς καὶ γ) νὰ δημιουργηθῇ εἰς τοῦτο αἰθούσα διαλέξεων, ἵνα οὕτω μονίμως διατηρεῖται ἄσβεστος ἡ ἐν τῇ περιοχῇ ἐπὶ 115ετίαν καρποφόρος δρᾶσις τοῦ Ἰδρύματος καὶ ἐπεκταθῇ ἡ πνευματικὴ ἀκτινοβολία τῆς Σχολῆς.

Ἐννοεῖται ὅτι πάντα ταῦτα εἶχον ὡς προϋπόθεσιν τὴν πραγματοποιήσιν ἐκποιήσεων τμημάτων τοῦ γηπέδου τούτου, ἀλλ' εἰς τὸ γήπεδον δευσμενόμενον καὶ δυνάμενον νὰ ἀπαλλοτριωθῇ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ψηφισθέντος Νόμου, ἀπαγορεύεται πλέον ἡ ἀνέγερσις οἰκοδομῶν, μὴ προοριζομένων ἐκ κατασκευῆς διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν πνευματικῶν, καλλιτεχνικῶν, τουριστικῶν ἢ διοικητικῶν σκοπῶν κηρυττομένων τούτων ὡς σκοπῶν δημοσίας ὠφελείας καὶ κρινομένων τῶν σκοπῶν ὡς τοιούτων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίων Ἔργων δι' ἐκδιδομένου Διατάγματος (καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου Ὑπουργείου Ὁρησκευμάτων καὶ Ἑθν. Παιδείας). Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Νόμου κατονομαζομένη ἐκτάσει δὲν ὑφίστανται πλὴν τοῦ γηπέδου τῆς Σχολῆς ἕτεροι ἰδιοκτησίαι ἄλλων ἰδιοκτητῶν πλὴν ἀσημάντων τινῶν, ἀλλὰ μόνον τοιαῦται τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου ἢ ὑποκαταστάτων του κρατικῶν Ὁργανισμῶν, ὧν τὰς ἰδιοκτησίας ὡς βούλεται κανονίζει τὸ Δημόσιον. Ἐπομένως βασικῶς ὁ Νόμος ἐγένετο διὰ τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ Ἰδρύματος.

Οὕτω διὰ τῶν ἀνωτέρω διατάξεων τοῦ Νόμου τούτου (αἱ ὁποῖαι καθ' ἡμᾶς

δὲν εὐρίσκονται ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὰς συνταγματικὰς διατάξεις) οὐδὲ καὶ ἀπαλλοτριούται τὸ γήπεδον τῆς Σχολῆς, ὁπότε θὰ ἔδει ν' ἀποζημιωθῇ αὕτη κατὰ Νόμον πρὸ πάσης καταλήψεως, ἀλλ' ἔτι χειρόν δεσμεύεται, ἵνα ἀπαλλοτριωθῇ τοῦτο ἐν ὅλῳ ἢ διὰ τμηματικῶν ἀπαλλοτριωτικῶν πράξεων, ὧςποτε θὰ θελήσῃ τὸ Ὑπουργεῖον Δημοσίων Ἔργων, ἥτοι μετὰ 10, 50 ἢ καὶ 100 ἐπέκεινα ἔτη. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, ὡς πᾶς τις ἀσφαλῶς δύναται ν' ἀντιληφθῇ, ἐκβιάζεται ἡ Ριζάρειος Σχολή, δεσμεύεται μία ἀκίνητός της περιουσία ἀξίας οὐχὶ κατωτέρας τῶν 300.000 χρυσῶν λιρῶν, παραμένει ἀναξιοποίητος καὶ αὕτη καὶ ἡ ὑπόλοιπος ἀκίνητος περιουσία καὶ καθίσταται ἐκτάκτως δυσχερής, ἂν μὴ ἀπραγματοποιητός, ἡ ἀνέγερσις καὶ ἀποπεράτωσις τῶν νέων διδακτηρίων της, ἐνῷ ἐξ ἀντιθέτου κατακρατοῦνται αὐθαιρέτως τὰ παλαιὰ της κτίρια!!!

Κατὰ συνέπειαν τῶν ἀνωτέρω θεώρει τὸ Συμβούλιον τῶν Ἐκτελεσῶν, ὅτι ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ ἐτέθη ἐκ μέρους τοῦ Κράτους ἐν διωγμῷ καὶ ἐκάλει πάντας τοὺς νομίζοντας, ὅτι κατὰ πρωτοφανῆ ἀδικίαν πράττεται τοῦτο, ὅπως ἐνωθῶσι μετ' αὐτῶν διὰ τὴν προσπάσιν τοῦ σεπτοῦ Ἰδρύματος.

Ἰδιαιτέρως ἀπευθύνομεν ἔκκλησιν διὰ τῆς παρουσίας πρὸς τὸν κ. Πρωθυπουργόν, τὴν Σεβαστὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὸν Προκαθήμενόν της Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος, πρὸς ἅπαντας τοὺς Σεβασμιωτάτους Ἱεράρχας, τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης, τοὺς κ.κ. Βουλευτάς, ἰδίως τοὺς ἐκπροσώπους ἐν τῇ Βουλῇ τῆς Ἡπείρου καὶ τοὺς Δημοτικούς καὶ Κοινοτικούς ἄρχοντας Ἡπείρου, τὸν Ἀθηναϊκὸν καὶ Ἡπειρωτικὸν τύπον, τὰ Ἡπειρωτικὰ Σωματεῖα καὶ τὴν ἐν γένει Ἑλληνικὴν Κοινωνίαν, ὅπως συμπαρασταθῶν εἰς τὸ Ἰδρυμα καὶ ἀξιώσουν τὸν ἐν ἐπαξίᾳ δικαιοῦται ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ σεβασμόν, πρὸς τε τὸ ἔργον της καὶ τὴν περιουσίαν της, ἥτις ἐν τέλει εἶναι περιουσία καὶ μόνον δύο φιλογενῶν ἀδελφῶν μοχθησάντων εἰς τὴν ξένην διὰ νὰ τὴν ἀφιερῶσουν εἰς τοιοῦτον ὑπὲρ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κοινωφελῆ σκοπόν, αὐτόχρονα Ἐθνικωτάτης σημασίας καὶ ἐκ τῶν σπουδαιότερων μάλιστα λόγῳ τῶν συνθηκῶν ὡς διερχόμεθα.

Ἱστορικὸν καταλήψεως ἐκτάσεων τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἐκ τῆς διανοίξεως τῆς ὁδοῦ Ριζάρη

Κατὰ τὸ ἔτος 1936, κατόπιν προηγουμένων συνεχῶν διαβημάτων πρὸς τὴν Σχολὴν τοῦ τότε Ὑπουργείου Διοικήσεως Πρωτευούσης, διηνοίχθη ἡ νέα ὁδὸς Ριζάρη, σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν, ἐπὶ γηπέδου τῆς Σχολῆς καὶ ἀπέμεινεν ἐκείθεν τῆς ὁδοῦ Ριζάρη ἀποκοπὴν τριγωνικὸν τμήμα της ἐμβαδοῦ μ.τ. 521, 91 ἢ π.τ. 927,84, ἔχον πρόσωπον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης μ. 38 περίπου.

Τὸ τμήμα τοῦτο ἔκτοτε εἶχε περικλεισθεῖ διὰ μανδροτοίχου παρὰ τῆς Σχολῆς, δεδομένου ὅτι πρὸς δυσμὰς συνόρευε πρὸς τὴν παλαιάν ὁδὸν Ριζάρη.

Κατὰ τὴν κατοχὴν, ὑπὸ τῶν Ἱταλικῶν ἀρχῶν Κατοχῆς, ἐκρημνίσθη ὁ περικλείων τοῦτο μανδρότοιχος ὁ διαχωρίζων τὸ ἀποκοπὴν τμήμα ἀπὸ τῆς παλαιᾶς

όδοῦ Ριζάρη καὶ συμπληρωθέντος τοῦ ἐπὶ τῆς προσόψεως τῆς ὁδοῦ μανδροτοίχου καθ' ὅλον τὸ μῆκος, συμπεριελήφθη τόσον τὸ τμήμα τοῦτο εἰς τὸ ἐκεῖθεν ὑπόλοιπον, ὅσον καὶ ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα παλαιὰ ὁδὸς Ριζάρη.

Ἐκ τῆς διανοίξεως τῆς ὁδοῦ Ριζάρη κατελήφθη ἐκ τῶν γηπέδων τῆς Σχολῆς, παρεκτὸς τοῦ ἀνωτέρου τμήματος, ἑτέρα ἑκτασις μ.τ. 2934,60· ἥτοι π.τ. 4695.

Ἀπληθύνθημεν ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ ἐντεῦθεν δι' ἐπανειλημμένων ἐγγράφων μας τόσον εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν ὅσον καὶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθν. Ἀμύνης καὶ Ἐπιτελεῖον Στρατοῦ πρὸς τακτοποίησιν τοῦ θέματος, οὐ μόνον ὅμως οὐδὲν ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ ἀνήγειρε τὸ Δημόσιον δύο πολυκατοικίας ἐπὶ τῆς γωνίας τῶν ὁδῶν Ριζάρη καὶ Λεωφ. Β. Κωνσταντίνου.

Τέλος τῇ αἰτήσῃ μας ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Πολεοδομικοῦ Γραφείου ἡ ὑπ' ἀριθ. 72 τῆς 22 Ἰουνίου 1953 πρᾶξις του, δι' ἧς λόγῳ τοῦ ἐμβαδοῦ τοῦ ἐκεῖθεν ἀποκοπέντος τμήματος ἰδιοκτησίας τῆς Σχολῆς (μ.τ. ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρομεν 525,91) καὶ τακτοποιήσεώς του, καταψηφίζει ὑπὲρ τῆς Σχολῆς ὀρθογώνιον οἰκόπεδον ἔχον πρόσοψιν 20 μ. ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ριζάρη καὶ βάθος 26, ἥτοι ἐμβαδὸν 520 μ., κείμενον εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου καὶ ὑποχρεοῖ παρεκτὸς τούτου καὶ τῶν ἀμοιβαίων συμπηφισμῶν τελικῶς τὸ μὲν Τ.Ε.Α. (Ταμεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης) νὰ ἀποζημιώσῃ τὴν Ρ.Ε.Σ. λόγῳ προσκυρώσεως διὰ μ.τ. 171,90 καὶ λόγῳ ρυμοτομίας διὰ μ.τ. 1251, 30 τὸν δὲ Δῆμον (δικαιούχος ὡς ἐκ τῆς ἐγκαταλειφθείσης ὁδοῦ) νὰ ἀποζημιώσῃ ἡ Ρ.Ε.Σ. λόγῳ τακτοποιήσεως διὰ μ.τ. 172,50, ὁ δὲ Δῆμος νὰ ἀποζημιώσῃ ταύτην λόγῳ ρυμοτομίας διὰ μ.τ. 205,20.

Ἡ πρᾶξις αὕτη ὅμως δὲν ἐκυροῦτο παρὰ τοῦ ἀρμοδίου Ὑπουργείου, παρὰ τὰ συνεχῆ μας διαβλήματα καὶ δὲν ἔχει κυρωθῆ μέχρι σήμερον, δι' ὃ τὸ Συμβούλιον, ἀπὸ συμφώνου μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου, ὑπήγαγε καὶ τὴν ρύθμισιν τῆς περιπτώσεως ταύτης εἰς τὴν κρίσιν τῆς παρὰ τοῦ τότε Πρωθυπουργοῦ ἀειμνήστου Παπάγου συσταθείσης Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν κανονισμόν τῶν ἐκκρεμοτήτων τῆς Σχολῆς, ἥτις, εἰς τὴν προταθεῖσαν λύσιν περιέλαβε καὶ τὰς ἐκ τῆς ὁδοῦ Ριζάρη ἀξιώσεις τῆς Σχολῆς ὡς εἰς τὸ ἀκολουθοῦν κατωτέρω ἱστορικὸν λεπτομερέστερον ἀναφέρεται.

Σημειοῦται ὅτι σήμερον ἐξακολουθεῖ νὰ κατέχεται ὁ περὶ οὗ λόγος χώρος παρὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν, ἔχει ὅμως ἀναρτηθῇ μεγάλη πινακὶς ἀναγράφουσα, ὅτι τὸ γηπεδὸν ἀνήκει εἰς τὴν Ἐθνικὴν Πινακοθήκην βάσει παλαιοῦ Νόμου ὑπ' ἀριθ. 477 τῆς 10/15 Δεκεμβρίου 1914.

Ἱστορικὸν καταλήψεως γηπέδου τῆς Ριζαρείου Σχολῆς κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς νέας λεωφόρου
Βασ. Κωνσταντίνου

Τὸ Ὑπουργεῖον Δημοσίων Ἔργων (Ὑπουργὸς τότε ὁ τ. Πρωθυπουργὸς Κ. Καραμανλῆς) διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Ε. 43961 τῆς 15/10/53 ἐγγράφου του ἐζήτησεν ὅπως τῷ ἐπιτρέψῃ ἡ Σχολὴ καὶ προβῇ εἰς τὴν διάνοξιν τῆς Λεωφόρου ταύτης, πρὸ τῆς διενεργείας τῆς τυπικῆς διαδικασίας ἀναλογισμοῦ ἀποζημιώσεως.

Τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς δὲν συνήνεσεν εἰς τοῦτο.

Ἐπεκολούθησαν, τὸ ὑπ' ἀριθ. 46691 τῆς 4/10/53 ἔγγραφόν του, δι' οὗ γνωρίζει ὅτι διὰ ψηφισθέντος Νόμου (εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθ. 2722/1953 Νομοθετικὸν Διάταγμα) προβλέφθη ἡ εὐχέρεια ἵνα, συναινούντων τῶν δικαιούχων, ἀντὶ καταβολῆς ἀποζημιώσεως, δίδονται οἰκόπεδα ἐκ τῆς καλύψεως τοῦ Ἰλισσοῦ ἀνακλύποντα, καὶ ζητεῖ αὐτοὶ νὰ συμφωνήσῃ ἡ Σχολὴ εἰς τὴν διάνοιξιν καὶ τὸ ἀμέσως ἐν συνεχείᾳ ὑπ' ἀριθ. 46695 τῆς 6/11/1953 ἔγγραφόν του, δι' οὗ δηλοῖ ὅτι ἂν μέχρι τῆς Δευτέρας δὲν τύχῃ καταφατικῆς ἀπαντήσεως θὰ εὐρεθῇ ὑπόχρεος νὰ ἄρῃ τὴν πρότασιν τῆς ἀντὶ ἀποζημιώσεως μεταβιβάσεως γηπέδων καὶ ὅτι θὰ ἀκολουθηθῇ ἡ νόμιμος διαδικασία.

Εἰς ἅπαντα τὰ ἔγγραφα ταῦτα τὸ Συμβούλιον ἀπήντησε διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 522 τῆς 9/11/1953 ἔγγράφου του, ὅτι δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα ὡς ἔχον καὶ τὰς εὐθύνas ἐκτελεστοῦ Διαθήκης νὰ ἀπεμπολήσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ρυμοτομηθησομένου ἐδάφους τῆς Σχολῆς κυριότητά της, ἄνευ προηγουμένης τακτοποιήσεως καὶ μεταβιβάσεως αὐτῇ τοῦ ἀναλόγου ἀνταλλάγματος.

Κατόπιν τῆς τοιαύτης ἀπαντήσεως, εἰς ἣν ἤχθη τὸ Πολυμελὲς Συμβούλιον τῆς Σχολῆς, κατόπιν πολλαπλῶν συνεδριάσεών του, ὁ τότε Ὑπουργὸς Δημοσίων Ἔργων, (καὶ τ. Πρωθυπουργὸς Κ. Καραμανλῆς) ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἀειμνήστου Παπάγου, ὁ ὁποῖος ἐκάλεσε παρ' αὐτοῦ τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς καὶ συνέστησε νὰ ἐπιτρέψῃ τοῦτο τὴν διάνοιξιν τῆς Λεωφόρου, διαβεβαιώσας αὐτὸ ὅτι ὅπωςδήποτε καὶ κατὰ τὸν ἐπιωφελέστερον τρόπον θὰ διευθετηθοῦν τὰ δίκαια τῆς Σχολῆς, τόσον ἐκ τῆς διανοίξεως τῆς ὁδοῦ Ριζάρη, θέμα ἀπὸ ἐτῶν ἐπίσης ἐν ἐκκρεμότητι διατελοῦν εἰς βάρος τῆς Σχολῆς, ὅσον καὶ τῆς Λεωφόρου Βασ. Κωνσταντίνου καὶ πρὸς μέζονα διαβεβαίωσιν, ἀπηύθυνε τὸ ὑπ' ἀριθ. 61694/11/53 ἔγγραφόν του (ἐπισυναπτόμενον ἐν ἀντιγράφῳ) πρὸς τὰ Ὑπουργεῖα Οἰκονομικῶν, Ἐθνικῆς Ἀμύνης καὶ Δημοσίων Ἔργων, κοινοποιηθὲν καὶ πρὸς τὴν Σχολήν, ἵνα ὀρίσῃ ἀντιπρόσωπον, δι' οὗ συνιστᾷ ἐπιτροπὴν ἐκκαθαρίσεως τῶν τοιούτων ἀξιώσεων τῆς Σχολῆς, ἥτις θέλει ὑποβάλει «πρότασιν συμβιβαστικῆς λύσεως, ἐν πνεύματι κατανοήσεως τοῦ ὅτι πρόκειται περὶ εὐαγοῦς ἰδρύματος ὑπὲρ οὗ δικαιολογεῖται ἡ ἐκδήλωσις Κρατικοῦ ἐνδιαφέροντος».

Κατόπιν τῆς τοιαύτης διαβεβαίωσεως τοῦ Στρατάρχου καὶ τῶν προηγουμένων τοῦ Ὑπουργοῦ Δημοσίων Ἔργων (καὶ τ. Πρωθυπουργοῦ) ἠναγκάσθη πλεόν καὶ ἐνέδωκε τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς καὶ οὕτω διηνοίχθη ἡ Λεωφόρος Βασ. Κωνσταντίνου.

Παραλλήλως συνεστήθη ἡ ἐν λόγῳ Ἐπιτροπὴ δι' ἀποφάσεως τῶν ἀρμοδίων Ὑπουργῶν ἀποτελεσθεῖσα ἐξ ἐκπροσώπων τῶν Ὑπουργείων Οἰκονομικῶν, Ἐθν. Ἀμύνης, Δημοσίων Ἔργων καὶ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ἥτις μετὰ τρίμηνον ἐργασίαν κατέληξεν εἰς τὸ πόρισμα ὅτι θὰ ἔδει νὰ δοθοῦν διὰ τὴν διάνοιξιν τόσον τῆς ὁδοῦ Ριζάρη ὅσον καὶ τῆς λεωφόρου Βασ. Κωνσταντίνου εἰς τὴν Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικὴν Σχολήν πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀξιώσεών της, διὰ τὰς ρυμοτομηθεῖσας ἐκτάσεις ἀνερχομένας εἰς 18.000 περίπου πῆχεις, ἐκπιπτομένης ἐξ αὐτῆς τῶν ἐκ τῆς κτηθείσης ὑπεραξίας ἀντιστοίχων ἀξιώσεων τοῦ Δημοσίου, τρία γήπεδα ἐξ ὧν τὰ δύο μ.τ. 601 τοῦ ἐνὸς καὶ 845 τοῦ δευτέρου κείμενα ἔναντι τοῦ ὑπολειφθέν-

τος γηπέδου, ἐπὶ τῆς Λεωφόρου Βασ. Κωνσταντίνου, τοῦ δὲ τρίτου ἐκ μ.τ. 2790 εἰς ἀπόστασιν 300 περίπου μέτρων ἀπὸ ταύτης, ἐσωτερικόν, (ἡσσονος ἀξίας) προελθόντα ἅπαντα ἐκ τῆς καλύψεως τοῦ Ἰλισσοῦ.

Τὸ πρακτικὸν τοῦτο τῆς Ἐπιτροπῆς ὑπεβλήθη ἔκτοτε (20 Μαρτίου 1954) εἰς τοὺς ἀρμοδίους καὶ τὸν Ὑπουργὸν τῶν Δημοσίων Ἔργων καὶ παραμένει ἔκτοτε ἀνενέργητον παρὰ τὰς συνεχεῖς παραστάσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς εἰς τὸν τότε κ. Ὑπουργὸν Δημοσίων Ἔργων καὶ τοὺς διαδεχθέντας αὐτὸν κ.κ. Ὑπουργούς.

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνωτέρω συμβιβαστικὰς ἐνεργείας, αἵτινες ἀπέρρευσαν ἐκ τῶν ἀναληφθεισῶν ὑπὸ τοῦ Δημοσίου διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐγγράφων του ὑποχρεώσεων ἔναντι τῆς Σχολῆς, ἀποδεξαμένης τοῦτο καὶ αἵτινες κατέληξαν ἐπὶ τριετίαν ἤδη εἰς τὸ Ὑπουργικὸν συρτάριον, ἡ ἀρμοδία Ὑπηρεσία τοῦ Σχεδίου Πόλεως ἐπὶ τῇ ἀπὸ 11/11/1953 ὑπ' ἀριθ. ἀποφάσει Ὑπουργείου Δημ. Ἔργων, δι' ἧς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἐπείγουσας ἀνάγκης ἡ διάνοιξις τῆς νέας Λεωφόρου, ἐπελήφθη τοῦ ἀναλογισμοῦ ἀποζημιώσεως λόγῳ ρυμοτομίας καὶ προσκυρώσεως ἰδιοκτησιῶν κειμένων ἐπὶ τῆς ἐπικαλυφθείσης ἐκτάσεως τοῦ Ἰλισσοῦ πέραν τῆς νέας Λεωφόρου Βασ. Κωνσταντίνου, ἐξέδωκε δὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 142 τῆς 2/11/53 πρᾶξίν του, ἐξ ἧς διαπιστοῦται ὅτι κατελήφθησαν ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς Ριζαρείου Σχολῆς μ.τ. 4044 πλὴν τῆς 10/μέτρου λωρίδος δι' ἣν αὐτοαποζημιοῦται αὕτη ἐξ ἐτέρων μ.τ. 3715.

Ἡ πρᾶξις αὕτη, ἥτις σημειωτέον ἐπιβαρύνει τὸν Δῆμον Ἀθηναίων (ἀγνοουμένων τῶν ἀναληφθεισῶν ὡς ἀνωτέρω ὑποχρεώσεων ἐν γένει ὑπὸ τοῦ Δημοσίου), ἵνα ἀποζημιώσῃ τὴν Ρ.Ε.Σ. λόγῳ ρυμοτομίας διὰ μ.τ. 3225 τὸν Ὁργανισμόν Ἀποχετεύσεως Πρωτευούσης ὡσαύτως λόγῳ τακτοποιήσεως διὰ μ.τ. 64 καὶ λόγῳ ρυμοτομίας διὰ μ.τ. 647 καὶ τὸ Ταμεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης διὰ μέτρων 71, μέχρι σήμερον δὲν ἐκυρώθη παρὰ τοῦ Ὑπουργείου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται δῆλον ὅτι, ἐφ' ὅσον σκοπὸς τῶν ὡς ἄνω ἐνεργειῶν δὲν ἦτο νὰ περιπαιχθῇ ἡ Σχολή, τὸ Ἑλληνικὸν Δημόσιον, ἔχει καὶ ἡθικὴν καὶ νομικὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀποζημιώσῃ ταύτην δι' ἰσαξίου ἀνταλλάγματος πρὸς τὸ πόρισμα τῆς Ἐπιτροπῆς.*

* ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ Νοεμβρίῳ 1953

Ἀριθ. Πρωτ. 61.694

Πρὸς

Τὰ Ὑπουργεῖα Οἰκονομικῶν, Ἐθνικῆς Ἀμύνης
καὶ Δημοσίων Ἔργων

Ἐχόντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἐκτελουμένων ἔργων ἀνακαινίσεως τῶν πρωτευουσῶν ἀρτηριῶν τῆς πόλεως Ἀθηνῶν εἶναι ἀναγκαῖον ὅπως περιληφθῇ καὶ ἡ διάνοιξις τῆς Λεωφόρου Βασιλέως Κωνσταντίνου ἥτις διέρχεται καὶ ἐπὶ ἐκτάσεως τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, καὶ ὅτι προκειμένης τῆς ἀμέσου διανοίξεως τῆς Λεωφόρου ταύτης τῇ συγκαταθέσει τῆς Σχολῆς ἀνευ ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως εἶναι ἐνδεδειγμένη ἡ ταχεῖα συνολικὴ ρύθμισις τῶν ζητημάτων τῶν ἀνακυπτόντων διὰ τὴν Σχολὴν ταύτην λόγῳ ρυμοτομίας καὶ λόγῳ ὀφειλῆς εἰσφορᾶς ἐξ ὑπερ-

Κλείοντες τὴν παρένθεσιν ταύτην ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν διήγησιν τῆς ἱστορίας τῆς Σχολῆς ἀπὸ τοῦ 1945/6.

§ 4. Νέαι προσπάθειαι πρὸς ἐπαναλειτουργίαν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς. Ἡ λειτουργία τοῦ Φροντιστηρίου.

Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ἐπαναλειτουργίας τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἐβράδυνε, δι' ὃ καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἀφ' ἐνὸς μὲν ἔλαβε μέτρα τινὰ πρὸς λειτουργίαν τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου, ἀφ' ἐτέρου δὲ πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῶν νέων κτιρίων ἐξέδωκε τὰς προσηκούσας ἀποφάσεις. Διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Ἀνωτέρου Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου ἀπεφασίσθησαν τὰ ἑξῆς: 1) Νὰ γίνῃ πρόχειρος στέγασις εἰς ἡμιμόνιμον παρὰπηγμα. 2) Νὰ διορισθῇ τὸ ἀναγκαῖον προσωπικόν. Πρὶν ἢ ὅμως τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς προτείνῃ τὰ πρόσωπα τὸ Ὑπουργεῖον διορίζει τοὺς καθηγητὰς καὶ τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου ἄνευ προτάσεως αὐτοῦ, δι' ὃ καὶ προὐκλήθησαν διαμαρτυρίαι τοῦ Συμβουλίου, ἀλλὰ μάρτην ἐγένοντο αὗται. Ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του ὅμως τὸ Συμβούλιον νὰ βοηθήσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐκπαίδευσιν ὑπεχώρησε καὶ ἐδέχθη τελικῶς τὰ ἀποφασισθέντα (δὲν ἦτο ἡ πρώτη φορά καθ' ἣν τὸ Ὑπουργεῖον διέπραττεν αὐθαρεσίαν¹). Κατὰ πρῶτον μὲν Διευθυντὴς ὀρίσθη ὁ καθηγητὴς τῶν Ὀρθοσκευτικῶν μαθημάτων Ἀθαν. Παληός, καθηγητὴς τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς Κορίνθου καὶ καθηγητὴς εἴτα τοῦ Ἀνωτ. Ἐκκλ. Φροντιστηρίου. Ἐπειδὴ δὲ ὄχι μόνον διὰ τοὺς εἰς τὴν Διαθήκην τοῦ Ριζάρη περιλαμβανομένους λόγους ἀλλὰ καὶ διότι τὸ Ἀνώτ. Ἐκκλησιαστικὸν Φροντιστήριον περιελάμβανε κατ' οὐσίαν 2 πανεπιστημιακὰς τάξεις, ἐφ' ὅσον εἰσήγοντο καὶ εἰσάγονται εἰς τὴν Α' τάξιν τοῦ Ἀνωτ. Φροντιστηρίου ἀπόφοιτοι ἐξαταξίων Γυμνασίων, ἀπεφασίσθη, νὰ διορισθῶσι καὶ ν' ἀναλάβωσι μερικὰ μαθήματα, δι' ὀλίγας ὥρας διδασκαλίας καθ' ἑβδομάδα, καὶ καθηγηταὶ τῆς Θεολογικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

τιμήσεως τοῦ ἀκινήτου αὐτῆς ἐκ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἔργων τῶν ὑπονόμων ὡς καὶ τοῦ ἀπὸ ἐτῶν ἐκκρεμοῦντος ζητήματος ἐκ τῆς διανοίξεως τῆς ὁδοῦ Ριζάρη, παρακαλοῦμεν ὅπως τὸ ταχύτερον ὀρίσητε ἀνὰ ἓν ἐκπρόσωπον ὑμῶν, ἵνα οὗτοι μετ' ἐκπροσώπων τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἐπιληφθῶσιν ὡς ἐπιτροπὴ τῆς ἐκκαθαρίσεως τῶν ἐκ τῶν ὡς ἄνω ζητημάτων δοσοληψιῶν μεταξὺ Ριζαρείου Σχολῆς καὶ Δημοσίου, καὶ εἰσηγηθῶσιν ἡμῖν πρότασιν συμβιβαστικῆς λύσεως τῶν διαφορῶν αὐτῶν, ἐν πνεύματι κατανόησεως τοῦ ὅτι πρόκειται περὶ εὐαγοῦς ἰδρύματος ὑπὲρ οὗ δικαιολογεῖται ἡ ἐκδήλωσις Κρατικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Ἐὰν ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐκκαθαρίσεως προκύπτῃ τυχὸν διαφορὰ ὑπὲρ τῆς Σχολῆς, ἡ Ἐπιτροπὴ θέλει προτείνῃ τὴν ἐξόφλησιν αὐτῆς διὰ παραχωρήσεως οἰκοπέδου τινός, ἴσης ἀξίας, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ Σχολὴ ἐξεδήλωσε τοιαύτην ἐπιθυμίαν, συμφώνως πρὸς τὸν νεωστὶ ψηφισθέντα Νόμον περὶ Ὁργανισμοῦ Ἀποχετεύσεως Πρωτευούσης.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΣΤΡΑΤΑΡΧΗΣ ΑΛ. ΠΑΠΑΓΟΣ

Κοινοποιήσις

Ριζαρείου Σχολὴν ἵνα ὀρίσῃ ἀντιπρόσωπον.

Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀθηνῶν.

1. Ἐπὶ κατοχῆς διορίσθησαν ἀντισυνταγματικῶς Σύμβουλοι.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς λειτουργίας τοῦ ἐν λόγῳ Φροντιστηρίου ἐφοίτησαν 70 σπουδασταί (1946).

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 24 Νοεμβρίου 1947 ὁ ἐκ τῶν Συμβούλων τῆς Σχολῆς ἀείμνηστος Ἰωαννίνων Σπυρίδων συνέστησε τὴν μετάθεσιν τοῦ καθηγητοῦ τῶν Θερησκευτικῶν μαθημάτων τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς Κορίνθου Σπ. Μακρῆ, «ἵνα τῷ ἀνατεθῇ ἡ ὑποδιευθύνσις τοῦ Φροντιστηρίου» μέχρι τῆς ἐξευρέσεως καταλλήλου προσώπου καὶ δὴ καὶ κληρικοῦ, διὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Φροντιστηρίου νῦν καὶ ἀργότερον τῆς Σχολῆς. Οὕτω διαρκῶς ἀνέκυπτε τὸ αἰώνιον πρόβλημα «κληρικοῦ διευθυντοῦ» τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν.

Ἐπειδὴ ἡ Ἱστορία τοῦ Ἀνωτέρου Φροντιστηρίου τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιακῆς Σχολῆς θὰ περιληφθῇ εἰς ἰδιαιτέρον τεῦχος, ἐνταῦθα σημειοῦται, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ Φροντιστήριον ἀπέδωκε 554 ἱερεῖς ἔναντι 686 ἀποφοιτησάντων. Οὐδεμία γεννᾶται ἀμφιβολία, ὅτι τὸ Ἀνώτερον Φροντιστήριον τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἀπέδωκε καὶ ἀποδίδει ἱερεῖς¹ καὶ διὰ τοὺς ἀμελετήτους Ὁρθοδόξους ἀποτελεῖ τὴν λύσιν — ὡς εἶδομεν — τοῦ τε προορισμοῦ τῆς Ριζαρείου, κατὰ τὴν ὑποτιθεμένην θέλησιν τῶν Διαθετῶν καὶ διὰ τὴν ἀνάγκην ἀποκτήσεως κλήρου σ χ ε τ ι κ ῶ ς μεμορφωμένου. Παρὰ ταῦτα πρέπον εἶναι ἐνταῦθα νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μελετιοῦ καὶ τοῦ Χρυσ. Παπαδοπούλου (1918-20) ἐξευρεθεῖσα λύσις τοῦ Φροντιστηρίου καὶ τῆς δι' αὐτοῦ π λ η ρ ῶ σ ε ω ς τ ῶ ν κ ε ν ῶ ν τ ο ῦ Ἐ φ η μ ε ρ ι α κ ο ῦ κ λ ῆ ρ ο υ ἐ ν τ α ῖ ς ἐ ν ο ρ ί α ι ς τῆς ὑπαίθρου ἀποτελεῖ ἐμβαλωματικὴν λύσιν διὰ τοὺς ἐπομένους λόγους: 1) διότι οἱ προσερχόμενοι εἰς αὐτὸ εἶναι ἐνίοτε μεγάλοι τὴν ἡλικίαν καὶ δὴ καὶ ἄνδρες πρὸ πολλοῦ καταλείψαντες τὴν τελευταίαν γυμνασιακὴν τάξιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἔχοντας ἐλλείψεις εἰς τὴν μόρφωσιν ἀκόμῃ καὶ τὴν γραμματικὴν· 2) διότι ἱκανοὶ τούτων ἔχουν κυρίως ἐπαγγελματικὴν συνείδησιν καὶ οὐχὶ τὴν συνείδησιν τοῦ λειτουργοῦ «τοῦ ὑψηλοτέρου τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ λειτουργημάτων», ἐλκυσμένοι ἐνίοτε ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη· 3) διότι ἡ μόρφωσίς των δὲν δύναται παρὰ νὰ εἶναι ἐλλειπὴς καὶ ἔνεκα τῆς ἡλικίας των καὶ τῶν παιδευτικῶν των προϋποθέσεων. Ἀναμφιβόλως ὅμως ἡ λύσις αὕτη τῶν Ἀνωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων, ὡς π ρ ο σ ω ρ ι ν ῇ λ ὑ σ ι ς εἶναι ὅπωςδὴποτε ἀσυγκρίτως καλλιτέρα τῆς ἄλλης τῶν Κατωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων², ἅτινα ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἀπέδωκαν περὶ τὰς 4.000 ἱερέων κατωτέρας μορφώσεως, διότι ἐνεγράφοντο εἰς ταῦτα ἔχοντες ἀπολυτήριον τοῦ Σχολαρχείου ἢ τῶν ἀντιστοίχων τάξεων τοῦ Γυμνασίου. Ἐν τῷ Ὑπουργείῳ ὑπῆρξεν ἡ τάσις περὶ μετατροπῆς τῶν Κατωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων εἰς Ἀνώτερα (Νομο-

1. Περὶ τούτων καὶ τῶν δυσχερειῶν διὰ τὴν λειτουργίαν των ἴδε Ι. Καρμίρη: «Προσπάθειαι πρὸς μόρφωσιν τοῦ Ὁρθοδόξου Ἑλληνικοῦ Κλήρου», ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 14 ἐξ.

2. Τῷ 1945/6 ἰδρύθησαν 8 κατώτερα Ἐκκλησιαστικά Φροντιστήρια: ἐν Κορίνθῳ, Λαμίᾳ, Λαρίσῃ, Βελλῇ Ἰωαννίνους, Κοζάνῃ, Καβάλα καὶ Πάτμῳ. Πρβλ. Καρμίρη σελ. 25 ἐξ. Ὑπὸ τοῦ νόμου παρεσχέθη ἡ εὐχέρεια λειτουργίας καὶ δύο ἐτέρων Κατωτέρων Φροντιστηρίων παρὰ ταῖς Ἱεραῖς Μοναῖς Ἀγίας Ἀναστασίας (Χαλκιδικῆς) καὶ Σπάτων Ἡλείας. Οὕτως ὁ ἀριθμὸς τῶν Φροντιστηρίων ἀνῆλθε τῶν μὲν Ἀνωτέρων εἰς 5 τῶν δὲ Κατωτέρων εἰς 10. Ἴδε κατάλογον μετὰ Στατιστικῶν στοιχείων (1949) παρὰ Καρμίρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 26 καὶ ἰδίως 32 ἐξ.

Θετικὸν Διάταγμα 415, Καρμίρη σελ. 47), εἴτα δὲ αἱ δύο Θεολογικαὶ Σχολαί, πρωτοστατοῦσης τῆς τῶν Ἀθηνῶν, ὅταν διεπίστωσαν ὅτι ἐγένετο προτίμησις τῶν ἐκ τῶν Κατωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων προσερχομένων ἀποφοίτων ἔναντι ἐκείνων τῶν Ἀνωτέρων¹ καὶ ὅτι ἀκόμη ἐπεδιώκετο ἐπιμόνως οὐχὶ μόνον ἡ μὴ κατάργησις αὐτῶν (τῶν Κατωτέρων Φροντιστηρίων) ἀλλὰ καὶ ἡ χορήγησις τοῦ δικαιώματος χειροτονίας ἀποφοίτων τῶν Δημοτικῶν Σχολείων, ἐπεζήτησαν καὶ ἐπέτυχον τὴν κατάργησιν αὐτῶν. Καὶ τὸ ἐπέτυχον παρὰ τὰς ἀντιδράσεις καὶ τῶν κατὰ τόπους ἐμπόρων τῶν ἐπαρχιῶν πιεζόντων σχετικῶς τοὺς πολιτευομένους (1958)!! Αἱ Θεολογικαὶ Σχολαὶ ἀπέκρουσαν μὲ δύναμιν τὴν προσπάθειαν ἐπανιδρύσεώς των κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη (κοσμητεῖται Κ. Μπόνη καὶ Γ. Κονιδάρη 1964-1966, ὅτε ἐστάλησαν σχετικὰ ἔγγραφα²).

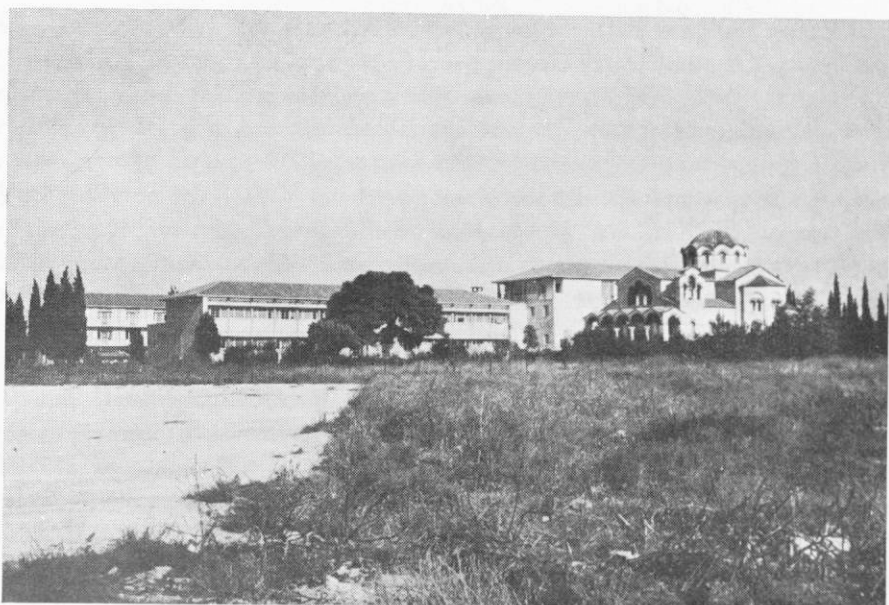
§5. Ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς νέας Σχολῆς καὶ τὰ μέχρι τῆς ἐπαναλειτουργίας αὐτῆς ἐν Χαλανδρίῳ γεγονότα.

Κατὰ τὸ διάστημα, λοιπόν, τῶν 15 ἐτῶν τῶν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τὴν τετραπλὴν κατοχὴν (Γερμανῶν, Ἰταλῶν, Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν τῆς Τσαμουριάς), ἦτοι ἀπὸ τοῦ 1946 μέχρι τοῦ 1960, ἐλειτούργει τὸ Ἀνώτερον Ἐκκλησιαστικὸν Φροντιστήριον εἰς δύο ἀθλίαις παράγκαις εἰς τὸν κῆπον τῆς Ριζαρείου Σχολῆς,

1. Ι. Καρμίρη: «Προσπάθειαι πρὸς μόρφωσιν τοῦ Ὁρθοδόξου Ἑλληνικοῦ Κλήρου», ὑπόσημ. 2 τῶν σελ. 42-43. «Δυσκολευόμεθα νὰ πιστεύσωμεν τὴν διαπίστωσιν τῆς «Ἐνορίας» 4 (1949) 7, ὅτι «μερικοὶ ἐκ τῶν ἁγίων Ἀρχιερέων οὐδεμίαν προσοχὴν δίδουν εἰς τοὺς προσοντούχους ἐφημερίους των ἢ οὐδόλως λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τούτους κατὰ τὴν πληρῶσιν τῶν κενουμένων καλῶν ἐφημεριακῶν θέσεων... Παρατηρεῖται, λοιπόν, ὅτι ἱερομόναχοι στοιχειώδους ἀπλῶς μορφώσεως, ἀπόφοιτοι δημοτικῶν σχολείων ἢ τῶν κατωτέρων τάξεων τῶν gymnasiōn, προσλαμβάνονται εἰς κενουμένας ἐφημεριακὰς θέσεις πλῆρεις, προσαστείων ἢ κωμολόγων ὑπὸ τύπον δῆθεν προσωρινότητος, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι μονιμότητος, διότι οὗτοι τυγχάνουν συγγενεῖς, συμπατριῶται ἢ εὐνοούμενοι τῶν ἁγίων Ἀρχιερέων, τῶν Πρωτοσυγκέλλων, τῶν πολιτικῶν κλπ. Τὸ ἄτοπον τοῦτο ἀποτελεῖ σπουδαῖον ἐμπόδιον διὰ τὴν προσέλευσιν εἰς τὰς τάξεις τοῦ Κλήρου προσώπων εὐσεβῶν καὶ μορφωμένων εἰς τὰ Ἀνώτερα Ἐκκλησιαστικὰ Φροντιστήρια. Διότι καθέννας ἀπὸ τοὺς ὑποψηφίους διὰ τὰ ἀνώτερα Ἐκκλησιαστικὰ Φροντιστήρια ἀναλογίζεται ἂν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ καταναλώσῃ δύο ἔτη διὰ σπουδᾶς, νὰ ὑποβληθῇ εἰς δαπάνας, ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν του καὶ τὴν οἰκογένειάν του, διὰ ν' ἀγνοῖται κατόπιν ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπόν του καὶ διὰ νὰ παραγκωνίζεται ἀσυστόλως ἀπὸ ἓνα ἀμαθῆ εὐνοούμενον ἱερομόναχον. Πρέπει νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ εἰς τὴν Διοικοῦσαν Ἐκκλησίαν μας ὀλίγη ὀρθοφροσύνη καὶ δικαιοσύνη».

2. Περί τῶν Κατωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων ἐν Β. Ἑλλάδι καὶ τῶν δυσχερεῶν λειτουργίας αὐτῶν ἴδε Καρμίρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 61. Εἰς τὸν ἀπολογισμὸν τοῦ Γ.Α.Κ.Ε. τοῦ 1963 (σελὶς 87) περιέχονται τὰ ἐξῆς στατιστικὰ δεδομένα (προσθετέα καὶ τὰ τοῦ 1967).

		1957	1962	1967
α.	Ἀπόφοιτοι Ἀνωτάτων Σχολῶν	211	253	346
β.	» Ἀνωτερ. Ἐκκλησ. Φρ.	900	1509	2069
γ.	» Διδασκαλείων	97	92	140
δ.	» Διδασκ. Γυμν.	397	416	198
ε.	» Κατωτ. Ἐκκλ. Φρ.	3634	3827	3754
στ.	» Σχολαρχείων	796	634	353
ζ.	» Δημοτικῶν Σχολείων	1888	1340	1008

Γενική ἄποψις τῶν κτιρίων τῆς νέας Ριζαρείου Ἐκκλησ. Σχολῆς παρά τὸ Χαλάνδριον, μετὰ τοῦ ναοῦ. Εἰς τὸ βάθος ἀριστερὰ τὸ κτίριον τοῦ Ἀνωτέρου Ἐκκλ. Φροντιστηρίου.

Οἱ πτυχιούχοι τοῦ Ἀνωτ. Ἐκκλ. Φροντιστηρίου μετὰ τοῦ Δ/τοῦ καὶ τῶν καθηγητῶν. Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ : Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Β. Ἰωαννίδης (†1963), ὁ Δ/ντὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς καὶ τοῦ Φροντιστηρίου Ἀρχιμ. Μάξιμος Δασκαλάκης, ὁ Θεοφ. Κερνίτσης κ. Χρυσόστομος ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀρχ/που, ὁ ἀρχιμ. Νεκτάριος Κοτζιάς ὑποδιευθυντὴς τῆς Σχολῆς, οἱ καθηγηταὶ τοῦ Π/μίου Β. Βέλλας, Α. Φιλιππίδης καὶ Γ. Κονιδάρης, καθηγηταὶ τοῦ Φροντιστηρίου παλαιοὶ Ριζαρεῖται.

ή όποία κατώρθωσε νά έχη έξασφαλίσει τά γραφεΐά της είς τό άλλοτε νοσοκομείον τής Σχολής και νά έχη κοιτώνας είς τό αυτό κτίριον. Άλλ' ευτυχώς συνεχίζοντο αϊ προσπάθειαι διά τήν άνοικοδόμησιν τών νέων κτιρίων. Ούτω προεκηρύχθη ό σχετικός άρχιτεκτονικός διαγωνισμός διά τήν σύνταξιν προσχεδίων και μελέτην τών νέων κτιρίων τής Σχολής έν Χαλανδρίω (11 Νοεμβρίου 1946).

Περατωθέντος του χρόνου του προσδιορισθέντος διά τήν υποβολήν τών προσχεδίων, τό Συμβούλιον τής Σχολής προέβη κατά τήν 11 'Ιουλίου 1948 είς τήν άποσφράγισιν τών φακέλων, τών αναγραφόντων τά όνόματα τών διαγωνισθέντων άρχιτεκτόνων και μηχανικών διά τήν άνέγερσιν τής νέας παρά τό Χαλάνδριον Σχολής.

Άπενεμήθησαν τότε τά έξής βραβεΐα:

Α.- Είς τόν άρχιτέκτονα κ. Πάτροκλον Καραντινόν (μετά ταύτα Καθηγητήν του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης).

Β.- Είς τόν κ. Κων. Κιτσίκην.

Γ.- Είς τούς κ.κ. Νικόλαον Κακούρην και Παύλον Μιχαλέαν.

Η έξεύρεσις χρημάτων έπετεύχθη διά τής κατά τό 1955 πωλήσεως μέρους του οικόπεδου του άγροκηπίου τής Παλαιάς Σχολής είς τήν Δημοσίαν Έπιχείρησιν 'Ηλεκτρισμού.

Τόν Μάρτιον 1957 ό άρχιτέκτων τής Σχολής Άρθ. Σκέπερς διά τροποποιήσεως τών βραβευθέντων σχεδίων κατήρτισε τό τελικόν σχέδιον, τό όποϊον και έπέδειξεν είς τό Συμβούλιον. Τό σχέδιον τουτο ένεκρίθη παρά του 'Υπουργείου και κατά τήν συνεδρίαν τής 18ης 'Ιουλίου 1957 άνετέθη (διά δημοπρασίας) ή άνοικοδόμησις τής νέας Σχολής, τής δαπάνης προσδιορισθείσης είς τό ποσόν τών 5.233.477 δραχμών. Η άπόφασις αύτη ήτο δυνατή πλέον, διότι ό 'Αθηνών Σπυρίδων, σύμβουλος τής Σχολής, είχεν άποθάνει (Μάρτιος 1956) και τό Συμβούλιον με τόν (άντικαταστήσαντα τόν άποβιώσαντα) έξ 'Ιωαννίνων καθηγητήν κ. Βασ. Βέλλαν, άπόφοιτον τής Σχολής, έστρεψεν άμέριστον τόν ένδιαφέρον του διά τήν έπαναλειτουργίαν τής Σχολής. Ούτω τό αυτό Συμβούλιον κατά τήν συνεδρίαν τής 12ης Φεβρουαρίου 1958 άπεφάσισε, προς έπίσπευσιν τής έπαναλειτουργίας τής Σχολής, τόν έξοπλισμόν τών νέων βοηθητικών χώρων διά συγχρόνων τελειοτάτων μηχανικών μέσων (μαγειρείου, πλυντηρίων, σιδηρωτηρίων, κεντρικής θερμάνσεως), ώστε νά άνταποκρίνεται είς τās άνάγκας και τās νέας συνθήκας ύφ' ός έμελλε νά λειτουργήσῃ ή Σχολή.

Είς τά σχέδια τής έπαναλειτουργίας περιελήφθη αναγκαίως και ή άνοικοδόμησις νέου Ναού, έπ' όνόματι του 'Αγ. Γεωργίου και με παρεκκλήσιον του 'Αγ. Ματθαίου. Τά όνόματα ταύτα άντεπεκρίνοντο προς τά τών ιδρυτών. Ως σχέδιον του ναού προεκρίθη τό του 'Αγιοριτικού τύπου του άρχιτέκτονος Άρθ. Σκέπερς, τόν δε θεμέλιον λίθον έθηκεν ό τότε άρχιεπίσκοπος 'Αθηνών Θεόκλητος ό Β' (1957-1962) ό άπό Πατρών. Η άνοικοδόμησις αυτού συνεχίσθη κατά τά έπόμενα έτη, άπεφασίσθη δε 'να οί έξωτερικοί κίονες και οί έσωτερικοί γίνουν εκ μαρμάρου και νά μη γίνῃ τέμπλον είς τό κεντρικόν κλίτος, άλλ' άπλως νά τοποθετηθώσι θωράκια, ών αϊ άνάγλυφοι παραστάσεις έλήφθησαν έξ άρχαίων θωρακίων αποκειμένων είς τό Βυζαντινόν Μουσείον 'Αθηνών (συνεργασία του όμοτίμου καθηγητου Γ. Σω-

τηρίου, Ριζαρείτου, και τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀνδρ. Φυτράκη, Συμβούλου τῆς Σχολῆς, διδάσκοντος και Βυζαντινὴν Ἀρχαιολογίαν και Τέχνην ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ). Ταυτοχρόνως ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ και σύγχρονον Γυμναστήριον, ὅπερ τώρα ἀποπερατοῦται (1967-68).

Διὰ τὴν ἐπαναλειτουργίαν τῆς Σχολῆς ἀπαραίτητον ἦτο νὰ ἐκδοθῇ ὁ Ὁργανισμὸς τῆς Σχολῆς· πράγματι δὲ ὁ Ὁργανισμὸς ὁ ἀφορῶν εἰς τὸ Προσωπικὸν τῆς Διοικήσεως ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τὸ 1958. Συμφώνως πρὸς τοῦτον διεβασμίσθησαν οἱ μέχρι τότε διατελοῦντες ὑπάλληλοι, τὴν δὲ κενὴν θέσιν τοῦ Γραμματέως τῆς Σχολῆς (διότι ὁ ἀείμνηστος Βέργος παραιτηθεὶς διωρίσθη Σύμβουλος τῆς Σχολῆς!) κατέλαβεν ὁ κ. Β. Γιαννῆς. Ὀλίγον χρόνον μετὰ ταῦτα ἀπεφασίσθη ἡ δενδροφύτευσις τῆς Σχολῆς, ἰδίᾳ πρὸς τὸ ἄνω μέρος, διότι ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς νέας μεγάλης αἰθούσης ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ εἰς εὐθετώτερον χρόνον. Οὕτω τὸ περιβάλλον τῆς Σχολῆς κατέστη ὑγιεινὸν και ὠραῖον (γεωπόνος ὁ κ. Κ. Ἀντωνιάδης), διὰ τῆς δημιουργίας πάρκου και μικροῦ ἐλαιῶνος. Μετ' ὀλίγον κατεσκευάσθη και ἡ ἰδιωτικὴ ὁδὸς ἡ ἄγουσα ἀπὸ τῆς λεωφόρου Κηφισίας εἰς τὰ διδαστήρια.

§ 6. Ἡ ἐπαναλειτουργία τῆς Σχολῆς και τὰ προβλήματα αὐτῆς.

α) Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀποπερατώσεως τῶν κυρίων κτιρίων τῆς νέας Ριζαρείου Σχολῆς ἐν Χαλανδρίῳ τὸ Συμβούλιον αὐτῆς, δι' ἀποφάσεως αὐτοῦ ληφθείσης τὴν 5ην Μαΐου 1960, ὥρισε νὰ λειτουργήσῃ ἡ Νέα Σχολὴ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Α.Ν. 540/1945 (ἄρθρ. 19) περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως (Ἐφημερὶς Κυβερνήσεως τεύχος Α' 230 τῆς 7ης Σεπτεμβρίου 1945· βλ. κείμενον εἰς περιοδικὸν «Ἐκκλησία» 1946, σελ. 26 ἐξ.), ἥτοι ὡς ἐξατάξιος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή. Τοῦτο συνέβη διότι τὸ Νομοσχέδιον περὶ τῆς λειτουργίας τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, τὸ καταρτισθὲν ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου δὲν θὰ καθίστατο δυνατόν νὰ ψηφισθῇ ὑπὸ τῆς Βουλῆς μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1960 (τοῦτο προέβλεπε τὴν ἐγγραφὴν εἰς τὴν α' τάξιν τῶν ἀποφοίτων ἐξαταξίου Δημοτικοῦ Σχολείου, ἥτοι ἡλικίας 12-14 ἐτῶν συνήθως). Εἰς τὴν α' τάξιν ὅπως και εἰς τὰς ἄλλας, θὰ ἐνεγράfontο κατόπιν ἐπιτυχῶν ἐξετάσεων, οἱ ἔχοντες ἐνδεικτικὸν προαγωγῆς τῆς α' τάξεως ἐξαταξίου Γυμνασίου ἢ δ' ὀκταταξίου, ἡλικίαν δὲ οὐχὶ ἀνωτέραν τῶν 17 ἐτῶν. Κατὰ τὸ ἔτος 1959-60 μετετρέπησαν αἱ ἐπτατάξιοι Ἱερατικαὶ Σχολαὶ εἰς ἐξατάξιους, διὰ τῆς καταργήσεως δὲ τῶν 2 πρώτων τάξεων (Α και Β) και τῆς προσθήκης μιᾶς εἰς τὸ τέλος ἡϋξάνοντο τὰ ἔτη σπουδῶν, ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ εἰσέρχωνται ὅπως οὖν εἰς μεγαλυτέραν ἡλικίαν και νὰ ὑπάρχῃ μεγαλυτέρα πιθανότης και κλίσιν νὰ ἔχουν πραγματικὴν πρὸς τὸ Ἱερατεῖον και νὰ διατηρήσουν ταύτην, ὥστε νὰ προσέλθουν εἰς τὰς τάξεις τοῦ Κλήρου. Βεβαίως ἡ λύσις αὕτη ἦτο και εἶναι ἀνεπιτυχής, διότι εἰς τὸ 8ον ἔτος σπουδῶν ἡ πιθανότης νὰ εὕρισκεται ὁ μαθητὴς εἰς τὸ 17ον ἔτος εἶναι μικρά, ἐνῶ μεγαλυτέρα εἶναι ἡ πιθανότης νὰ εἶναι 14 ἢ 15 ἐτῶν ($6+6+2=14$), μόνον δὲ καθυστερημένοι εἰς τὰς σπουδὰς, ἔνεκα διαφόρων αἰτιῶν, ἦτο δυνατόν νὰ φθάσουν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Σχολὴν κατὰ τὸ 17ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἀλλ' ἡ κ λ ί σ ις πρὸς λειτούργημα ἢ ἐπάγγελμά τι μορ-

φοῦται μεταξύ 15 καὶ 18 ἐτῶν καὶ ἡ σταθεροποίησις δὲν φαίνεται πάντοτε πιθανή πρὸ τοῦ 17 ἔτους. Ἀλλ' ἡ κλίσις πρὸς τὸ Ἱερατικὸν λειτούργημα καὶ ἡ διατήρησις αὐτῆς μέχρι τοῦ 28ου ἔτους, ὅτε, κατ' οἰκονομίαν, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτραπῇ ἡ χειροτονία ἐγγάμων πρεσβυτέρων ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐξετάσωμεν.

Κατὰ ταῦτα οἱ φοιτῶντες εἰς τὴν Ριζαρεῖον Σχολὴν θὰ ἐφοίτων περισσότερα ἔτη ἢ πρότερον ἐν συνόλῳ μέχρι πέρατος τῶν σπουδῶν των, ἤτοι ἐπὶ 14 ὅλα ἔτη ($6 \text{ Δημοτικὸν Σχολεῖον} + 2 \text{ Γυμνάσιον} = 8 + 4 \text{ Γυμνασίου} = 12 + 2 \text{ ἔτη κατ' οὐσίαν πανεπιστημιακὰ}$) χωρὶς ἐλπιδοφόρον μέλλον. Τοιοῦτοτρόπως ἐνῶ κατὰ τὸν παλαιὸν ὀργανισμόν οἱ πτυχιούχοι τῆς Σχολῆς διήνουν 12 ἐν συνόλῳ ἔτη σπουδῶν (ἐξ ὧν 4 Δημοτικοῦ Σχολείου, 3 Ἑλληνικοῦ, 4 Γυμνασίου καὶ 1 Πανεπιστημιακόν) οἱ νέοι θὰ ἐσπουδάζον 2 ἔτη ἐπὶ πλέον, χωρὶς καμμίαν προοπτικὴν. Ἐκκυστικὸν πάντως ἦτο, ὅτι ἠδύναντο νὰ σπουδάσωσιν ὡς ὑπότροφοι ἀνέτως εἰς μίαν Σχολὴν νέαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὅμως ἠδύναντο νὰ φύγουν ἐγκαίρως διὰ νὰ λάβουν ἀπολυτήριον Γυμνασίου καὶ νὰ τραπῶσιν ἐνδεχομένως εἰς ἄλλας ἐπιστήμας ἐκτὸς τῆς Θεολογίας, ἢ εἰς τὴν ὁποίαν φοίτησις ἦτο χρήσιμος ὅπωςδήποτε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅχι μόνον διὰ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ προσέλθωσιν εἰς τὰς τάξεις τοῦ Κλήρου, ἀλλὰ καὶ νὰ γίνωσι καθηγηταὶ τῶν Ὀρθοπεδικῶν μαθημάτων.

Τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ἀπεφάσισε τότε (τὸν Μάϊον 1960) ἐγκαίρως τὴν πρόσληψιν 10 ὑποτρόφων ἐκ τῆς Ἑλευθέρας Ἑλλάδος (κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ 1844), 10 ἐκ Ζαγορίου καὶ ὅσους ὠρίζον τὰ «ἐν ἐνεργείᾳ» κληροδοτήματα. Ἡ Ριζαρεῖος Σχολὴ ὁρθότατα ἀπεφάσισε τὴν λειτουργίαν ἀπάντων τῶν κληροδοτημάτων, διὰ χρημάτων τῆς Ριζαρείου περιουσίας παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι πολλῶν κληροδοτημάτων ἡ περιουσία εἶχεν ἐξανεμισθῇ μεταπολεμικῶς, ἕνεκα τοῦ νόμου (Σβώλου) περὶ νέου χαρτονομίσματος καὶ χρεωγράφων.

Ταυτοχρόνως ἀπεφασίσθη μεταφορὰ εἰς τὴν Νέαν Ριζαρεῖον Σχολὴν τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς, ὥστε ν' ἀποκτήσῃ αὕτη, με ἀνανέωσίν της εἰς μέσα, διὰ τὴν καλλιτέραν καὶ εὐρυτέραν τῶν σπουδαστῶν μόρφωσιν.

β) Τὰ προβλήματα τοῦ μέλλοντος τῆς νέας Ριζαρείου Σχολῆς εἶναι τὰ ἴδια καὶ μόνιμα. Ἐξ αὐτῶν θὰ πραγματευθῶ ταῦτα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν προοπτικὴν, ἡ ὁποία διαγράφει τὸ μέλλον τῆς Σχολῆς.

Α. Πρόβλημα Διευθυντοῦ. Τὸ μόνιμον τοῦτο πρόβλημα ὅχι μόνον τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν, τ.ἔ. τῆς ἀποκτήσεως κληρικοῦ μεμορφωμένου ὡς διευθυντοῦ, ἐνεφανίσθη καὶ αὖθις ἅμα τῇ ἐπαναλειτουργίᾳ τῆς Σχολῆς κατὰ τὸ Σχολικόν ἔτος 1960-61, ὅτε ἐνεγράφησαν 29 μαθηταὶ εἰς τὴν Σχολὴν, ἤτοι παιδαγωγικῶς ἰδεώδης ἀριθμὸς διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἠθικὴν διαπαιδαγώγησιν καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀφοσίωσιν νέων σπουδαστῶν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ὥς ἂν συνεδρίαν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ριζαρείου Σχολῆς (Μάϊος 1960) οἱ καθηγηταὶ σύμβουλοι κ.κ. Β. Βέλλας καὶ Ἀνδρ. Φυτράκης προέτεινον ν' ἀνατεθῇ ἡ Διεύθυνσις τῆς Σχολῆς εἰς τὸν εὐπαιδευτον κληρικόν Ἀρχιμανδρίτην κ. Παντελεήμονα Χρυσοφάκην, καθηγητὴν τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου (στεγασθέντος εἰς ἐν τῶν νέων κτιρίων τῆς Σχολῆς),

υποδιευθυντήν τοῦ Οἰκοτροφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας καὶ ἐφημέριον τοῦ Πανεπιστημιακοῦ ναοῦ. Ἀλλ' ὁ διορισμὸς οὗτος ἐματαιώθη, διότι ὁ εἰρημένος προϋτίμησε τὴν θέσιν Βου Γραμματέως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, συμφώνως πρὸς ἐπιμονὴν τοῦ τότε Ἀρχιεπισκόπου Θεοκλήτου (Μάιος 1960)¹. Κατόπιν τούτου τὸ τότε Συμβούλιον, ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν αὐτῶν καθηγητῶν Συμβούλων (Βέλλα - Φυτράκη), ἐξέλεξε ὡς Διευθυντὴν τὸν Διευθυντὴν τῆς Πατμιάδος καὶ λόγιον κληρικὸν κ. Μάξιμον Δασκαλάκη, πτυχιούχον τῆς ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη δὲν ἐπραγματοποιεῖτο, διότι ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἤρνετο νὰ ὑπογράψῃ τὸ σχετικὸν Β.Δ. Ἡ αἰτιολογία τοῦ Ὑπουργοῦ ἦτο ὁρθὴ κατ' ἀρχήν², διότι ἔλεγεν, ὅτι δὲν δύναται νὰ κλείσῃ μίαν Σχολὴν (τῆς Πάτμου) διὰ νὰ ἀνοίξῃ μίαν ἄλλην, τ.ἔ. τὴν Ριζαρείον. Τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς, ἀναγκασθὲν νὰ ὀρίσῃ ὡς προσωρινὸν Διευθυντὴν τὸν καθηγητὴν-Σύμβουλον καὶ πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου, παλαιὸν Ριζαρείτην (1915-20), κ. Β. Βέλλαν, ἀποδεχθέντα παρὰ τὰς πολλαπλὰς ἀσχολίας του, συνέχισε τὰς παραστάσεις του πρὸς διορισμὸν τοῦ Ἀρχιμανδρίτου κ. Μαξίμου Δασκαλάκη, ὁ διορισμὸς τοῦ ὁποίου ἡγγυάτο τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τῇ Σχολῇ³. Αἱ πιέσεις τοῦ Συμβουλίου ἐπιτέλους κατίσχυσαν καὶ ἔκαμψαν τὴν ἀντίστασιν τοῦ ὑπουργοῦ, δεχθέντος νὰ ὑπογράψῃ τὴν μετὰθεσιν, εὐθὺς ὡς εὐρεθῇ κληρικός, δυνάμενος νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ. Μὴ εὐρίσκομένου τούτου, τὸ Συμβούλιον διετῆρει εἰς τὴν Διεύθυνσιν τὸν κ. Βέλλαν. Τέλος διωρίσθη ὁ Διευθυντής. Ἀλλὰ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνας, τὴν ὅποιαν προσφέρει ἡμῖν τὸ γεγονὸς, ὅτι δὲν εὐρίσκετο Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς κληρικός, μέχρις οὗ διωρίσθη, ἐπὶ τέλους, ὁ Ἀρχιμανδρίτης κ. Μάξιμος Δασκαλάκης, εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθῇ ὅτι σήμερον (1968) αἱ ὑφιστάμενοι 8 ἐξατάξιοι Ἱερατικοὶ Σχολαὶ δὲν ἀπέκτησαν Θεολόγον κληρικὸν-Διευθυντὴν. Οὔτε ὅμως εἰς τὰ 6 Ἀνώτερα Ἐκκλησιαστικὰ Φροντιστήρια⁴ (τὸ τῆς Τήνου κατηργήθη, οἱ δὲ ὀλίγιστοι σπουδασταὶ μετεγράφησαν εἰς τὸ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς) ὑπάρχουν κληρικοὶ Διευθυνταί. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐπέλυσε τὸ βασικὸν τοῦτο πρόβλημα. Ἐνῶ δὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν ἐλύθη, διότι οὐδέποτε ἐτέθη διὰ νὰ εὐρεθῇ λύσις παρὰ τῶν ὑπευθύνων, τοῦναντίον ἐτέθη ζήτημα ιδρύσεως τρίτης Θεολογικῆς Σχολῆς (Θεολογικῆς Ἀκαδημίας), καίτοι τοιαύτη οὔτε ἀναγκαία οὔτε νὰ ὑπάρξῃ δύναται, ἅτε μὴ ὑπάρχοντος προσωπικοῦ πρὸς κατάληψιν τῶν πάντοτε πολλῶν κενῶν πανεπιστημιακῶν ἐδρῶν. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία κατὰ δεύτερον λόγον μὴ ἐπιλύσασαι τὰ βασικὰ προβλήματα τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν εἶναι ὑπεύθυνοι διὰ τοῦτο.

Τὸ 2ον π ρ ό β λ η μ α τῆς νέας Σχολῆς εἶναι ὡσαύτως παλαιὸν ὅσον καὶ ἡ

1. Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης προήχθη εἰς Μητροπολίτην Σάμου.

2. Πρβλ. ἐκτὸς τοῦ Ι. Καρμίρη, ἐνθ' ἀνωτ., Ἀρχιμ. Μελετίου Γαλανοπούλου: «Πατμιάς» 1951. Τοῦ αὐτοῦ: «Ἡ Πατμιάς τοῦ Γένους Σχολῇ» 1951. Ἀρχιμ. Μαξίμου Δασκαλάκη: «Ἐπετηρὶς Πατμιάδος Ἐκκλησ. Σχολῆς ἐπὶ τῇ δεκαετηρίδι αὐτῆς (1947-1957)».

3. Εὐκολωτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις Οἰκονόμου ὑποδιευθυντοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς. Πρῶτος Οἰκονόμος καὶ καθηγητὴς τῆς Σχολῆς ὠρίσθη ὁ Ἀρχιμανδρίτης κ. Νεκτάριος Κοτζιάς, τέως Διευθυντὴς τοῦ Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου Κατερίνης. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἱερεὺς Δημήτριος Χόντος.

4. Πλὴν τοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ὅπερ ἔχει κοινὸν διευθυντὴν μετὰ τῆς Σχολῆς.

Σχολή. Εἰς τὸ Παράρτημα Α' μέρος Β' περιλαμβάνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπὸ τοῦ 1960 μέχρι τοῦ τρέχοντος σχολικοῦ ἔτους ἐγγραφέντων μαθητῶν, οἱ ὅποιοι ἀνέρχονται νῦν ἐκ τῶν 6 τάξεων εἰς 120 (εἰσαγόμενοι 29, 26, 29, 27, 26, 21, 21, 21 καὶ 33 ἐτησίως). Ἀλλ' ὁ κρίσιμος ἀριθμὸς ἐμφανίζεται εἰς τὴν 2αν στήλην. Οὕτως ἐκ τῶν 29 εἰσαχθέντων κατὰ τὸ 1960-61 ἀπεφοίτησαν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1960 μόνον 9, ἥτοι κατὰ τὸ μεταξὺ διάστημα διέκοψαν τὰς σπουδὰς τῶν (συμβαίνει συνήθως νὰ διακόπτουν οἱ καλλίτεροι) 20, ἥτοι πλέον τῶν $\frac{2}{3}$. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρετηρήθη καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος (1966-67), ἥτοι ἐκ τῶν ἐγγραφέντων κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1961-62 26 σπουδαστῶν, ἔλαβον τὸ πτυχίον τῶν μόνον 10. Εὐτυχέστερα φαίνεται ἡ α' τάξις τοῦ 1962-63 διότι ἐκ τῶν 29 μαθητῶν τῆς διεσώθησαν νῦν (1968) 17, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι οἱ ἐν λόγῳ πτυχιούχοι πρόκειται νὰ γίνουν κληρικοὶ ἢ τουλάχιστον νὰ σπουδάσουν Θεολογίαν. Εἶναι γνωστὸν ἄλλως τε, ὅτι πολλοὶ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς ἀποχωροῦν μετὰ τὸ 3ον ἔτος σπουδῶν καὶ ἐγγράφονται εἰς τὴν 4ην τάξιν τοῦ ἑξαζίου Γυμνασίου, οὕτω δὲ δὲν χάνουν κανὲν ἔτος σπουδῶν¹. Εἶναι προφανές, ὅτι μὴ λυθέντων τῶν προβλημάτων, ἅτινα ἀνακύπτουν φυσικῶς κατὰ τὴν εἴσοδον ὑποτρόφων εἰς τὰς Ἱερατικὰς Σχολάς, ὡς καὶ ἐκεῖνων, ἅτινα συνδέονται πρὸς τὸ ἔτος λήψεως πτυχίου καὶ τὸ μέγα διδύμον πρόβλημα μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως κλήρου ἀνταξίου τῶν συγχρόνων ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἦτο οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιλυθῇ τὸ ζήτημα τῆς πλῆρου ἐπιτυχίας τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Λέγομεν δὲ πλήρους ἐπιτυχίας, διότι τὰ στατιστικὰ δεδομένα, τὰ ὅποια ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω (σελ. 41 ἐξ.) τὰ παρουσιάζοντα τὰς μεγάλας προσφορὰς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς εἰς τὴν Ἱεραρχίαν καὶ τὸν κλῆρον καθόλου, ὡς καὶ τὰς 2 Θεολογικὰς Σχολάς, δικαιολογοῦσι τὴν ἡμετέραν κρίσιν. Ἡ ἰδία κρίσις δὲν δύναται νὰ ἰσχύσῃ διὰ τὰς λοιπὰς Ἱερατικὰς Σχολάς, ἐνῶ ἡ ἐπιτυχία τῶν Ἀνωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων καὶ τῶν Κατωτέρων ὀφείλεται εἰς τὴν ἡλικίαν εἰσόδου καὶ τὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη, ἅτινα ὠθοῦν τοὺς ἔχοντας μᾶλλον ἐπαγγελματικὴν συνείδησιν νὰ προσέλθουν εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου. Τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι δὲν εἶναι εὐσεβεῖς καὶ ἄξιοι ἐπαίνου, μάλιστα οἱ ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν ὑπαιθρον, ἀλλ' ὅτι ἡ ὑψηλὴ ἱερατικὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνείδησις καὶ φρόνημα, ὡς καὶ ἡ μὀρφωσις τῶν

1. Ὁ Α. Νόμος 540/1945 ὥρισεν, ὅτι εἰς τὴν Α' τάξιν τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν (ἐπταταξίων) ἐγγράφονται οἱ ἔχοντες ἀπολυτήριον ἐξαταξίου Δημοτικοῦ Σχολείου ἢ ἐνδεικτικὸν ἀντιστοίχου τάξεως ἐξαταξίων Γυμνασίων νέου τύπου. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς νόμος ὥρισεν ἐν ἄρθρῳ 3 § 3 ὅτι αἱ τέσσαρες κατώτεραι τάξεις τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν εἶναι ἰσότιμοι πρὸς τὰς τέσσαρας ἀντιστοίχους τάξεις τοῦ ὀκταταξίου Γυμνασίου ἢ ἰσοτίμου σχολείου, ἐπιτρεπομένης τῆς μετεγγραφῆς ἐκ τῶν 3 πρώτων τάξεων τῶν Γυμνασίων ἢ καὶ τῶν ἰσοτίμων Σχολείων εἰς τὰς Ἐκκλησιαστικὰς Σχολάς καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων πρώτων τάξεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν εἰς τὰ Γυμνάσια ἢ ἰσότιμα Σχολεῖα κατόπιν ἐγκρίσεως τῆς Ἐφορείας τῆς οἰκείας Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἐρμηνεύεται, διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῶν μαθητῶν τῆς 4ης τάξεως τῆς Ριζαρείου Σχολῆς εἶναι πάντοτε ἀπότομος καὶ μεγάλη. Τὸ Κράτος ἄλλως τε δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἀξίωσιν τῶν γονέων τῶν μαθητῶν τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν, ὅταν κατὰ τὸ 17ον ἔτος παύσουν νὰ ἔχουν κλίσιν πρὸς τὸ ἱερατικὸν στάδιον νὰ παραμείνουν μαθηταὶ τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς. Ἀλλ' εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο θὰ ἐπανέλθωμεν.

βαθέως αίσθανομένων τὸ βάρος τῆς ἱερωσύνης καὶ τὴν κλίσιν πρὸς αὐτὴν (ταῦτα δέον νὰ ἀναζητηθοῦν) ἀποτελοῦν τὰς βασικὰς προϋποθέσεις λύσεως τοῦ διδύμου προβλήματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπανεξετάσωμεν κατωτέρω.

Ἐνταῦθα ὅμως πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ Α. Νόμος 540, καθώρισεν ἐν ἄρθρῳ 6 τὰ προσόντα, ἅτινα ἀπέκτων οἱ λαμβάνοντες τὸ πτυχίον τῶν Ἱερατικῶν Φροντιστηρίων. Ἐπειδὴ τὸ ἄρθρον τοῦτο ἀποτελεῖ προσπάθειαν λύσεως τοῦ ζητήματος, ὅπερ παλαιότερον εἶναι τεθειμένον, περὶ τῆς χρησιμοποίησεως δῆλον ὅτι τῶν πτυχιούχων τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἀποφοιτήσεως ἐκ τῆς Σχολῆς μέχρι τοῦ 30οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας ἔχει ὀρισθῆναι ὡς ἔτος εἰσόδου εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ πρεσβυτέρου διὰ τοῦτο τὸ παραθέτομεν. Τὸ ἐν λόγῳ ἄρθρον ὀρίζει (σελ. 26 τοῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησία» τοῦ 1946) τὰ ἑξῆς:

1. Τὸ πτυχίον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν παρέχει τὰ ἑξῆς δικαιώματα: 1) ἐκλογῆς εἰς ἐφημεριακὰς θέσεις, συντρεχόντων καὶ τῶν κανονικῶς ἀπαιτουμένων προσόντων, 2) διορισμοῦ εἰς θέσεις ἐν μητροπολιτικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς Ὁργανισμοῖς καὶ ἱεροῖς ναοῖς, ἐν τῇ Ἀποστολικῇ Διακονίᾳ καὶ ἄλλοις κατὰ τὰ ὀριζόμενα ἐν ταῖς εἰδικαῖς διατάξεσι τῆς κειμένης Νομοθεσίας, 3) ἐγγραφῆς κατόπιν εἰσιτηρίων ἐξετάσεων, εἰς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης.

2. Οἱ πτυχιῶχοι τῶν διὰ τοῦ παρόντος Νόμου ἰδρυομένων Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν χειροτονούμενοι ἐφημέριοι κατατάσσονται εἰς τὴν α' μισθολογικὴν κατηγορίαν.

Εἶναι προφανὲς ὅτι τὰ διὰ τῆς § 1 ὀριζόμενα «προνόμια» μᾶλλον θεωρητικὴν ἀξίαν εἶχον (σπανίως ἐχρησιμοποιήθησαν), διότι οἱ ὀλίγιστοι πτυχιῶχοι τῶν Σχολῶν εἴτε ἐτρέποντο πρὸς τὴν Θεολογίαν εἴτε πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας. Ἡ ἔμμενος ἰδέα, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν, δι' ὀλικῶν παροχῶν ἢ διὰ τοποθετήσεως εἰς θέσιν καὶ δὴ καὶ τοῦ δημοδιδασκάλου, θὰ ἐλύετο τὸ ζήτημα τῆς κατὰ τὴν κανονικὴν ἡλικίαν χειροτονίας τῶν ἀποφοίτων τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν, ἀπεδείχθη ἐσφαλμένη, διότι τὸ ζήτημα τῆς ἐπιτυχίας τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν εἶναι συνηρημένον πρὸς τὴν λύσιν τοῦ ὅλου προβλήματος τῆς «μορφώσεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας», ἐντὸς τῶν πλαισίων μιᾶς γενικωτέρας καὶ ὠλοκληρωμένης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς, ἀνταποκρινομένης εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ παρόντος καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐφ' ὅσον δὲ τοιαύτη πολιτικὴ δὲν συνελήφθη παρ' ἐκείνων, οἵτινες εἶχον τὰς εὐθύνas ἢ θέλουν τὰ ἀξιώματα, εἶναι φυσικόν, ὅτι οὔτε τὸ ζήτημα τῆς ἀποστολῆς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς εὔρε τὴν ἐνταξίν του εἰς μίαν τοιαύτην πολιτικὴν.

Ὅθεν ἐπιβάλλεται εἰς τὴν τελικὴν θεώρησιν τῆς Ἱστορίας τῇ Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς νὰ ὀρμηθῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ προβλήματος τοῦ μέλλοντος τῆς Σχολῆς πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς ὀρθῆς σκοπιᾶς, ἣν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ θεράπων τῆς Ἱστορίας αὐτῆς, τ.ἐ. ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔχει πανελληνίους, πανορθόδοξους καὶ οἰκουμενικὰς ὑποχρεώσεις, δεύτερον δὲ ὅτι εἶναι ἀναπόφευκτον νὰ ἐξετάσωμεν τὴν Ἱστορίαν τῆς Σχολῆς μας ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς

Ἱστορίας τῶν περὶ ἡμᾶς χρόνων, τῶν ἀναγκῶν καὶ προβλημάτων τῆς ᾿Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»¹ (τῆς Ἑκκλησίας τῆς Κρήτης, τῆς Δωδεκανήσου, καὶ τοῦ Ἀγίου Ὁρους), ἤτοι τοῦ συνόλου τῶν περιοχῶν, αἵτινες θὰ ἔδει κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνες ν' ἀποτελοῦν μίαν ᾿Εκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος», ὡς ἐν εἶναι ἀπηρτισμένον τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, διότι σήμερον νομικῶς ἔχομεν 5 Ἑκκλησίας εἰς Ἑλλάδα!

α) Τὴν αὐτοκέφαλον (ὄρια μέχρι Θεσσαλίας καὶ ἔτος 1882), β) Τὰς ἐν Ἑλλάδι μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν (λεγομένης) τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, αἵτινες δυνάμει τοῦ Νόμου 3615/10 Ἰουλίου 1928 καὶ τῆς Πράξεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς 14ης Σεπτεμβρίου 1928 ἐδόθησαν ἄχρι καιροῦ εἰς τὴν Αὐτοκέφαλον Ἑκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, γ) Τὴν Ἡμιαιτόνομον Ἑκκλησίαν τῆς Κρήτης καὶ δ) Τὰς Μητροπόλεις τῆς Δωδεκανήσου. Εἰς ταύτας δέον νὰ προστεθῇ καὶ ε) Τὸ Ἅγιον Ὄρος (αὐτόνομος ἱερὰ πολιτεία ἀπολαύουσα εἰδικῆς συνταγματικῆς προστασίας (ἄρθρον 103 ἐξ.)).

Ἐπειδὴ δὲ αἱ Ἱερατικαὶ Σχολαί, ἐν αἷς πρώτη καὶ κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὰς δυνατότητας προσωπικοῦ καὶ μορφώσεως τῶν τροφίμων αὐτῆς, εἶναι ἡ Ριζάρειος, ἐξυπηρετοῦσα πάσας τὰς ἐν Ἑλλάδι Ἑκκλησίας, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐξέτασις τῆς Ἱστορίας τῆς Ριζαρείου Ἑκκλησιαστικῆς Σχολῆς καὶ τὰ κατὰ τὸ μέλλον αὐτῆς δέον νὰ ἐρευνηθῶσιν ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω πλαισίων καὶ τῶν στατιστικῶν δεδομένων περὶ τοῦ ἔργου τῆς. Τοῦτο δὲ διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ δοθῇ ἀπάντησις καὶ εἰς τὸ τεθὲν ἐρώτημα: κατὰ πόσον δύναται ἡ Ριζάρειος Σχολὴ μόνη νὰ δώσῃ ὅ,τι ἡ Ἑκκλησία τῆς Ἑλλάδος χρειάζεται. Εἶναι γνωστὸν δέ, ὅτι ἄνδρες τινὲς φρονοῦν, ὅτι ἡ Ριζάρειος Σχολή, βεβαίως ἐν στενῇ συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, θὰ ἠδύνατο νὰ δώσῃ τὸν ἀναγκαῖον ἀριθμὸν τῶν μεμορφωμένων κληρικῶν τοὺς ὁποίους χρειάζεται ἡ Ἑλλάς. Ὅθεν ἡ ἱστορία καὶ ἡ πραγματικότης καλοῦνται, ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰς παιδαγωγικὰς ἀρχάς, τὴν διαθήκην τῶν Ριζαρῶν, τὰ στατιστικὰ δεδομένα καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ πρακτικοῦ πνεύματος, νὰ δώσουν ἀπάντησιν καὶ εἰς τὰ τιθέμενα ζητήματα, ἅτινα περιλαμβάνονται ἐν συνόψει εἰς τὸ ἐρώτημα: ποῖον τὸ μέλλον τῆς Ριζαρείου Ἑκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἐν τῇ πλαισίῳ τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος;

§7. Ἡ ἐπιτυχία καὶ τὸ μέλλον τῆς Ριζαρείου Ἑκκλ. Σχολῆς ὡς καὶ τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῇ Ἑλληνικῇ Ὁρθοδοξίᾳ καθόλου.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς ἐντυπωσιακῆς ἐπιτυχίας τῆς Ριζαρείου Ἑκκλησιαστικῆς Σχολῆς κατὰ τὰ 95 ἔτη τοῦ πραγματικοῦ βίου αὐτῆς, διότι ἡ ἀναγεννηθεῖσα ἀπὸ τοῦ 1960 Σχολὴ δὲν δύναται νὰ ἀποδώσῃ εἰσέτι λειτουργοὺς τῆς Ἑκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας².

1. Πρβλ. Γερ. Ι. Κονιδάρη: «Ἡ Ἑκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ καὶ τῇ παρόντι. Τὰ προβλήματα αὐτῆς». Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1968.

2. Ὑπῆρξεν ἐγκληματικὴ ἡ διακοπὴ τοῦ ἔργου αὐτῆς ἐπὶ 20 ἔτη (1940-1960).

α) Ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἡ ἐπιτυχία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς κατὰ τὸν ἐκατονταετῆ βίον τῆς (1844-1940) καὶ αἱ προσφοραὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

Χαρακτηρίζομεν ὡς ἐντυπωσιακὴν τὴν ἐπιτυχίαν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἔνεκα τῆς θεωρήσεως τῶν στατιστικῶν δεδομένων περὶ τοῦ ἔργου τῆς, θεωρουμένου ὅχι μόνον ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Παλιγγενεσίας καὶ ἐντεῦθεν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς αὐτοῦ τοῦ ιδρύματος, ὅπερ διευθύνεται ἀπὸ ἐν συμβούλιον, διαδόχων ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης μὴ ἐχόντων κατ' ἀνάγκην ὠρισμένην εἰδικότητα. Καὶ καθ' ἑαυτὸ δὲ ἐξετάζομενον τὸ ἔργον τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλα παρόμοια, δύναται νὰ λεχθῇ ὡσαύτως, ὅτι εἶναι ἐντυπωσιακόν. Δύο δὲ στατιστικὰς δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν καὶ δύο ἄρα θεωρήσεις τῶν στατιστικῶν δεδομένων δυνάμεθα νὰ κάμωμεν.

Α' Στατιστικὰ δεδομένα μετὰ βάσιν τὸν ἀριθμὸν τῶν φοιτησάντων κατὰ τὰ 95 ἔτη λειτουργίας αὐτῆς¹. Προσφοραὶ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν καὶ Ὁρθοδοξίαν καθόλου.

Ἐπὶ φοιτησάντων 1608.

α) Ἐπίσκοποι, μητροπολῖται καὶ Ἀρχιεπίσκοποι	50	ποσοστὸν 3,10 %
β) Κληρικοὶ ἐν γένει, περιλαμβανομένων καὶ τῶν ἀνωτέρω (ἀριθμὸς προσωρινός)	208	» 12,43 %
γ) Καθηγηταὶ τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης (23 ἐπὶ συνόλου 58-5=53, 55 % περίπου)	23	» 1,43 %
δ) Καθηγηταὶ Ὀρθοσκευτικῶν μαθημάτων· δὲν ὑπάρχει στατιστικὴ. Ἀναμφιβόλως θὰ πρέπη νὰ εἶναι ἀρκετὰ μεγάλος ἀριθμὸς.		

Σύνολον προσφορᾶς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν	231	14,36 %
--------------------------------------	-----	---------

Ἐπὶ πτυχιούχων 640.

α) Ἐπίσκοποι, μητροπολῖται καὶ Ἀρχιεπίσκοποι	50	ποσοστὸν 7,81 %
β) Κληρικοὶ ἐν γένει, περιλαμβανομένων (τῶν ἀνωτέρω)	218	» 34,06 %
γ) Καθηγηταὶ τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης	23	» 3,59 %
Σύνολον	241	37,65 %
δ) Καθηγηταὶ τῶν Ὀρθοσκευτικῶν μαθημάτων	(ἄγνωστος ὁ ἀριθμὸς).	

Εἰς ταῦτα δέον νὰ προστεθῶσι τὰ στατιστικὰ δεδομένα τὰ προκύπτοντα διὰ τὰς Νομικὰς καὶ τὴν Φιλοσοφίαν, διότι ἱκανὸν χρονικὸν διάστημα τοῦ βίου τῶν ἐν λόγῳ Σχολῶν καλύπτουν οἱ καθηγηταὶ εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Νομικῆς Σχολῆς καὶ τῆς Φιλοσοφικῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης.

1. 1940-1844=96 ἔτη, ἀλλὰ δὲν ἐλειτούργησε 1881-1882, ἥτοι ἐν ἔτος. Τὰ ἔτη 1960-1969 ὡς εἶναι φυσικόν, δὲν δύναται νὰ ληφθοῦν εἰσέτι ὑπ' ὄψιν.

Τὰ ἐντυπωσιακὰ δεδομένα ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν Πρυτάνεων καὶ τῶν Προέδρων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν δέον νὰ μνημονευθῶσιν ἐνταῦθα.

α) Ἐπὶ συνόλου Πρυτάνεων (128 δέον νὰ ἀφαιρέσωμεν κατ' ἀνάγκην τοὺς Πρυτάνεις τῆς πρώτης τριακονταετίας (1844-1874), διότι δὲν ἦτο δυνατόν πρὸ τοῦ ἔτους 1874 νὰ ἔχωμεν Πρύτανιν Ριζαρείτην (ὁ Ρομπότης) ἥτοι ἐπὶ 90 πρυτάνεων), 13 Ριζαρεῖται.

β) Ἐπὶ συνόλου 44 Προέδρων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (1925-1969) 4 Ριζαρεῖται, ἥτοι 10 %.

Παρὰ ταῦτα θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὸ 44 %, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω. Θὰ ἀπετέλει ὅμως παράλειψιν σημαντικὴν, ἐὰν δὲν ἐσημειούτο, ὅτι ἡ εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ ἐπαγγέλματα ἐπίδρασις τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ὑπῆρξε μεγάλη καὶ χρήσιμος διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, διότι χριστιανικὸν καὶ φιλοεκκλησιαστικὸν πνεῦμα ἐπεκράτησε πολλάκις δι' αὐτῆς. Ἡ εἰς τὴν πολιτικὴν δὲ προσφορὰ τοῦ Ἀθανασίου Εὐταξίου διατελέσαντος Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας καὶ Πρωθυπουργοῦ, ὑπῆρξε μεγάλη. Ὁ ἀδελφὸς δὲ αὐτοῦ διαπρεπὴς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου ἐρευνητῆς καὶ διδάσκαλος διετέλεσε καὶ Διοικητῆς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς (πρβλ. Σπ. Βοβολίνη: Βιογραφικὸν Λεξικόν). Ὅταν τὰ 44 % τῶν πτυχιούχων μιᾶς Σχολῆς ἐκπληροῦν τὴν εἰδικὴν ἀποστολὴν αὐτῆς τῆς Σχολῆς, διὰ τῆς μορφώσεως στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας χωρὶς νὰ ὑπάρξῃ εἰδικὴ μέριμνα καὶ στοργὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας, τότε ἡ ἐπιτυχία εἶναι ὄντως ἐντυπωσιακὴ. Ὁφείλεται δὲ ἡ ἐπιτυχία αὕτη κυρίως εἰς τοὺς ἰδρυτάς, τοὺς Διευθυντάς καὶ καθηγητάς τῆς Σχολῆς καὶ τὸ δι' αὐτῶν δημιουργηθὲν ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, τὸ Ἑλληνικὸν καὶ Χριστιανικόν, ὅπερ ζῇ ἐν τοῖς τροφίμοις αὐτῆς. Κατ' ἀκολουθίαν τούτου δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἐφ' ὅσον ὑπάρξῃ ἐν Ἑλλάδι ὠλοκληρωμένη ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ, ἐντὸς τῆς ὁποίας θὰ λάβῃ τὴν θέσιν τῆς ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἑλλάδος, τὰ ἀποτελέσματα τῆς λειτουργίας τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ μάλιστα τῆς ἐχούσης τόσοσιν πλουσίαν Ἑλληνοχριστιανικὴν παράδοσιν Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, θὰ εἶναι ἀναμφιβόλως πλουσιώτερα, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν βεβαίως, ὅτι ἡ Πολιτεία καὶ εἰδικώτερον ἡ Ἐκκλησία θὰ ἐπιδείξουν στοργὴν πρὸς τὴν Σχολήν. Καὶ ἡ στοργὴ ὅταν ὑπάρχῃ εὕρισκει πολλοὺς τρόπους νὰ ἐκδηλωθῇ. Ὁ ἐκάστοτε ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν πρέπει συχνάκις νὰ ἐπισκέπτεται τὴν Ριζαρείον Σχολήν καὶ νὰ εἶναι ὁ πατὴρ τῶν τροφίμων αὐτῆς.

Ὅρμώμεθα, λοιπόν, ἀπὸ τῆς ὀρθῆς ἀφετηρίας τῶν στατιστικῶν δεδομένων διὰ νὰ κρίνωμεν ὀρθῶς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

Ἡ κρίσις ἡμῶν εἶναι σχετικὴ, ὡς ἱστορικὴ, διότι ἡ Ριζαρείος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ ἠδυνήθη νὰ προσφέρῃ μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν καθόλου (λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν τὴν Μ. Ἀνατολήν), διότι τὰς ἐπιτυχίας ταύτας κρίνομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὑπὸ τὰς δεδομένας ἱστορικὰς καὶ παιδαγωγικὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς ἐλειτούργησεν ἡ ἐν λόγῳ Σχολὴ καὶ κατ' ἐπέκτασιν (καὶ κατ' ἀπομίμησιν ἐνίοτε) αἱ ἰδρυθεῖσαι Ἱερατικαὶ ἢ Ἐκ-

κλησιαστικά Σχολαί. Πρέπει δὲ εἰς τὴν σχετικὴν ἱστορικὴν κρίσιν περὶ αὐτῆς νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν α) τὰς προϋποθέσεις ὑφ' ἃς εἰσῆγοντο οἱ τρόφιμοι εἰς τὴν Σχολὴν ἢ τὰς Σχολὰς (αἵτινες ἐν τῷ συνόλῳ δὲν ἀπέδωκαν πλέον τοῦ 5% εἰς τὸν νῦν λειτουργοῦντα κλῆρον: 400 περίπου ἐπὶ συνόλου 8.000 ἱερέων περίπου), β) τὰς συνθήκας ὑφ' ἃς εὐρέθησαν οἱ 640 πτυχιούχοι αὐτῆς ἐπὶ 100 ἔτη, γ) τὸ γεγονός, ὅτι οὗτοι ἦσαν συνήθως 19-20 ἐτῶν, ὅταν ἐλάμβανον τὸ πτυχίον, ἤτοι κατὰ 10 ἔτη νεώτεροι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὤφειλον νὰ γίνουσι κληρικοί, δ) τὸ γεγονός, ὅτι πλεῖστοι τῶν 1608 τροφίμων τῆς Σχολῆς, ἀντιμετωπίζοντες τὸ μέλλον, ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς Σχολῆς (κατὰ τὰ 2/3 περίπου) πρὸ τοῦ τέλους τῆς φοιτήσεως.

Δὲν ἦτο, λοιπόν, δυνατὴ ἡ εἰς τὸν κλῆρον ἔνταξις. Αἱ κρατικά, ἐκκλησιαστικά καὶ κοινωνικά συνθήκαι δὲν ἦσαν ποτὲ εὐμενεῖς πρὸς τοῦτο. "Οθεν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν πάντα ταῦτα διὰ νὰ ἴδωμεν τί ἡ ἱστορία διδάσκει καὶ ποῖα εἶναι ἡ προοπτικὴ τοῦ μέλλοντος τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ὡς τῆς πρώτης καὶ δυναμένης καὶ λόγῳ τῆς Ἱστορίας τῆς παραδόσεως καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἐν Ἀθήναις, νὰ προσφέρῃ μεγαλυτέρας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ οἵανδήποτε Ἱερατικὴν Σχολήν.

β. Τὸ ἱστορικὸν πλαίσιον. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ πλήρως, μὲ φυσικὴν ἀπώλειαν κατὰ τὸ διάστημα τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς 30% τῶν ἀρχικῶς ἐγγραφομένων τροφίμων, διότι ἡ Ἐκκλησία θέλει ζηλωτὰς λειτουργοὺς ἀπὸ βαθείας πίστεως καὶ κλίσεως εἰσερχομένους εἰς τὸν Κλῆρον, οὐχὶ δὲ ἐξ ὑποχρέωσης ἢ ἐπαγγελματικῆς ἢ οἰκονομικῆς (ὠφελιμιστικῆς), θὰ ἔδει ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία νὰ συλλάβωσι τὸ πρόβλημα τῆς μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ τὸ λύσωσιν ἐντὸς τοῦ πλαισίου μιᾶς ὠλοκληρωμένης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς.

Τὸ ἱστορικὸν πλαίσιον τῆς οὐχὶ μακρὰν ἀφ' ἡμῶν ἱστορίας τῆς Ν. Ἑλλάδος δίδει εἰς τὰς ἐπομένας γραμμὰς εἰς τὸ προγραμματικὸν ἄρθρον του, εἰς τὴν «Ὁρθόδοξον σκέψιν» τοῦ 1958, ὁ καθηγητὴς κ. Ἀλιβιζάτος. Οὗτος λέγει τὰ ἑξῆς: «Ἡ σωτηριώδης διὰ τὸ Ἔθνος καὶ τὸ Κράτος ἐπανάστασις τοῦ Γουδὶ 1909 ἀφῆκε τὴν ἐκκλησιαστικὴν μακαριότητα ἀδιατάρακτον. Οὔτε δὲ αἱ εὐεργετικαὶ ἐνέσεις τοῦ ἀειμνήστου Ἀθανασίου Εὐταξίου, ἢ ἡ ὠθησις τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1913-14, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ ζωοποιὸς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Καταστατικὸς Νόμος τοῦ 1923, ὁ ἀποδώσας εἰς τὸ πλήρες τὴν ἀπὸ τῆς μαουρερικῆς δουλείας ἐλευθερίαν της, συνεκίνησαν τὴν μέχρι θανάτου ἀδρανοῦσαν Ἐκκλησίαν. Αὕτη, διὰ τοῦ ἐπὶ Παγκάλου Νόμου τοῦ 1925, ἐπανῆλθε πλησίστιος εἰς τὴν μαουρερικὴν παράδοσιν, διατηρήσασα ψυχία μόλις ἐκ τῆς ὑπερόχου ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας της, τῆς διὰ τοῦ Νόμου τοῦ 1923 ἐπιτευχθείσης».

Ὁ ἀκριβὴς μελετητὴς τῆς ἱστορίας τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ματαίως θὰ ἀναζητήσῃ γραμμὴν τινα ὠλοκληρωμένης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, τεθεῖσαν καὶ ἀκολουθηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κράτους ἢ καὶ ἐσωτερικῶς, ἔστω, ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Συνόδου της.

Βεβαίως ἀνεφάνησαν κατὰ καιροὺς μεγάλαι τινὲς ἐκκλησιαστικαὶ προσωπικότητες, ὡς ὁ Γερμανὸς Καλλιγᾶς, ὁ Μελέτιος Μεταξάκης καὶ ὁ Χρυσόστομος Πα-

παδόπουλος, ἀλλὰ καὶ οὗτοι, πλὴν τῶν προσωπικῶν ἰχνῶν τῆς διαβάσεώς των, δὲν κατῴρθωσαν νὰ ἐπιβάλουν τὰς κατευθυντηρίους γραμμάς των, τῶν προσπαθειῶν των θραυομένων ἐπὶ τῆς ἐκ τοῦ ὀργανικοῦ συστήματος κυρίως δημιουργουμένης ἀγνοίας, ἀδιαφορίας καὶ συμφεροντολόγου, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, πολυπραγμοσύνης καὶ προσαρμοστικῆς ἐπιτηδειότητος.

Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ μεγάλη Ἱερατικὴ Σχολὴ τοῦ Γερμανοῦ Καλλιγᾶ, δι' ἧς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἤδη ἐκείνην ἐπρογραμματίισε τὴν λύσιν τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου, κατήντησε Σχολὴ Χωροφυλακῆς! Ἡ μεγαλειώδης οἰκονομικὴ τοῦ Μελετιοῦ πολιτικὴ, ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐν Ἀττικῇ (Πάρνης, Πεντέλῃ, Ὑμηττός, Βουλιαγμένη), πρὸς λύσιν τῶν ζητημάτων τῆς μορφώσεως καὶ συντηρήσεως τοῦ Κλήρου, ἐχαρακτηρίσθη ὡς ὑποβιβάζουσα τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ ξενοδόχου! Καὶ ἡ ἐπὶ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου ἰδρυθεῖσα Ἀποστολικὴ Διακονία θὰ εἶχεν ἐξαφανισθῇ ἂν δὲν ἀναδιωργανοῦτο, ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ, ὑπὸ λαϊκοῦ Θεολόγου (τοῦ Καθηγητοῦ κ. Βέλλα), διὰ τὰ ἀποτελῇ διὰ τῆς δράσεώς της τὴν ἔκφασιν τῆς ὅλης πνευματικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Πλὴν ὅμως, αὕτη παρημελήθη κατὰ ἐγκληματικὸν τρόπον, διὰ τὴν πλήρη ἀκατανοήσιαν τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς της ἐκ μέρους τῆς ἰδίας τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐκινδύνευσε νὰ διαλυθῇ διὰ τὴν ὑφισταμένην παρ' αὐτῇ τῇ διοικήσει Ἐκκλησίᾳ ἀδυναμίαν κατανοήσεως καὶ ἐκτιμήσεως τῆς σημασίας της δι' αὐτὴν τὴν ὑπόστασίν της.

Δυστυχῶς ἡ παραμέλησις αὕτη ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ ἀφεθῇ ἐλεύθερον πεδίον δράσεως εἰς ἀνευθύνους καὶ ἀνεξελέγκτους, κατὰ τὸ πλεῖστον, ὀργανώσεις, ὑπονομεύουσας καὶ ὑποκαθιστώσας ἐνίοτε τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ πλήρει καταρρακῇ τοῦ κύρους αὐτῆς καὶ παραλύσει τῶν τυχόν ὑφισταμένων καλῶν πνευματικῶν αὐτῆς δυνάμεων.

Παρομοίας τύχης ἔτυχε, τελευταίως, ἡ εἰς τὸ ἄρτιον ὀργανωθείσα καὶ λειτουργοῦσα ὑπηρεσία Κοινωνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀλληλεγγύης, ἣτις οὐσιαστικῶς κατεκρεουργήθη, διὰ ταπεινὰ προσωπικὰ ἐλατήρια καὶ ἀδυναμίαν κατανοήσεως τοῦ μεγάλου ἔργου. Ἐν καὶ μόνον σημεῖον εἶναι ἀρκετὸν διὰ νὰ δείξῃ τὴν κατάστασιν. Ἀγωνιώδεις προσπάθειαι κατεβλήθησαν, ὅπως ἐξευρεθῇ ἔξωθεν τὸ ἀναγκαῖον ποσὸν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Οἴκου Φοιτητρίας καὶ τῆς Σχολῆς Διακονιστῶν. Ὁ πρῶτος θὰ ἐστέγαζεν ὑπὸ τὴν πατρικὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἐκκλησίας τὰ κορίτσια, ἰδίᾳ τῶν ἐπαρχιῶν, τὰ ὅποια μόνον τῶν ἔρχονται εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ σπουδὰς καὶ τὰ ὅποια εἶναι γνωστὸν ποῦ καὶ πῶς ζοῦν σήμερον εἰς τὰς μεγάλας Ἀθήνας. Τὸ δεῦτερον ἀποβλέπει εἰς τὴν μόρφωσιν ἐκκλησιαστικῶν γυναικῶν κοινωνικῶν λειτουργῶν, αἱ ὅποια θὰ τεθοῦν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἐφημερίων διὰ νὰ παρακολουθοῦν καὶ ἐξακριβῶνουν τὴν κατάστασιν τῶν μελῶν τῆς Ἑνορίας καὶ ἀποβῇ οὕτως ἡ Ἑνορία κέντρον κοινωνικῆς δράσεως. Τὸ κτίριον ἐκτίσθη καὶ ἡτοιμάσθη μέχρι καὶ τῆς τελευταίας λεπτομερείας τῆς ἐπιπλώσεώς του καὶ παρέμεινεν ἐπὶ διετίαν κλειστόν, διότι, παρ' ὅλον τὸν καὶ προφορικῶς γενόμενον διαφωτισμὸν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ, καθυστέρησεν ἡ

κατανόησις τούτου καὶ ἡ διάθεσις χρησιμοποίησεως τοιούτου ὀργάνου ἐκκλησιαστικῆς δράσεως καὶ ἀναδείξεως ἐν τῇ κοινωσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τοῦ νέου Ἀρχιεπισκόπου (Θεοκλήτου) ἀνήκει ἡ δοθεῖσα ἐκ μέρους του διαταγὴ ἀμέσου λειτουργίας τῶν ἰδρυμάτων τούτων, ἅτινα ἤρχισαν ἤδη τὰς ἐργασίας των.

Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε τὸ ζήτημα τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου, οὔτε τὸ ζήτημα τῆς ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεώς του, οὔτε τὸ ζήτημα τῆς διοργανώσεως τοῦ κοινωνικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας ἐλύθησαν καὶ οὐδὲ καὶ ἐμελετήθησαν. Σχετικὰ πρὸς ταῦτα ἡμίμετρα, λαμβανόμενα ἐκάστοτε σπασμωδικῶς, ἐφαρμόζονται ἐπὶ θετικῇ ζημίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ πλέον, ἀφοῦ ἐπὶ ἐκατονταετίαν καὶ πλέον ἀφέθη ἡ τεραστίᾳ ἐκκλησιαστικῇ περιουσίᾳ ἀνεκμετάλλευτος καὶ ἔρμαιον παντοίας διασπαθίσεως, ἀπωλέσθη σχεδὸν ὀλοκληρωτικῶς δι' ἀπαλλοτριώσεων καὶ δημεύσεων, τῆς Ἐκκλησίας ἀπαθῶς θεωμένης τὴν ἀφάνταστον καταστροφὴν. Καὶ σήμερον δὲ ἀκόμη, παρὰ τὸ προγενέστερον σκληρὸν μάθημα, ἡ ἀπομείναισα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐλαχίστη σχετικῶς περιουσία παραμένει ἀνεκμετάλλευτος καὶ ἀντικείμενον περαιτέρω διαρπαγῆς. Ἄν δὲ καὶ τυχὸν γίνεται ἐκμετάλλευσίς τις ταύτης, οὐδαμοῦ φαίνεται ἡ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν χρησιμοποίησις τῶν εἰσοδημάτων της, τοῦθ' ὕπερ γενεᾶ θλιβεράς σκέψεις διὰ τὰς περὶ ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ τῆς χρησιμοποίησεώς της ἀντιλήψεις.

Τὸ ἀπαίσιον συγκεντρωτικὸν σύστημα τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ἐπεβλήθη ὑπὸ τοῦ Μάουρερ, ἐξακολουθεῖ νὰ ἀπονεκρώνῃ τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ οὐδὲν ἀπολύτως προσφέροντος θεσμοῦ τῆς μονίμου Ἱερᾶς Συνόδου, ἧς τὸ ἄχρηστον ἀπεδείχθη διὰ τῆς ἀπαρατηρήτου γενομένης καταργήσεώς της, κατὰ τὴν διετὴ ἐφαρμογὴν τοῦ Νόμου τοῦ 1923 καὶ κατὰ τὰ πυκνὰ καὶ μέγιστα διαλείμματα τῶν ἐργασιῶν της.

Ἡ ἀνάδειξις τῶν Ἐπισκόπων, παρὰ τὸ ἄριστον σύστημα τοῦ Νόμου τοῦ 1923, τὸ ὁποῖον θεωρητικῶς ὑφίσταται καὶ σήμερον (1958), διὰ τὴν ἀπομάχρυνσιν καὶ τῆς, ἔστω καὶ συμβολικῆς, συμμετοχῆς τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου, ἐξακολουθεῖ ἐν τισιν εἰσέτι νὰ εἶναι ἀντικείμενον νεποτισμοῦ εὐρυτέρας ἐκτάσεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξυπηρετεῖται πᾶς ἄλλος καὶ ὄχι ἡ Ἐκκλησία.

Ἐτερον φλέγον ζήτημα εἶναι τὸ τῆς ξένης θρησκευτικῆς «προπαγάνδας».

2. Εἰς τὸ αὐτὸ περιόδικον ἐδημοσιεύσαμεν τὰς κατωτέρω σκέψεις περὶ τῆς ἀνάγκης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς ὀλοκληρωμένης καὶ ἐπεσημάνσαμεν τὰς εὐθύνas τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

«Σπανίως εἰς τὴν χώραν μας ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς σπουδαιότητος ὀλοκληρωμένης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς· καὶ τοῦτο εἶναι εὐνόητον, διότι ἡ χώρα εἰς τὸ σύνολον τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας σπανίως εἶχε πολιτικούς καὶ ἐκκλησιαστικούς ἄνδρας παρεσκευασμένους διὰ πολλοὺς τομεῖς, καὶ δὴ μὲ νοῦν καθολικόν, καὶ κόμματα ἀρχῶν καλῶς ὀργανωμένα.

Αἱ ἐξαιρέσεις ἐπικυροῦν τὸν κανόνα.

Δὲν θὰ ἐξετάσω βεβαίως ἐνταῦθα τὸ ἡμέτερον πρόβλημα ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς του πλευρᾶς, διότι, καὶ ἐὰν τοῦτο θὰ ἦτο πολὺ ἐνδιαφέρον, ἐν τούτοις, θὰ μᾶς ὠδήγει εἰς μακρηγορίαν, οὐχὶ πολὺ χρήσιμον κατὰ τὴν ὥραν ταύτην, καθ' ἣν τὰ τρέχοντα καὶ ἀληθῶς φλέγοντα προβλήματα τῆς Ἑλλάδος δεόν νὰ προσελκύουν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τύπου, ἐν τῷ ὁποίῳ δεόν νὰ ἐκτίθενται ταῦτα κατὰ τρόπον σύγχρονον καί, εἰ δυνατόν, πρακτικόν. Θὰ ἐξετάσωμεν λοιπὸν τὰς ἀρχάς, ἐκθέτοντες τὴν δεοντολογίαν τοῦ ἡμετέρου θέματος.

Παρά ταῦτα, καθίσταται ἀναπόφευκτον νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὴν πρόσφατον ἱστορίαν, διότι αὕτη καθορίζει τὴν θέσιν τῶν λαῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν ἱστορικὴν στιγμὴν, ἥ ὁποία λέγεται συνήθως παρόν, πράγματι ὅμως ἀποτελεῖ σύνθεσιν παρελθόντος καὶ μέλλοντος.

Αὕτη εἶναι ἡ σκοπιά μας, ἀπὸ τῆς ὁποίας θεωροῦμεν τὰ προβλήματα καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ σύγχρονος θέσις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς καθωρίσθη ἀπὸ τὰ γεγονότα βεβαίως τῆς τελευταίας ἑκατονταετίας, ἀλλ' εἰδικώτερον ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς τελευταίας τεσσαρακονταετίας.

Ἄς σημειώσωμεν εἰς ἀδράς γραμμὰς ταῦτα.

α'. Ἐν πρώτοις, ἐπὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορικῆς σκηνῆς συνέβησαν μεγάλαι καὶ οὐσιώδεις μεταβολαί, αἵτινες ὠδήγησαν τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν πολλῶν μεγάλων δυνάμεων εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν δύο μεγάλων συνασπισμῶν, τῶν διαθετόντων τὰ μεγάλα ἀποθέματα πρώτων ὑλῶν καὶ τεχνικῶν μέσων, τὰ ὁποῖα κατέστησαν ὀριστικῶς τὰ μικρὰ ἔθνη οὐραγούς τῶν μεγάλων καὶ μετέβαλον τὴν ἔννοιαν τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας. Ἡ μετὰ τῶν γεγονότων τούτων συνδεθεῖσα μεγάλη ἡθικὴ κρίσις δὲν ὑπῆρξεν ἀπολύτως δυσμενῆς διὰ τὴν θρησκείαν (ἂν τις πρὸς στιγμὴν ἐξαιρέσῃ τὴν Ρωσίαν), δεδομένου ὅτι ὁ κόσμος ἠσθάνθη, ἰδίᾳ μετὰ τὸν β' παγκόσμιον πόλεμον, τὴν ἀνάγκην τῆς στροφῆς πρὸς τὴν θρησκείαν, ὡς κιβωτὸν τῶν μεγάλων ἡθικῶν ἀξιῶν, ἐντονωτέραν. Ἡ δὲ δύναμις ἀντοχῆς τῆς θρησκείας ἐδείχθη μάλιστα εἰς τὴν χώραν ἐκεῖνην, ἐνθα ἐκηρύχθη αὕτη ὡς «ὅπιον τοῦ λαοῦ», δι' ὃ καὶ ἀποτελεῖ νῦν ἓνα βαρυσήμαντον παράγοντα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ὡς ἦτο μάλιστα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Πέτρου μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ τελευταίου Τσάρου.

Ἄλλ' ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐνδιαφέρει τὸ γεγονός, καθ' ὃ, συνεπείᾳ τῶν μεταβολῶν, αἵτινες ἐπῆλθον ἐν τῷ κόσμῳ καὶ δὴ καὶ διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς τεχνικῆς, ὁ κόσμος κατέστη μικρότερος διὰ τῆς ἐκμηδενίσεως τῶν ἀποστάσεων. Εἰς δὲ τὸν κόσμον τοῦ ἀτομικοῦ αἰῶνος ἡ τύχη τῶν ἀνθρώπων ἀπέβη κοινὴ καί, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, «τὸ μέλλον ἀόρατον». Ἐντεῦθεν κατέστη ἀναπόφευκτον διὰ τὸν κόσμον νὰ ἀποβλέπῃ πρὸς τὴν ἑνωσιν, ἥ δὲ Κοινωνία τῶν Ἑθνῶν καὶ τὰ Ἡνωμένα Ἐθνη, ὡς καὶ αἱ τάσεις ἐνώσεως τῆς Εὐρώπης ἀποτελοῦν τὴν ἀναγκαίαν συνέπειαν μεγάλων μεταβολῶν, αἵτινες μετεμόρφωσαν τὸν κόσμον.

Ἐντὸς τοῦ πλαισίου τούτου δυνάμεθα νῦν νὰ κατανοήσωμεν τὴν Οἰκουμένην Κίνησιν, ὡς ἀναγκαιότητα εἰς ἓνα κόσμον τείνοντα πρὸς τὴν ἑνωσιν καὶ ὅμως διη-

ρημένοι εις δύο μεγάλους συνασπισμούς με ισχυράς υλικάς και πνευματικάς δυνάμεις, αλλά και μεγάλας ήθικας αδυναμίας.

Ἄλλ' ὁ Χριστιανισμός ἔχει καὶ αὐτὸς μίαν μεγάλην κοσμοθεωρητικὴν καὶ ἡθικὴν ἀδυναμίαν, τὴν διαίρεσίν του, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἤδη ἀπὸ τοῦ δ'-ε' μ.Χ. αἰῶνος καὶ εἶναι μέχρι σήμερον ἡ κυρία ἀνασχετικὴ δύναμις τῆς προόδου τοῦ Χριστιανισμοῦ καί, ἄρα, τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἀρχῶν του εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Εἰς τὸν διηρημένον κόσμον ὁ διηρημένος Χριστιανισμός, ἀντιπροσωπεύων μόλις τὸ 1/3 αὐτοῦ, δύναται νὰ προσφέρῃ, ἐν τούτοις, πολλὰ διὰ τῆς συμπράξεως ἐπὶ τῶν διεθνῶν ἡθικῶν καὶ κοινωνικῶν ζητημάτων, διότι ὁ ὕπατος χριστιανικὸς νόμος τῆς Ἀγάπης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπιβάλλει αὐτὴν τὴν σύμπραξιν ἐπὶ τοῦ ἡθικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου ἐπὶ παγκοσμίου βάσεως.

Ἀλλὰ μέσα εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ μάλιστα τῆς Ἑλλάδος ὀφείλει νὰ κατανοήσῃ πλήρως τὴν θέσιν της καὶ τὰς εὐθύνas της καὶ ὑποχρεώσεις, διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν κόσμον εἰς αὐτὴν τὴν κρίσιμον ὥραν, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τίποτε ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συνοψίζει ἡ φράσις, ὅτι εἶναι αὐτὴ ἡ κανονικὴ συνέχεια τῆς Μιᾶς Ἀγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὀφείλει νὰ εἶναι φορεὺς ὅχι μόνον τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ πνεύματος τῆς Οἰκουμενικῆς πνευματικότητος, τῆς ἐδραζομένης ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ θεσμοῦ τῆς Συνόδου, εἰς ὃν συνηγήθησαν ὁ Ἀρχικὸς Χριστιανισμός καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Ἐκκλησιασμός.

Αὕτῃ εἶναι εἰς ἀδράς γραμμὰς ἡ μία βασικὴ πλευρὰ τῆς ὁψews τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴν ὁποίαν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι ν' ἀντιμετωπίσωμεν, ἐκθέτοντες ἀπὸ τοῦ παγκοσμίου βήματος τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως τὸ «Πιστεύω» μας καί, μετὰ τὴν φωνὴν τῆς Ὁρθοδοξίας μας, διακηρύττοντες τὰ πρέποντα πρὸς τὸν διηρημένον κόσμον τοῦ αἰωμοκοῦ αἰῶνος ἐπὶ τῶν κρίσιμων ἡθικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων.

β') Ἀλλὰ πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἀληθῶς ἐμπερίστατος, ἔνεκα τῶν μεγάλων πολιτικῶν μεταβολῶν, αἵτινες ὑπῆγαγον τοὺς πλείστους καὶ μεγάλους ὀρθόδοξους λαοὺς ὑπὸ κομμουνιστικὸν ἔλεγχον. Ὁ θεν μόνον ἡ Ὁρθόδοξος Ἑλλάς ἔχει τὸ πρὸν ὀμιον νὰ εἶναι ἐλευθέρα, νὰ ἔχῃ ἐλευθέραν Ἐκκλησίαν, ζῶσαν ἐν δημοκρατικῷ Κράτει (1958-1966). Μεταξὺ λοιπὸν τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος φέρει, ἔνεκα τῆς ἐλευθερίας ταύτης, τὴν ἱστορικὴν καὶ ἀληθῶς μεγάλην εὐθύνην τῆς ὀρθῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν ζητημάτων τῆς Ὁρθοδοξίας καθόλου, ἀφοῦ μάλιστα ἐν αὐτῇ καλλιεργεῖται κατὰ τρόπον φιλελεύθερον ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιστήμη, ἡ ὁποία μαζὺ μετὰ τὴν τῆς Ρωσικῆς Διασπορᾶς κατέχει ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν παγγρηστανικὴν κίνησιν. Διαθέτουσα δὲ ἐπιτελεῖον καὶ δυνατότητας συμπληρώσεως αὐτοῦ ὀφείλει ὅχι μόνον νὰ συλλάβῃ τὰ προβλήματα καὶ τὰς εὐθύνas, αἵτινες τὴν βαρύνουν, ἀλλὰ καὶ νὰ προγραμματίσῃ ἐξωτερικὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν καὶ αἱ λοιπαὶ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι θὰ καταστῶσιν ἱκαναὶ νὰ συμπράξωσιν—ἀποκαθιστα-

μένης τῆς δημοκρατίας εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Χώρας — εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς Συνεργασίας τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἐπὶ Οἰκουμενικῆς βάσεως.

γ'. Καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο φέρει φυσικῶς εἰς τὸ μέσον τὸ ἐρώτημα: Πῶς θὰ καταστῶμεν ἱκανοὶ διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ μεγάλου ρόλου, ὁ ὁποῖος μᾶς ἐπεβλήθη ἐκ τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν;

Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀπλῆ, ἂν καὶ περιλαμβάνη πολλὰ ἐπὶ μέρους δυσχερῆ προβλήματα.

Διὰ μιᾶς προγραμματισμένης ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς ἐμπνεομένης ἀπὸ τὸ μέγα παρελθὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία καίτοι συνεδέθη στενῶς μετὰ τοῦ Ἑθνους, ὅμως ἤσκησεν, ἰδίᾳ διὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, οἰκουμενικὴν τ.ἐ. ὑπερεθνικὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν, ὅσον καμμία ἄλλη Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Ἐντεῦθεν καθίσταται φανερόν ὅτι, τηρουμένης τῆς κανονικῆς ἀρχαίας τάξεως τῶν ὀρθοδόξων θρόνων, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καλεῖται ὅχι μόνον νὰ βοηθῇ εἰς τὴν διατήρησιν τῶν εὐγενῶν ὑπολειμμάτων τῶν ἀρχαίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (Πατριαρχείων), μάλιστα τῆς κανονικῆς Κορυφῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ νὰ μελετᾷ τὰ μεγάλα ζητήματα καὶ νὰ ὑποβοηθῇ τὴν ἐνιαίαν ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐμφάνισιν τῆς Ὁρθοδοξίας.

δ'. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτελῇ τὸ ἔργον τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχη πολλὰ καὶ μορφωμένα στελέχη, δυνάμενα νὰ ἀντιληφθῶσι τὰ μεγάλα θέματα καὶ τὰς εὐθύνας ὑποχρεώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς διεγράψαμεν ταύτας ἀνωτέρω, καὶ τὰς εἰδικωτέρας ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑθνους, τοῦ ὁποίου ἐν ἀξίολογον τμῆμα εἶναι ἀπόδημον. Ἡ διατήρησις τῶν δεσμῶν τοῦ Ἀποδήμου Ἑλληνισμοῦ, ἀπὸ μιᾶς βασικῆς σκοπιᾶς ἐξεταζομένη, εἶναι ἔργον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, συνεργαζομένης μετὰ τοῦ Κράτους.

Τὸ σημεῖον τοῦτο φέρει, λοιπόν, ἡμᾶς φυσικῶς πρὸς τὸ ἕτερον σκέλος μιᾶς ὠλοκληρωμένης πολιτικῆς ἡ ὁποία ἔχει ὡς βᾶθρον μίαν ὀρθὴν ἐσωτερικὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν, ἄνευ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὁποίας δὲν θὰ δυνηθῶμεν νὰ κρατήσωμεν τὴν θέσιν μας καὶ νὰ ἀνταποκριθῶμεν εἰς τὰς μεγάλας εὐθύνas μας, τὰς οἰκουμενικὰς καὶ ἐθνικὰς, εἰς τὸν διαρκῶς μεταμορφούμενον κόσμον.

Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς μεγάλας καὶ ὅλον ἐν ἡύξημένas ὑποχρεώσεις της ἡ ἐλευθέρα Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔχει τὰς ἀναγκαῖas δυνάμεις καὶ τὴν πρέπουσαν προπαρασκευήν;

Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀδιστακτικῶς «ὄχι», οὐδὲ χρειάζονται τὰ στατιστικὰ δεδομένα νὰ προσαχθῶν, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ τοῦ λόγου τὸ ἀληθές.

Τὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας στελεχῶν ὅχι μόνον διὰ τὴν ἐνορίαν, ἡ ὁποία πρέπει ν' ἀποτελῇ τὸ κύτταρον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας ἐκκλησιαστικὰς διακονίας, οὐδέποτε πρὸς τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐτέθη πρὸς λύσιν, ὡς πρωταρχικὸν διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρόβλημα.

Οὐδείς, βεβαίως, πρέπει νὰ παραγνωρίσῃ οὔτε τὸ ἐξαίρετον κοινωνικὸν ἔργον πολλῶν ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ πολλῶν πρεσβυτέρων καὶ ἱεροκληρύκων, οὔτε τὴν εὐσέβειαν τοῦ Κλήρου, ἀλλὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἐπαρκῆ εἰς τὸν νεώτερον κόσμον μὲ τὰς μεγάλας σχέσεις καὶ τὰ μεγάλα προβλήματα καὶ τὰς μεγάλας ἀπαιτήσεις.

Ὅθεν ἡ ἐπίλυσις τοῦ ἀπὸ 130 ἐτῶν κατ' οὐσίαν ἀλύτου προβλήματος τῆς μορφώσεως καὶ μισθοδοσίας τοῦ Κλήρου (συνυπεύθυνοι Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία) καὶ ἡ μόρφωσις ἐκκλησιαστικῶν στελεχῶν διὰ πάσας τὰς συγχρόνους ἐκκλησιαστικὰς διακονίας, ἀποτελοῦσι πρωταρχικοὺς παράγοντας εἰς μίαν ὀλοκληρωμένην ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν, ἀντιλαμβανομένην τὰς μεγάλας εὐθύνas τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1957 (νῦν 1968).

Μέσα εἰς μίαν μεταρρύθμισιν, ἀνανέωσιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Νομοθεσίας, τόσον ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἡ πλήρης ἀξιοποίησις τῆς δυνάμεως τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, ὅσον καὶ ἡ ἀνάδειξις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δεόν νὰ καταλάβωσι τὴν ἀρμόζουσαν θέσιν.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος φέρει τεραστίας εὐθύνas σήμερον, τόσον ἐθνικὰς, ὅσον διορθοδόξους καὶ οἰκουμενικὰς, καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ καταστήσῃ ἑαυτὴν αὐτάρκη, ἀνεξάρτητον καὶ ἱκανὴν νὰ ἐπιτελέσῃ τὰς πολλαπλὰς ὑποχρεώσεις της¹. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο χρειάζεται ὄχι μόνον ὀλοκληρωμένην ἐκκλησιαστικὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, ἀλλὰ καὶ πνοὴν καὶ θέλησιν τῶν ἡγετῶν καὶ στελέχων πολλὰ καὶ ἱκανά, μὲ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν κῦρος καὶ ἀκτινοβολίαν ἐξερχομένην τῶν ὁρίων τῆς χώρας ταύτης».

Εἰς πολλὰ δημοσιεύματα μετὰ ταῦτα καὶ προσφάτως ἐπανήλθομεν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ ἐπεσημάναμεν τὰς δυσχερείας ὅταν ἐζητάσαμεν τὸ πρόβλημα:

3. Διατί εἶναι προβληματικὴ ἡ ἐν Ἑλλάδι ὑπαρξίς ὀλοκληρωμένης ἐκκλησιαστικῆς καὶ εκπαιδευτικῆς πολιτικῆς.

Ἡ ἱστορία τῶν εκπαιδευτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν μας πραγμάτων καὶ τὰ ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους προκύπτοντα στοιχεῖα, καθ' ἃ οὐδέποτε τὸ ποσοστὸν δαπανῶν τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ὑπερέβη τὸ 8% (νῦν 10%) τοῦ προϋπολογισμοῦ μαρτυροῦν, ὅτι παρὰ τὰς ὑπαρχούσας διαφορὰς μεταξὺ τῶν κομμάτων καὶ τῶν προσώπων ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰς ἀξιεπαίνους προσπάθειας τοῦ α ἢ τοῦ β πολιτικοῦ, οὐδέποτε συνελήφθησαν ἐν τῷ συνόλῳ τῶν τὰ προβλήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ εκπαιδευτικῆς πολιτικῆς. Ὅθεν ὁ Ἕλλην εκπαιδευτικὸς καὶ ἱστορικός, ὁ γνωρίζων τ' ἀνωτέρω καὶ μάλιστα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα ἐν Ἑλλάδι, δὲν δύναται βεβαίως νὰ εἶναι ὁπαδὸς οὐδενὸς κόμματος. Φυσικῶς τῷ λόγῳ ἰσχύει ὅμως δι' αὐτὸν ὅ,τι καὶ διὰ τὸν ἀπλοῦν πολίτην εἶπεν ὁ Σόλων τ.ἐ. ἡ ὑποχρέωσις νὰ λαμβάνῃ θέσιν θετικὴν ἔναντι τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς χώρας καὶ

1. Πρὸς βλ. ἡμετέρας ἐπιστολὰς καὶ δηλώσεις εἰς βιβλίον Ι. Χανιώτη: «Φῶς εἰς τὰ παρασκήνια τοῦ ἐκκλησ. ζητήματος».

νά ακολουθῇ ἐκάστοτε ἐκεῖνο τὸ κόμμα, τὸ ὁποῖον φαίνεται καὶ τὸ ὀλιγώτερον κακόν!

Ἀπὸ τῆς ἀφετηρίας ταύτης ὁρμώμενος δύναται τις νά κρίνῃ ἀντικειμενικῶς τὸ ἀνωτέρω τιθέμενον ζήτημα καὶ νά ἐξετάσῃ ποῖα δυσχέρεια προέκυπτον ἀπὸ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα.

Α' Παιδεία καὶ ὠλοκληρωμένη πολιτική: ἐθνική καὶ σύγχρονος. Ἡ σύλληψις τῶν προβλημάτων, ἡ εὕρεσις λύσεων καὶ ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν προϋποθέτει πολιτικὴν ἡγεσίαν ἱκανωτάτην, κόμματα ὀργανωμένα ἐπὶ ἰδεολογικῶν βάσεων καὶ ἔτοιμα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ἐξειδικεύσεως τῶν στελεχῶν των. Τὰ προβλήματα τῆς Παιδείας εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα, ἔχοντα ἀνάγκην: 1) θεωρητικῆς προπαρασκευῆς ἐκείνων, οἵτινες καλοῦνται νά τ' ἀντιμετωπίσουν καὶ νά τὰ λύσουν, 2) πνοῆς, 3) πρακτικοῦ νοῦ καὶ θεληματικότητος, διότι ἡ διοίκησις ἀπαιτεῖ πρακτικὸν πνεῦμα, ὅπερ δὲν ἔχουν πάντες οἱ θεωρητικοί. Ἐντεῦθεν ἐρμηνεύονται τὰ ἐξῆς γεγονότα: 1) ἐκτὸς τοῦ σχετικῶς ἐπιτυχόντος ὑπουργοῦ Γ. Παπανδρέου (εἶτα καὶ τοῦ Γρηγ. Κασσιμάτη) δὲν ὑπῆρξαν ἄλλοι ἐπιτυχόντες, οὐδὲ οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου οἱ διατελέσαντες ὑπουργοί. Πολλοὶ ὑπουργοὶ ὑπῆρξαν ἀξιόλογοι ἄνδρες καὶ ἐπετέλεσαν ἱκανά, ἐφ' ὅσον παρέμειναν ἐπ' ἄρκετὸν χρόνον εἰς τὸ Ὑπουργεῖόν των, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νά ἐπιτελέσουν μεγάλα ἔργα. 2) "Οτι ἄλλα πρόσωπα ἐκτὸς τῶν ὑπουργῶν καθώριζον τὴν πολιτικὴν καὶ διεδραμάτιζον πρόσωπον σπουδαιότερον αὐτῶν! Τοῦτο συνέβη ὅχι μόνον εἰς τὴν Παιδείαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά πράγματα. Οἱ Γενικοὶ Διευθυνταὶ ἢ Διευθυνταὶ ἦσαν πολλάκις ἀνώτεροι τῶν ὑπουργῶν! Οἱ ὑπουργοὶ μας ἔχουν ὀλίγα πλεονεκτήματα καὶ ἱκανότητας καὶ ὅταν εἶναι εὐφυεῖς ἀκόμη, καὶ πολλὰ, ἀτυχῶς, μειονεκτήματα. Σπανίως γνωρίζουσιν ἐν ζήτημα κατὰ βάθος καὶ πλάτος. Καταγίνονται πολὺ μὲ τὴν μικροπολιτικὴν καὶ τοῦτο τοὺς ὑποχρεώνει πολὺ εἰς τοὺς γραφειοκράτας, ὅπως εἰς τὰ γενικά θέματα ἐξαρτῶνται ἐν πολλοῖς ἀπὸ τοὺς Διευθυντάς. Τοιοῦτοτρόπως, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς δυσχερείας ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ πρόσωπα καὶ τὰς ἀτελείας τοῦ κοινοβουλευτικοῦ μας βίου (εἶναι ζήτημα ἐὰν ἀπὸ τὴν Βουλὴν τῶν 300 δύναται νά σχηματισθῇ ἐν (ἀριθ. 1) καλὸν ὑπουργικὸν Συμβούλιον, περιλαμβάνον βεβαίως πάντας τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων) ὑπάρχουν δυσχέρεια ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ τὰ οἰκονομικά.

Θὰ πρέπῃ νά προσέξωμεν αὐτὸ τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον σχετίζεται πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας δὲν κατέχει εἰς τὸν κρατικὸν μηχανισμόν τὴν ἀνάλογον θέσιν ποὺ ἀνήκει εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰς τὸν ὅλον πολιτισμόν. Τὸ τυχαῖον τῆς ὀνομασίας τῶν ὑπουργῶν καὶ μάλιστα τῆς Παιδείας, τὴν τελευταίαν στιγμὴν τοῦ καταρτισμοῦ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν ἀπὸ τοῦ ψηφίσματος τῆς Δ' Συνελεύσεως τοῦ 1927 ἀποτελοῦν τοὺς κυρίους παράγοντας τῆς μὴ ἐπιλύσεως ἐνὸς τῶν βασικῶν ζητημάτων τῆς Παιδείας, ἥτοι τῶν πιστώσεων καὶ τῆς εὐχερείας ταχείας καὶ ἀποδοτικῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν.

Δὲν ὑπῆρξε μέχρι τῆς στιγμῆς ὑπουργὸς ἔτοιμος νά παραιτηθῇ διὰ τὴν ἐπίλυσιν βασικῶν θεμάτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας.

Εἶναι ἐντροπὴ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος μὲ τὴν μεγάλην παράδοσιν τοῦ Ἑλληνι-

σμοῦ νὰ ἐξοδεύῃ τὰ 6-8% (νῦν 10%) τοῦ προϋπολογισμοῦ ἐνῶ ἡ Τουρκία δαπανᾷ τὸ 14% περίπου. (Γιὰ φαντασθῆτε νὰ ἔχωμεν ἰδανικὸν τὴν Τουρκίαν)!

Δὲν ἠδύνατο νὰ κλιμακώσῃ αὐτὴν τὴν διαφορὰν ἐντὸς 10 ἐτῶν διὰ τῆς παροχῆς 100-150 ἑκατομμυρίων ἐτησίως πέραν τῶν σημερινῶν πιστώσεων; Ὁ παρακολουθῶν τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους (καὶ τοῦτο κατὰ κανόνα δὲν τὸ κάμνουν οἱ Ὑπουργοὶ Παιδείας) παρατηρεῖ, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπάρχει ὑπερποδοσις τῶν ἐσόδων, φθάσασα τὰ 1300 ἑκατομμύρια. Ὡστε ἐλλεῖπει ἡ καλὴ θέλησις διὰ τὴν αὐξήσιν τῶν πιστώσεων, δι' ὧν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν προγράμματος λύοντος κατὰ προτεραιότητα τὸ ζήτημα τῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῶν πιστώσεων εἶναι θέμα τῆς προσωπικότητος τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ θάρρους του νὰ παραιτηθῇ. Χωρὶς τὴν λήψιν γενναίων ἀποφάσεων δὲν θὰ λυθοῦν τὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παιδείας. Ἀλλ' ἡ γενναιότης τῶν ἀποφάσεων ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν Ὑπουργῶν Παιδείας.

Ἡ λήψις ἔπειτα τῆς μεγάλης ἀποφάσεως τῆς καταργήσεως τῶν Ὑπηρεσιῶν ἐντελλομένων ἐξόδων, ποὺ ζημιώνουν τὸ δημόσιον καὶ ταλαιπωροῦν τοὺς πολίτας, εἶναι τὸ ἔργον τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἱκανότητα σκέψεως τῶν Ὑπουργῶν καὶ ἐξακριβώσεως τῶν ζημιῶν περὶ ὧν ἀνωτέρω.

Εἰς τὰ ἐπόμενα θὰ χρειασθῇ νὰ ἴδωμεν ἄλλας δυσχερείας ἀπὸ τὰ πράγματα.

«Ὁ ἐκπαιδευτικὸς καὶ ἱστορικὸς, ὁ γνωρίσας, κατ' εὐτυχίαν σύμπτωσιν, τὰς πλείστας τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ ὑπουργείου γνωρίζει, ὅτι δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ὠλοκληρωμένη πολιτικὴ, ἀφορῶσα καὶ εἰς τοὺς δύο τομεῖς τοῦ μεγάλου καὶ βασικοῦ διὰ τὸ Ἔθνος ὑπουργείου, πρῶτον μὲν, διότι δὲν ὑπῆρξαν ὑπουργοὶ παρесеκυσμένοι (οὐδὲ πάντοτε γενικοὶ γραμματεῖς), δεύτερον δέ, διότι οἱ καθορίζοντες ἐκάστοτε τὴν πολιτικὴν, δρῶντες ὑπισθεν τῶν ὑπουργῶν, εἶχον πολλάκις μίαν ἐιδικότητα καὶ ἐνίοτε ὀρισμένην κατεύθυνσιν. Καὶ ὑπῆρξαν βεβαίως ἐξαιρέσεις τινὲς ὑπουργῶν, οἵτινες ἔθιξαν περισσότερα θέματα τοῦ ὑπουργείου, ἀλλ' αἱ ἐξαιρέσεις αὐταὶ ἐπικυροῦν τὸν κανόνα.

Πρέπει ὅμως ν' ἀναγνωρισθῇ, ὅτι εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα καὶ δυσχερῆ τὰ προβλήματα τοῦ ὑπουργείου Ὁρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ ὅτι διὰ νὰ προωθήσῃ τὴν λύσιν τῶν ἑνῶν ὑπουργὸς ἔχει ἀνάγκην θεωρητικῆς προπαρασκευῆς καὶ πρακτικοῦ νοῦ καὶ θεληματικότητος. Ὅθεν προκύπτουν δυσχέρειαι ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ἡ κυριαρχία μάλιστα τῶν προβλημάτων τοῦ ὑπουργείου τούτου προϋποθέτει μακρὰν ἐνασχόλησιν περὶ ταῦτα καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐιδικὴν μόρφωσιν καὶ πεῖραν ἐκ τῆς ἐπαφῆς μὲ ὅλους τοὺς κλάδους καὶ τὰ στελέχη τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παιδείας. Ἀλλ' ἡ γνώσις δὲν ἀρκεῖ, χρειάζεται καὶ ἰσχυρὰ κριτικὴ δύναμις καὶ ἀντικειμενικότης διὰ νὰ χαράξῃ ὁ ἡγέτης τὴν πορείαν του, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀντιτιθεμένων ἀπόψεων. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ κομματισμὸς δέον νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι ἡ φύσις τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παιδείας εἶναι ὑπερκομματικὴ. Εἰς μίαν σειρὰν 4 ἄρθρων εἰς τὴν «Καθημερινήν» (Νοέμβριος 1958) διεγράψαμεν ἤδη, ἐν

συνεχεία πρὸς ὅσα ἐγράψαμεν εἰς τὸ περιοδικὸν «Ὁρθ. Σκέψεις» (σελ. 49, 6, 65, 301), τὰ προβλήματα καὶ τὰς δυσχερείας τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, ὥστε νὰ περιττεύῃ ἡ ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν ἀπόψεων περὶ τῆς ἀνάγκης ὠλοκληρωμένης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς. Ὅθεν στρεφόμεθα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν δυσχερειῶν, αἵτινες προκύπτουν ἀπὸ τὰ πράγματα, προκειμένου νὰ χαραχθῇ ὑπερκομματικὴ πολιτικὴ ἐν τῇ Παιδείᾳ.

Πολλοὶ ὑπῆρξαν ἀξιόλογοι ὑπουργοί, ἐν τούτοις ὅμως εἰς μεμονωμένας περιπτώσεις ἐπέτυχον εἰς μεμονωμένα ἀντικείμενα, ὡς τὴν ἀνέγερσιν σχολικῶν κτιρίων καὶ ὑποτροφίας ἢ τὴν ἱδρυσιν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν (Τουρκοβασίλης, εἰσήγησις Παλαιολόγου) ἢ καὶ εἰς ἄλλα, ἥττονος σημασίας.

Εἰς τὰ θεμελιώδη ὅμως θέματα δὲν ἔχομεν πάντοτε ἐπιτυχόντας ὑπουργούς, ἔνεκα τῶν ἐξῆς δυσχερειῶν:

1) Τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ 1929 (βετὲς Δημοτικὸν Σχολεῖον καὶ βετὲς Γυμνάσιον), ἀπὸ τῆς ὁποίας δυσχεραίνεται ν' ἀπομακρυνθῇ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. 2) Τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ βταξίου Δημοτικοῦ Σχολείου ἀπὸ τῆς Ὁμοσπονδίας Δημοδιδασκάλων, οἵτινες ἔχουσι μεγάλην ἀριθμητικὴν δύναμιν. 3) Τῆς ἐσφαλμένης κατὰ τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν πολιτικῆς τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτισμοῦ (ὁ Λογοτεχνικὸς ἔχει τὴν θέσιν του) καὶ τῶν Φιλελευθέρων.

Ὁμιλῶν εἰς τὸ Ρόταρυ Ἀθηνῶν (1958) εἶπον ὅτι φρονῶ, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπομακρυνθῶμεν, διὰ λόγους ἐθνικοῦς, ἀπὸ τὰ ἀνθρωπιστικὰ γράμματα· διετύπωσα δὲ τὴν γνώμην, ὅτι τὰ προκύπτοντα ζητήματα ἀπαιτοῦν πρακτικὰς λύσεις, καὶ δὴ καὶ μὴ δυνάμενας ν' ἀποκρουσθοῦν. Θεωρῶ πάντως ἀδύνατον τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς εἰς δύο τάξεις τοῦ Λυκείου, τὸ ὁποῖον προέτεινεν ὁ Γ. Παπανδρέου. Διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὰ ἀνθρωπιστικὰ γράμματα τὸν σκοπὸν των, νὰ βοηθήσουν τὸν νέον νὰ γίνῃ ἄνθρωπος, χρειάζεται προσωπικὸν ἄριστον, περιορισμένον ἀριθμὸς μαθητῶν (30-35) καὶ κατάλληλος μέθοδος. [Αἱ μεταφράσεις δὲν διδάσκουν (πρβλ. σχετικὴν μελέτην Σταματάκου). Εἶμαι 1) ὑπὲρ τῆς κατανομῆς τῆς Παιδείας διὰ λόγους ἐπιστημονικοῦς (ψυχολογία) εἰς 5-3-4 μὲ αὐστηρὰς ἐξετάσεις διὰ τὰ σχολεῖα γενικῆς καὶ ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως καὶ 2) ὑπὲρ τῆς παραλλήλου δημιουργίας μέσων πρακτικῶν 2ετῶν σχολείων, ποικιλλόντων κατὰ περιοχὰς (6-2) (τὰ ἐξατάξια Δημοτικὰ Σχολεῖα θὰ παραμείνωσι) ἢ 5-3-2, ἀλλ' ἄνευ εἰσιτηρίων ἐξετάσεων. Πάντως, ἡ αὐξήσις τῶν πιστώσεων καὶ τοῦ Προσωπικοῦ εἶναι ἀπαραίτητος διὰ πᾶσαν μεταρρυθμίσιν καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παιδείας. Ἀλλ' ἡ ὑπαρξίς Ἐκκλησιαστικῆς καὶ Ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς σημαίνει πνοὴν τῶν ἡγετῶν, πρόγραμμα διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Παιδείαν καὶ καλὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους, ἅρα ἐπιτελεῖον συνεργατῶν καὶ οἰκονομικὰ μέσα μετὰ δυνατότητος ταχείας χρησιμοποιήσεως τῶν πιστώσεων. Γόνιμοι ἰδέαι εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ διὰ τὸ τελευταῖον ζήτημα. Ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ὑπῆρξαν, ἀλλ' ἐκυριάρχησεν ἡ μικροπολιτικὴ, διὰ τοῦτο ὠδηγήθημεν εἰς παρακμὴν, δι' ἣν ὑπεύθυνα εἶναι ὅλα τὰ κόμματα. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὴν παρακμὴν τῶν θεμελιωδῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ὑπουργείου Παιδείας, πλην

τῶν καθαρῶν ἐπιστημονικῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ('Αναστήλωσις, 'Αρχαία Τέχνη). Τὴν ἀπόδειξιν τὴν ἔχομεν ἀπὸ τὴν πρᾶξιν τῆς Κυβερνήσεως, καθ' ἣν δὲν ὑπῆρξεν ἀντικειμενικὴ εἰσήγησις (δὲν πταίει ὁ Ὑπουργὸς Παιδείας, ἀλλ' ἄλλοι) ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ καταρτισμοῦ τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς Παιδείας πρὸς τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως. Οἱ φυσικοὶ σύμβουλοι πάσης κυβερνήσεως εἰς τὰ θέματα εἶναι: 1) Τὸ 'Ανώτατον Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον, ἀποτελούμενον ἐκ 12 ἐκπαιδευτικῶν ἐχόντων βαθμὸν ἀρεοπαγίτου (διηγῆθην εἰς τὸ Ρόταρυ 'Αθηνῶν τί ἐγένεν εἰς τὸν θεσμὸν αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1938-44 καὶ πῶς ὠδηγήθη εἰς παρακμὴν, ὥστε νὰ μὴ τολμήσῃ νὰ διαμαρτυρηθῇ, διὰ τὴν ἐξουθενώσιν του) καὶ 2) Τὰ Πανεπιστήμια διὰ τῶν 3 καθηγητικῶν λεγομένων Σχολῶν. Ἐνεκα τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν αἱ Σχολαὶ διεμαρτυρήθησαν καὶ ἡ διαμαρτυρία τῶν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν. Καὶ ἐπὶ τῆς οὐσίας τῶν ἐνδεικνυμένων μεταρρυθμίσεων οἱ καθηγηταὶ θὰ συνεχίσουν τὴν πορείαν τῶν. Ἀναμφιβόλως, πέραν τῶν 2 τούτων ὑπευθύνων συμβούλων, ἡ Κυβέρνησις ἡδύνατο νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν γνώμην καὶ ἄλλων προσώπων, προσέχουσα τί θὰ εἴπῃ ἡ δημοσία γνώμη περὶ τούτων. Εἶναι ἀτύχημα βεβαίως, ὅτι οὐδεὶς τύποις ἀρμόδιος ἐδέχετο τότε ν' ἀκούσῃ τοὺς ἀρμόδιους. Εἶναι ἀπρόσιτοι καὶ εἰς τοὺς φίλους τῶν.

Δυσχέρειαι περαιτέρω προέρχονται ἀπὸ τὰς ἰδεολογικὰς κατευθύνσεις τῆς τελευταίας 40ετίας (1917), ὅτε οἱ Δημοτικισταὶ ἐπέτυχον νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν πολιτικὴν, ἡ ὁποία κατήργησε τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον τὸ 1929 καὶ ἔχουν νῦν ὡς βάσιν μίαν Φιλοσοφικὴν Σχολήν. Ἡ ὁμάς εἶναι πολιτικῶς ἰσχυρά (μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Λαϊκοῦ) καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐπιτροπὴ παιδείας (1958) ἀπετελέσθη κατὰ πλειοψηφίαν ἀπὸ Δημοτικιστὰς καὶ Φιλελευθέρως προελεύσεως. Ἐντεῦθεν ἐρμηνεύεται ἡ χλιαρὰ ἀντίδρασις τῶν Φιλελευθέρων. Αἱ δυσχέρειαι ἐπηρξήθησαν ἐκ τῶν προσωπικῶν ζητημάτων, διότι ἡ τραγικὴ ὥρα διὰ τὴν πολιτικὴν ἡγεσίαν εἶναι ἡ ὥρα τῶν ἀποφάσεων διὰ τὰ πρόσωπα, ἅτινα οἱ πολιτικοὶ ἡγέται ἀναζητοῦν πάντοτε εἰς τὸ περιβάλλον τῶν. Δὲν ἐτέθη ζήτημα, παρὰ σπανίως, ποῖοι εἶναι οἱ κατάλληλοι πρακτικῶς καὶ θεωρητικῶς διὰ τὰς θέσεις ἐπιτελῶν. Πολλὰ θὰ εἶχον νὰ διηγηθῶ ἐπὶ τοῦ θέματος διὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Διὰ τὰ θέματα τῆς ἀνωτάτης παιδείας καὶ προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης, παρατηρῶ ὅτι ἐκτὸς τῶν πιστώσεων καὶ τοῦ προσωπικοῦ ὑπάρχει θέμα κύρους τοῦ ὑπουργείου, τὸ ὁποῖον μόνον ἐξέχοντες ἄνδρες, δύνανται νὰ δώσουν. Εἰς τὴν ὁμιλίαν μου κατέληξα, ὅτι ὅπισθεν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κεῖται τὸ πολιτικὸν πρόβλημα τῆς χώρας, διότι τὰ κόμματα δὲν ἔχουν ἐτοιμάσει ἄνδρας διὰ νὰ ἀναλάβουν πλήρως τὸ βαρὺτατον ἔργον τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας».

Β' Ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ. 1. Θὰ ἀπετέλει ὅμως σφάλμα ἐὰν δὲν ἐξητάζομεν τὰς δυσχερείας τῆς λύσεως τῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὴ, διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἀδυναμίαν λύσεως τῶν κυρίων προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀλήθεια περὶ τῶν πραγματικῶν παραγόντων, οἵτινες διηύθυναν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος πρὸς ὠρισμένην κατεύθυνσιν θὰ μᾶς διαφωτίσῃ διατὶ ὅχι

μόνον τὸ κύριον πρόβλημα τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐιδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἠδύνατο νὰ λυθῇ, ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἄλλα προβλήματα νὰ εὗρουν ἔστω καὶ προσωρινὴν ὑποφερτὴν λύσιν. Οὕτω μόνον θὰ ἀντιληφθῶμεν διατὶ τὸ ἐιδικὸν ζήτημα τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς καὶ τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν δὲν συνελήφθη, ἀλλ' ἀπλῶς ἐγένετο ἀντικείμενον προχείρων σκέψεων, διότι οἱ ἰθύνοντες εἴτε ἐξήρτουν τὴν λύσιν τοῦ ἐκ τῆς διατηρήσεως προσωπικῆς των ἐπιρροῆς, εἴτε ἄφηνον τοὺς ἄλλους νὰ κατευθύνουν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ἐκεῖ ὅπου ἤθελον, τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στερουμένης τῆς ἡγεσίας ἐκείνης, ἣν ἀπῆρτουν αἱ περιστάσεις.

Τὸ τεῦχος τοῦ Ριζαρείου Ι. Χανιώτη, «Φῶς εἰς τὰ παρασκήνια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος», φέρον τὸν ὑπότιτλον «τὰ πραγματικὰ αἷτια τῆς κρίσεως καὶ ἡ ἀληθὴς ἱστορία τῆς τελευταίας δεκαετίας» μετὰ Παραρτήματος περιέχοντος τὸ «Χρονικὸν τῆς Κρίσεως καὶ κείμενα δημοσιευθέντα ἐπὶ τῆς κρίσεως ἡ καὶ πρὸς πρόληψιν αὐτῆς (1964-1965)», ὁδηγεῖ ἡμᾶς εὐθέως εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθείας, ὅσον ἦτο αὕτη ἀντιληπτὴ μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1966, ὅτε ἐκυκλοφορήθη τὸ ἐν λόγω τεῦχος¹. Ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν ὅτι κατὰ τοὺς μῆνας Ἰανουάριον - Ἀπρίλιον τοῦ 1964 ἐσχηματίσθησαν κατ' οὐσίαν 5 ἐπιτροπαί, διὰ τὸ πρόβλημα τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐνετάσσετο τὸ ζήτημα τοῦ μέλλοντος τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Ἰδοὺ αὐται:

1ον) Σύσκεψις τῆς 9 Ἰανουαρίου 1964 τῶν Προέδρων τῶν Συμβουλίων τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ τῶν Διευθυντῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ τῶν Θρησκευμάτων καθηγητοῦ Βασ. Βέλλα, σχόντος τὴν σχετικὴν πρωτοβουλίαν².

2ον) Ἑρώτημα πρὸς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν περὶ τοῦ θέματος, συζητηθὲν κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1964. Ὑπῆρξεν ἀπάντησις πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον.

3ον) Ἑρώτημα πρὸς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ὑπῆρξεν ἀπάντησις).

4ον) Ἑρώτημα πρὸς τὴν Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ὑπῆρξεν ἀπάντησις).

5ον) Εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ ὠρίσθη κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1964. Αὕτη ἐπεράτωσε τὸ ἔργον της κατ' Ἰούνιον. Κληθεῖς εἰς ταύτην καὶ ἀντιληφθεῖς, ὅτι οἱ θέλοντες νὰ διευθύνουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν οὐδὲν εἶχον νὰ προσφέρουν παρητή-
θην τὴν 26ην Ἰουνίου³. Εἶναι προφανές, ὅτι αἱ πρόχειροι σκέψεις δὲν ἠδύνατο

1. Τοῦτο φυσικῶς δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ ἀνέκδοτα κείμενα, τινὰ τῶν ὁποίων εὐρίσκονται εἰς τὸ Ἀρχεῖόν μου.

2. Καίτοι ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου ἦτο ὑπογεγραμμένον Β.Δ. περὶ διορισμοῦ τοῦ γράφοντος ὡς Γενικοῦ Διευθυντοῦ τῶν Θρησκευμάτων (μετὰ πρότασιν τῶν καθηγητῶν Βέλλα καὶ Ἀλιβιζάτου, Βασ. Ἐπιτρόπου), ἐν τούτοις δὲν ἐκλήθην εἰς τὴν σύσκεψιν. Τὸ Β.Δ. φέρον τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἀρμοδίων ὑπουργῶν δὲν ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Παύλου, λόγῳ παραιτήσεως τῆς Κυβερνήσεως.

3. Τοὺς προσθέτους λόγους ἡθικῆς τάξεως, οἱ ὅποιοι με ἠνάγκασαν εἰς παραιτήσιν κατὰ τὴν

και δέν δύνανται νά λύσουν τό πρόβλημα τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου καί εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐντός τοῦ ὁποῖου θά ἔδει νά εὑρουν τήν λύσιν των τά εἰδικά προβλήματα τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καί δὴ καί τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

2. Τό ἱστορικόν πλαίσιον τῆς τελευταίας δωδεκαετίας εἰδικώτερον δέν ἐπέτρεπε τήν λύσιν τοῦ ἐν λόγῳ προβλήματος καί τῶν εἰδικωτέρων προβλημάτων τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν. Οἱ παράγοντες, οἱ ὁποῖοι δέον νά ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν εἶναι οἱ ἑξῆς:

Ἡ Πολιτεία καί τὰ ἐναλασσόμενα εἰς τήν ἐξουσίαν κόμματα καί μάλιστα τό Ὑπουργεῖον Θρησκευμάτων καί Ἐθνικῆς Παιδείας, ἡ Ἐκκλησία (Ἱεραρχία, Δ. Σύνοδος), αἱ Θεολογικαί Σχολαί. Τίνα θέματα ἀπησχόλουν τοὺς ἐν λόγῳ παράγοντας καί ποῖαι αἱ τάσεις αὐτῶν;

Πρὶν ἢ διαγράψωμεν τό εἰδικώτερον ἱστορικόν πλαίσιον τῆς τελευταίας δωδεκαετίας (1955-1967) πρέπει νά δικαιολογήσωμεν διατὶ περιοριζόμεθα εἰς τήν τελευταίαν ταύτην ἐποχὴν. Ὡς ἀφετηρίαν λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν τὰ γεγονότα, ἡτοι α) τήν ἱδρυσιν τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Θρησκευμάτων (1955) καί β) τήν ἐκδήλωσιν τῆς παρασκηνακῆς δράσεως τῶν παραεκκλησιαστικῶν ὀργανώσεων (αἵτινες εἶχον ὀρισμένους σκοποὺς) ἐπέδρων δὲ ἀποφασιστικῶς ἐπὶ τῆς σκέψεως τῶν ἱεραρχῶν καί ἀρχιεπισκόπων γ) τῶν ἡγετῶν τῶν κομμάτων, μάλιστα διὰ τῶν ὑπουργῶν Παιδείας, οἵτινες ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν τὰς θελήσεις των. Ἡ ἀπαλλοτρίωσις τῶν δικαιωμάτων τῆς Πολιτείας ἐπὶ τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως τῶν Θρησκευμάτων (καί τοῦ, καλῶς καταργηθέντος, Βασιλικοῦ Ἐπιτρόπου), ἡ ἐμφανιζομένη εἰς τὰ ἐρωτήματα, ἅπερ ἔθετον εἰς ἑαυτοὺς οἱ ὑπουργοὶ Θρησκευμάτων καί Ἐθνικῆς Παιδείας¹ (ποῖον θέλει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὡς Γενικὸν Διευθυντὴν τῶν Θρησκευμάτων² ἢ οἱ ψήφοφόροι μου ἢ καί ἀμφότεροι) ἀπέκλειον ἐκ τῶν προτέρων πᾶσαν σκέψιν περὶ τῆς καταλληλότητος τῶν προσώπων. Θέμα ἀντικειμενικῆς εἰσηγήσεως μιᾶς ὠλοκληρωμένης ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς ἐκκλησιαστικῆς πολι-

ἐν λόγῳ ἡμέραν ἐξέθηκα πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν καί Ὑπουργὸν τῶν Θρησκευμάτων καί τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας εἰς ἀναφορὰν ἐμπιστευτικὴν, ἐν ἣ ὠμίλουν «περὶ μοιραίας ἀποφάσεως διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος» (ἀριθ. πρωτ. 1261 τοῦ Πολιτ. Γραφείου Πρωθυπουργοῦ). Ταῦτόσημον ἀναφορὰν ὑπέβαλον πρὸς τὸν Ὑπουργὸν Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως ὑπ' ἀριθ. 990 (αὐθημερόν), διότι ὁ Πρωθυπουργὸς ἀπουσίαζεν εἰς Ἀμερικὴν, ὃ δὲ ὑφυπουργὸς Λοιπῆς Ἀκρίτας, ξένος πρὸς τὰ πράγματα καί τὰ πρόσωπα, ἔβλεπε τὸ ζήτημα τοῦ ὑπευθύνου συμβούλου, ἀπὸ τῆς κομματικῆς αὐτοῦ προσωπικῆς σκοπιᾶς (ἦτο βουλευτὴς Ἀττικῆς. Ἀπέθανε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1965 ἐν Λονδίῳ), ἀλλ' ὑπεβοηθήθη ὑπὸ προσώπων τινῶν μὴ ἀναλογιζομένων ὅτι συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας ἦτο νά ὑπάρξῃ ὠλοκληρωμένη ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ, τῇ συνεργασίᾳ Ἐκκλησίας καί Πολιτείας καί τῶν 2 Θεολογικῶν Σχολῶν. Τὸ ἔργον ἐματαιώθη μεταξὺ τῆς 20ῆς καί 22ας Φεβρουαρίου 1964. Ὑπάρχει σχετικὴ ἐπιστολὴ εἰς τὸ Ἀρχεῖόν μου.

1. Πλὴν τοῦ Γρηγ. Κασσιμάτη, ὅστις ἀπλῶς ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν ὡς δευτερεύοντα παράγοντα τὴν θέλησιν τοῦ Ἀρχ/που. Ὅθεν ὥρισε τὸν καθηγ. Β. Βέλλαν (1962 Ἰανουάριον) καί τὸν καθηγ. Γ. Κονιδάρην (3-20 Ἀπριλίου 1967).

2. Παράδειγμα ὁ ἀείμνηστος Λεβαντῆς καί ὁ Λοιπῆς Ἀκρίτας, ἵνα μνημονεύσωμεν τοὺς θανόντας. Τὸν ἀείμνηστον Β. Ἰωαννίδην συνέστησαν ὀρισμένοι εἰς τὸν ἀποβιώσαντα μετὰ ἐν ἔτος Δωρόθεον, ὅστις ἐζήτησε καί ἐπέτυχε τὸν διορισμὸν του ἀπὸ τῶν Ὑπουργῶν Παιδείας.

τικῆς δὲν ὑπῆρχε δι' οὐδένα. Τὴν Ἱεραρχίαν καὶ τὴν Πολιτείαν ἀπησχόλουν πρῶ-
 τιστα πάντων 1ον) ὁ Καταστατικὸς Χάρτης μὲ τὸ θέμα τοῦ μεταθετοῦ, ἀτυχῶς,
 ὡς καίριον θέμα 2ον) τὸ Οἰκονομικὸν θέμα, διὰ τῆς μερικῆς ἀξιοποιήσεως τῆς
 ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ 3ον) τὸ τῆς μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντη-
 ρήσεως τοῦ Ἐφημεριακοῦ κλήρου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον δὲν ἐλύθη μέχρι σήμερον,
 τὸ δεύτερον εὔρε μερικὴν μόνον λύσιν, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τῆς συμφωνίας Ἐκκλησί-
 ας καὶ Κράτους (ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος καὶ Μεσσηνίας Χρυσοστόμου,
 Ριζαρείτου), περὶ ἀνταλλαγῆς ἀγροτικῶν πρὸς ἀστικά ἀκίνητα, ἀξιοποιούμενα καὶ
 τῆς χορηγήσεως πιστώσεων, διὰ τῆς μισθοδοσίας τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου καὶ μάλι-
 στα ἡϋζημένης διὰ τοὺς ἱερεῖς τῆς ὑπαίθρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ τελευταῖον δὲν ἐλύ-
 θη, οὐδὲ δύνανται νὰ λυθῇ ὀριστικῶς, δι' ὃ καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον καταδημα-
 γωγήσεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἐφημερίων καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐμφανιζομένης ἐ-
 κάστοτε ὡς ζητούσης τὴν πληρῶσιν τῶν κενῶν ἐφημεριακῶν θέσεων τῆς ὑπαίθρου,
 εἴτε διὰ τῆς ψηφίσεως διατάξεως περὶ ἐπανόδου εἰς τὰ καταργηθέντα Κατώτερα Ἐκ-
 κλησιαστικά Φροντιστήρια, ἅτινα ἐκλείσαν, διὰ μίαν τριακονταετίαν, τῶν κενῶν ἐφη-
 μεριακῶν θέσεων εἴτε διὰ τῆς «ταχυρρυθμοῦ ἐκπαιδεύσεως» (!) μὲ προνόμια συν-
 τρίβοντα τὰς δυνατότητας τῶν Ἀνωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων. Ἐν-
 ταῦθα πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ μὲν Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, δρᾶσας ἐπ'
 ὀλίγον καὶ ὑπὸ ἀνωμάλους συνθήκας (1941-1949), δὲν ἡδυνήθη νὰ σκεφθῇ καὶ
 ἐργασθῇ συστηματικῶς, ἀλλ' εἰσήγαγε τὴν μισθοδοσίαν τοῦ κλήρου εἰς τὸν Δημό-
 σιον προϋπολογισμόν καὶ ἐψήφισε τὰ πρῶτα μέτρα (ἦτο ἀντιβασιλεὺς ἀπὸ τοῦ
 Ἰανουαρίου 1945 μέχρι τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1946), διὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν
 ἐκπαίδευσιν (Ι. Καρμίρη: ἐνθ' ἄνωτ.), ὁ Σπυρίδων (1949-1956), δὲν ἔρρεπε πρὸς
 συστηματικὰς λύσεις, ἐνδιέφερέτο δὲ διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν καταστραφέντων
 ναῶν τῆς ὑπαίθρου καὶ διὰ τὴν Σχολὴν τῆς Βελλᾶς, ὁ δὲ Θεόκλητος ὁ Β' (1957-
 1962 Ἰανουάριος), στερούμενος ἡγετικῶν προσόντων καὶ ἱκανοτήτων, μόλις ἡδυ-
 νήθη νὰ ἐνισχύσῃ τὴν Ἀποστολικὴν Διακονίαν. Ἐπειτα ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Χρυσοστό-
 μου τοῦ Β' (1962-1967) κατηναλώθη μὲ τὴν ἄγονον προσπάθειαν ἀποκτήσεως Κατα-
 στατικοῦ Χάρτου, ὃν, ἡ περὶ τὰ δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν σχέσιν Ἐκκλη-
 σίας καὶ Πολιτείας καὶ τὸ μεταθετὸν διένεξις ἔθαψαν, ἐφ' ὅσον μάλιστα αἱ παραεκ-
 κλησιαστικαὶ ὀργανώσεις, αἵτινες διηύθυνον τοὺς Γενικοὺς Διευθυντάς πλην τοῦ Β.
 Βέλλα (ἡ βραχεῖα ὑπουργία τοῦ Γρηγ. Κασιμάτη, 1961 Νοέμβριος - Ἰούλιος 1963,
 δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ὅσα ἤθελε), δὲν ἡδύναντο οὔτε ἤθελον νὰ λύσουν τὰ ὀργα-
 νικὰ προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Καὶ εἶναι ὀργανικὸν πρόβλημα
 δύναται τις εἰπεῖν, τὸ πρόβλημα τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου
 τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας
 αὐτῆς. Εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν προβλημάτων τούτων μεταβαίνομεν, διότι
 ἐν αὐτοῖς θὰ ἐντάξωμεν καὶ τὰ προβλήματα τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς ὡς καὶ τῶν
 Θεολογικῶν καὶ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

3. Τὸ πρόβλημα τοῦ ἐφημεριακοῦ Κλήρου τῆς Ἐκκλησίας
 τῆς Ἑλλάδος καὶ αἱ ἀνάγκαι αὐτῆς.

Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα καθόλου τὸ πρόβλημα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀργανικῶν

θέσεων τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος ἐν σχέσει πρὸς τὸν πραγματικὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπηρετούντων, ἀλλὰ θὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν 8.039 θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σήμερον ἐπαρκής, διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ὁμιλοῦν διαρκῶς περὶ κενῶν ἀλλὰ στερούμεθα ἀκριβῶν ἀριθμῶν) καὶ δὴ καὶ διὰ τὰ 8.500.000 τῶν Ὀρθοδόξων κατοίκων αὐτῆς (ὕπολογισμὸς 1967 δι' ἀμφοτέρους τοὺς ἀριθμούς). Βεβαίως ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁργανικῶν θέσεων εἶναι πιθανῶς πολὺ μικρότερος, ἀλλὰ πρέπει ν' αὐξηθῇ ὥστε νὰ φθάσῃ τὸν ἀνωτέρω (πραγματικὸν) ἀριθμὸν ἐνοριῶν, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν προσεχῆ δεκαετίαν θὰ πρέπει ν' αὐξηθῇ, ἔνεκα τῶν ἀναγκῶν μιᾶς ὠλοκληρωμένης πολιτικῆς κατὰ 500-1.000 θέσεις καὶ ἔνεκα τῆς ἐτησίως αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἀνάγκης μερίμνης, διὰ τὴν μόρφωσιν εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καθόλου. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονὸς ὅτι ἐτησίως συνταξιοδοτοῦνται ἢ ἀποθνήσκουν 190 περίπου¹, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ εἴπωμεν, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὴν δυνατότητα νὰ εἰσάγῃ εἰς τὸν κλῆρον 250 κληρικούς (διακόνους καὶ πρεσβυτέρους, ἐξ ὧν οἱ ἐπίσκοποι), πτυχιούχους τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καὶ τῶν Ἱερατικῶν μὲ μόρφωσιν καὶ συνείδησιν καὶ φρόνημα ἰσχυρὸν ἐκκλησιαστικόν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ ἔδει νὰ εἰσάγῃ εἰς τὰς Ἱερατικὰς Σχολὰς 400 τροφίμους (δὲν εἰσέρχομαι εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ζητήματα²) καὶ νὰ δημιουργήσῃ τὰς συνθήκας ἐκείνας διατηρήσεως τῶν ἐχόντων τὴν κλίσιν καὶ συνείδησιν ἀποστολῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (τὸ πρόγραμμα καὶ τὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, ἥς αἱ γενικαὶ γραμμαὶ διεγράφησαν ἐν τῇ παρούσῃ ἱστορίᾳ) ὥστε μὲ τὴν φυσικὴν ἀπομάκρυνσιν 35% κατὰ τὸ διάστημα 15 ἐτῶν³ (ἀπὸ τοῦ 15οῦ μέχρι καὶ τοῦ 30οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας), νὰ εἶναι πιθανὸν νὰ ἔχῃ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐτησίως 250 ὑποψηφίους κληρικούς, πτυχιούχους τῶν Θεολογικῶν καὶ τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν.

Ἐντεῦθεν καθίσταται δῆλον, ὅτι ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ μόνη δὲν δύναται ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Μέσης Ἐκκλησιαστικῆς Παιδείας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὴν κυρίαν πηγὴν, ἐξ ἧς θ' ἀντλήσῃ ἡ Ἐκκλησία τὸν ἐφημεριακὸν κλῆρον, τὰ εἰδικὰ στελέχη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τοὺς ἐπισκόπους. Μέγα μέρος τούτων θὰ μορφωθοῦν εἰς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης καὶ τὰς 2 Σχολὰς εἰδικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιμορφώσεως, ἔνθα τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ πρακτικὸν φρόνημα καὶ ἡ εὐρύτης καὶ τὸ βάθος τῆς μορφώσεως θὰ λάβουν τὴν τελειωτικὴν των, ὑπὸ τὴν ὁπλήν τῆς Ἐκκλησίας, μορφήν.

1. Ἀπὸ τὸ Ταμεῖον Ἀσφαλίσεως Κλήρου τῆς Ἑλλάδος μοὶ ἐδόθησαν οἱ ἀριθμοὶ 166 διὰ τὸ 1961, 178 διὰ τὸ 1963 καὶ 188 διὰ τὸ 1967.

2. Τὰ παιδαγωγικὰ καὶ πρακτικὰ θέματα, ἅτινα δέον νὰ λυθῶσι δὲν δύναται ν' ἀποτελέσουν τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐξετάσεως ἐν τῇ παρούσῃ ἱστορίᾳ, ἡ ὁποία ἀποβλέπει νὰ δώσῃ ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα: πόσα στελέχη δύναται νὰ μορφώσῃ ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ καὶ ἂν δύναται μόνη ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦτο. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ εἶναι ζήτημα ὑπερ κεῖται ἔξω τῶν σκοπῶν τῆς παρούσης πραγματείας, ἡ ὁποία ὅμως ἀναγκάτως ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν καὶ τὸ πλαίσιον τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς.

3. Ἴδε ἀρχὴν τῆς προηγουμένης ὑποσημειώσεως.

Ἡ Ριζάρειος Σχολή, λοιπόν, δύναται καὶ ὀφείλει ἀναγκαίως, ἔνεκα τῆς δυνατότητος ἀποκτῆσεως προσωπικοῦ ὑψηλῆς στάθμης, ν' ἀποτελέσῃ πρότυπον Ἐκκλησιαστικὴν Σχολήν, εἰσάγουσα 40 τροφίμους ἑτησίως ἤτοι τὸν ἀνώτατον ἐπιτρεπόμενον παιδαγωγικῶς ἀριθμόν. Πόσα τὰ ἔτη φοιτήσεως καὶ τί θὰ γίνουσι μετὰ ταῦτα εἶναι ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς. Τὸ πολὺ ὅπερ θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀναλάβῃ εἶναι νὰ μορφώσῃ εἰς 2 τ μ ἢ μ α τ α εἰς ἐκάστην τάξιν, 80 τροφίμους¹. Τότε ἡ Ἑλλάς θὰ πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ ὀλιγώτερον 9 Ἱερατικὰς Σχολὰς, λειτουργούσας ἀναγκαίως, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς — οὐδεὶς δύναται νὰ ἐπιβάλῃ τὸ ἀντίθετον — εἰ καὶ ὡς πρὸς τὸ προσωπικὸν δὲν θὰ δύνανται αἱ ἐν λόγῳ Σχολαὶ νὰ φθάσουν εὐκόλως τὴν Ριζάρειον Σχολήν. Ἡ ἄμιλλα ὅμως πρέπει νὰ ὑπάρξῃ.

Ἡ εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ εἰδικὰς συνθήκας καὶ χάριν ἀποκεντρώσεως καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν περιοχῶν, ὑπαρξίς Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ ἀναδιοργάνωσις αὐτῶν, ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν ἐπιλύσεως τοῦ ἡμερησίου ὡς καὶ ἡ λύσις τῶν ἄλλων προβλημάτων (τί θὰ γίνουσι οἱ πτυχιούχοι ἀπὸ τοῦ 20οῦ μέχρι τοῦ 30οῦ ἔτους καὶ πῶς θὰ διατηρήσονται τὴν κλίσιν των, ὥστε νὰ ἱερωθῶσιν, εἶναι ζητήματα παιδαγωγικὰ καὶ πρακτικὰ, ἅτινα θὰ λύσῃ ἡ ὠλοκληρωμένη ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ), ἅτινα συνάπτονται πρὸς τὸ ὅλον πρόβλημα, ὅπερ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης παραγράφου ἐσκιαγραφήσαμεν. Ἐκ τῶν 40 εἰσαγομένων τροφίμων θὰ πρέπει ὑπὸ τὰς νέας δημιουργηθῆσομενάς συνθήκας νὰ ἔχωμεν τὴν πιθανότητα νὰ φθάσουν εἰς τὸν κλῆρον οἱ 25². Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχωμεν περισσότερους. Ἡ Ἐκκλησία πρέπει ν' ἀποκτᾷ κληρικούς μὲ ἀφοσίωσιν καὶ ἐκκλησιαστικὸν φρόνημα. Δὲν χρειάζεται κληρικούς προσερχομένους εἴτε ἀπὸ ὑποχρέωσιν εἴτε ἀπὸ οἰκονομικὸν συμφέρον, ἢ, ὅπερ χεῖριστον, ἔνεκα ἀποτυχίας εἰς ἄλλα ἐπαγγέλματα.

4. Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ταύτας θὰ ἐξετάσωμεν, ποῖα ἦτο ἡ θέλησις τῶν Ριζαρίων καὶ τὸ συναφές ἐρώτημα ἐὰν ἐξεπλήρωσεν ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ τὸν προορισμὸν της, ὥστε νὰ ληφθῶσι ταῦτα ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν διαρρύθμισιν τοῦ μέλλοντος αὐτῆς. Τοῦτο συνάπτεται πρὸς τὴν ἀπαίτησιν, ὅπως ἐπιτύχῃ ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ νὰ δίδῃ περισσότερους τῶν τροφίμων αὐτῆς, εἰ δυνατόν 70% τῶν εἰσαγομένων εἰς αὐτὴν ὡς κληρικούς.

Τὸ πρόβλημα ἐὰν ἐξεπλήρωσεν ἡ Ριζάρειος τὸν προορισμὸν της ἐπραγματεύθη ἐπιτυχῶς ὁ συνάδελφος καθηγητὴς καὶ Ριζαρείτης καθηγητὴς κ. Λεωνίδας Φιλιππίδης, τέως πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ οἱ α ὁ ὅ τ ε

1. Τί ἄλλο δύναται νὰ προσφέρῃ ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ μὲ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς μεγάλῃς της περιουσίας, ὥστε νὰ συμβάλῃ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος «τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας» καὶ εἰδικῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι τοῦ παρόντος, ἀλλὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς θέμα, ὑφιστάμενον καὶ δυνάμενον νὰ λυθῇ.

2. Ἡ ἀπώλεια 15 τροφίμων κατὰ τάξιν, οἱ ὅποιοι δὲν θὰ εἰσέρχονται εἰς τὸν κλῆρον δὲν θὰ εἶναι ἄνευ θετικῆς προσφορᾶς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ὡς δὲν ἦτο μέχρι τοῦδε.

διαρρύθμισις τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς δέον νὰ ὀρμηθῇ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ σεβασμοῦ τῆς Διαθήκης τοῦ Γεωργίου Ριζάρη, μεγάλου πατριώτου, πρακτικοῦ καὶ εὐφυοῦς ἀνδρός, ἀγαπήσαντος τὸ Ἔθνος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μὲ βάθος, δυσκόλως ἀπαντῶμενον σήμερον.

Κατὰ τὸ ἄρθρον 72 τῆς Διαθήκης τοῦ Γ. Ριζάρη, ἐκπληροῦντος καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ προκαποβιάσαντος ἀδελφοῦ του Μάνθου, σκοπὸς τῆς Σχολῆς καθωρίζετο:

«Σκοπὸς τῆς ἐκκλ. ταύτης Σχολῆς εἶναι νὰ χορηγῇ εἰς τοὺς νέους, ἔχοντας τὰς ἀπαιτουμένας προπαιδευτικὰς γνώσεις, τοιαῦτα διδασκτικὰ μέσα, ὥστε εἰς διάστημα πέντε ἐτῶν νὰ εἶναι εἰς στάσιν νὰ ἐνδυθῶσιν τὸ ἱερὸν σχῆμα τῆς Ἱερωσύνης, γινόμενοι ἱερεῖς μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς πενταετοῦς σπουδῆς.

Ἡ ἐν αὐτῇ τῇ Σχολῇ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ εἶναι πρὸ πάντων τοιαύτη, ὥστε νὰ συντελῇ καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν τῆς νεολαίας».

Εἰς τὸ ἄρθρον 73 καθορίζει 1) ὅτι ἡ Σχολὴ θὰ στεγάζεται εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἔνθα καὶ ἐστεγάσθῃ κειμένη εἰς «τερπνότατον πρὸς διασκεδάσιν τῶν φοιτητῶν περιβάλλον πρὸς διατήρησιν τοῦ ὁποίου διέτασσε τὰ πρέποντα, 2) νὰ ὑπάρχῃ παρεκκλησίον διὰ τὴν καθ' ἑκάστην προσευχὴν καὶ τὴν λειτουργίαν, 3) νὰ «ἐπιφορτίζωνται» διαπρέποντες καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μὲ τὴν «παράδοσιν μαθήματός τους».

Εἰς τὸ ἄρθρον 77 ὀρίζει ὁ Ριζάρης τὰ τῶν μαθημάτων, ἅτινα καθίστων τὴν Σχολὴν ἐκπαιδευτήριον ἑλληνικῆς καὶ χριστιανικῆς μορφώσεως.

Σπουδαιότατον εἶναι τὸ ἄρθρον 78, τὸ ὁποῖον δὲν ἔτυχε τῆς δεούσης προσοχῆς, καί τοι τοῦτο εἰς τὸ πρῶτον μέρος παρέχει τὴν ἀφορμὴν σκέψεως πρὸς λύσιν τοῦ πρώτου δυσχεροῦς προβλήματος, παιδαγωγικοῦ καὶ πρακτικοῦ, περὶ τῶν προσόντων τῶν ὑποψηφίων, οἱ ὁποῖοι εἰσάγονται εἰς τὴν Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικὴν Σχολὴν καὶ κατ' ἐπέκτασιν εἰς τὰς Ἱερατικὰς Σχολὰς. Μὴ λυομένου τοῦ ζητήματος τούτου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδοκᾶται ἡ ἐπιτυχία τῶν προσπαθειῶν μας ν' ἀποκτήσωμεν κλῆρον μεμορφωμένον καὶ θερμουργόν. Αἱ διατάξεις τῆς Διαθήκης τοῦ Ριζάρη εἶναι ἀπόσταγμα πείρας, σοφίας ἐνδιαθέτου καὶ σκέψεως ἐξαισίας. Τὸ πρῶτον σημεῖον εἶναι τὸ ἐπόμενον:

Λέγει, λοιπόν, εἰς τὸ ἄρθρον 78¹ ὁ Ριζάρης:

«Παρακαλῶ τὰ δύο Συμβούλια τῆς Σχολῆς νὰ κινήσωσι πάντα λίθον (ἃν ἐγὼ ζῶν δὲν τὸ κατορθώσω) διὰ νὰ ἐνδῶσῃ ὁ Βασιλεὺς, ὥστε ἀποκλειστικῶς ἐν τῇ Σχολῇ ταύτῃ νὰ διδάσκωνται, ὅσοι σκοπεύουσι (πρβλ. ἄρθρα 105 καὶ 110) νὰ ἐνδυθῶσι (τῆς) Ἱερωσύνης ἔνδυμα, καὶ νὰ μὴν εἶναι δεκτοὶ πρὸς Ἱερωσύνην, εἰ μὴ ὅσοι ἔχουν τακτικὰ ἀποδεικτικὰ περὶ τῆς ἐν αὐτῇ σπουδῆς των» (Ν.Ράδου: «Τὰ κατὰ τὴν Ριζαρείον», ἐκδ. 2α 1903, σελ. 40-43).

1. Πρβλ. Ράδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 248. Πρβλ. ὡσούτως σελ. 260 ἐξ. περὶ τῶν ἐξ Ἀλβανίας ὑποτρόφων. Περὶ ἐξωτερικῶν ὑποτρόφων ἴδε σελ. 272 καὶ δὴ καὶ κληρικῶν σελ. 274-5.

Εἰς τὸ ἄρθρον 100 (πρβλ. ἄρθρα 103 καὶ 105) καθορίζει ὁ Ριζάρης, ὅτι θὰ εἰσ-
 αγωναται μόνον 20 ὑπότροφοι, ἐξ ὧν 10 ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, διδασκόμενοι
 ἐπὶ 5ετίαν. Ἡ ὑποτροφία θὰ παρείχετο εἰς νέους διακριθέντας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν
 Σχολεῖον (ἔτη σπουδῶν 7)¹ «καὶ ἐπὶ πλέον ἄποροι καὶ καθόλου ἀμέμπτου διαγω-
 γῆς, οἱ ὅποιοι ἀποφαίνωνται, ὅτι μετὰ τὴν τελείωσιν τῆς σπουδῆς των θέλουν ἀνα-
 δεχθῇ τὸ Ἱερατικὸν ἐπάγγελμα» (πρβλ. ἄρθ. 119 ἐνθα καὶ περὶ ἀποβολῆς τῶν ἀ-
 ναξίων). Εἰς τὸ ἄρθρον 111 ὁμιλεῖ περὶ ἐπιλογῆς, εὐφυΐας καὶ ἐπιδόσεως. Δὲν θὰ
 ἐξετάσω ἄλλας λεπτομερείας τῆς Διαθήκης τοῦ ἐξαιρέτου ἀνδρός, τοῦ βαθύτατα
 πιστοῦ (Ράδου σελ. 50), ἀλλὰ μόνον θὰ σημειώσω πρῶτον, ὅτι ἔπρεπε νὰ
 ἐκλέγωνται κατὰ λήλοι διὰ τὴν Ἱερωσύνην «μεταξὺ τῶν
 εὐρυμαθεστέρων, ἀγγλινουστέρων καὶ χρηστοτέρων τῆς
 Μονοδενδρίου Σχολῆς», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ ἕτερον ἡπειρωτικὸν ἔργον τῶν Ριζα-
 ρῶν (Παράρτημα Δ).

Δεύτερον, ὅτι εἰς τὸ ἄρθρον 170 ὁ Ριζάρης προσέθεσε τὰ ἐξῆς βαρυσήμαντα
 καὶ ἀληθῶς οὐσιαστικὰ περὶ τῶν βαθυτάτων αὐτοῦ προθέσεων.

«Ἰδοὺ ἐτελείωσα ὅ, τι εἶχον ἀγράψω. Θέλω, διατάττω καὶ
 ἐπιθυμῶ νὰ ἐκτελεσθῶσιν ἀπαρσάλευτως ὅσα διέτα-
 ξα. Ἡ ἐπιθυμία μου εἶναι νὰ προκύψῃ ὠφέλεια εἰς τὸ
 κοινόν, ἀπὸ τοὺς ἰδρώτας τοῦ προσώπου ἐμοῦ καὶ τοῦ μακαρίτου αὐτα-
 δέλφου μου» (Ράδου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 63' πρβλ. κατωτέρω Λ. Φιλιππίδου
 παρατηρήσεις).

Ἄλλ' ὁ Ριζάρης, γράφων ταῦτα, εἶχεν ἐπίγνωσιν τῶν τότε ἀναγκῶν τοῦ Ἑλλη-
 νισμοῦ καὶ δὴ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Εἰδικώτερον εἶχεν ἐπίγνωσιν τῶν
 μεγάλων ἀναγκῶν τοῦ κλήρου. Γράφων πρὸς τὴν τῆς Ἐκπαιδεύσεως Γραμματεῖαν
 (νῦν Ὑπουργεῖον Παιδείας), παρουσιάζεται ὁ Ριζάρης ἔχων βαθυτάτην ἐπίγνωσιν
 τῆς ἀνάγκης βελτιώσεως τοῦ Ἱερατείου («τὸ ὅποῖον δυστυχῶς αἱ κακαὶ ἐξεῖς ἐξη-
 χρίωσαν»). Ἐξέφραζεν ὅμως τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ λάμψῃ ὑπὸ τὴν Βασι-
 σιλεῖαν ἤδη τοῦ Ὁθωνος (1840). Ὁθεν θέτων ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Θρόνου τῆς
 Ἑλλάδος τὸ μέγα αὐτοῦ κληροδότημα, ὡς ἐθνικὸν καταπίστευμα, προσέθετεν ἐν τέλει
 τοῦ ἐγγράφου τὴν παράκλησιν:

«νὰ γίνωσι δεκταὶ αἱ ταπειναὶ του δεήσεις» σκοπὸς τῶν ὁποίων εἶναι
 ἡ βελτίωσις τῆς καταστάσεως τοῦ κλήρου καὶ ἡ ἐξάπλω-
 σις τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας καὶ ἐν γένει τῶν φώ-
 των».

Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ τρίτον ἡ ἀξιοσημείωτος διάταξις τῆς § 9 τοῦ
 Γ' Κεφαλαίου τοῦ πρώτου Ὁργανισμοῦ τῆς Σχολῆς ἔχουσα οὕτω: (Ράδου, ἐνθ'
 ἄνωτ. σελ. 104).

1. Εἰς τὴν Ἐγκύκλιον τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου γίνεται ὁρθῶς λόγος, ὅτι οἱ ὑπότροφοι
 ἐκ τῆς δούλης Ἑλλάδος καὶ Ζαγορίου δέον νὰ εἶναι «οἱ εὐμαθέστεροι, ἀγγλινούστεροι, καὶ χρη-
 στοθέστεροι» (Ράδου σελ. 75).

«Καθ' ὅσον δὲν ἤθελεν ἐμποδισθῇ ἡ τοποθέτησις τῶν ἐκ τῆς Ριζαρείου περιουσίας ὑποτρόφων, καὶ ἤθελε δοθῇ ρητὴ ἄδεια παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, οἱ διάφοροι ὑπότροφοι, ἀποπερατώνσαντες τὰς τέσσαρας τάξεις αὐτῆς, δύνανται ἀντὶ τῆς μεταβαίνουσιν εἰς τὴν πέμπτην, νὰ φοιτῶσιν εἰς τὸ Βασιλικὸν Πανεπιστήμιον, ὅπου διδάσκονται ἐπὶ τριετίαν τὰ γενικὰ λεγόμενα μαθήματα ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ τὰ ὠρισμένα μαθήματα τῆς Θεολογίας, ἐν οἷς συμπεριλαμβάνεται καὶ τὸ μάθημα τῆς Ἑβραϊκῆς, ἐξακολουθοῦντες νὰ διαμένωσιν ἐν τῇ Σχολῇ καὶ νὰ θεωρῶνται ὡς οἱ λοιποὶ ὑπότροφοι».

Τέταρτον, διὰ τοὺς ὑποτρόφους, ὁ Ὁργανισμὸς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς τοῦ 1867 περιελάμβανε τὴν ἐξῆς ἐνδιαφέρουσαν διάταξιν (αὐτόθι σελ. 129), μαρτυροῦσαν ὅτι ἡ σκέψις τῶν ὑπευθύνων ἐκτελεστῶν τοῦ κληροδοτήματος Ριζάρη κατηυθύνετο πρὸς ἐρμηνείαν τῆς θελήσεως τοῦ διαθέτου νὰ σπουδάζωσιν εἰς τὴν Ριζαρείου Σχολήν, ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐσκόπευον καὶ σκοπεύουσι νὰ γίνωσι κληρικοί. Ὅρίζονται εἰς τὸ Β' Κεφάλαιον τοῦ ἐν λόγῳ Ὁργανισμοῦ τὰ προσόντα καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῶν ὑποψηφίων, οἵτινες ἀπόφοιτοι ὄντες τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου θὰ ἀνεδέχοντο τὴν ὑποτροφίαν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς. Ὡρίζε, λοιπόν, τὸ ἐξῆς ἡ ἐν λόγῳ διάταξις, ἀφορῶσα εἰς τὸν ὑπότροφον, ὅστις θὰ ἔδει:

Πέμπτον, «Νὰ ὁμολογήσῃ πρῶτον ἐνώπιον τοῦ ἀρμοδίου ἀνωτέρου ὑπαλλήλου τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ὑπουργείου καὶ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, ἀφοῦ οὗτοι τῷ παραστήσωσι τό τε μέγεθος καὶ τὰ βαρέα τῆς ἱερωσύνης καθήκοντα, ὅτι ἀναδέχεται αὐτοθελῶς καὶ προθύμως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἱερωθῇ, ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων ὀριζομένην ἡλικίαν».

Ἑκτον, εἰς τὴν δευτέραν προσθήκην τῆς Διαθήκης τοῦ Ριζάρη, εἶχεν ἤδη προσθέσει τὸ ἐξῆς, ὡσαύτως ἀξιοσημεῖον, διότι μαρτυρεῖ τὴν μέριμναν αὐτοῦ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ἔργον τοῦ (25 Ἀπριλίου 1840) ἄρθρ. 158:

«Εἰς τὴν σύνεσιν αὐτῆς (ἐννοεῖ τῆς Κυβερνήσεως) ἀπόκειται νὰ ἐπιφέρῃ καὶ ἄλλας βελτιώσεις ἐπὶ ἀντικειμένων, ἐφ' ὧν σιωπᾷ ἡ παροῦσά μου» (Πρβλ. καὶ σελ. 84, ἐνθα ἡ § ε' καὶ ἄρθρ. 87 § ε' σελ. 45, ὡς καὶ σελ. 276 τοῦ ἔργου τοῦ Ράδου).

Παρέθεσα πάσας τὰς θεμελιώδεις διατάξεις τῆς Διαθήκης τοῦ Ριζάρη, διότι ἔχω σχηματίσει τὴν πεποίθησιν, ὅτι ζωηρῶς ἀπησχόλει τὸν ἀείμνηστον Ριζάρην τὸ ζήτημα τῆς κλίσεως (εἰς ἣν ἐξυπακούεται καὶ ἡ ἄνωθεν κλήσις) καὶ τῶν προσόντων καὶ ἱκανότητων τῶν ὑποψηφίων ὑποτρόφων τῆς Σχολῆς, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξηρτάτο ἐν μεγάλῳ μέτρῳ ἡ ἐπιτυχία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. Φοβούμενος δέ, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ παρέλειπε κάτι ἀναθέτει τὴν φροντίδα περὶ τούτου εἰς τὴν σύνεσιν τῆς Κυβερνήσεως, εἰς ἣν φυσικῶς ἀπόκειται ἡ ἐποπτεία τῆς Παιδείας. Ἐφλέγετο δὲ ὑπὸ τῆς βαθείας ἐπιθυμίας νὰ ἀποκτήσῃ ἡ Ἐκκλησία κληρὸν μεμορφωμένον καὶ ἱκανὸν νὰ κηρύξῃ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀληθείας καὶ νὰ

σκορπίσῃ τὰ φῶτα αὐτοῦ εἰς τὸν λαόν. Τὰ θεμελιώδη δὲ ζητήματα, ἅτινα ὤφειλε τὸ Συμβούλιον ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων ἡ Κυβέρνησις νὰ λύσῃ, ἦσαν ἡ ἐξασφάλισις τῶν ἐχόντων ὅντως κλίσεων πρὸς τὸ Ἱερατικὸν λειτούργημα-παιδαγωγικὸν καὶ πρακτικὸν πρόβλημα-ἡ διατήρησις τῆς κλίσεως μέχρι τοῦ χρόνου τῆς ἱερωσύνης, ὡς καὶ ἡ δημιουργία τῶν προϋποθέσεων πρὸς εἴσοδον εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου. Ταῦτα ἐσήμαινον τὴν ἔνταξιν τοῦ ἔργου τῆς Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς ἐντὸς τοῦ πλαισίου ἐνὸς προγράμματος, περὶ οὗ ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Ὅθεν ἡ ἱστορικὴ κριτικὴ δέον νὰ στραφῇ ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ὑπέλαβον ἐσφαλμένως, ὅτι λύοντες, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ λυθῇ, τὸ ζήτημα τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἀποφοίτων τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, (ὡς οἰκονομικὸν-ἐπαγγελματικὸν πρόβλημα) ἀπὸ τοῦ 19ου ἔτους μέχρι τοῦ χρόνου τῆς ἱερωσύνης αὐτῶν (ἦτοι κατὰ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας τὸ 30ὸν¹) ἐλησμόνησαν ὅτι ὑπάρχουν καὶ τὰ προβλήματα τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἐχόντων κλίσιν κ.ἄ. περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν. Τὸ ζήτημα τῆς ζωῆς ἐνὸς ἀποφοίτου Ἱερατικῆς Σχολῆς ἀπὸ τοῦ 19ου ἢ 20οῦ ἔτους μέχρι τοῦ 25ου ἢ 30οῦ δὲν εἶναι μόνον οἰκονομικὸν καὶ ἐπαγγελματικόν², ἀλλ' εἶναι καὶ πνευματικὸν ἠθικὸν καὶ δέον νὰ λάβῃ τὴν προσήκουσαν λύσιν ἐντὸς τοῦ προγράμματος μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου καὶ ἐπεκτάσεως καὶ ὁλοκληρώσεως τοῦ ἔργου τῆς Ἐνορίας, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιβίωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπὸ τὰς νέας συνθήκας τοῦ κόσμου. Ἡ Ἐνορία εἶναι τὸ κύτταρον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ὁργανισμοῦ. Τώρα, ὅτε αἱ συνθήκαι ἥλλαξαν κοινωνικῶς, πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς, τὸ ἔργον τοῦτο δὲν ἐμελετήθη. Τὸ νὰ ἀναζητῇται μεμονωμένως ἡ λύσις τοῦ μνημονευθέντος εἰδικοῦ θέματος - διὰ τοῦ διορισμοῦ τῶν ἀποφοίτων τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν εἴτε ὡς διδασκάλων, εἴτε ὡς γραμματέων μιᾶς μητροπόλεως, εἴτε νὰ χρηματοδοτῶνται οἱ πτυχιούχοι, ἐπιτελοῦντες κάποιον ἔργον (λησμονεῖται ὅτι ἡ στρατιωτικὴ θητεία διαρκεῖ ἐπὶ μίαν διετίαν, ἦτοι εἰς χρόνον ἀποφασιστικὸν διὰ τὸν προσανατολισμὸν καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴν σταδιοδρομίαν τῶν νέων) διὰ νὰ ἱερωθῶσιν εἰς τὸ 30ὸν ἔτος (ὅπερ ὀρθῶς ἔθεσαν οἱ Κανόνες), σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἡ ἀντίληψις ὅτι τὸ πρόβλημα τῶν ἀποφοίτων δὲν εἶναι ἀτομικόν, ἀλλ' ἐκκλησιαστικόν, διότι ἀφορᾷ εἰς μέλλοντας λειτουργοὺς τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἐνοριακὸν πρόβλημα προϋποθέτει λειτουργοὺς ἔχοντας τὴν κλίσιν, διατηροῦντας ταύτην, ἔχοντας δυνατότητος νὰ μορφωθῶν, ἐὰν εἶναι ἱκανοί, καὶ περαιτέρω εἰς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀπομακρυνθοῦν, ἐὰν ἔπαυσαν νὰ ἔχουν ἱερατικὸν ζῆλον - πρέπει νὰ ἔχουν ἐνθουσιασμὸν - καὶ χρησιμοποιουμένους δεόντως καὶ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐνορίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν δύνανται νὰ γίνουν ὅλοι κληρικοὶ οἱ σπουδάζοντες εἰς τὰς Ἱερατικὰς Σχολὰς, ἐφ' ὅσον εἰσάγονται εἰς τὸ 15ον ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ ἐὰν ὑποσχεθῶσι τοῦτο. Ἡ κριτικὴ τοῦ καθηγητοῦ Λ. Φιλιππίδου εἶναι ἐν πολλοῖς δεδικαιολογημένη, πλὴν τῆς γνώμης, ὅτι ἡ Ριζαρείος δύναται μόνη νὰ ἀνα-

1. Λησμονεῖται, ὅτι ὑπάρχει διὰ τοὺς διακόνους τὸ 25ον, ὅπερ εἶναι χρήσιμον ἰδίᾳ διὰ τοὺς ἐγγάμους. Ὅθεν εἰς ἐν πρόγραμμα θὰ πρέπη νὰ λάβῃ τὴν θέσιν του ὡς ἐν τῶν στοιχείων τῆς λύσεως.

2. Ἴδε Φιλιππίδην, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 29. ἐξ.

λάβη τὸ ἔργον τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος. Τοὺς λόγους ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω (στατιστικὴ σελ. 104 ἐξ.)¹. Ἐνῶ οἱ γενικοὶ σκοποὶ τοῦ Ριζάρη, περὶ βελτιώσεως τοῦ κλήρου καὶ ἐξαπλώσεως τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἔργον τῆς Σχολῆς, ἐξεπληρώθησαν καὶ ἐνῶ ὁ εἰδικὸς σκοπὸς τῆς Σχολῆς ἐξεπληρώθη σπουδαίως καὶ ἡ ἐπιτυχία τῆς Ριζαρείου Σχολῆς εἶναι ὄντως θαυμαστή, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τὰς εἰδικὰς ἱστορικὰς συνθήκας, ὅφ' ἃς αὕτη ἔδρασεν, ἐν τούτοις ὁ ἀριθμὸς τῶν κληρικῶν δὲν ἔφθασε τὸ ποσοστὸν ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Ριζάρης ἤθελε καὶ ἡμεῖς ἐπιθυμοῦμεν. Αἱ δυσχέρειαι εἶναι ἀντικειμενικαί. Ἡ Ριζαρείος δὲν πταίει, διότι δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὴν ἡ λύσις τῶν προβλημάτων, ἀτινα συνέχονται πρὸς τὴν ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ ἐπιτυχίαν τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ τὴν ἀρμόζουσαν χρησιμοποίησιν τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας εἰς ἐν εὐρὺ πρόγραμμα συνεργαζομένης. Ὁ Ριζάρης, ὡς εἶδομεν, θέλει τὸ κράτος νὰ πράξῃ τὸ πᾶν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κληροδοτήματός του καὶ νὰ παρέμβῃ ὅπου ἡ Διαθήκη σιωπᾷ. Τοῦτο εἶναι οὐσιῶδες. Ἀναμφιβόλως ὅμως ὁ Ριζάρης, ἔδωκεν εἰς τὴν διαθήκην του μικρὰς ἀφετηρίας διὰ τὴν ἐπίλυσιν μιᾶς τῶν καιρίων προϋποθέσεων ἐπιτυχίας τῆς Ριζαρείου Σχολῆς. Ἐσημειώσαμεν ταύτας ἀνωτέρω καὶ θέλομεν νὰ ἐξάρωμεν, ὅτι τὸ βάρος τῶν σκέψεων τοῦ Ριζάρη πίπτει ἐπὶ τε τῶν γενικῶν προθέσεων αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ περὶ τῶν προσόντων τῶν ὑποψηφίων καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν διάταξιν τοῦ ἀρθροῦ 78, καθ' ἣν ἀποκλειστικῶς ἐν τῇ Σχολῇ νὰ διδάσκωνται «ὅσοι σκοπεύουσι νὰ ἐνδυθῶσι τῆς ἱερωσύνης τὸ ἔνδυμα».

Κατὰ ταῦτα ὁρθῶς ἡ πρὸς μελέτην τοῦ Ὁργανισμοῦ συστάθῃσα ἐπιτροπὴ τῷ 1882, ἐκ τοῦ Βασιλικοῦ Ἐπιτρόπου παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ, δύο διαπρεπῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐνὸς καθηγητοῦ τῆς Ρ.Ε.Σχολῆς, ἀπεφάνθη, ὅτι «ἡ ἐκλογὴ νέων ὄντως κεκλημένων ἄνωθεν εἰς τὸ μέγα τῆς Ἱερωσύνης ἀξίωμα εἶναι δύσκολος, οὐχ ἥττον οἱ εἰσαγόμενοι εἰς τὴν Ριζαρείου Σχολὴν παιδεύονται ἱκανῶς ὅπως γίνωσιν ἱερεῖς. Ἐκεῖνο δέ, ὅπερ δὲν ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας, εἶναι ἡ ἐκπλήρωσις τῆς κλήσεως τῶν εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς Ἱερωσύνης προσηκόντως παρασκευαζομένων, διὰ τῆς χειροτονίας αὐτῶν».

«Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖται». Εἶπε, λοιπόν, καὶ ὁ Ριζάρης: ἐγὼ τῷ παρέχω τὰ πρὸς τοῦτο προσόντα. Καὶ ὁ προορισμὸς αὐτός, ὁ μόνος προορισμὸς τῆς Σχολῆς ἐξεπληρώθη. Ἐγιναν ἱερεῖς καὶ καλοὶ ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς, ὅσοι ἠδύναντο νὰ γίνουν. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι δὲν ἔγιναν, ὑπῆρξαν ἱερεῖς ἄνευ ράσου· ἔδωσαν τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν των ἀκτινοβολίαν εἰς τὸ περιβάλλον, ὅπου ἔζησαν καὶ ὅπου ἔδρα-

1. Τὸ συνήθως λεγόμενον ὅτι ἡ Ριζαρείος ἀπέτυχεν εἶναι πεπλανημένον. Ἐνεκα τούτου πιθανῶς καὶ τὰ κληροδοτήματα (Παράρτημα Ε') δὲν ὑπῆρξαν πολλά. Πρέπει νὰ γίνη νῦν κοινὴ συνείδησις ὅτι ἡ Ριζαρείος Σχολὴ ὑπὸ τὰς δεδομένας ἱστορικὰς καὶ εἰδικὰς συνθήκας, ὅφ' ἃς ἐλειτούργησεν (ἐγκλημα ἦτο ἡ διακοπὴ 1940-60), ἐπέτυχε.

σαν. Πλειστοι παράγοντες συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ μὴν γίνουιν οὗτοι ἱερεῖς: τὸ δέος πρὸ τοῦ φοβεροῦ ἀξιώματος, τὸ δυσβάστακτον αὐτοῦ, τροπαὶ τῆς προσωπικῆς καὶ οἰκογενειακῆς των καταστάσεως, ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ ἐφημεριακοῦ Κλήρου εἰς ἀπερίγραφτον καὶ λίαν μειωτικὴν διὰ τὸ ἀξίωμα οἰκονομικὴν ἀθλιότητα καὶ δυσπραγίαν, ἡ ἔλλειψις ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας πρὸς τε τὴν Σχολὴν καὶ πρὸς τοὺς ἀποφοίτους αὐτῆς κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς ἀποφοιτήσεώς των μέχρι τῆς πρὸς ἱέρωσιν κανονικῆς ἡλικίας διάστημα, ἡ ψήφισις νόμων ὑποβιβάζοντων τὰ διὰ τοὺς ὑποψηφίους ἱερεῖς μορφωτικὰ προσόντα, ἡ ἄμιλλα τῶν ἐπισκόπων νὰ χειροτονῶσιν πληθώραν ἀγραμμάτων ἱερέων καὶ νὰ διαικονίζωσιν οὕτω τὴν ἀγραμματοσύνην τοῦ κλήρου, διαφέροντα τῶν ἀποφοίτων πρὸς ἄλλας ἐπιστήμας καὶ ἐπιδόσεις, ἀποδημίαι, περιπέτειαι καὶ ἀτυχήματα, ἔλλειψις ἢ ἀνάκλησις τῆς ἀνωθεν «κλησεως» παρὰ τὴν ἔνδοθεν σταθερὰν κλίσιν κ.ἄ. Πλὴν, καὶ ὅσοι Ριζαρεῖται δὲν ἐγένοντο ἱερεῖς, παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὰς παραδόσεις καὶ εἰς τὰς ἀράς τῆς πνευματικῆς των Μητρος, πιστὰ τέχνα τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, νοσταλγοὶ ἴσως πολλοὶ τοῦ ἱεροῦ βήματος, τοῦ θυσιαστηρίου καὶ τοῦ ράσου, σιωπηλοὶ ἱερεῖς τοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ σαρκωθέντος καὶ ἀποκαλυφθέντος ἀληθοῦς θεοῦ, ναοὶ ἔμψυχοι εὐσεβῶν στεναγμῶν ἀλαλήτων.

Οὐχὶ διὰ πάντα ταῦτα καὶ οὐχὶ διὰ τούτους λέγομεν, ὅτι ἡ Ριζαρείος Σχολὴ ἐξεπλήρωσε τὸν προορισμὸν της, ἀλλὰ μόνον διότι ἔδωκε τὴν δυνατότητα νὰ γίνωσιν ἱερεῖς πάντες οἱ τρόφιμοί της. Ὑπογραμμίζομεν τοῦτο, διότι αὐτὸς ἦτο καὶ μένει ὁ μόνος προορισμὸς τῆς Σχολῆς.

Συνεπῶς, διαστροφὴν τῆς πραγματικότητος ἀποτελεῖ ἡ ὑποκατάστασις τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ τῆς Σχολῆς δι' ἄλλου, ξένου πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ διαθέτου, ἡ δὲ μομφή, ὅτι ἡ Σχολὴ δὲν ἐξεπλήρωσε τὸν δῆθεν τοῦτον ἄλλον προορισμὸν, ἢ «τὸν εἰδικώτερον σκοπὸν, δι' ὃν ἰδρύθη, διότι ἐλάχιστοι μόνον ἐκ τῶν τροφίμων αὐτῆς εἰς τὸν κλῆρον προσήρχοντο», εἶναι ἀνυπόστατος, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι οὐδέποτε ἐθεσπίσθη ὑπὸ τοῦ Ριζάρη διὰ τὴν Ριζαρείον ὁ ὑπονοούμενος οὗτος «εἰδικώτερος σκοπός». Ὅθεν εὐλόγως αἱ κατηγορίαι αὗται ἐχαρκτηρίσθησαν ὡς ἐπιπόλαιαι καὶ ἄδικοι καὶ ἀποτελοῦν ὕβριν διὰ τὴν Σχολὴν καὶ διὰ τὸν Ριζάρηνα.

Ἡ Ἱστορία τῆς Ριζαρείου Σχολῆς κυροῖ τὴν γνώμην τῶν Λ. Φιλιππίδου καὶ Χρυσ. Παπαδοπούλου δεχομένων, ὅτι «Ὁ Ριζάρης, τὸν γενικὸν τῆς Σχολῆς σκοπὸν καθορίζων, ἔλεγεν, ὅτι οὗτος ἦτο «ἡ βελτίωσις τῆς καταστάσεως τοῦ Κλήρου, ἡ ἐξάπλωσις τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας καὶ ἐν γένει τῶν φώτων». Ἀδιστακτικῶς δὲ φρονοῦμεν, ὅτι ἡ Ριζαρείος Σχολή, ἡ ALMA MATER καὶ σεπτὴ πνευματικὴ τροφὸς τοσούτων γενεῶν, ἀγλαοὺς ἀποδοῦσα καρποὺς τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ Ἐθνει, βελτιώσασα, τὸ ἐπ' αὐτῇ, τὴν κατάστασιν τοῦ κλήρου καὶ ἐξαπλώσασα, διὰ τῶν πολυαριθμῶν τροφίμων αὐτῆς «τὴν εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν καὶ τὰ φῶτα ἐν γένει, τὸν σκοπὸν τοῦτον τελείως ἐξεπλήρωσεν», (Χρυσ. Παπαδόπουλος).

Ἡ γνώμη περὶ ἐπιτυχίας τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς εὐρίσκει νῦν νέον στήριγμα εἰς τὰ στατιστικὰ δεδομένα, ἅτινα εἶδομεν ἀνωτέρω. Πράγματι δὲ ποτὲ ἄλλοτε ἐν ἐκπαιδευτήριον ἐλληνοχριστιανικῆς μορφώσεως ἐν Ἑλλάδι δὲν προσέφερεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πρῶτον καὶ τὴν Πολιτείαν δεῦτερον καὶ εἰς τὴν Καθο-

λικήν Ὁρθοδοξίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅσα προσέφερεν ἡ Ριζάρειος. Ποτὲ ἓνα σχολεῖον δὲν προσέφερε τόσα πολλὰ εἰς τόσον πολλοὺς, ὅσα προσέφερεν ἡ Ριζάρειος Σχολή, χωρὶς νὰ τυγχάνῃ τῆς στοργῆς ἐκείνων, οἵτινες ὀφείλουν νὰ ἔχουν ἀγάπην πρὸς αὐτὴν καὶ εὐγνωμοσύνην. Ἐξετάσαντες τὸ ἐπιτυχὲς καὶ ἀληθῶς μέγα ἔργον τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, δυνάμεθα ἀδιστάκτως νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ὀφείλει ἀπλῶς εὐγνώμονα ἀγάπην εἰς τὴν ἱεράν τῶν Ριζαρεῶν Σχολὴν ἀλλὰ καὶ ὑποχρέωσιν ἔχει νὰ τὴν ἐντάξῃ ἐντὸς τοῦ πλαισίου μιᾶς ὁλοκληρωμένης ἐσωτερικῆς¹ ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, διότι κέκτηται τὰς ἐκκλησιαστικὰς

1. Περὶ ταύτης ἐδημοσιεύθησαν πολλὰ ἐν οἷς προσφάτως ἐν ἐφημ. «Βῆμα» ἡ κάτωθι ἐπιστολή:

Κύριε Διευθυντά,

Ἐδοκίμασα μεγάλην χαράν, ὡς παλαιὸς ριζαρεῖτης, διότι τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ριζαρείου Σχολῆς (ἐκτελεστῆς τῆς Διαθήκης) διὰ τῆς σήμερον δημοσιευομένης εἰς τὴν ὑμετέραν ἔγκριτον ἐφημερίδα ἀνακοινώσεως αὐτοῦ, ὁρθῶς ἐτοποθέτησε τὸ ζήτημα τῆς τουριστικῆς καὶ ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ τῆς Σχολῆς ἀξιοποιήσεως τοῦ μεγάλου οἰκοπέδου τῆς Ἱστορικῆς Ριζαρείου Σχολῆς, τοῦ κειμένου μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ριζάρη, Βασ. Κωνσταντίνου καὶ λεωφόρου Βασ. Σοφίας. Λέγω δὲ ὅτι ὁρθῶς τοποθετεῖ τὸ ζήτημα τὸ ἐν λόγῳ Συμβούλιον καὶ διὰ τὸν πρόσθετον λόγον, βαρυσήμαντον διὰ τὸ Ἔθνος, ὅτι ἡ Ριζάρειος περιουσία, ἀξιοποιουμένη εἶναι δυνατόν ν' ἀποτελέσῃ οὐσιώδη παράγοντα διὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ παμμεγίστου προβλήματος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος περὶ μορφώσεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι τόσον παλαιὸν ὥστε τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον ἔχει συμφέρον, ὅταν θὰ τεθῇ εἰς ἐφαρμογὴν μία ὁλοκληρωμένη ἐθνικὴ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ (διακομματικὴν τὴν ὠνόμαζον ὅταν αὕτη κατ' ἀρχὴν ἐνεκρίθη), νὰ λύσῃ ἐν ἐκ τῶν βασικῶν προβλημάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὅθεν, ἐπιβάλλεται τὸ Κράτος ν' ἀποτρέψῃ οἰανδήποτε ἀρχὴν καὶ μάλιστα τὸν Δῆμον νὰ δεσμεύσῃ κατ' οἰονδήποτε τρόπον τὴν περιουσίαν τῶν μεγάλων ἐθνικῶν εὐεργετῶν ἀδελφῶν Μάνθου καὶ Γεωργίου Ριζάρη, ἀφοῦ μάλιστα ὅχι μόνον τὸ συμφέρον τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς τὴν ὑγείαν καὶ ἐμφάνισιν καταστοχάζεται, ἀλλὰ καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρόκειται ἀποτελεσματικῶς νὰ ὑπηρετήσῃ.

Μετὰ τιμῆς

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

Τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Γεν. Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Ἱστορίας τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 3ῃ Μαρτίου 1968

Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολή, ἀναγγέλλουσα τὴν ὑπαρξίν ἐθνικῆς (διακομματικῆς) πολιτικῆς, τῆς μόνης δυναμένης νὰ ὠφελήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἔθνος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23ῃ Μαρτίου 1967.

Ἐμπιστευτικῇ.

Πρὸς

Τὴν Α.Ε. τὸν Πρόεδρον τῆς Βουλῆς

κ. Δημ. Παπασπύρου

(Ἀνέκδοτον κείμενον)

Σεβαστέ μοι κ. Πρόεδρε,

Δικαιωθεὶς εἰς ὅλας μου τὰς προβλέψεις ἐπὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ (πρβλ. ἀναφορὰν ἀριθ. πρωτ. 990/1964 τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως), οὐχὶ ἄνευ διαταγῶν ἐπανῆλθον

και πνευματικὰς προϋποθέσεις διὰ ν' ἀποβῇ παράγων σημαντικὸς εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ προέλθῃ κυρίως ἐκ τῶν κόλπων τῆς καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὰ ἑλληνικὰ καὶ χριστιανικὰ ἰδεώδη, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν δύο Θεολογικῶν Σχολῶν.

εἰς τὸ ἐνδιαφέρον μου, διὰ τὸ χρονίζον ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, ἐφ' ὅσον βλέπω, ὅτι εὕρισκόμεθα πρὸ ἀνανεώσεως τῆς κρίσεως εἰς τὰς σχέσεις Ἑκκλησίας καὶ Πολιτείας, οὐχὶ ἀπροβλέπτου, προκαλουμένης ἀπὸ τὴν ἐπιτυχέστατην δρᾶσιν τῶν παρασκηνίων, πρὸς βλάβην ὅχι μόνον τῆς Ἑκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος. Ἡ κρίσις πρέπει, λοιπόν, νὰ σταματήσῃ, διότι εἶναι ἀνάγκη ἐθνική. Εὐχαριστῶν διὰ τὴν μεσολάβησίν σας διὰ νὰ τερματισθῇ τὸ χρονίζον ζήτημα, σὰς πληροφορῶ, ὅτι ἀγωνιζόμενος ἀπὸ τῆς ἐπανάδου μου ἐκ Γερμανίας (22 Ἰαν. 1967) νὰ ἴδω τὸν ἀξιότιμον Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως καθηγητὴν κ. Ἰω. Παρασκευόπουλον, διὰ νὰ τῷ εἴπω, τί ὁ νῦν Γενικὸς Διευθυντὴς τῶν Ὁρησκειυμάτων ἐδήλωσε καὶ περιέλαβε (κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου) εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς 16ης Δεκεμβρίου 1966: ὅτι παραιτεῖται καὶ προλαίανει τὸ ἔδαφος διὰ ν' ἀναλάβω ἐγὼ τὴν Γενικὴν Διεύθυνσιν — ἀναγκάζομαι ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ καταστήσω ὑμῖν σήμερον γνωστὰ τὰ ἀκόλουθα, τὰ ὁποῖα σεῖς μόνον κ. Πρόεδρε, ἔχετε τὴν δυνατότητα νὰ πληροφορήσετε τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως. Ταῦτα γράφω ὡς ἀρμόδιος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Καθηγητῆς.

Κατὰ τὴν συνομιλίαν ἣν εἶχον 1) μετὰ τοῦ ἀξιότιμου Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐθνικῆς Ριζοσπαστικῆς Ἐνώσεως ἀκαδημαϊκοῦ καὶ καθηγητοῦ κ. Π. Κανελλοπούλου, τὸν παρελθόντα Δεκέμβριον (1966) ἐπὶ τῆς ἀνάγκης καὶ τῶν βάσεων διακομματικῆς Ἑκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, 2) μετὰ τοῦ ἀρμοδιωτάτου ἐπὶ τῶν θεμάτων βουλευτοῦ τῆς Ε.Κ. κ. Στ. Νικολαΐδου, 3) Βουλευτῶν τοῦ Φ.Δ.Κ., 4) μεθ' ὑμῶν προσωπικῶς καὶ 5) μετὰ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἱεραρχίας, ἡ ὁποία μοι ἐξέφρασε τὰς εὐχαριστίας τῆς, ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπίτευξις, ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου, (πιθανῶς μηνός) συμφωνίας Ἑκκλησίας καὶ Πολιτείας, διὰ διακομματικῆς πολιτικῆς, ἣν ἔχω ἐτοίμην, ἀφ' ἧς ἐδήλωσε τὰ ὅσα ἀνωτέρω εἶπεν ὁ νῦν Γενικὸς Διευθυντὴς (16 Δεκεμβρίου 1966).

Σημειῶνω δέ, ὅτι ἐπειδὴ ἐγένετο κακόβουλος ἐκμετάλλευσις τοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Παραμυθίας κ. Τίτου πρὸς τὸν νῦν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὸν κ. Ὑπουργὸν Παιδείας καθηγητὴν καὶ ἀκαδημαϊκὸν κ. Ἰ. Θεοδορακόπουλον, περὶ τοῦ θέματος τῆς Γενικῆς Διεύθυνσεως, τηλεγραφήματος σταλέντος ἐν ἀγνοίᾳ μου, ἀλλὰ χρονικῶς μετὰ τὴν 16ην Δεκεμβρίου, ἠναγκάσθην νὰ στείλω 1) ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πληροφορήσαντά με περὶ τῶν κακοβούλων σχολίων Προπρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου κ. Λεωνίδαν Φιλιππίδην καὶ 2) μακρὰν ἐπιστολὴν (ὑπὸ ἡμερομηνίαν 26 Φεβρουαρίου) πρὸς τὸν νῦν Γενικὸν Διευθυντὴν κ. Μ. Σιώτην περὶ τῶν μεγάλων εὐθυνῶν του.

Σὰς εἶμαι ὑποχρεωμένος, διότι δέχεσθε νὰ μεσολαβήσετε, δι' ἐν μέγα ἐθνικὸν θέμα ὥστε ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὁ κ. Ὑπουργὸς Παιδείας νὰ πληροφορηθοῦν τὴν σημαντικὴν δι' αὐτοὺς ἀλήθειαν, ὅτι ὑπάρχει δυνατότης νὰ λήξῃ αἰσίως τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα διὰ διακομματικῆς πολιτικῆς (ὡς ἐδήλωσα καὶ δημοσίᾳ) κατόπιν τῆς παραιτήσεως τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ, διότι ἡ εὐθύνη διὰ τὴν μὴ συνέχισιν τῆς κρίσεως ἀνήκει κατ' οὐσίαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν.

Μετὰ τιμῆς καὶ θερμῶν εὐχαριστιῶν

Καθηγητῆς Γερ. Κονιδάρης.

Τὴν 3ην Ἀπριλίου 1967 ἐσχηματίσθη ἡ Κυβέρνησις τοῦ κ. Π. Κανελλοπούλου.

Τὴν 20ην Ἀπριλίου 1967 ἐδόθη ἡ ἐντολὴ ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργοῦ κ. Γρηγ. Κασσιμάτη πρὸς τὸν Γεν. Γραμματέα κ. Χρ. Σολωμονίδην (Σύμβουλον τῆς Ριζαρείου), περὶ ἀποδοχῆς τῆς παραιτήσεως τοῦ κ. Μ. Σιώτη καὶ διορισμοῦ τοῦ γράφοντος ὡς Γενικοῦ Διευθυντοῦ τῶν Ὁρησκειυμάτων. Θὰ ἦτο εἰσηγητὴς καὶ φορεὺς τῆς ἀνωτέρω ἐθνικῆς πολιτικῆς παρὰ τῷ Ὑπουργῷ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.

Η ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Αριθμός δημοσιεύσεων και αναφορών 1919-1940 και 1941-1968

Σχολική Έτος	Προσέλευται	Επισκέπεται	Υπομνήματα
1919-1920	44	4	Πατριάρχης, Μητροπολίτης, Επισκοπός
1920-1921	51	5	"
1921-1922	32	6	"
1922-1923	34	14	"
1923-1924	6	18 (1923, 51)	"
1924-1925	2	2 (1924, 24)	"
1925-1926	2	7 (1925, 4)	"
1927-1928	27	12 (1927, 3)	"
1928-1929	34	8 (1928, 3)	"
1929-1930	37	10 (1929, 3)	Επίσκοπος, Μητροπολίτης, Πατριάρχης
1930-1931	13	18 (1930, 4)	"
1931-1932	17	εξέδωκε	Πατριάρχης, Μητροπολίτης, Επισκοπός
1932-1933	18	3	"
1933-1934	7	4	"
1934-1935	12	εξέδωκε	"
1935-1936	20	8	"
1936-1937	28	7	"
1937-1938	21	10	"
1938-1939	34	εξέδωκε	Μητροπολίτης, Επισκοπός
1939-1940	27	16	"
Σύνολα:	532	213	23

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Έπιμελεία :

ΝΙΚ. ΚΑΡΥΤΣΙΩΤΗ, Ριζαρείου
Καθηγητού τῆς Σχολῆς καὶ
τοῦ Ἀνωτ. Ἐκκλ. Φροντιστηρίου.

1960-1961	29	—	Επίσκοπος, Μητροπολίτης, Πατριάρχης
1961-1962	26	—	"
1962-1963	20	—	"
1963-1964	27	—	"
1964-1965	26	—	"
1965-1966	21	—	"
1966-1967	21	16	"
1967-1968	33	17	"
Σύνολα:	212	33	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'.

Η ΡΙΖΑΡΕΙΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ἀριθμὸς εἰσαχθέντων καὶ πτυχιούχων 1919-1940 καὶ 1960-1968

Σχολικὸν ἔτος	Εἰσελθόντες	Ἐξελθόντες	Τύπος Σχολῆς
1919-1920	44	4	Πεντατάξιον Ἱεροδ. Θεολ. Πτυχ.
1920-1921	51	4	» »
1921-1922	32	6	» »
1922-1923	34	14	» »
1923-1924	37	18 (Θεολ. 5)	» »
1924-1925	16	28 (» 11)	» »
1925-1926	31	22 (» οὐδείς)	» »
1926-1927	25	17 (» 4)	» »
1927-1928	27	12 (» 3)	» »
1928-1929	21	8 (» 3)	» »
1929-1930	17	10 (» 3)	Ἐξατάξιος Ἱερατ. Σχολή »
1930-1931	13	18 (» 4)	» »
1931-1932	17	οὐδείς	Πεντατάξιος Ἱερατ. Σχολή »
1932-1933	18	5	» »
1933-1934	7	4	» »
1934-1935	12	οὐδείς	» »
1935-1936	20	8	» »
1936-1937	28	7	Ἐξατάξιος Ἱερατικὴ Σχολή
1937-1938	21	10	» » »
1938-1939	34	οὐδείς	Ἱεροδιδασκαλεῖον
1939-1940	27	18	»
Σύνολα :	532	213 33	
1960-1961	29	—	Ἐξατάξιος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή
1961-1962	26	—	» » »
1962-1963	29	—	» » »
1963-1964	27	—	» » »
1964-1965	26	—	» » »
1965-1966	21	9	» » »
1966-1967	21	10	» » »
1967-1968	33	17	» » »
Σύνολα :	212	36	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β'.

Οικονομικά τῆς Σχολῆς.

1. Ἀνεκοινώθη εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς 11.1.1920 ὅτι ὁ Προϋπολογισμὸς τῆς Σχολῆς τῆς χρήσεως 1920 φέρει ἔλλειμμα 85 χιλιάδας. Τὸ ἔλλειμμα τοῦτο προέρχεται: α) ἐκ τῶν ὑποτρόφων τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμεῖου καταβάλλοντος δι' αὐτοὺς ἡλαττωμένα τροφεῖα, β) ἐκ τοῦ ἡλαττωμένου μηνιαίου ἐνοικίου τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας (2.100 ἀντὶ 4.000) καὶ γ) ἐκ τοῦ ἐνοικιοστασίου.

2. Τῇ 12.3.1920 ὁ Διευθυντὴς ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Σχολῆς ὅτι ἡ χρήσις τοῦ 1918 ἔκλεισε μὲ ἔλλειμμα 80.000 δρχ., ἡ δὲ τοῦ 1919 μὲ 57.000 δρχ., ὁ δὲ προϋπολ. τοῦ 1920 παρουσίαζεν ἔλλειμμα 66.290 δρχ. Ὁ Ὑπουργὸς Δ. Δίγκας, παριστάμενος εἰς τὸ Συμβούλιον, εἶπεν ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ αὐξήσις τῶν εἰσοδημάτων τῆς Σχολῆς διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς ἀγόνου περιουσίας αὐτῆς εἰς προσοδοφόρον, τοῦτέστι διὰ τῆς ἐκποιήσεως οἰκοπέδων τῆς Σχολῆς. Ἐπίσης εἶπεν ὅτι ἀναγνωρίζει ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Κράτους καταβαλλόμενον μίσθωμα τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας εἶναι μικρὸν καὶ ὅτι διὰ νὰ αὐξηθῇ χρειάζεται Νόμος, ὃν προτίθεται νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὴν Βουλὴν. Τὸ Συμβούλιον δὲν συνεφώνησεν ὡς πρὸς τὴν ἐκποίησιν οἰκοπέδων ἢ πεπαλαιωμένων οἰκοδομῶν τῆς Σχολῆς, διότι αὗται, εὐρισκόμεναι εἰς καλὰς θέσεις, θὰ ἐπιτρέψουν νὰ ἀνεγερθῶσιν οἰκοδομαὶ ἀργότερον ὑπὸ τῆς Σχολῆς καὶ θὰ δίδωσι καλὸν εἰσόδημα. Τὴν πρότασιν τοῦ Διευθυντοῦ, ὅπως ἔλθῃ ἀρωγὸν τὸ Γενικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Ταμεῖον, ἀντέκρουσεν ὁ κ. Ἀλιβιζᾶτος, εἰπὼν ὅτι τοῦτο δὲν εὐρίσκεται εἰς ἀνθηρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν. Τέλος ὁ Δίγκας ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ὑποβάλῃ δύο Νομοσχέδια, ἓν διὰ τὴν αὐξήσιν τοῦ ἐνοικίου τοῦ κτήματος τῆς Σχολῆς καὶ ἄλλο περὶ ἀδείας πρὸς σύναψιν ὑπὸ τῆς Σχολῆς δανείου πρὸς κάλυψιν τῶν ἔλλειμμάτων αὐτῆς.

3. Ἀνεκοινώθη εἰς τὴν συνεδρίαν τῆς 9.5.1920 ὅτι τὸ Ταμεῖον τῆς Σχολῆς στερεῖται χρημάτων καὶ τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισε, πρὸς ἄμεσον ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τῆς Σχολῆς, ὅπως παρακληθῇ ἡ Τράπεζα τῆς Ἀνατολῆς νὰ χορηγήσῃ ἐπ' ἀνοικτῷ λογαριασμῷ, 25.000 δρχ.

4. Κατὰ τὸν ἐνεργηθέντα πλειστηριασμὸν διὰ τὴν κατὰ οἰκόπεδα (συνεδρία 9.5.20) πώλησιν τῆς περιοχῆς τῆς Σχολῆς οὐδεὶς παρουσιάσθη ἀγοραστής. Ἀπεφασίσθη νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ δημοπρασία διὰ τὸ ὅλικόν τῆς περιοχῆς τῆς Σχολῆς, πλὴν ἐκείνης, ἐν ᾗ τὸ κατὰστημα τῆς Σχολῆς, μὲ πρώτην προσφορὰν τὸ ποσὸν τῶν 1.500.000 δρχ.

5. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 5.6.20 ἀνεκοινώθη ὅτι συνεπεία τοῦ Νόμου περὶ αὐξήσεως τοῦ μισθοῦ τῶν Λειτουργῶν Μ.Ε. τὸ σχετικὸν κονδύλιον τοῦ Προϋπολογισμοῦ τῆς Σχολῆς διπλασιάζεται καὶ οὕτω καθίσταται προβληματικὴ ἡ λειτουργία τῆς Σχολῆς, ἀφοῦ καὶ ἄνευ τοῦ διπλασιασμοῦ τῶν μισθῶν ὁ προϋπολογισμὸς τῆς Σχολῆς παρουσίαζεν ἔλλειμμα.

6. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 12.6.1920 ἐλήφθη ἀπόφασις περὶ μειώσεως τῆς πρώτης προσφορᾶς πρὸς ἀγορὰν τῆς περιοχῆς τῆς Σχολῆς εἰς 1.000.000, διότι δὲν παρουσιάσθη οὐδεὶς ἀγοραστής. Ἐλήφθη ἐπίσης ἀπόφασις πωλήσεως τῆς Ριζαρίου Στοιᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Πρώτη προσφορὰ δρχ. 2.500.000 δρχ.

7. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 12.6.1920 συντάσσεται μακροσκελέστατον ἔγγραφον πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας, δι' οὗ γνωστοποιεῖται ἡ κρίσιμος οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς Σχολῆς καὶ ζητεῖται ἡ ἀρωγὴ τῆς Κυβερνήσεως.

8. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 24.8.1920 συζητεῖται εὐρύτατα ἐν τῷ Συμβουλίῳ ἡ ἀναστολὴ τῶν ἐργασιῶν τῆς Σχολῆς, λόγῳ τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς κρίσεως.

9. 12.9.1920. Τὸ Συμβούλιον ἤρχισε νὰ συζητῇ ἐπὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως παλαιῶν τινῶν οἰκοδομῶν τῆς Σχολῆς, πρὸς βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν αὐτῆς.

10. 23.1.1921. Διαπιστοῦται ὅτι τὸ ἔλλειμμα τῆς Σχολῆς κατὰ τὰ ἔτη 1918, 1919, 1920 ἀνέρχεται εἰς 178.000 δρχ., τὸ δὲ τοῦ ἔτους 1921 εἰς 80.000 δρχ. Διὰ τοῦτο διετυπώθησαν γινῶμαι περὶ ἀναστολῆς τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς ἢ περὶ μειώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν καθηγητῶν αὐτῆς. Ἀπεφασίσθη ἐπίσκεψις τοῦ Ὑπουργοῦ, ἵνα ἐκτεθῇ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς Σχολῆς. Ἀπεφασίσθη ἐπίσης ἡ ἐκποίηση τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ-Κηρυκείου οἰκοπέδου τῆς Σχολῆς (ἐκ τῆς κληρονομίας Στεφανίτσης) ἢ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καρνεάδου (κληροδοτήματος Τσέλιου).

11. Τὴν 13.2.1921 τὸ Συμβούλιον συνεζήτη τὸν προϋπολογισμόν, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ καθορίσῃ ἐπακριβῶς τὸ ἔσοδον ἐκ τῆς μισθώσεως τοῦ μεγάλου ἀκινήτου τῆς γωνίας Μητροπόλεως, Εὐαγγελιστρίας—Ἑρμοῦ, ἔνθα ἐστεγάζετο τὸ Ὑπουργεῖον Ἑκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως, καὶ τοῦτο διότι εἰς τὴν προκήρυξιν τῆς δημοπρασίας ἐζητεῖτο μίσθωμα 60.000 τὸ Ὑπουργεῖον δὲ δὲν εἶχεν ἀποφασίσῃ σχετικῶς.

11α) 20.2.1921. Ὁ Ὑπουργὸς ἐδέχθη αὐξήσιν τοῦ ἐνοικίου τοῦ Ὑπουργείου εἰς 60.000 ἐτησίως καὶ χορήγησιν ἀτόκου δανείου, μέχρι τακτοποιήσεως τῶν οἰκονομικῶν τῆς Σχολῆς. Τὸ Συμβούλιον ἐδέχθη τὴν μίσθωσιν διὰ 2 ἔτη, ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1920.

12. 15.5.1921. Τὸ Συμβούλιον ἀποφασίζει τὴν ἀναστολὴν τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου, ἐφ' ὅσον μένει ἄλυτον τὸ πρόβλημα τῶν ἐλλειμμάτων αὐτῆς. Τὸ Ὑπουργεῖον ἀπορρίπτει τὴν πρότασιν ταύτην, διότι ἐλπίζει ὅτι τὸ Συμβούλιον θὰ καλύψῃ τὰ ἐλλείμματα τῶν παρελθόντων ἐτῶν, ἀφοῦ κατωρθώθῃ ὁ προϋπολογισμὸς 1921 νὰ ἔχῃ πλεόνασμά τι.

13. 12.6.1921. Ἀπεφασίσθη, ὅπως μὴ ἀναστείλῃ τὴν λειτουργίαν τῆς ἡ Σχολῆς, ἀφοῦ ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἔ.ἔ. παρουσιάζεται αὕτη αὐτάρκης.

Ἡ ἐκ κληροδοτήματος Τσέλιου Σπ. οἰκία ἐπωλήθη διὰ πλειστηριασμοῦ, ἀλλὰ τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισε νὰ οἰκοδομήσῃ ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου τῆς κληρονομίας Στεφανίτσης ἐν τῇ ὁδῷ Ἑρμοῦ-Κηρυκείου.

14. Τὸ Συμβούλιον ἀποφασίζει τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἑρμοῦ καὶ Κηρυκείου οἰκοπέδου διὰ δανείου.

15. Ὁ Ἀπολογισμὸς, ἀτυχῶς, τῆς χρήσεως 1923 παρουσιάζει ἔλλειμμα 131.252 δραχμῶν.

16. Τὸ Συμβούλιον κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 18.10.1924 ἀπασχολεῖται σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου διὰ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς Σχολῆς καὶ ἀποφασίζει νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν Πρωθυπουργὸν καὶ νὰ παρακαλέσῃ δι' αὐτοῦ τὴν Κυβέρνησιν, ὅπως λάβῃ ὑπὸ σοβαράν μέριμναν τὸ ζήτημα καὶ προνοήσῃ τόσον περὶ τῆς δικαίας αὐξήσεως

τοῦ ἐνοικίου τοῦ Ὑπουργείου, ὅσον καὶ περὶ τῆς ἐπιλύσεως πολλῶν ἐκκρεμῶν ζητημάτων τῆς Σχολῆς.

17. Περίσσευμα χρήσεως 1924 ἐκ 35.000 δρχ. (Ἀπολογισμός).
18. Προϋπολογισμός 1926 ἔλλειμμα 50.695 δρχ.
19. Ἀπολογισμός 1925 μὲ περίσσευμα 114.000 δρχ.
20. Προϋπολογισμός 1927 περίσσευμα δρχ. 7.000.
21. Ἀπολογισμός 1926 μὲ περίσσευμα (μὴ ἀναγραφόμενον).
22. Προϋπολογισμός 1928 περίσσευμα δρχ. 3.809.
23. 5.4.1928. Διὰ δανείου ἀποφασίζεται ἡ ἀνέγερσις 3ου ὀρόφου διὰ τὴν προσθήκην 14 δωματίων εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας.
24. Ἀπολογισμός 1927 περίσσευμα δρχ. 25.000.
25. Προϋπολογισμός 1929. Ἔσοδα 3.596.361. Ἐξοδα 3.560.569, περίσσευμα 35.792 δρχ.
26. Προϋπολογισμός 1930. Ἔσοδα 3.627.113. Ἐξοδα 3.570.051, περίσσευμα 57.062 δρχ.
27. Προϋπολογισμός 1931. Ἔσοδα 3.378.612. Ἐξοδα 3.363.612, περίσσευμα 15.000 δρχ.
28. Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1931/1932 ἀπεφασίσθη παρὰ τοῦ Κράτους νὰ δοθῇ εἰς τὴν Ριζάρειον χρηματικὴ ἐνίσχυσις (καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου) ἐκ 500.000 δρχ.
29. Προϋπολογισμός 1932. Ἔσοδα 4.615.179. Ἐξοδα 4.601.165, περίσσευμα 13.524 δρχ.
30. Προϋπολογισμός 1933. Ἔσοδα 3.637.652. Ἐξοδα 3.617.574, περίσσευμα 20.077 δρχ.
31. 31.3.1933. Ἡ Κυβέρνησις διὰ Νόμου ἀπῆλλαξε τὴν Σχολὴν τοῦ φόρου Οἰκοδομῶν καὶ φόρου καθαρᾶς προσόδου.
32. Ἀπολογισμός 1932. Περίσσευμα 1.328.243 δρχ.
33. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1932 τὰ οἰκονομικὰ τῆς Σχολῆς βελτιώνονται. Κατ' ἔτος σημειοῦται περίσσευμα καὶ δὴ σημαντικόν. Ὁ προϋπολογισμός τοῦ 1937 σημειοῖ αὐξήσιν ἐσόδων εἰς δρχ. 3.970.530, ἀλλὰ καὶ ἐξόδων εἰς 3.957.337.
34. Προϋπολογισμός 1940-41. Ἔσοδα 5.569.919. Ἐξοδα 5.456.509.

Μέτρα τοῦ Συμβουλίου διὰ τὴν αὐξήσιν τῆς περιουσίας τῆς Ριζαρείου.

Κατὰ Νοέμβριον 1946 τὸ Συμβούλιον ἀποφασίζει νὰ συνάψῃ δάνεια διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν κατεστραμμένων οἰκοδομῶν.

Τὰ ἀπὸ τῆς σελίδος 35 μέχρι τῆς σελίδος 136, ὡς καὶ τὰ παραρτήματα Α' ἕως Ε', ἀποτελοῦν ἀνατύπωσιν ἐκ τοῦ Πανεγυρικοῦ Τόμου διὰ τὰ 1400 ἔτη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Σινᾶ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ'.

Χρονικὸν περὶ τῶν καθηγητῶν τῆς Σχολῆς.

1) 3.10.1920. Παραίτησις τοῦ καθηγητοῦ Μπούτουρα Ἀθαν., ἀνδρὸς μεγάλης μορφώσεως.

2) 9.10.1920. Ἐκλογὴ τοῦ φιλολ. καθηγ. Παπανικολάου Νικ., ἀνδρὸς ἱκανωτάτου.

3) 13.2.1921. Τὸ Ὑπουργεῖον δι' ἐγγράφου του γνωρίζει ὅτι ἀνεκλήθη τὸ ἀπὸ 5.8.1917 Β.Δ. τῆς ἀπολύσεως τοῦ Στ. Ρώση, καθηγητοῦ φιλολόγου, ἀλλὰ τὸ Συμβούλιον ἀντιτίθεται, διότι ἤδη εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ διωρίσθη ὁ ἄριστος καθηγητὴς Κ. Λογοθέτης (μετὰ ταῦτα καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου).

4) Μετάθεσις τῶν καθηγητῶν Β. Σπηλιοτοπούλου (φυσικοῦ) εἰς Δημητσάνα καὶ τοῦ Ἡλ. Μπερτόλη (Γυμν.) εἰς Τρίπολιν, γενομένη ἄνευ προτάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς, ἡκυρώθη παρὰ τοῦ ἰδίου Ὑπουργείου, δεχθέντος ὅτι κατὰ τὸν ὀργανισμόν τῆς Σχολῆς, διορισμοί, μεταθέσεις καὶ ἀπολύσεις τοῦ Διδακτικοῦ Προσωπικοῦ τῆς Σχολῆς γίνονται κατόπιν προτάσεως τοῦ Συμβουλίου αὐτῆς.

5) 26.8.1921. Ὁ ἐπίτιμος διαπρεπὴς φιλόλογος καθηγητὴς Ξ. Λαμπρίδης ὑποβάλλει παραίτησιν ἀπὸ τοῦ ἐπὶόντος σχολ. ἔτους.

6) Ὁ ἐπίτιμος ὡς καθηγητὴς Πανεπιστημίου Γρηγ. Παπαμιχαήλ, παυθεὶς τῷ 1920, παραιτεῖται (25.9.21) λόγῳ διορισμοῦ του ὡς γραμματέως τοῦ Ἐφορ. Συμβουλίου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Αἱ ὥραι τῶν μαθημάτων του ἀνετέθησαν εἰς τὸν Κων. Δουβουνιώτην. Ἐπαναδιορίζεται ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ ἐπίτιμος τῇ 19.9.22.

7) 9.12.1922. Θάνατος τοῦ ἱατροῦ καὶ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς Ἀριστ. Π. Ἀρσβαντινοῦ.

8) 4.1.1923. Διωρίσθη ἱατρὸς ὁ Ἀριστ. Μπένος (καθηγητὴς τῆς Ὑγιεινῆς ἐπὶ τι διάστημα).

9) 9.2.1923. Θάνατος τοῦ Ἀν. Διομ. Κυριακοῦ ἐπὶ 45ετίαν διατελέσαντος καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν (1867-1913).

10) 16.3.1923. Διορίζεται ἐπίτιμος καθηγητὴς διὰ τὰ μαθήματα τοῦ Χρυσ. Παπαδοπούλου ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος. Τελικῶς διωρίσθη ἐπίτιμος καθηγητὴς τῆς Σχολῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ Πατρολογίας (30.3.1923).

11) 15.4.1923. Θάνατος τοῦ καθηγητοῦ Ἀλεξ. Καλούδη (Ἰχνογραφίας).

12) Ἀνανέωσις τριετοῦς θητείας τοῦ καθηγητοῦ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου ὡς Ὑπουργικοῦ Ἐπιτρόπου παρὰ τῇ Σχολῇ.

13) Ἐκλογὴ τοῦ Ἰω. Ἱατροῦ, καθηγητοῦ ἐν τῷ Μετσοβείῳ Πολυτεχνείῳ, ὡς ἐκτάκτου καθηγητοῦ τῆς Ἰχνογραφίας καὶ Καλλιγραφίας τῆς Σχολῆς, ὅστις καὶ παρέμεινε μέχρι Μαΐου 1934.

14) 23.2.1925. Παραίτησις τοῦ καθηγητοῦ Κ. Λογοθέτου, ἐκλεγέντος καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

15) 3.4.1925. Θάνατος τοῦ ἐπίτιμου καθηγητοῦ (Παν/μίου Ἀθηνῶν) Γ. Δέρβου.

16) 28.5.1926. Θάνατος τοῦ ἐπίτιμου καθηγητοῦ Ν. Παπαγιαννοπούλου (Π. Δ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν).

- 17) 11.9.1926. Παραίτησις καθηγ. Γυμνασίου 'Ηλ. Μπερτόλη.
Διορισμός » » Θεοδ. Λάρδη (18.2.1927).
- 18) 17.12.1928. 'Εξελέγη καθηγητής τῆς Σχολῆς ὁ Δημ. Κουϊμουτσόπουλος, καθηγητῆς τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων.
- 19) 18.4.1929. Διορισμός τοῦ σχολιάτρου 'Αθαν. Ζαφειρέλη διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς 'Υγιεινῆς, διότι, κατὰ τὸν Νόμον, ὁ διδάσκων δεόν νὰ εἶναι σχολιάτρος καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ἱατρός, ὡς ὁ ἱατρός τῆς Σχολῆς Α. Μπένος.
- 20) 10.10.1929. Διεπίστωσε τὸ Συμβούλιον ὅτι ὁ ὡς ἄνω Ζαφειρέλης δὲν ἔχει τὰ προσόντα διὰ νὰ διορισθῇ ὡς καθηγητῆς τῆς 'Υγιεινῆς.
- 21) 9.9.1931. 'Απεχώρησε τῆς Σχολῆς ὁ Κ. Κουραβέλος, καθηγ. Φιλολογικῶν μαθημάτων.
- 22) Μάϊος 1931. Τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισε τὴν ἀπόλυσιν τοῦ ἀσθενοῦντος καθηγητοῦ τῆς Γαλλικῆς Κ. Σπάρταλη.
- 23) 8.10.1931. Διορισμός καθηγητοῦ Γαλλικῆς Νικ. Καψῆ, Δρ. Θ. 'Απεμακρύνθη κατ' 'Ιούνιον 1938.
- 24) 19.10.1931. Πρότασις διορισμοῦ φιλόλογων καθηγητῶν: τῶν Κ. Μώραλη καὶ Ν. Παπανικολάου, ἐκτάκτων καὶ τοῦ 'Αθ. 'Ανδρεοπούλου, ὡς τακτικοῦ.
- 25) 10.11.1931. Παραίτησις τοῦ καθηγ. Β. Σπηλιοπούλου ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῶν Φυσικῶν καὶ ἀπόφασις, ὅπως διορισθῇ ὡς ἐκτακτος καθ. τῶν Φυσικῶν ὁ συνταξιούχος Παν. Τσίληθρας (διακεκριμένος συγγραφεύς). 'Ο κ. Σπηλιόπουλος περιωρίσθη εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Μαθηματικῶν.
- 26) 3.2.1933. 'Ο κ. Σπηλιόπουλος γίνεται ἐκτακτος καθηγητῆς τῶν Μαθηματικῶν.
- 27) 17.11.1934. Διορίζεται ἐκτακτος καθηγητῆς Τεχνικῶν ὁ Ε. Καζάκος.
- 28) 4.11.1936. 'Απεφασίσθη ἡ πρόσληψις τῶν καθηγητῶν: 'Α. Πετρίτση, τῶν Φυσικῶν, 'Αθαν. Παπαχαρίση, τῶν Φιλολογικῶν μαθημάτων, καὶ 'Αλεξ. Πανταζῆ τῆς Γαλλικῆς.
- 29) 4.4.1938. 'Αποφασίζεται νὰ ἀποσυρθοῦν κατὰ τὸ τέλος τοῦ σχολ. ἔτους ('Ιούνιος 1938) λόγῳ ὀρίου ἡλικίας οἱ καθηγηταί: Β. Σπηλιόπουλος, μαθηματικὸς καὶ Ν. Παπανικολάου, φιλόλογος.
- 30) 4. 10.1937. Διορίσθη Γυμναστής ὁ Νικ. Παπαδόπουλος.
- 31) 29.1.1939. Διορίσθη, ἄνευ προτάσεως τοῦ Συμβ., ὡς καθηγ. τῶν Μαθηματικῶν ὁ Β. Χατζηλιάς, ἀντὶ τοῦ προταθέντος ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου Γ. Γεωργίου. Τὸ Συμβούλιον διαμαρτύρεται, διότι ὁ διορισμός οὗτος ἔγινε κατὰ παράβασιν τοῦ 'Οργανισμοῦ τῆς Σχολῆς.
- 32) 'Απὸ τοῦ σχολ. ἔτους 1939-1940 ἱατρός τῆς Σχολῆς ὁ Παπανικολάου, ἀσθενοῦντος τοῦ Α. Μπένου.
- 33) 'Ο Δημ. Μωραΐτης (ὁ παιδαγωγός) προσελήφθη διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Παιδαγωγικῶν κατὰ τὸ σχολ. ἔτος 1939-1940.
- 34) 'Απόλυσις τῶν προσωρινῶν καθηγ. 'Ιωσήφ Χάϊμαν, τῆς Γεωπονίας, καὶ 'Αλεξ. Μαλλίδη, τῆς 'Αγγλικῆς, λόγῳ καταργήσεως τῶν μαθημάτων (26.9.1940).
- 35) 'Ο τακτικὸς φιλόλογος καθηγητῆς 'Αθ. 'Ανδρέοπουλος κατὰ τὸ 1949 ἀσθενήσας εἰσῆλθεν εἰς σανατόριον Νταοῦ Πεντέλης. 'Απέθανε κατὰ τὸ 1950.

Καθηγηταὶ Νέας Σχολῆς.

(1960 καὶ ἐξῆς).

1) Ν. Καρυτσιώτης: Ριζαρείτης καὶ ἐν τῷ Φροντιστηρίῳ ἐργαζόμενος, ἀνῆκεν εἰς τὴν Ριζαρείον Σχολήν. Κατ' ἀρχὰς μετετέθη ἐκ Κορίνθου ὡς μουσικός, ἐκλεγείς παρὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Μουσικῆς ἐν τῷ Φροντιστηρίῳ καὶ τὰς μουσικὰς καὶ ἱεροψαλτικὰς ἀνάγκας τοῦ ναοῦ τῆς Σχολῆς. Μετὰ τινα ἔτη τὸ Συμβούλιον τὸν μετέταξεν εἰς τὸν κλάδον τῆς Φιλολογίας, ὡς ὄντα πτυχιούχον καὶ τῆς Φιλολογίας, καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὴν διδασκαλίαν καὶ φιλολογικῶν μαθημάτων ἐν τῷ Φροντιστηρίῳ.

Νῦν ἐν τῇ νέᾳ Σχολῇ τοῦ ἀνετέθη νὰ διδάσκη Φιλολογικὰ μαθήματα καὶ Μουσικὴν. Κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς νέας Σχολῆς (1960-62) οὕτω καὶ ἐγένετο. Κατὰ τὸ γ' ἔτος τῆς λειτουργίας τῆς Νέας Σχολῆς ὁ κ. Καρυτσιώτης περιορίσθη εἰς τὰ Φιλολογικά, διὰ δὲ τὴν μουσικὴν ἐξελέγη ὁ καθηγ. τῆς Μουσικῆς τῆς Ἐκκλ. Σχολῆς Κορίνθου κ. Δημ. Ι. Παναγιωτόπουλος-Κοῦρος (ἐξελέγη τῇ 17.7.1962).

2) Νεκτάριος Κοτζιάς: Ἀρχιμανδρίτης καὶ θεολόγος καθηγητὴς τῆς Σχολῆς. Εἰς τοῦτον ἀνετέθησαν, ἐπὶ ἐπιμισθίῳ καὶ καθήκοντα Οἰκονόμου (παρητήθη ἐκ τῆς θέσεως τοῦ Οἰκονόμου τῇ 18.9.1962).

3) Νικηφόρος Καχριμάνης, φιλόλογος.

4) Ἀναστάσιος Δραγκιώτης, φυσικὸς (18.9.1962).

5) Μιχαὴλ Μαυρουδῆς, φιλόλογος (18.9.1962).

6) Ἐμμ. Ἰωαννίδης: Ἐπὶ συμβάσει καθηγητὴς τῆς Ἀγγλικῆς (26.9.1963).

Προηγουμένως ἐδίδαξαν τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν ἕτεροι δύο καθηγηταὶ ἐπὶ συμβάσει.

7) Γεώργ. Παπαδάκης πτυχ. Θεολογίας σπουδάσας ἐν Γερμανίᾳ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ'.

Σχολή Μονοδενδρίου.

1) Συνεδρία 29.8.1920. Ἡ κοινότης Μονοδενδρίου ζητεῖ τὴν ἀνασύστασιν καὶ τὴν δαπάναις τῆς Ριζαρείου Σχολῆς συντήρησιν τῆς Σχολῆς Μονοδενδρίου. Τὸ Συμβούλιον ἐγνώρισεν ὅτι ἀδυνατεῖ ἔνεκα οἰκονομικῆς δυσπραγίας.

2) Τὸ Συμβούλιον ἀποφασίζει (21.11.1920) τὴν τμηματικὴν ἐπισκευὴν τῆς Σχολῆς Μονοδενδρίου.

3) 26.8.1921. Τὸ Συμβούλιον ἀποφασίζει τὴν συμπλήρωσιν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ σχολικοῦ κτιρίου Μονοδενδρίου, ἀφοῦ τὸ Κράτος ἀνέλαβε τὰς δαπάνας τῆς ἐκπαίδευσως τῶν Ν. Χωρῶν.

4) 3.3.1928. Χρηματικὴ ἐνίσχυσις, πέραν τῆς παγίας, πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ περιβόλου τῶν Σχολείων.

5) Ἡ ἐνίσχυσις τῆς Ριζαρείου Σχολῆς Ἀθηνῶν πρὸς τὸ Μονοδένδριον (Σχολεῖον καὶ Ἐκκλησίαν) συνεχίσθη μέχρι τῆς Κατοχῆς. Μετὰ τὴν Κατοχὴν καὶ πάλιν ἐνισχύει τὸ Συμβούλιον τὸ Μονοδένδριον.

Μεταπολεμικῶς.

Τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισε τὴν ἱδρυσιν οἰκοτροφείου ἐν Μονοδενδρίῳ εἰς τὸ ὅποιον θὰ προσλαμβάνωνται μαθηταὶ καὶ ἐξ ἄλλων χωρίων, ἵνα ἀποφευχθῇ τὸ κλείσιμον τοῦ δημοσίου Σχολείου Μονοδενδρίου, στεγαζομένου ἐν τῇ οἰκίᾳ Ριζάρη.

Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ οἰκοτροφείου Μονοδενδρίου ἀνετέθη εἰς τὸν Καθηγητὴν κ. Βέλλαν.

Ἐκτοτε τὸ Οἰκοτροφεῖον λειτουργεῖ κοινικῶς περιθάλλον τοὺς μαθητὰς τοῦ Μονοδενδρίου καὶ τῶν πέριξ. Ἡ Σχολὴ Ἀθηνῶν (τὸ Συμβούλιον) διαθέτει ἐτησίως ἱκανὸν κονδύλιον διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ Οἰκοτροφείου, τοῦ Σχολείου, τοῦ Ναοῦ, τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἱερέως καὶ πολλῶν πτωχῶν κατοίκων τοῦ Μονοδενδρίου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε'.

Κληροδοτήματα.

1) Είς τὸ Συμβούλιον τῆς 6.4.1920 ἀνεγνώσθη αἴτησις τοῦ ἐν Πειραιεὶ ἐμπορίου σιδηρικῶν Ι. Σιδερίδου περὶ καταθέσεως δρχ. 20.000 εἰς μετρητά, πρὸς ἴδρυσιν ὑποτροφίας, διὰ νὰ φοιτῶσι νέοι ἐκ τῶν χωρίων Ἀπιδέας Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς. Τὸ Συμβούλιον, ἀποδεχθὲν κατ' ἀρχήν, ἀπεφάσισεν ὅπως ὑποδειχθῇ εἰς τὸν κ. Σιδερίδην ἡ αὐξήσις τοῦ ποσοῦ εἰς 30.000 δρχ. τουλάχιστον, ἵνα καταστῇ ἐπαρκὲς τὸ ἔσοδον τοῦ κληροδοτήματος διὰ τὴν συντήρησιν ἐνὸς ὑποτρόφου.

2) Ὁ Σιδερίδης παρουσιάσθη εἰς τὸ Συμβούλιον (25.9.1921) καὶ παρεκάλεσε νὰ γίνῃ δεκτὸν τὸ ποσὸν τῶν 25.000 δρχ. καὶ νὰ ἀρχίσῃ τὸ κληροδοτήμα λειτουργοῦν ἀπὸ τοῦ ἐπομένου σχολ. ἔτους, ὅτε διὰ τῶν τόκων θὰ αὐξηθῇ τὸ κεφάλαιον εἰς 30.000 δρχ. περίπου. Τὸ Συμβούλιον ἀπεδέχθη.

3) Ὑποτροφία τοῦ Μητροπολίτου Τρίκκης καὶ Σταγῶν Πολυκάρπου, παλαιοῦ Ριζαρείτου, ἵνα ἐκ τῶν εἰσοδημάτων ταύτης ἐκπαιδεύηται ἐκάστοτε εἰς νέος ἐκ τῆς Μητροπόλεώς του (δρχ. 75.000).

4) Δωρεὰ Μητροπολίτου Δημητριάδος Γερμανοῦ, ἐκ 50.000 δρχ., ἵνα ἐκπαιδεύηται ἐκάστοτε ἐν τῇ Σχολῇ εἰς μαθητῆς Ψαριανός. Τὸ Συμβούλιον δὲν ἀπεδέχθη, διότι οἱ τόκοι δὲν θὰ ἐκάλυπτον τὰ ἔξοδα τοῦ ὑποτρόφου.

5) Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 16.7.1930 τὸ Συμβ. διεπίστωσεν ὅτι τὸ κληροδοτήμα τοῦ Τρίκκης Πολυκάρπου δὲν εἶναι ἱκανὸν νὰ συντηρήσῃ διὰ τῶν τόκων τοῦ ἑνα ὑπότροφον. Ὁ Σεβασμιώτατος προσεφέρθη νὰ συμπληρώσῃ τὸ ποσὸν τὸ δὲ Συμβούλιον ἐγνώρισεν ὅτι τὸ ποσὸν δέον ν' αὐξηθῇ εἰς 500.000 δρχ. (8.10.1930).

Τὰ αὐτὰ ἐγνώρισε καὶ εἰς τὴν χήραν Σιδερίδην ὅτι τὸ ποσὸν τοῦ κληροδοτήματος ἀπὸ 25.000 δέον νὰ γίνῃ 500.000 δρχ.

6) 28.2.1931. Ὁ Ἐπίσκοπος Κισσάμου καὶ Σελίνου Ἀνθίμος Λελεδάκης (Ριζαρείτης) διέθεσε δρχ. 50.000 διὰ τὴν σύστασιν κληροδοτήματος.

Μεταπολεμικῶς.

1) Κατὰ τὸ 1960 ἐκληροδότησεν εἰς τὴν Σχολὴν ὁ Τάσος Μαρτσόπουλος ἐν ἀκίνητον εἰς τὸν Πειραιᾶ (Πασαλιμάνι), ἵνα ἐκ τῶν εἰσοδημάτων του ἐκπαιδεύονται δύο νέοι ἐκ τῆς πατρίδος του Ἐλατοχωρίου Ζαγορίου καὶ ἐν ἑλλείψει ἐξ ὅλης τῆς περιοχῆς Ζαγορίου.

Ἐπίσκοπος Κίτρους Παρθένιος (Ριζαρείτης).

1) Τῇ 11.1.1920 ἀνεκοινώθη ἔγραφον τοῦ Ἐπισκόπου Κίτρους Παρθενίου Βαρδάκα γνωρίζοντος, ὅτι συνέταξε καὶ ἰδιοχείρως ὑπέγραψε τὴν διαθήκην του, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀποσταλέντος εἰς αὐτὸν σχεδίου τῆς Σχολῆς, δι' ἧς καθιστᾶ κληρονόμον τῆς περιουσίας του, κατὰ τὸ μεῖζον μέρος, τὴν Σχολήν. Τὸ Συμβούλιον ἀπέστειλεν εἰς τὸν Σεβασμιώτατον εὐχαριστήριον γράμμα.

2) Ὁ αὐτὸς Ἐπίσκοπος προτείνει εἰς τὴν Σχολὴν νὰ πωλήσῃ τὴν περιουσίαν

του εἰς τὴν Σχολὴν διὰ νὰ μὴ διεκδικήσῃ τὸ Γεν. Ἐκκλ. Ταμεῖον τὸ ἥμισυ τῆς διὰ τῆς διαθήκης του κληροδοτηθείσης τῇ Ριζ. Σχολῇ περιουσίας του.

3) 31.3.1933. Ἀνεκοινώθη ὁ θάνατος τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Παρθενίου Βαρδάκα ὅστις, ὡς γνωστόν, ἀφῆκε κληρονόμον του τὴν Σχολὴν. Ἡ περιουσία του συνίσταται ἐκ μιᾶς κεντρικῆς οἰκίας ἐν Κατερίνῃ μὲ 13 καταστήματα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤ'.

ΚΑΘΗΓΗΤΙΚΟΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΝ - ΕΚΤΕΛΕΣΤΑΙ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

α'

Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Φροντιστηρίου
ΜΑΞΙΜΟΣ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ

Καθηγηταὶ τῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Φροντιστηρίου

Α. Φιλιππίδης	Καθηγητὴς Πανεπ/μίου	Γερ.Ι. Κονιδάρης	Καθηγητὴς Πανεπ/μίου
Ι. Καρμίρης	» »	Μ. Σιώτης	» »
Κ. Μπόνης	» »	Ἀνδρ. Φυτράκης	» »
Ἀρχ. Νεκτ. Κοτζιάς	» Γυμνασίου	Ν. Καρυτσιώτης	Γυμνασιάρχης
Νικηφ. Καχριμάνης,	» Φιλόλογος	Α. Δραγκιώτης	»
Μιχ. Μαυρουδῆς	» »	Ἐμμ. Ἰωαννίδης	Καθηγητὴς Ἀγγλικῶν
Δημ. Ι. Παναγιωτόπουλος	Βυζαντινῆς Μουσικῆς	Κ. Ἀντωνιάδης	Καθηγητὴς τῶν γεω- πονικῶν.
Γ. Παπαδάκης	Καθηγητὴς Θρησκ. μαθημάτων		

β'

Χρονικὸν Συμβούλων

21.6.1932.	Θάνατος τοῦ συμβούλου	Δούκα Βακάλογλου.
12.7.1932.	» » »	Ἀλεξ. Κασσαβέτη.
10.10.1932.	Διορισμὸς ὡς συμβούλου	τοῦ Γ. Πεςματζόγλου.
» » »	» » »	» Γ. Ἀφεντούλη.
11.7.1934.	Θάνατος τοῦ συμβούλου	Ἀθ. Ζίννη.
8.1.1935.	Θάνατος τοῦ γραμματέως	Ι. Φιλιππίδου.
29.1.1935.	Διορισμὸς τοῦ συμβούλου	Ἰω.Χαντέλη (ἀπέθανεν Ἰαν. 1941).
29.1.1935.	» ὡς γραμματέως	τοῦ Δ. Βέργου.
15.2.1935.	Θάνατος τοῦ συμβούλου	Σπυρ. Σίμου.
24.9.1935.	Θάνατος » »	Σαμιωτάκη.
23.1.1936.	Διορισμὸς ὡς »	τοῦ Μητρ. Ἰωαννίνων Σπυρίδωνος.
8.9.1936.	» » »	» Λεωνίδα Κυβετοῦ (ἀπέθ. Ἰούνιον 1954).

15.4.1937. Παραίτησις τοῦ συμβούλου Γ. Πεσματζόγλου.

» » » Δ. Μαξίμου.

Ἀπρίλιος 1937. Ἐξελέγησαν σύμβουλοι οἱ:

Κων. Ἀμαντος - (ἀπέθανε τὴν 25.1.1960).

Ι. Ἀθηνογένης (» » 24.6.1953).

17.10.1939. Διορισμὸς ὡς συμβούλου τοῦ Κίμ. Πανταζῆ (ἀπέθανεν 11.7.66).

12.8.1941 » » » τοῦ Σπ. Χασιώτου.

5.5.1943 » » » τοῦ Κ. Οἰκονομίδου, ἀντὶ τοῦ Γ. Ἀφεντούλη,
ἀπουσιάζοντος ἀπὸ τριετίας ἐξ Ἑλλάδος.

Ὁ Σπ. Καλλιάφας καὶ ὁ Μιχ. Ἀργυρόπουλος διορίσθησαν ἐπὶ Κατοχῆς σύμβουλοι παρὰ τοῦ Ὑπουργείου αὐθαιρέτως. Ὅθεν ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει κατὰ Ἰουνίον 1945 ἀπελύθησαν καὶ ἀναδιωρίσθησαν οἱ παρανόμως ἀπομακρυνθέντες Ἀλ. Ἡλιάδης (παρητήθη Ὀκτώβριον 1957) καὶ Λ. Κυβετός.

31.8.1945. Διορίζεται ὁ Γ. Κανέτσιος σύμβουλος εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Σχασιώτου (ἀπέθανε τῇ 29.1.55).

31.8.1945. Διορίζεται ὁ Σισιλᾶνος ὡς σύμβουλος (εἰς ἀντικατ. τοῦ Οἰκονομίδου).

28.1.1945. » ὁ Μ. Πεσματζόγλου » (» » » Ἀθηνογένους).

23.9.1954. Ἀπέθανεν ὁ ἐπὶ 50ετίαν σύμβουλος τῆς Σχολῆς Γ. Γάγαρης, ὁ ὅποιος κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς Σχολῆς, τὸν πολλαπλασιασμὸν τῆς περιουσίας (ιδίως εἰς ἀκίνητα), οὐχ ἥττον καὶ εἰς τὴν σκληρότητα (ὡς πρὸς τὴν ἀμοιβήν) πρὸς τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Σχολῆς καὶ τὸ συσσίτιον αὐτῆς.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1955, ἐξελέγησαν σύμβουλοι οἱ:

Κ. Παλῆς ἱατρός

Χρ. Σολομωνίδης

Γεωργ. Μιχαηλίδης καθηγητὴς Πανεπιστημίου

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1956 ἐξελέγη σύμβουλος ὁ καθηγητὴς Βασ. Βέλλας.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1957 ἐξελέγη σύμβουλος ὁ » Ἀνδρέας Φυτράκης.

Σύμβουλος τῆς Σχολῆς ἐξελέγη καὶ ὁ ἐπὶ 23 ἔτη ὑπηρετήσας γραμματεὺς τῆς Σχολῆς Δ. Βέργος, ὅστις ἀπέθανε τὴν 25.5.1964. Ὡς σύμβουλος ὑπηρετήσεν 6 ἔτη.

Νέος σύμβουλος ἐξελέγη τὴν 7.12.1966 ὁ ἱατρός κ. Γ. Τζαμίχας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤ'

Χάριν τῆς Ἱστορίας καταχωρίζεται τὸ παρὸν ἔγγραφόν μας εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15ῃ Ἀπριλίου 1968

Πρὸς τὸν κ. Πρύτανιν

τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Κύριε Πρύταني,

Συγγράφων τὴν Ἱστορίαν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἐπὶ τῇ κατὰ τὸ ἐπίον ἔτος 125ετηρίδι αὐτῆς (1844-1969), ὡς συνέχισαν τῆς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου προκατόχου μου καὶ διδασκάλου μου καθηγητοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, συγγραφείσης ἐπὶ τῇ 75ετηρίδι αὐτῆς (1919), διεπίστωσα πρῶτον μὲν ὅτι ἐπὶ συνόλου 43 τακτικῶν Καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι σήμερον οἱ 18 ἦσαν ἢ εἶναι Ριζαεῖται. Λαμβανομένου δὲ ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ Ριζαρείου Σχολὴ ιδρύθη τὸ 1844 δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ δώσῃ καθηγητὰς Πανεπιστημίου πρὸ τῆς παρόδου τριακονταετίας πράγματι δὲ ὁ πρῶτος μαθητὴς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς γενόμενος Καθηγητὴς ἦτο ὁ Παν. Ρομπότης ἔπεται, ὅτι δέον νὰ ἀφαιρεθοῦν οἱ 5 πρῶτοι Καθηγηταί, οἵτινες δὲν ἠδύνατο νὰ φοιτήσουν εἰς τὴν Ριζαρείου Σχολήν. Ἄρα ἐπὶ συνόλου 38 τακτικῶν Καθηγητῶν ἀπὸ τοῦ 1858 (ἔτη 110) οἱ 18 ἦσαν ἢ εἶναι Ριζαεῖται. Εἰς τούτους δέον νὰ προστεθοῦν δύο Καθηγηταί τῆς Φιλοσοφίας Θ. Βορέας καὶ Ι. Θεοδωρακόπουλος καὶ εἰς τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας Δημ. Σεμιτέλος, τῆς Νομικῆς Ἰωαν. Εὐταξίας καὶ Δ. Πετρακᾶκος καὶ ἴσως ὑπὲρ τοὺς 50 Ἀρχιεπίσκοποι, Μητροπολίται καὶ Ἐπίσκοποι ἐπὶ 640 πτυχιούχων, ἐν οἷς τὸ ὀλιγώτερον 208 ἦσαν ἢ εἶναι Κληρικοί.

Ἐπειδὴ κ. Πρύταني κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, καθ' ὃ θὰ ἐορταστοῦν τὰ 125 ἔτη τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου θὰ εἶναι ὁ Ριζαεῖτης κ. Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος * καὶ ἐπειδὴ τὸ μέγα τοῦτο σχολεῖον τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς Παιδείας ἔδωκεν ἐπὶ 95 ἔτη (1874-1969) τοὺς ἐξῆς Καθηγητὰς Πανεπιστημίου:

ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ

Βέλλας Βασίλειος	(Ριζαεῖτης	1915-1920)	Θεολογικῆς	Ἀθηνῶν
Βίμπος Θεόκλητος	(»	1848-1852)	»	»
Βορέας Θεόφιλος	(»	1886-1890)	Φιλοσοφικῆς	»
Δέρβος Γεώργιος	(»	1868-1873)	Θεολογικῆς	»
Δυοβουνιώτης Κων/νος	(Ριζαεῖτης	1887-1892)	Θεολογικῆς	Ἀθηνῶν
Ἐξαρχος Βασίλειος	(»	1917-1922)	»	Θεσσαλονίκης
Θεοδωρακόπουλος Ἰωάννης	(»	1915-1920)	Φιλοσοφικῆς	Ἀθηνῶν
Καλογεράς Νικηφόρος	(»	1857-1860)	Θεολογικῆς	»

(*) Δὲν πρυτανεῖ, διότι, διατελὼν ἀντιπρύτανης τὴν 31ην Αὐγούστου 1968, ἀπελύθη ὡς καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ νέου ὁρίου ἡλικίας (ἔτων 65).

Κυριακὸς Διομ. Ἀναστ.	(Ριζαρείτης	1858-1861)	Θεολογικῆς	Ἀθηνῶν
Κοντογιάννης Παντ.	(»	1882-1886)	Φιλοσοφικῆς	Θεσσαλονίκης
Καλογήρου Ἰωάννης	(»	1931-1934)	Θεολογικῆς	»
Κονιδάρης Γεράσιμος	(»	1919-1924)	»	Ἀθηνῶν
Κοτσώνης Ἱερώνυμος	(»	1919-1924)	»	Θεσσαλονίκης
Λούβαρης Νικόλαος	(»	1900-1903)	»	Ἀθηνῶν
Μεσολωρᾶς Ἰωάννης	(»	1866-1871)	»	»
Μοσχάκης Ἰγνάτιος	(»	1864-1867)	»	»
Μπρατσιώτης Παναγιώτης	(»	1902-1907)	»	»
Παυλίδης Παναγιώτης	(»	1856-1860)	»	»
Παπαγιαννόπουλος Νικ.	(»	1871-1876)	»	»
Παπαδόπουλος Φίλιππος	(»	1867-1872)	»	»
Ρομπότης Παναγιώτης	(»	1844-1848)	»	»
Ρώσης Ζήκος	(»	1853-1857)	»	»
Σεμιτέλος Δημήτριος	(»	1845-1850)	Φιλοσοφικῆς	»
Σωτηρίου Γεώργιος	(»	1895-1899)	Θεολογικῆς	»
Φωκᾶς Ἀντώνιος	(»	1904-1909)	Ἱατρικῆς (Ὀδοντ.)	»
Χρήστου Παναγιώτης	(»	1930-1935)	Θεολογικῆς	Θεσσαλονίκης
Ζολώτας Ξενοφῶν	(»	1916-1918)	Νομικῆς Σχολῆς	Ἀθηνῶν
Πολάκης Παρθένιος	(»	1909-1914)	Θεολογικῆς	Θεσσαλονίκης
Φιλιππίδης Λεωνίδα	(»	1910-1915)	»	Ἀθηνῶν
Εὐταξίας Ἰωάννης	(»	1856-1861)	Νομικῆς	»
Πετρακάκος Δημήτριος	(»	1887-1891)	»	»
Σπηλιόπουλος Κυρ.	(»	1917-1918)	»	Θεσσαλονίκης
Γιερός Χαράλαμπος	(»	1903-1908)	Φιλοσοφικῆς	»

ΥΦΗΓΗΤΑΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ

Λαμπάκης Γεώργιος	(Ριζαρείτης	1872-1876)	Θεολογικῆς	Ἀθηνῶν
Λώλης Σοφοκλῆς	(»	1926-1931)	»	Θεσσαλονίκης
Σούγκρας Σπυρίδων	(»	1880-)	»	Ἀθηνῶν
Τσακμάκης Στέφανος	(»	1890-1895)	»	»
Κωνσταντινίδης Πανάρ.	(»	1880-)	»	»
Μοσχᾶτος Ἀντώνιος	(»	1844-1848)	»	»

ΠΡΥΤΑΝΕΙΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ

Ἐπὶ 95 Πρυτάνεων Πανεπιστημίων ἔδωκεν τοὺς ἐξῆς 15:

Ρομπότης Παναγιώτης	(Ριζαρείτης	1874-1875)	Θεολογικῆς	Ἀθηνῶν
Παυλίδης Παναγιώτης	(»	1893-1894)	»	»
Κυριακὸς Ἀναστάσιος	(»	1895-1896)	Θεολογικῆς	Ἀθηνῶν
Εὐταξίας Ἰωάννης	(»	1903-1904)	Νομικῆς	»
Δέρβος Γεώργιος	(»	1913-1914)	Θεολογικῆς	»
Μεσολωρᾶς Ἰωάννης	(»	1915-1916)	»	»

Βορέας Θεόφιλος	(Ριζαρείτης	1929-1930)	Φιλοσοφικῆς	Ἀθηνῶν
Δουβουνιώτης Κων/νος	(»	1931-1932)	Θεολογικῆς	»
Σωτηρίου Γεώργιος	(»	1950-1951)	»	»
Μπρατσιώτης Παναγιώτης	(»	1955-1956)	»	»
Βέλλας Βασίλειος	(»	1960-1961)	»	»
Φιλιππίδης Λεωνίδας	(»	1965-1966)	»	»
Θεοδωρακόπουλος Ἰωάννης*	(»	1968-1969)	Φιλοσοφικῆς	»
Κοντογιάννης Παντ.	(»	1928-1929)	»	Θεσσαλονίκης
Χρήστου Παναγιώτης	(»	1966-1967)	Θεολογικῆς	»

ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Ἐπὶ 42 Προέδρων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τοὺς ἐξῆς 4:

Βορέας Θεόφιλος	(Πρόεδρος	1936)	(Φιλοσοφικῆς)
Σωτηρίου Γεώργιος	(»	1941)	(Θεολογικῆς)
Μπρατσιώτης Παν.	(»	1960)	»
Θεοδωρακόπουλος Ι.	(»	1963)	(Φιλοσοφικῆς)

διὰ τοῦτο νὰ μοὶ ἐπιτρέψῃτε νὰ σᾶς εἰσηγηθῶ νὰ σκεφθῇτε ἐγκαίρως καὶ νὰ εἰσηγηθῇτε εἰς τὴν Σύγκλητον ἀναγκαίαν ἐκδήλωσιν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸ Πανελλήνιον τοῦτο ἐκπαιδευτικὸν Ἰδρυμα.

Μετὰ πάσης τιμῆς

Καθηγητῆς ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

Τακτικὸς Συγκλητικὸς

διὰ τὴν Θεολογικὴν Σχολήν.

* Ἴδε σημείωσιν σελίδος 144.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6 Μαΐου 1968

ΤΜΗΜΑ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ Συγκλήτου

Πληροφορίαι κ. Ε. Μ. Μαυρίδου

Τηλ. 629-462

Ἀριθ. Πρωτ. 14640

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ : 5822

Πρὸς

τὸν Καθηγητὴν τῆς Θεολογικῆς
Σχολῆς

κ. Γεράσιμον Κονιδάρην
τακτικὸν Συγκλητικὸν

Εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸ ἀπὸ 15ης Ἀπριλίου ἐ.ε. Ὑμέτερον ἔγγραφον, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν Ὑμῖν, ὅτι ἡ Παν. Σύγκλητος κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 30ῆς Ἀπριλίου ἐ.ε., ἀπεφάσισε κατ' ἀρχήν, ὅπως τὸ ἡμέτερον Ἰδρυμα μετάσχη διὰ καταλλήλων ἐκδηλώσεων εἰς τὸν ἑορτασμὸν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος 1969 ἐπὶ τῇ 125ετηρίδι ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς Ριζαρίου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, τῶν λεπτομερειῶν αὐτοῦ καθορισθησομένων κατὰ τὸ προσεχὲς Παν. ἔτος 1968-69.

Μετὰ πάσης τιμῆς

Ὁ Πρύτανις

Γ. Θ. ΡΑΜΜΟΣ

Κοινοποιήσις

— κ. Κοσμήτορα Θεολογικῆς Σχολῆς.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΓΕΡ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

1. 'Ο Θεσμός και ὁ Καταρτισμός τῆς Συνόδου ἐν τῇ Αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, Ἱεροσόλυμα 1929.
2. Εἶναι ὁ Κομμουνισμός Θρησκεία; «Ἀνάπλασις» 1929.
3. Ἀνέκδοτος Κατήχησις Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος», Ἀλεξάνδρεια 1930.
4. «Τακτικά» Ἐν τῇ Μεγ. Ἑλλήν. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. KB' σ. 656-757.
5. Αἱ Μητροπόλεις καὶ Ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ τάξις αὐτῶν, τόμ. Α', τευχ. α'. (ἐν Texte und Forschungen ὑπὸ Ν. Bees Νο 13), ἐν Ἀθήναις 1934, σελ. 104+ιβ'.
6. Εἶναι ἐπιστημονικῶς δυνατὴ ἡ Ὁρθόδοξος Ἀγωγή; Ἀθήναι 1935, σελ. 15.
7. Ἀγύρας Ἐκκλησιαστικῆ Ἱστορίας (μετ' ἐπισκοπικοῦ καταλόγου) ἐν τῇ Θρησκευτικῇ καὶ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ. Ἀθήναι 1936.
8. Σύντομος Ἐκκλησιαστικῆ Ἱστορία τῆς Ἀδριανουπόλεως (μετ' ἐπισκοπικοῦ καταλόγου), Ἀθήναι 1936, σελ. 15.
9. Ἀθηνῶν Ἐκκλησιαστικῆ Ἱστορία, Ἀθήναι 1936, σελ. 50.
10. Σύντομος Ἐκκλησιαστικῆ Ἱστορία Ἀργούς καὶ Ναυπλίου, Ἀθήναι 1936, σελ. 18.
11. Ἐπισκοπὴ Ἀμυκλῶν καὶ Τριπολιτσᾶς, (Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Α' τόμου τῆς αὐτῆς Ἐγκυκλοπαιδείας σελ. 925-28).
12. Β. Μυστακίδου : Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι (μετ' εἰσαγωγῆς) ἔκδοσις Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀθήναι 1936 σελ. 100.
13. Ἡ Ἐθνικιστικὴ Γερμανία Ἐκκλησιαστικῶς, Ἀθήναι 1934 - 7 σελ. 198.
14. Συμβολὴ εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1938 σελ. 106+ιβ'.
15. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, ἐν τῇ αὐτῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. Γ' σ. 415 - 20.
16. Ἐπίτομος Ἐκκλησιαστικῆ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος (49) 50 - 1938 μετ' εἰσαγωγῆς, Ἀθήναι 1938 σ. 256+ιβ' σχημ. 4ον.
17. Ἐφέσου Ἐκκλησιαστικῆ Ἱστορία, ἐν τῇ Θρησκευτικῇ καὶ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τόμ. Γ' σελ. 749 - 64, Ἀθήναι 1938.
18. Θεσσαλονίκης Μητρόπολις, αὐτόθι, σελ. 1030 - 46, Ἀθήναι 1939.
19. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου: Grundzüge der Geschichte der Orthodoxen Kirche ἐν «Ekklesia» 1939 σελ. 19 (Μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ).
20. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ὡς ἐπιστήμη: Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς αὐτῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, τόμ. Γ', σελ. 1363 - 81. Ἀθήναι 1940. Ἐκδοσις β' 1947.
21. Ἡ ἱστορικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἐν τῷ παρόντι. (Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας). Ἐν Ἀθήναις 1940.
22. Ἱστορικὸν σημεῖωμα περὶ τῶν ἐπαρχιῶν Παλαιᾶς καὶ Νέας Ἠπείρου ἐν τῇ Πολιτικῇ

- καὶ Ἑκκλησιαστικῇ Γεωγραφίᾳ. «Γρηγόριος Παλαμᾶς» Ὀκτώβριος - Νοέμβριος 1941, σελ. 172 - 78.
23. Ἐν τῇ Θρησκευτικῇ καὶ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ πολλὰ ἄρθρα καὶ ἰδίως: Ἀβασγοί, Ἀβησσυνιακὴ Ἑκκλησία (Ἱστορία τόμ. Α' σελ. 30 - 46), Ἀβρααμάξ, Ἀγαβος, Ἀγαπη-
τὸς Α', Ἀγ. Ἐδρα, Ἡρακλείας Θράκης, Θηβῶν καὶ Λεβαδείας μητρόπολις.
 24. Τὰ κατὰ τὴν ἀκύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Φωτίου Περόγλου ὡς Πατριάρ-
χου Ἱεροσολύμων. Ἀθῆναι, 1942.
 25. Τὰ θεμέλια τῆς πνευματικῆς μας ἐνότητος καὶ ἡ Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη, ἐν «Γρηγορίῳ
Παλαμᾶ» Θεσσαλονίκη, 1943 σελ. 40 - 45, 70 - 79.
 26. Ἡ ἀντίθεσις Ἑλληνισμοῦ - Ρώμης καὶ ἡ διατήρησις τοῦ πολιτισμοῦ, «Γρηγόριος Παλα-
μᾶς» Ἰανουάριος - Ἀπρίλιος 1946.
 27. Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς θεμελιώσεως τῆς Χριστιανικῆς Παιδαγωγικῆς, ἐν τῇ Καθολικῇ
Ὁρθόδοξῳ καὶ τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἑκκλησίᾳ, «Γρηγ. Παλαμᾶς» Ν)βριος - Δ)βριος 1946.
 28. Διατὶ Καθολικὴ Ὁρθόδοξος καὶ διατὶ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἑκκλησία, ἐν «Γρηγ. Παλαμᾶ»
Θεσ)νίκης 1947-1948. Ἀνεδημοσιεύθη εἰς ἐπόμενον:
 - 28α. «Προσχέδιον Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Γεν. Ἑκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν» (λιθόγραφον ἐκ σελ.
175), ἔκδοσις τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης 1947.
 29. Ἑλλάς - Παπικὸν Κράτος καὶ Κοινοβῆτα, Περιοδικὸν «Ἑκκλησία» 15-7-1947.
 30. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἑκκλησία, ὡς πολιτιστικὴ δύναμις ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Χερσονήσου τοῦ
Αἴμου. Ἀθῆναι 1948, σελ. 210.
 31. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομος, «Ἑκκλησία» Νοέμβριος
1948 καὶ «Καθημερινή» 22 Ὀκτωβρίου 1938.
 32. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος ὡς διευθυντὴς καὶ ἀναδιοργανωτὴς
τῆς Ριζαρείου Σχολῆς (1911-1923). «Ἐπετηρὶς Ἑνώσεως τῶν Ἀποφαιτῶν τῆς Ριζαρείου
Ἑκκλ. Σχολῆς» (1949 σελ. 84-110).
 33. Ἡ θέσις τῆς Καθολικῆς Ὁρθόδοξου Ἑκκλησίας ἐν τῇ Κοινωνίᾳ τῶν Ἑκκλησιῶν (τοῦ
Amsterdam). Τεύχος Α'. Ἀθῆναι 1949, (ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»).
 34. Ἡ 1900ῃ ἐπέτειος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἑκκλησίας Ἱεροσολύμων καὶ
ὁ Μακεδονικὸς Ἑλληνισμός, ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾶ» Θεσ)νίκης Ἰουλ.-Αύγ. 1949.
 35. Ἡ Καθολικὴ Ὁρθοδοξία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος. Θεσ-
σαλονίκη 1950.
 36. Ἡ Ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος. Θεσσαλονίκη 1950α, 1958β.
 37. «Ἡ χριστιανικὴ Ἑλλάς» (ἐπὶ τῇ 1900ῇ Ἀμφιετηρίδι τῆς) Ἀθῆναι 1951. Ἀνάτυπον ἐκ
τῆς Θεολογίας».
 38. Ἡ παλαιότερα μνεία τῆς Μάνης καὶ τῆς Ἐπισκοπῆς αὐτῆς, Ἀθῆναι 1951.
 39. Ἡ Χριστιανικὴ Ἑλλάς τοῦ Παύλου καὶ αἱ εὐθύναι τῆς σήμερον. Περιόδ. «Νέα Σιών» Ἱε-
ροσολύμων, τόμ. ΜΖ' 1952.
 40. Περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Μητροπόλεων Βορ. Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀρχ)πῆς Ἀχριδῶν κατὰ
τὸν Θ', Γ' καὶ ΙΑ' αἰῶνα. α' Μακεδονία. 1) Ἡ πρώτη μνεία τῆς ἐπισκοπῆς «Βαρδαριω-
τῶν Τούρκων» (ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας» τόμος ΚΓ'), Ἀθῆναι 1952.
 41. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Φώτιος Β' ἐπὶ τῇ προπαρασκευῇ τῆς ἄρσεως τοῦ Βουλγαρικοῦ
Σχίσματος (1930 - 1935), ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ὁρθοδοξίας» 1952, τεύχος 1ον. Κωνσταν-
τινούπολις 1952.
 42. Τὸ νόημα τοῦ Ἀγῶνος καὶ αἱ ἐπιταγαὶ τῶν Θυμάτων, (ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἑκκλησίας»,
Ἀθῆναι 1953.

43. 'Η θέσις τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῇ Κοινωνίᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν» (τοῦ Amsterdam), Τεύχος Β'. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας», Ἀθῆναι 1952-3.
44. Περὶ τὴν πρώτην μνείαν τῶν Ἀλβανῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησιαστικαῖς πηγαῖς καὶ τὰ ὅρια τῆς χώρας τῶν ἐπὶ Βυζαντινῶν, (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΚΓ' τόμου τῆς Ἑπετηρ. τῆς Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν) Ἀθῆναι 1953.
45. Περὶ τὴν Ἱστορίαν τῶν Μητροπόλεων τῶν Ἑλληνικῶν Νήσων: α' Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, 1) Αἱ Ἐπισκοπαὶ τῆς Κρήτης μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος. Ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν», Τόμ. Ζ'. Ἡράκλειον 1953.
46. Περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Πατριαρχείων: α'. Ἡ θεωρία τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν καὶ τοῦ Πρωτείου τιμῆς Αὐτῶν εἰς τὰς «Notitias Episcopatum» (μέχρι κυρίως τοῦ Ι' αἰῶνος). Ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Παραλειπομένων» τοῦ Πανηγ. τόμου τῆς 1000ετηρίδος τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Ἀλεξάνδρεια 1954.
47. Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Ἀπολυτρώσεως. Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Ἐλευθερίας καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1954.
48. Εἰσαγωγή εἰς τὴν μετάφρασιν (ὑπὸ Χαρίλ. Καβαθᾶ) τοῦ ἔργου τοῦ Sir Richard Livingstone: Σκοποὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως. Ἀθῆναι 1954.
49. Ἡ Β' Γεν. Συνέλευσις τοῦ Παγκ. Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Ἐβανστον (1954), Περιοδικὸν «Ἐκκλησία». Τόμ. ΛΑ' & ΛΒ' 1955).
50. 2 ἄρθρα περὶ τῆς θέσεως τοῦ Κυπριακοῦ εἰς τὴν ἀνωτέρω Γεν. Συνέλευσιν ἐν τῷ Περιόδ. «Ἐκκλησία» 1955.
51. Ἡ διαμόρφωσις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ οἱ τρεῖς Ἱεράρωαι, Ἀθῆναι 1955.
52. α) Νέαι ἔρευναι πρὸς λύσιν τῶν προβλημάτων τῶν πηγῶν τοῦ Ἐκκληστ. Πολιτεύματος. Οἱ λειτουργοὶ καὶ τὰ λειτουργήματα. Τόμος Α'. Εἰσαγωγή. Τεύχος α'. Αἱ νέαι φιλολογικαὶ καὶ αἱ ἱστορικαὶ θέσεις καὶ αἱ πηγαί. Ἀθῆναι 1956 (ὡς ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Τόμου τῆς Ἑπετηρίδος τῆς Θεολογ. Σχολῆς).
β) Τοῦ αὐτοῦ ἔργου. Τεύχος β'. Ἀθῆναι 1959.
γ) Τοῦ αὐτοῦ ἔργου τόμος Γ'. Τεύχος πορισμάτων, περίληψις τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 60 ἔργου. Αὕτη ἐδημοσιεύθη γερμανιστὶ ἐν τῷ Zeitschrift für Savigny-Stiftung 1958 (σ. 337-42). Ἀγγλιστὶ εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ 1957 (Ἰανουάριος). Ρωσιστὶ, ἐν Messenger de l'Exarchat du Patriarce Russe en Europe Occidentale. Paris 1961 No 37, σελ. 49-6 καὶ No 38-39, σελ. 127-141. Ἀγγλιστὶ (Harvard), Γαλλιστὶ τὸ περιοδικὸν «Istina», ὅπερ προέβη εἰς Β' ἔκδοσιν, Paris 1966 τῆς ὑπ' ἀριθ. 5 ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἀνακοινώσεως, ἐπικεῖται καὶ σερβιστὶ.
δ) Ἡ σουδαιότης τῶν περὶ τὸ πολίτευμα τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας ἐρευνῶν διὰ τὴν Οἰκουμένην κίνησιν (μετὰ στοιχείων τῆς λύσεως). Τιμητικὸς τόμος Ἀμ. Ἀλιβιζάτου 1958.
53. Γενικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ἐν Ἀθῆναις 1957².
54. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Τόμος Α'. Ἀθῆναι 1960, σελ. 544+μ.
55. Conclusions de ses nouvelles recherches sur l'organisation primitive de l'église, ἐν «Θεολογία», τόμ. ΚΗ', ἐν Ἀθῆναις 1957.
56. Der Historiker die Kirche und der Inhalt der Tradition in den ersten zwei Jahrhunderten, Eine Skizze, «Θεολογία» Athen 1960, μετάφρασις ἐν «Γρηγ. Παλαμᾶ» 1961.
57. Εὐχαριστήριον εἰς Ἀμ. Σ. Ἀλιβιζᾶτον. Τιμητικὸς τόμος. Ἀθῆναι 1958.
58. Ἀμίλκας Σ. Ἀλιβιζᾶτος. Βιογραφία 1958.
59. Hamilcar S. Alivisatos. Ἐν τῷ τόμῳ Oecumenische Profile. 1961.

60. Βασ. Στεφανίδης. Βιογραφικός χαρακτηρισμός εις τόμον 'Επετηρίδος τῆς Θεολ. Σχολῆς ἀφιερωμένον εις αὐτόν, 1958.
61. Εὐαγγ. Ἀντωνιάδου, Χαρακτηρισμός, ὡς πρόλογος εις τιμητικὸν τόμον 1960.
62. Αἱ προσφοραὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος καὶ ἡ ἐπιβίωσις αὐτοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1962.
63. Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ πρῶτος μετὰ τὸν Ἑνα. Ἀθῆναι 1962.
64. Τὸ Ἀγιώνυμον Ὅρος καὶ οἱ κύριοι παράγοντες ἀναδείξεως καὶ ἀκτινοβολίας αὐτοῦ ἐπὶ χίλια ἔτη. Ἀθῆναι 1963.
65. Περὶ τὸν τίτλον τοῦ «Ἀρχιεπισκόπου» Ἀθῆναι 1963-1964.
66. Περὶ τῶν πηγῶν τοῦ βίου Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) καὶ Μεθοδίου τῶν Ἱεραποστόλων παρὰ τοῖς Σλάβοις (κατὰ τὸν F. Grivce). Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησία», Ἀθῆναι 1967.
67. Συμβουλαὶ εις τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀχρίδος. Ἀθῆναι 1967.
68. Zur Charakteristik der II Periode der Allgemeinen Kirchengeschichte. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας») Ἀθῆναι 1968.
69. Ἡ σπουδαιότης τῆς Ὁρθοδόξου Λατρείας εις τὴν Οἰκουμενικὴν κίνησιν (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Παρνασσός» τόμ. I, ἀρ. 4) Ἀθῆναι 1968.
70. Ἀλεξανδρεὶς νεωτέρα Ἐκκλ. Ἱστορία.
71. Ἀντιοχείας » » » Δύο μεγάλα ἄρθρα εις τοὺς Συμπληρωματικοὺς Τόμους τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας.
72. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῷ παρόντι. Τὰ προβλήματα αὐτῆς. Θεσσαλονίκη 1968.
73. Ἡ Κύπρος εις τὰ Notitia Episcopatum. Συμβολὴ εις τὴν ἱστορίαν τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου). Προσεχῶς εις τὰ Πρακτικὰ τοῦ Α' Κυπριολογικοῦ Συνεδρίου, Λευκωσία 1969.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Α' Ανακοινώσεις ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν

1. Πότε προήχθησαν αἱ Ἀθῆναι εἰς Μητρόπολιν (λύσις τῆς διαφωνίας τῶν πηγῶν). Διὰ τοῦ ἀειμνήστου ἀκαδημαϊκοῦ Κ. Δυοβουνιώτου. Πρακτικά 1935.
2. Ἀντίκειται τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα τῆς 23ης Ἰουλίου 1850 πρὸς τὸν Καταστατικὸν Χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1833; Διὰ τοῦ ἀειμνήστου Κ. Ράλλη. Πρακτικά 1938.
3. Τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Η' μέχρι τέλους τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Διὰ τοῦ ἀειμνήστου Γ. Σωτηρίου. Πρακτικά 13-6-1943.
4. Ἡ θέσις τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Βουλγαρίας ἔναντι τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Τσιμισκῇ. Διὰ τοῦ ἀειμνήστου Κ. Ἀμάντου. Πρακτικά 9-12-1943.
5. Περὶ τῆς φερομένης διαφορᾶς μορφῶν ἐν τῷ Πολιτεύματι τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ (34-156 μ.Χ.). Πορίσματα φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐρεῦνης. Πρακτικά 1957. Β' ἔκδ. 1959.
6. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ τοπικοῦ καὶ χρονικοῦ περιορισμοῦ ἐν τῇ χρήσει τοῦ ὅρου «ἐπίσκοποι-διάκονοι», διὰ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῶν πηγῶν τοῦ Ἀρχεγόνου Ἐκκλησιαστικοῦ Πολιτεύματος. Πρακτικά 1961.

Προσεχῶς

7. Περὶ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ὅρου: «ἐπίσκοποι-διάκονοι», ἐν Ἑφέσῳ, Φιλίπποις καὶ Κρήτῃ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παύλου.
8. Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς προαγωγῆς τῆς Ἐπισκοπῆς Τραπεζοῦντος εἰς Αὐτοκέφαλον Ἀρχιεπισκοπὴν Πόντου Πολεμωναϊκοῦ καὶ Μητρόπολιν Λαζικῆς.

Β' Ανακοινώσεις εἰς Διεθνή καὶ Βυζαντινολογικὰ Συνέδρια

1. Παλαιὰ καὶ Νέα Ἠπειρος. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Μητροπόλεων Νικοπόλεως, Ναυπάκτου καὶ Δυρραχίου. (Ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Πεπραγμένων τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης». Τόμος Β', σελ. 56). Ἀθῆναι 1955.
2. Zur Frage der Entstehung des Erzbistums von Achrida und der Notitia No 3 bei Parthey. Εἰς τὸ ΙΑ' Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τοῦ Μονάχου, Σεπτέμβριος 1958. Ἐν «Θεολογία» 1959.
3. Πολιτεία καὶ Πολιτειακὸς βίος ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Ὁρθοδόξου Χριστιανισμοῦ. Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ 37ον Ρωμαιοκαθολικὸν Συνέδριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἐν Μονάχῳ τὴν 2αν Αὐγούστου 1960. Ἀθῆναι 1961 [ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν τῷ ἐκδοθέντι τόμῳ ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Μ. Schmaus, Der Kult und der heutige Mensch, μετὰ τὸν τίτλον «Staat und Staatliches Leben im Kult des Orthodoxen Christentums», München, 1961].
4. Διατί ἡ Ἀντιόχεια ὠνόμασεν καὶ καθιέρωσεν ὀριστικῶς τὸν ὅρον «ὁ ἐπίσκοπος» διὰ τὸν ἐν τοῖς Κοινότησι προεστῶτα-πρεσβύτερον[τὸν διάδοχον τῶν Ἀποστόλων]. Ἀνακοίνωσις ἐν τῷ Παν/μικῷ Μονάχῳ [Varum die Urkiche von Antiochia den proestōta-πρεσβύτερον als «ἐπίσκοπον» nannte]. Ἐν Münchener Theol. Zeitschrift, τ. 4, 1961.
5. Zur Wechselwirkung zwischen historischen und Lehrmaessigen Faktoren in der Trennung der orientalischen Kirchen von der Alten Katholischen Kirche. [Ἀνακοίνωσις ἐν Aarchus τῆς Δανίας]. Ἀγγλικὸν κείμενον ἐν «Greek Orth. Theol. Revue» Τόμ. 10. 1964-5. Ἑλληνικὸν κείμενον ἐν «Θεολογία» καὶ ἀνάτυπον μετὰ τὸν τίτλον «Περὶ τῆς ἀλληλεπιδράσεως μεταξὺ ἱστορικῶν καὶ δογματικῶν παραγόντων ἐν τῷ χωρισμῷ τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἀπὸ τῆς Ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας». Ἀθῆναι 1967.
6. Die Neue in parallelen Tabellenausgabe der Not. Episcopatum, und die Echtheit der Not. d. Cod. Paris. 1555A, Βυζαντινὸν Συνέδριον ἐν Oxford 1966, Τόμον Δ' πρὸς τιμὴν Α. Ὁρλάνδου.